

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

**Joannis Bonae, Eminentissimi S. R. E. Titulo S. Bernardi
Ad Thermas Cardinalis Presbyteri Opera Quotquot
hactenùs separatim edita fuerê Omnia**

Bona, Giovanni

Antverpiae, 1677

Liber Secundus Quo singulae Missae Partes ac ritus sigillatim explicantur.

urn:nbn:de:hbz:466:1-10805

R E R U M
LITURGICARUM
LIBER SECUNDUS.

Quo singulae Missae Partes ac ritus singillatim explicantur.

Discussis in primo libro, ut vires meae tulerunt, omnibus quae ad Missam, ejusque originem, progressum, disciplinam, variosque ritus, & apparatus pertinere visa sunt; suscepti operis ratio exigit, ut in hoc secundo singulas ejus partes in ordinem digestas aggrediar, illarumque causas, institutionem, incrementa, mutationes, & si quid in illis abditum, obscurum, & difficile occurrit, ex antiquis monumentis & praxi Ecclesiae, quantum fieri poterit, seorsum expediam & explanem. Ordior autem à proxima Sacerdotis ad celebrandum praeparatione, postquam totum Liturgiae contextum ab accessu ipsius Sacerdotis ad altare usque ad recessum, Deo opitulante, explicabo.

CAPUT PRIMUM.

Sacerdotis ad celebrandum praeparatio in quo consistat. Premittenda peccatorum confessio. Quaedam obiter de prisco usu confessionis. Apologiae, preces praeparatoriae, & psalmi. Reconciliatio & pax cum omnibus. Puritas animi. Olim in usu erat noctis antecedentis Pervigilium. Ieiunium necessarium, & carnis munditia. Lotio manuum, & nitor vestium. Orationes recitandae à Sacerdote, dum sacris vestibus induitur. Panis & vini proxima praeparatio.

Sacerdos Missam auspiciaturus primò se ipsum ad tantum opus disponit, ut sit purus mente & corpore: tum ea praeparat quae spectant ad sacrificium. Et animae quidem puritatem comparat sacramentali confessione, si aliquis culpae sibi conscius sit. Id enim Apostolus

praecipit dicens: *Probet autem se ipsum homo, & sic de pane illo edat, & de calice bibat: qui enim manducat & bibit indigne, judicium sibi manducat & bibit.* Ecclesiastica autem consuetudo, sicut Patres Concilii Tridenti docent *sess. 23. cap. 7.* declarat eam probationem necessariam esse, ut nullus sibi conscius mortalis peccati, quantumvis sibi contritus videatur, absque praemissa sacramentali confessione ad sacram Eucharistiam accedere debeat. Ideò Chrysostomus initio suae Liturgiae ait: Sacerdos divinum mysterium peracturus, ante omnia confiteri, & cum omnibus reconciliatum se habere debet. Et in Liturgia Basilii exclamat Pontifex, *Sancta Sanctis:* cujus formulae idem quoque Chrysostomus meminit *homil. 61. ad pop. Antioch. & homil. 17. in epist. ad Hebraeos.* In Antiquo Missali Romanae Ecclesiae monetur Sacerdos celebraturus, conscientiam suam per puram confessionem optime praeparare. Atque ut antiquius testimonium proferam, hoc ipsum Cyprianus apertissimè docet lib. de Lapsis, ostendens quàm sit perniciosum ad Eucharistiam accedere, & corpori Domini

Domini ac sanguini vim inferre ante expiata delicta, ante criminis exomologesim, ante purgata conscientiam. Tum post narrata quædam exempla divinæ vindictæ adversus indignè communicantes, eos laudat, qui nullo crimine idololatriæ maculati, vel ob solas de illo cogitationes confitebantur. „ Quanto, *inquit*, & fide majores, „ & timore meliores sunt, qui quamvis nullo sacrificii aut libelli facinore constricti, quoniam „ tamen de hoc vel cogitaverunt, hoc ipsum apud „ Sacerdotes Dei, dolentes & simpliciter confidentes, exomologesim conscientia faciunt, animi sui pondus exponunt, salutarem medelam „ parvis licet & modicis vulneribus exquirunt. Quæ verba de secreta & auriculari confessione intelligenda esse quis dubitet? publicam enim de cogitationibus, deque modicis peccatis Ecclesia numquam admittit. Quod etsi parergon, nolui hoc loco tacitus præterire propter Eterodoxos, qui privatam pœnitentiam ex publica sumpsisse originem contendunt, cum potius publicæ delictorum pœnitentiæ privata confessio semper adnexa fuerit; quod fufius probare ad propositum mihi argumentum non spectat. Tertullianus lib. de Baptismo cap. 20. „ Nobis, *ait*, gratulandum est, „ si non publicè confitemur iniquitates aut turpitudines nostras. *Et de Pœnitentia cap. 10.* Ple „ rosque hoc opus, *id est confessionem*, ut publicam „ tionem sui aut suffugere, aut de die in dies dif „ ferre præsumo, pudoris magis memores quàm „ salutis: veluti illi, qui in partibus verecundioribus corporis contracta vexatione, conscientiam medentium vitant, & ita cum erubescencia „ sua pereunt. Hac autem comparatione Patres antiqui & recentiores uti solent adversus illos, qui ob verecundiam turpia quædam & graviora crimina in arcano pœnitentiæ tribunali, quod semper in Ecclesia fuit, Sacerdoti abscondunt, momentaneam confusionem æternæ præferentes. Sed revertor ad Cyprianum, qui Confessionis necessitatem ante communionem rursus exaggerat epist. 10. clerum suum reprehendens, quod Lapsis abusus fuerit Eucharistiam dare, *nondum pœnitentiã acta, nondum exomologesim facta, nondum manu eis ab Episcopo, & clero imposta.* Quod licet de reconciliatione cum Ecclesia, & absolutione à pœnitentiis intelligatur, hæc tamen sacramentalem confessionem adjunctam habebat. Si autem Sacerdoti rem divinam facturo nihil confessione expiandum occurrat, ejus tamen sententiæ meminisse debet, quam per os Sapientis protulit Spiritus sanctus, *de propitiato peccato noli esse sine metu*; quia nimi-

rum de obtenta peccatorum remissione nemo in hac vita securus est. Ideò antiqui Sacerdotes suam semper infirmitatem suspectam habentes, humanique cordis pravos & profundissimos recessus formidantes, in quibus sæpè latent minuta & occulta peccata, scientes quoque multa non advertentibus irreperere, multa è memoria excidere, cum timore & tremore in opera pœnitentiæ incumbebant, & sacris operaturi prolixis precationibus, quas Apologias vocabant, ad ostium divinæ misericordia pulsabant, ut ab omni macula expurgarentur. Plures hujusmodi Apologia extant in præcis Sacramentorum libris, quarum præcipua apud Menardum legi possunt pag. 242. & infra in Appendice. Dicuntur autem Apologia, quia in his Sacerdos excusat & purgat se, quod peccator & indignus ad sacra mysteria accedere præsumat. Observat Menardus, eas olim legi consuevisse ante offertorium, cum peractâ Missâ Catechumenorum incipiebat Missa Fidelium; sed in ea quam edidit Illyricus, & in Codice Chiffo de quo Lib. I. Cap. XII. actum est, pleræque dicuntur ante Introitum, & dum *Gloria in excelsis*, & Graduale cantantur. Unam hinc transcribo, ex antiquissimo Missali Serenissimæ Reginae Sueciæ, quod vetus Gallicanum esse ante tempora Pipini supra indicavi.

Apologia Sacerdotis.

ANte tuæ immensitatis conspectum, & ante tuæ ineffabilitatis oculos, ô Majestas mirabilis, scilicet ante sanctos vultus tuos, magne Deus & maximæ pietatis ac potestatis omnipotens Pater, quamlibet non sine debita reverentia, attamen nulla officii dignitate, vilis admodum peccator accedo, & reus conscientia testis adfesto. Accuso me tibi, & non excuso: & coram testibus confiteor injustitiam meam tibi Domino Deo meo. Confiteor inquam, confiteor sub testibus injustitiam impietatis meæ, ut remittas impietatem peccati mei. Confiteor quod nisi remittas, rectè me punias. Habes me confidentem reum; sed scio, non nisi verbis emendantem. Verbis enim placo, operibus offendo. Culpam sentio, emendationem differo. Subveni ergò, subveni pietas ineffabilis. Ignosce, ignosce mihi Trinitas mirabilis. Parce, parce, parce supplico, Deitas placabilis. Exaudi, exaudi, exaudi me rogo his verbis illius Filii tui clamantem, Pater æternæ Deus, peccavi in cœlum & coram te; jam non sum dignus vocari filius tuus, fac me ut unum de mercenariis tuis. *Et nunc Pater misericors unicum, miseri*

miseri cordiæ tuæ portum! Christo favente peto, ut, quod per me vilescit, per illum acceptum ferre digneris. Qui vivis & regnas in sæcula sæculorum. Amen.

II. Præter Apologias erant aliæ orationes præparatoriæ, quas Georgius Pachymeres mox citandus *protesticas* vocat, quod ante Teleten seu sacrificium dicerentur. Huiusmodi est celeberrima illa S. Ambrosii à celebri scriptore contra fidem veterum Codicum Anselmo Cantuariensi adscripta quæ incipit, *Summe Sacerdos, & vere Pontifex.* In Missa veteri ex codice Ratoldi Abbatis apud Menardum pag. 259. hæc initio leguntur. *Antequam Episcopus Missam celebret, ingrediatur quoddam oratorium, & secundum cordis compunctionem se ipsum libamine orationis Deo offerat.* Tum mandat dici hanc orationem, quam prisca Monachorum Ritualia recitari in ingressu Ecclesiæ præcipiunt post diei Dominicæ processionem. „ Via „ Sanctorum omnium Jesu Christe, qui ad te venientibus claritatis gaudium contulisti, introitum templi istius Spiritus sancti luce perfunde, „ qui locum istum Sanctorum tuorum Martyrum „ nomine vel sanguine consecrasti: præsta quæsumus omnipotens Deus, ut omnes isti in te credentes obtineant veniam pro delictis; ab omnibus liberentur angustiis, impetrent quicquid petierint pro necessitatibus suis, placere semper prævaleant coram oculis tuis, quatenus per te „ & per S. Petrum militem tuum muniti, mereamur aulam Paradisi introire. Amen.

Preces verò præparatoriæ, easque prolixas semper in usu fuisse, crebris Sanctorum exemplis docemur, qui tamdiu in oratione perseverabant, donec gratiâ Spiritus sancti mirabiliter imbuti, ejus virtute & impulsu ad celebrandum excitarentur. De summa enim puritate, quæ ad tantum ministerium requiritur, longè aliter ac nos sentiebant. Narrat Dionysius *epist. 8. ad Demophilum*, sanctum Carpum virum ob mentis puritatem ad Dei contemplationem aptissimum nunquam sacros mysteriorum ritus auspiciatum fuisse, nisi prius ipsi inter præparatorias orationes sacra quædam & propitiâ visio apparuisset. Idem refert Joannes Moschus in *Prato spirituali c. 27.* de quodam presbytero, qui post nocturnos hymnos sedens propè sanctum altare Missarum solemniam non incipiebat, quousque vidisset Spiritum sanctum altare obumbrantem. Sic eodem referente *cap. 150.* quidam Episcopus coram S. Agapeto Pontifice celebrans tempore oblationis diu perstitit non concludens orationem, quia jux-

ta consuetudinem Spiritus sancti descensum non vidit. Et hic quidem quorundam Sanctorum mos fuit, omnibus autem Sacerdotibus indiscriminatim. S. Bonaventura *lib. de præpar. ad Missam cap. 5.* sic loquitur. „ Proba te ipsum ex „ quanta charitate, & quali fervore accedis. Non „ solum enim mortalia vitanda sunt, sed etiam „ venialia peccata per negligentiam & otium multiplicata, & etiam per inconsiderationem ac per „ distractionem dissolutæ vitæ & malæ consuetudinis, licet non occidant animam, tamen redunt hominem tepidum, gravem, & obnubilatum, & indispositum & ineptum ad celebrandum, nisi dicti pulveres & stipulæ venialium per afflatum Spiritus & flammam charitatis ventilentur & consumantur exardescente igne cordis, & ex consideratione propriæ vilitatis. Uslus quoque quorundam psalmorum ante Missam antiquus est. Vetus Missa ab Illyrico edita antequam Sacerdos sacris vestibus induatur, dici mandat, si tempus permiserit, flexis genibus coram altari septem Psalms pœnitentiales cum Litaniam & aliis prolixis precibus, post quas sequuntur alii septem psalmi, nempe *Quam dilecta. Benedixisti. Inclina Domine. Fundamenta ejus. Domine Deus salutis mee. Credidi propter quod. Memento Domine David.* Codex Chisius tres tantum psalmos à Sacerdote sacris vestibus induto cum circumstantibus clericis dicendos præscribit, videlicet *Quam dilecta. Benedixisti. Inclina Domine.* Idem præscribuntur in codice Tiliano apud Menardum pag. 266. Missale Hispalense editum anno 1534 jubet dici septem Psalms Pœnitentiales, vel *Quam dilecta*, cum reliquis, qui hodie notantur in Missali Romano, & leguntur in plerisque Missalibus M. SS. Bibliothecæ Vaticanæ. Micrologus cap. 1. *Presbyter, cum se parat ad Missam, juxta Romanam consuetudinem decantat hos psalmos; Quam dilecta. Benedixisti. Inclina Domine. Credidi,* Deinde *Kyrie eleison. Pater noster*, cum precibus, & oratione pro peccatis. Quidam præmittunt hymnum *Veni creator Spiritus.* Cæterùm de his psalmis nec Ordo Romanus in prima, tertia, & quarta descriptione Missæ, nec Amalarius, nec Alcuinus loquuntur, ex quorum silentio conjicio, circa ann. Domini 900. ante Missas solemnes recitari cœpisse. Psalmos autem pœnitentiales cum Litaniam idem Ordo Romanus in secunda descriptione Missæ commemorat dicens: *Duo Presbyteri cum septem diaconis coram Episcopo stantes ministrant ei, cantantes cum illo septem psalmos pœnitentiales cum Litaniam.*

III. Spectat etiam ad animæ puritatem comparandam, ut Sacerdos, quantum est in se, pacem cum omnibus habeat, nec ulla sit ei querela adversus aliquem. Ita Chrysostomus initio suæ Liturgiæ & Pontificale Græcorum in principio ordinis Liturgiæ Patriarchalis. Hoc autem Domini præceptum est: *si offers munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid adversum te; relinque ibi munus tuum ante altare, & vade prius reconciliari fratri tuo; & tunc veniens offeres munus tuum.* Ita Matthæi c. 5. Cum enim sacrificium symbolum pacis sit, & mutæ unionis professio ac protestatio, necessaria profus est ante sacram synaxim cum fratribus reconciliatio, ne sacramentum unionis & pacis sine pace & unione recipientes, mendaces coram eo inveniamur, qui est Deus pacis & dilectionis. Præclare Tertullianus lib. de Oratione c. 10. „ Memoria præceptorum viam orationibus sternit ad „ cælum, quorum præcipuum est, ne prius ascen- „ damus ad Dei altare, quàm si quid discordiæ „ vel offensæ cum fratribus contraxerimus, resol- „ vamus. Quid est enim ad pacem Dei recedere „ sine pace? ad remissionem debitorum cum re- „ tentione? Quomodo placabit patrem iratus in „ fratrem? Habemus de hac re veterem formulam lib. 2. const. Apostol. qua diaconus clamabat, *ne quis contra aliquem, ne quis in simulatione.* Sequitur apud Chrysostomum loc. cit. expurgatio cordis à pravis cogitationibus, ut nimirum, sicut ait Augustinus tract. 26. in Joannem, *Innocentiam apportemus ad altare.* Scribit Dionysius c. 3. *eccl. hierarch.* à divina sacrificii excelitate olim submotos non eos dumtaxat, qui à christianæ vitæ sanctitate desciverant, sed & eos qui à deteriore quidem vita recesserant, nondum verò animos à pristinæ impuritatis phantasmatis expurgaverant. „ Ideò his demum tam augusta patere mysteria, „ qui ad divini ac deifici habitus immobilitatem, „ vimque ætuosam pervenere, qui soli Deo unice „ adhæreant, quique omnino irreprehensibiles „ sint atque immaculati. Suffragatur Chrysostomus hom. 17. in ep. ad Heb. „ Vox illa, ait, in „ nostras aures incurrens, alios quidem repellit & „ ejicit, alios autem introducit & sistit. Nam „ quando dicit SANCTA SANCTIS, hoc „ dicit: si quis non Sanctus, non accedat. Non „ solum inquit à peccatis purus, sed etiam sanctus. „ Sanctum enim non facit solum liberatio à pec- „ catis, sed etiam præsentia spiritus & bonorum „ operum abundantia. Non solum, inquit, volo „ vos à cæno esse liberatos; sed albos esse & spe- „ ciosos,

IV. Olim quoque in usu erat apud Græcos totius noctis antecedentis pervigilium, cum postera die sacrum mysterium celebrandum foret, quod non solum à Sacerdotibus, sed etiam à populo servabatur. Testatur Socrates lib. 2. *hist. eccl. cap. 8.* ubi referens Athanasii fugam ait, *vesperæ quidem erat, populus autem per totam noctem vigilabat, quia synaxis futura erat.* Et Georgius Pachymeres à Petro Possino magno rei literariæ bono novillimè editus, ex cod. M. S. Bibliothecæ Barberinæ lib. 1. *hist. Michaelis Palæologi cap. 11. A vespera,* inquit, *nocturnæ decantatæ sunt preces, postera quippè die sacrum facere Præsul decreverat.* Nec aliena fuit ab hoc instituto Romana Ecclesia, nusquam enim legimus vel in Ordine Romano, vel in libris Sacramentorum Missarum solemnia peracta fuisse, nisi prius in Ecclesia vigiliæ nocturnæ cum laudibus persolutæ essent. Quem ritum etiam nunc servandum esse docent Regulæ Missali Romano præfixæ, quibus horam celebrandi determinant.

Hæc de animæ dispositionibus. Ad corpus pertinent jejunium & munditia. De jejunio, quod celebrans servare debet à media nocte antecedente, dictum est supra Cap. XXI. Lib. I. Munditia est duplex, in ipso corpore & in vestimentis. Prima in castitate consistit, quæ quantoperè sit necessaria Sacerdoti, passim docent sancti Patres, & alii doctissimi scriptores, qui de sacrorum hominum continentia integros tractatus ediderunt. An verò nocturna illius sine culpa eveniens sequentis diei celebrationem impediatur, quæstio anceps est, in cujus solutione dissident ab antiquis receptiores, sed nec illi quidem inter se conveniunt. Augustinus serm. 244. de Temp. *Post pollutionem,* inquit, *quæ nobis nolentibus fieri solet, nobis communicare non licet; nisi prius præcedat compunctio & elemosyna, & si infirmitas non prohibet, etiam jejunium.* Simili rigore utuntur veteres libri Pœnitentiales. Antiqua verò Cisterciensium & aliorum Monachorum statuta eâ sordè scædatos, non solum à celebratione, sed ab omni quoque altaris ministerio arcebant. Alii arbitrio Patris spiritualis, vel propriæ cujusque conscientiæ dictamini rem decernendam dimittunt. Mihi regula servanda videtur à Gregorio Magno præscripta lib. 12. *epist. 31.* in responsione ad xi. interrogationem Augustini Episcopi Anglorum, quam Gratianus Decreto inseruit *distict. 6. cap. 1.* ut nimirum quisq; consideret ex qua radice inquinatio illa processerit. Longior illa est, quam ut debeat hæc tota transcribi, & utilis legi poterit apud Grego-

Gregorium. Facit etiam ad hoc argumentum collatio XXII. Cassiani de nocturnis illufionibus, quæ est secunda Abbatis Theonæ.

V. Accedit lotio manuum; quam ex quodam naturæ instinctu ipsimet ethnici sacrificio præmittabant; nec manuum dumtaxat, sed etiam totius corporis. Id de Græcis & Ægyptiis testatur Herodotus in Euterpe. De Romanis Perlius Satyra 2.

*Hæc sancte ut possas, Tiberino in gurgite mergis
Mane caput bis terque, & noctem flumine purgas.*

Et Tibullus lib. 2. eleg. 1.

*Casti placent superis, pura cum veste venite,
Et manibus puris sumite fontis aquam.*

Euclio item apud Plautum in Aulularia act. 4. sc. 2. Nunc lavabo ut rem divinam faciam. Est & illud Hesiodi, *Illotis manibus sacra tractare est nefas*. Eadem religio Hebræis fuit, legimus enim cap. 30. Exodi positum in templo labrum æneum cum aqua, ut, quando sacerdotes ingressuri erant tabernaculum testimonii, & accessuri ad altare, manus antea lavarent. Simile vas ad eundem finem, sed multò capacius in ingressu templi posuit Salomon, quod *Mare æneum* nuncupavit. Hinc probabile est, hunc ipsum morem ad Christianos fluxisse, ut canthari & lutheres aqua pleni, vel etiam fontes ante fores templorum collocarentur, ut supra indicavi Cap. XX. Lib. I. quatenus sacrificia vel preces oblaturi puras ad Deum manus levarent, sicut Apostolus scripsit 1. ad Timoth. c. 3. & externa lotionem internæ puritatis admonerentur. *Quæ ratio est*, ait Tertullianus lib. de orat. cap. 11. *manibus quidem ablutis, spiritu verò sordente orationem obire?* Et Chrysostomus hom. 61. ad pop. Antioch. *„Dic mihi, immundissime manibus ad sacrificium eligeres accedere? Non ut ipse puto; sed nec omnino malles accedere, quam manibus illotis. Ita in parvo quidem es tam reverens, sortidam autem habens animam accedis, & aures tangere. Eodem spiritu Anastasius Synaita orat. de sacra synaxi adversus eos declamat, qui lotis quidem manibus, sed polluta conscientia corpus Domini suscipiunt. Dorotheus denique serm. 9. narrans cuiusdam Monachi suspicionem, qui putabat se summo mane vidisse fratrem manducantem, ait: Vidit ipsum manus abluentem, ut ad communionem accederet. Ex veteri igitur Ecclesiæ instituto Sacerdos lavat manus ante sacrum, Deum interim exorans, ut, sicut ex-*

terius abluuntur manuum inquinamenta, sic ab eo mudentur interiùs sordes mentis: est enim corporis munditia interioris innocentia professio. Quæ de causa non solum à corpore, sed etiam à vestimentis omnis immunditia abesse debet: idque summoperè curabant prisca ævi Fideles ad Eucharistiam accessuri. Anastasius in præcitata oratione de sacra synaxi, *„Multi quidem non laborant, qua puritate & pœnitentia ad sacram mensam adeant; sed quibus vestimentis exornentur. Idem docet Chrysostomus hom. 52. in Matthæum, „In nonnullis Ecclesiis hunc morem corroboratum videmus, ut diligenter multi studeant, quo modo manibus lotis, mundis induti vestimentis in Ecclesiam ingrediantur: quomodo autem animam atque mentem suam puram offerant Deo; nullam, prorsus habent curam. Luculentius autem orat. de S. Philogonio; „Hortor vos, inquit, ne negligenter ad divina mysteria accedatis. Absurdum enim est, tantam habere curam corporali, ut appetente festo multis ante diebus vestem è seriniis depromptam diligenter appares, omnibusque modis temetipsum ornes, nitentumque reddas: animæ verò neglectæ, sordentis, squalidæ nullum habere respectum. Neq; damnat Chrysostomus corporis & vestium munditiam, sed animæ cultum præferendum docet: nam & ipse moriturus priusquam communionem acciperet, exutus prioribus vestimentis candida & nitentia sumpsit, ut Palladius scribit in ejus vita. Hebræos quoque templum ingressuros mundis se vestibus induisse doctissimus inter illos Philo testatur, qui lib. de Cherubim eos similiter reprehendit, qui dabant operam, ut candidis, & diligenter emaculatis vestibus amicti templum subirent: mentem verò maculosam in ipsa penitissimam sacraria inferre non verebantur.*

VI. Vestibus autem communibus superaddit Sacerdos sacrata vestimenta eo ordine quo supra Lib. I. Cap. XXIV. quo de illis disserui, recensita sunt, nisi quod quædam Ecclesiæ, ut Ambrosiana & Lugdunensis, amictum sumunt post albam. Ad singula verò certas preces in Missali descriptas recitat, quæ in diversis Ecclesiis diversæ sunt, verbis non sensu. Earum nec Ordo Romanus, nec Amalarius, nec alii ejusdem sæculi Scriptores mentionem faciunt. Desunt quoque in antiquioribus Missalibus M. SS. & in libro Sacramentorum S. Gregorii. Ex quo suspicor ante annum 900. non fuisse saltem ubique in usu. Extant autem apud Menardum in veteri

Missâ ex codice Ratoldi Abbatis Corbeiensis, qui obiit ann. 986. sed versibus conceptâ, ministro ad singulas vestes petente ab Episcopo, ut eas benedicat. *Minister*, inquit, *administret super humerale & dicat*, Jube benedicere, *respondet Episcopus.*

*Virtus summa Deus, cunctorum rector optimus,
Tu benedic nostrum, quo nunc ornatur, amictum,
Ut servare tibi valeamus cor de pudico.*

Postea ministret ei albam, & dicat ut supra. Respondet Episcopus.

*Vestibus Angelicis induti, rex pietatis,
Possimus libare pii libamen odoris.
Clemens & pro a purges contagia mentis,
Ac citius delenda mala contra agia mentis.*

Et sic de reliquis, ritu videlicet Græcorum, qui, ut constat ex Liturgia Chrysostomi, antequam sumant sacra indumenta, ea semper benedicunt. In alia Missâ ex Codice Tiliano scripto anno 1032. extant ad singulas vestes breves orationes apud eundem Menardum. Ad amictum, „ Obumbra „ Domine caput meum umbraculo sanctæ fidei ; „ & expelle à me nubila ignorantia. *Ad albam*, „ Indue me Domine vestimento salutis, & cir- „ cumda me lorica fortitudinis. *Ad Zonam*, Do- „ mine accinge in me custodiam mentis meæ, nec „ ipsa mens inflectatur spiritu elationis. *Ad Sto- „ lam*, Stola justitiæ circumda Domine cervi- „ cem meam, & ab omni corruptione peccati „ purifica mentem meam. *Ad Casulam*, Indue „ me Domine ornamento charitatis & pacis, ut „ undique munitus virtutibus, possim resistere „ vitiiis, & hostibus mentis & corporis. *Ad Ma- „ nipulam*, Da mihi Domine sensum rectum & „ vocem puram, ut implere possim laudem tuam. Auctor Micrologi, quem Pamelius vixisse putat tempore Gregorii VII. de præparatione ad Missam ita scribit cap. 23. *Presbyter cum se parat ad Missam, in primis cantat psalmos*, Quam dilecta, Benedixisti, Inclina, Credidi. *Deinde Kyrie eleison, Pater noster. Vers.* Ego dixi Domine: Convertere Domine: Fiat misericordia: Sacerdotes: Protector noster: Domine exaudi. *Oratio.* Aufer à nobis Domine iniquitates nostras & peccata nostra, ut mereamur puris mentibus ad sancta sanctorum introire. *Alia.* Actiones nostras. *Paratus autem venit ad altare.* Nec alias commemorat orationes. In Missâ Illyrici sunt speciales preces ad singulas vestes, quæ infra legi possunt in Appendice. In alia Missâ ex Codice Chi-

sio sunt ipsæmet, quæ supra scriptæ sunt ex Codice Tiliano. In Missâ Romano impresso Venetiis anno 1534. præmittitur ordo celebrationis Missæ seorsim etiam excusus per D. Joannem Burchardum Argentinum, Decretorum Doctorem & Magistrum ceremoniarum D. Papæ, qui ait orationes, dum induitur Sacerdos, non ex præcepto, sed ex devotione dici & posse iis dimissis recitari Psalmum *Miserere*, aut alium convenientem. An verò hodie hæc sententia tuta sit, scholasticis discutiendum relinquo.

VII. Sic indutus Sacerdos, & omni ornatus Missatica paratura, ut auctor vitæ S. Udalrici Episcopi Augustani loquitur, panem & vinum ad usum sacrificii præparat, quod à Latinis in Sacratio, à Græcis in Prothesi fit. Et Latini quidem nulla ceremonia in pane præparando utuntur, nisi quod hostiam patenæ superponunt & præparant ante Missam. Vinum verò infundunt calici & aqua miscent in altari, post panis oblationem eo ritu, qui infra suo loco explicabitur. At Græci majori apparatu hoc ipsum præstant in minori altari ad lævam majoris posito, in quo dona sacrandæ primò proponuntur, & primam quodammodo sanctificationem precibus Sacerdotis accipiunt. De qua re cum in concilio Florentino Græci à Latinis interrogati fuissent, illorum nomine Episcopus Mitylenensis legitime ac canonicè respondisse fertur: & quamvis non sit scripta ejus responsio, credibile tamen est nihil aliud eum dixisse, quàm quod S. Germanus, & post eum Cabasilas, & alii Græcorum rituum explanatores scribunt, hæc omnia quæ fiunt in Prothesi ad præparationem pertinere, & ad ea referri, quæ paulò post in summo altari gerenda sunt. Græcus itaque Sacerdos sacris vestibus indutus procedens ad prothesim seu mensam propositionis, lavat manus cum ministris dicens: *Lavabo inter innocentes manus meas*, & quæ sequuntur usque ad finem Psalmi. Tum Diaconus præparat discum sive patenam lancis profundioris figuram habentem & ponit in parte sinistra, calicem verò ad dexteram: sumitque Sacerdos manu sinistra panem, dextera sanctam lanceam, nempe gladiolum ad instar lanceæ huic ministerio deputatum, & cum ea signum crucis facit super sigillum oblatae. Est autem sigillum crucis effigies pani impressa. Post hæc scindit ipsum sigillum in partes & ponit in disco, & attollit, adoleatque incensum, & Diaconus infundit vinum & aquam in calicem; multæque interim orationes recitantur, qui in Liturgia Chrysost. legi possunt. Imitantur vini & aquæ præparationem, antequam Missam

Missam inchoent quidam Latinorum, ut Carthusiani, Prædicatores, & veteri ritu Cistercienses ac quidam alii. Statim enim ac pervenerunt ad altare, vinum calici infundunt, & aquam miscent, brevique oratione benedicunt. Plerique autem sanguinis & aquæ, quæ de latere Christi emanarunt, mysterium commemorant: quem ritum in Ecclesiis Gallicanis passim viguisse testatur Saussaius in Panoplia sacerdotali par. 1. lib. 8. c. 20. art. 5. Sed redeo ad Græcos. Observant illi hunc morem, ut facta majoris hostiæ oblatione plures deinde particulas sigillatim offerant, quas *meridas* vocant: quia cum sacrificium plures fines & effectus habeat, iis significandis particulas multiplicat. Et primam quidem hostiam, ut debitum Deo cultum reddant, in memoriam Salvatoris nostri Jesu Christi offerunt. Secundam ad honorem gloriosæ Virginis Mariæ, ut Deus ipsius precibus sacrificium acceptare dignetur, sive ut gratias ei agant pro beneficiis ipsi Virgini & nobis per ipsam collatis. Tertia est in honorem sancti Joannis Baptistæ, sanctorum Apostolorum, & aliorum quos nominant. Quarta pro salute viventium, quorum nomina recitant quotquot voluerint, ut eis Deus peccata dimittat, & omnia bona largiatur. Quinta pro defunctis, eorum item nominibus recitatis. Quod si Sancti aliquis solemniter ea die celebrentur, propriam illius venerationi particulam fecerunt & offerunt. Possunt etiam pro quocumque voluerint, sigillatim offerre. Similiter & reliqui Sacerdotes celebranti assistentes, & Diaconi, si velint, tollunt particulas pro iis quoque nominatim, qui sibi commendati sunt. Nec Diaconi propterea censendi sunt officium sibi non debitum sacrilegè usurpare, ut credit Arcudius lib. 3. de Sacram. c. 13. non enim de hac oblatione loquuntur canones ab eo citati; sed de alia quæ fit in altari & ad solos Sacerdotes pertinet. In hac verò, quæ illi prævia est, & à consecratione longius remota, nihil aliud facit Diaconus, nisi quod particulas scindit, & in disco reponit à Sacerdote postea consecrandas. His peractis thus adoleatur, tum ipsi donis, tum velaminibus, & prothesi, ac toti sacrario; & aliquot orationibus, psalmoque quinquagesimo recitatis finis imponitur primæ parti Liturgiæ, quæ est præparatio donorum, & primum offertorium. Porrò particulas illas simul cum majori hostiâ à Sacerdote consecrari certissimum est, quicquid in contrarium asserant quidam Græci recentiores hoc perperam negantes. Primus autem hujus erroris disseminator fuit Si-

meon Thessalonicensis, quem Arcudius egregiè confutat lib. cit. à cap. 10. usque ad 18.

CAPUT. II.

Sacerdotis ad altare duplex processio. De ritu Confessionis ante Missam, præmissò psalmo Judica me Deus. Confessio generalis omnium gentium more probatur. Variæ ejus formulæ. Sanctorum post eam commemoratio cum osculo Altaris.

I. Sacerdotis ad offerendum sacrificium eundis duplex est processio: una è propriis ædibus ad Ecclesiam, altera in ipsa Ecclesia à Sacrarario ad Altare. Et prima quidem, si de Episcopo sermo sit, fieri solebat cum ingenti pompa & apparatu. Crux enim & luminaria præibant, ut Nicephorus lib. 13. cap. 8. & Marcus Diaconus in vita S. Porphyrii Episcopi scribunt. Sequebatur Clericorum, & Presbyterorum ingens comitatus, cujus antiquissimum testimonium habemus in Concilio Laodiceno c. 56. *Quod non oporteat presbyteros ante processionem Episcopi introire sacrarium & sedere, sed cum Episcopo debent ingredi.* Magnum Basilium vidit Ephrem Syrus procedentem in Ecclesiam in die sancto Theophaniæ & circa eum venerandum clerum candidatum & obsequentem ei, ut auctor vitæ ejus asseverat. Ambrosius gestus indecoros reprehendens lib. 1. de officiis cap. 18. ait se justisse, ne quidam Clericus unquam præiret sibi, quia velut quodam insolentis incessus verberare oculos suos feriebat. Hinc procedere aqum Antiquos nihil aliud est, quàm in Ecclesiam ad synaxim celebrandam convenire. Augustin. lib. 22. de Civit. Dei cap. 8. *sedebam jam processurus*, nempe in Ecclesiam ad sacrificium offerendum. Leo Magnus epist. 81. ad Dioscorum Alexandrinum, *qui nostris processionibus atque ordinationibus frequenter interfuit.* Diurnus Pontificum cap. 45. de dedicando Orationario intra Monasterium, *sic tamen ut non illic publica processio teneatur*, id est, publica Missa, quæ, ut alibi observavimus, in Monasteriis vetita erat. Altera processio ad altare, sive Episcopus celebret sive Presbyter, antiquo more qui adhuc viget, solemniter fieri solet. Utramque sic describit Ordo Romanus.

„ Denuntiata Statione diebus festis primo majoribus, ne præcedit omnis Clerus Pontificem ad Ecclesiam,

,, clesiam, exceptis qui in obsequio illius comitan-
 ,, tur, qui ordine suo scribuntur, expectantes Pon-
 ,, tificem in Ecclesia. Sed dum venerit Pontifex
 ,, propè Ecclesiam, exeuntes Acolythi & Defen-
 ,, fores ex regione illa, cujus die ad officium fuerit
 ,, in obsequio, præstolantur eum loco statuto, an-
 ,, tequam veniat ubi descensurus est. Porro Defen-
 ,, fores qui fuerint, quando & à quo instituti, deque
 ,, illorum statu, munere, & jurisdictione, latè differit
 Morinus l. de sacris ordinationibus parte 3. exer-
 cit. 16. c. 6. & duobus sequentibus. ,, Similiter &
 ,, Presbyter Tituli vel Ecclesiæ ubi statio fuerit,
 ,, una cum Majoribus domus illius civitatis, vel
 ,, patre Diaconia; si tamen illa Ecclesia Diaconia
 ,, fuerit, cum subdito sibi Presbytero & mansio-
 ,, nario thymiamateria deferentibus in obsequium
 ,, illius, inclinatio capite dum venerit. Acolythi
 ,, quidem cum Defensoribus primùm, deinde Pres-
 ,, byteri cum suis, petita benedictione divisim hinc
 ,, inde partibus, prout militant, præcedunt Ponti-
 ,, ficem usq; ad Ecclesiam. Cum verò Ecclesiã in-
 ,, troierit Pontifex, non ascendit continuò ad altare,
 ,, sed prius intrat in Secretarium sustentatus à Dia-
 ,, conibus, qui eum susceperunt de sella descen-
 ,, dentem. Ubi cum intraverit sedet in sella sua. Et
 ,, Diaconi salutato Pontifice egrediuntur è secre-
 ,, tario, & ante fores ejusdem mutant vestimenta
 ,, sua. Et parat Evangelium qui lecturus est, refera-
 ,, to sigillo ex præcepto Archidiaconi super pla-
 ,, netam Acolythi. Pontifex autè per manus Sub-
 ,, diaconorum regionariorum mutans vestimenta
 ,, solemnè, ordinabiliter compositis per Primice-
 ,, rium & Secundicerium vestimentis ejus ut bene
 ,, sedent, novissimè per diaconum & subdiaconum,
 ,, cui ipse jusserit, pallio superinduitur & configi-
 ,, tur per acus in planeta retro, & ante, & in hume-
 ,, ro sinistro. Deinde Subdiaconus regionarius por-
 ,, rigit ei mappulam inclinans se ad genua ipsius. His
 ,, ita compositis invitante ad regiam Secretarii
 ,, præfati Subdiacono scholam, quartus scholæ qui
 ,, semper nuntiat Pontifici de cantoribus, aditans
 ,, ante faciem Pontificis, & nutum ejus ad psallen-
 ,, dum expectans, statim dum innuit ei, egreditur
 ,, ante fores Secretarii & dicit, *Accendite*. Qui
 ,, dum incenderint, statim Subdiaconus sequens
 ,, tenens thymiamaterium aureum pro foribus
 ,, ponit incensum, ut pergat ante Pontificem. Et
 ,, ille quartus scholæ ad priorem, vel secun-
 ,, dum, sive tertium inclinatio capite dicit, *Do-
 ,, mini jubete*. Tunc statuntur duæ acies in cho-
 ,, ro per ordinem ab utroque latere, & mox inci-
 ,, pit prior scholæ antiphonam ad introitum. Sub-

diaconi verò de schola levant planetas cura finit,
 ,, ut nimirum expeditiores sint ad ministrandum.
 ,, Quorum voces, *cantorum scilicet*, Diaconi dum
 ,, audierint, continuò intrant ad Pontificem in
 ,, Secretarium. Tunc Pontifex elevans se dat ma-
 ,, num dexteram duobus Presbyteris, & illi oscu-
 ,, latis manibus ipsius procedunt cum ipso susten-
 ,, tantes eum, præcedentibus ante eos Diaconi-
 ,, bus septem. Tunc ministri cum thymiamaterio
 ,, & thuribus non amplius ternis procedunt an-
 ,, te ipsum mittentes incensum, & septem Aco-
 ,, lythi portantes septem cereostata foras Ecce-
 ,, siam accensa procedunt ante Pontificem usque
 ,, in chorum. Post thuribula portatur Evange-
 ,, lium propius Episcopo. Eadem autem procef-
 ,, sio fit ab austro in septentrionem. Tunc proce-
 ,, dit Pontifex, & antequam veniat ad scholam,
 ,, dividuntur cereostata quatuor ad dexteram, tria
 ,, ad sinistram. Et pertransit Pontifex in caput
 ,, scholæ, & in gradu superiori inclinatio capite ad
 ,, altare primò adorat sancta, & stat semper incli-
 ,, natus usque ad versum prophetalem; nimirum
 ,, usque ad versum Psalmi, qui post introitum can-
 ,, tatur. Hæc Ordo Romanus de processione summi
 ,, Pontificis ad Missam, prout illa ferebant tem-
 ,, pora. Eadem multò fustius describitur in eodem
 libro in tertia Missæ descriptione. Turmas enim
 præcedentium Pontificem, eorumque ordinem &
 nomina accuratè exprimit. Tum aut equum
 Pontificis præcessisse Acolythum stationarium
 gestantem Chrisma in mappula involuta cum ant-
 pulla; aliosque Acolythos portantes sacculos, sin-
 donem, aquam manus, calicem, patenam, scyphos,
 pugillates, gemelliones, colatorium, amas, cruces,
 Evangelia, & omnem sacram supellectilem. Sunt
 & alia minutiora, quæ ibidem legi possunt. Ho-
 die summus Pontifex solemniter celebraturus
 hoc ordine procedit. Præcedunt nobiles Laici,
 tum Acolythi, Clerici Camerae Apostolicae, Sub-
 diaconi, & unus Acolythus ferens thuribulum,
 & alii septem Acolythi cum septem candelabris.
 Sequitur Subdiaconus, qui epistolam lecturus est,
 ferens crucem, quem ab utroque latere comitan-
 tur duo ostiarii cum virgis. Deinde Poenitentiarium
 cum planetis, tum Abbates, Episcopi, Archiepi-
 scopi, & Patriarchæ cum mitris: Postea Diaconi,
 Presbyteri, & Episcopi Cardinales: & post eos
 Pontifex sub conopæo, quod octo Principes sive
 oratores Regum, aut alii ex nobilioribus portant.
 Assistunt Pontifici duo Diaconi Cardinales, eo præ-
 cedente, qui lecturus est Evangelium, postremam
 Pluvialis Pontificis partem sustinente nobiliori
 Laico,

Laico, qui ibi adfit, quacumque fulgeat dignitate. Subsequitur longo ordine familia Pontificia, omnesque Palatini, ac demum Protonotarii & Prælati, qui non sunt induti vestibus sacris, omnes cum cappis quas vocant, seu specialibus indumentis, quibus in publicis functionibus uti solent.

II. Cæterorum Episcoporum processio erat secundo loco in ipso Ordine Romano, ubi Missa describitur ex Patrum Occidentalium institutione. Ejus modus hic est. Processionem coram Episcopo acturis à custode Ecclesiæ in Sacratio ornamenta præbenda sunt, Presbyteris cappæ, Diaconis stolæ & Dalmaticæ, Subdiaconis sibi congruæ vestes & mappalæ in sinistra manu ferendæ, Acolythis candelabra & thuribulum portaturis casulæ. Tertia verò impleta procedunt Diaconi de sacratio dividentes se in duas partes, quatuor ad dexteram, tres ad sinistram. Et tunc procedit Episcopus, eoque innuente cantatur Introitus. Post hæc ponit incensum in thuribulo, & osculatur Evangelium: & procedunt Acolythi cum candelabris; primum unus, deinde duo & duo, & Subdiaconi similiter, atque post eos Diaconi. Et sic procedit Sacerdos in chorum ducentibus cum duobus Presbyteris cappis indutis. Hæc summam ibidem. Nunc autem quomodo fiat hujusmodi processio, Ceremoniale Episcoporum, & alii libri rituales indicant, qui omnium manibus teruntur. Sunt tamen diversarum Ecclesiarum diversæ consuetudines, quas si vellem singillatim describere, nimis in longum hoc caput protraheretur. Unam ex his non omitam, quæ est Ecclesiæ Turonensis, ex libro de processionibus Ecclesiasticis Jacobi Eveillon Canonici Andegavensis cap. 5. In Ecclesia, inquit, Turonensi magno splendore & apparatu procedit hæc pompa. Agmen ducit Thesaurarius longo intervallo præcedens & cereum accensum candelabro argenteo præferens, affectante apparitore, qui turbam submoveat. Sequuntur ordine singularim incedentes, sed longo ab invicem spatio sejuncti, septem pueri symphoniaci albis & tunicis vestiti cum singulis candelabris & cereis ardentibus. His succedunt sex subdiaconi tunicis quoque, & cætero sui ordinis cultu insignes, quorum unus crucem sublimes effert, tres deinde sanctorum Reliquias, duo reliqui libros argenteos inauratos Epistolarum & Evangeliorum missalium gestant. Tum Diaconus & Subdiaconus majores ad præcipuum altaris ministe-

rium præcincti: post hos qui crucem Archiepiscopalem & pastorem baculum præferunt. Postremo loco progreditur Archiepiscopus Pontificali ornatu conspicuus cum duobus assistentibus Canonicis, & totidem Clericis seu Capellanis. Pluviale Pontificium ab utraque parte sublevantibus. Hoc ordine procedunt à secretario in navim Ecclesiæ secundum dextrum chori latus, atque inde per medium chorum ad altare: exceptis dumtaxat pueris ceterariis, qui cum ad summum chorum venerint, ibi ad lineam directi consistunt, quatuor à dextera, tres à sinistra parte, & prætereunte Pontifice omnes candelabra sua ordinatim disposita in solo ante aquilam pulpiti collocant, atque inde se cedentes duo ad altare pergunt, reliqui scholæ cantorum se adiungunt. Atque hunc procedendi ritum antonomastice *Ordinem* vocant. Eiusdem processionis mentionem faciunt Amalarius lib. 3. cap. 5. Rupertus Abbas lib. 1. cap. 28. & Gemma animæ lib. 1. cap. 7. qui tamen symbolicas dumtaxat ipsius rationes edisserunt.

III. Sacerdos cum pervenerit ad altare stans in infimo ejus gradu, præmissis psalmo *Judica me Deus*, recitat cum ministris Confessionem, quæ finita ascendens ad altare dicit orationes *Aufer à nobis*, & *Oramus te Domine*: & si sit Episcopus solemniter celebrans, osculatur Evangelium. Deinde ipsa Ara incensatur, choro interim introitum concinente. In Ordine Romano cum sint quatuor Missæ descriptiones, quæ ferè coincidunt, non nisi in secunda, quæ ex institutione Patrum occidentalium dicitur esse, mentio fit confessionis, nulla tamen ejus formula præscripta. Pontifex, inquit, postquam in medietatem chori perducitur, Presbyteris qui eum ducebant sive Diaconibus manus ejus osculantibus, propriaque repetentibus loca, inclinans se Deum pro peccatis suis deprecatur. Tunc erectus primum duobus Presbyteris, deinde Diaconis omnibus pacis oscula dabit per ordinem. Post hæc ascendens ad altare, primo Evangelium, deinde ipsum altare osculatur. Quæ quidem oscula tum ministrorum, tum Evangelii, & altaris, in omnibus ferè antiquis Ritualibus sancita sunt. Quod verò Missam generalis confessio antecedit, ritus antiquissimus est, ut mox ostendam; sed diversæ in diversis Ecclesiis ejus formulæ sunt. Præmittitur signum crucis, à quo omnia auspiciari semper christianis solemne fuit, teste Tertull. qui l. de cor. mil. c. 3. inter ea quæ ex traditione sine ullius scripturæ testimonio usurpantur,

hoc etiam recenset. Sequitur Psalmus *Judica me Deus*, cum Antiphona *Introibo ad altare Dei*; quem tempore S. Ambrosii dici consuevisse asserunt recentiores, qui de Missæ sacrificio scribunt, sed perperam; liber enim de initiandis cap. 8. & liber quartus de Sacramentis cap. 2. quæ duo loco ab illis citantur; nec de sacerdote, nec de Missa loquuntur; sed de recenter baptizatis. *His abluta plebs*, ait Ambrosius loco priori, *dives insignibus ad Christi contendit altaria dicens: Introibo ad altare Dei, ad Deum qui lætificat juventutem meam. Depositis enim inveterati erroris exuviis, renovata in aquile juventutem, caeleste illud festinat adire convivium.* Et libro citato de Sacramentis, *Veniebas*, inquit, *desiderans ad altare, quo acciperes Sacramentum. Dicit anima tua*, Introibo ad altare Dei mei, ad Deum qui lætificat juventutem meam. *Deposisti peccatorum senectutem, sumpisti gratiæ juventutem. Hoc præstiterunt tibi sacramenta caelestia, Baptismi videlicet & Confirmationis, de quibus in præcedentibus sermo fuit.* Citant quoque in hunc psalmum Augustini commentarium; verùm si quis ipsum attentè legerit, nihil reperiet de ejus ante synaxim recitatione. In Missa edita ab Illyrico ponitur hic psalmus peracta confessione ab Episcopo recitandus postquam osculum pacis præbuit ministris. In alia veteri Missa codicis Chisii idem psalmus cum Antiphona *Introibo à Sacerdote & ministris alternatim dici ante confessionem* statutus est, ut hodie fit. Micrologus quoque cap. 23. *Paratus*, inquit, *Sacerdos venit ad altare dicens Antiphonam*, Introibo ad altare Dei, & psalmum *Judica me Deus, post quem sequitur confessio.* Alia Missa ex codice Tiliiano apud Menardum, postquam Episcopus indutus est vestibus sacris, ait, *osculetur duos Presbyteros & duos diaconos incipiens per se*, Introibo ad altare Dei cum psalmo *Judica me Deus.* Ex Missali antiquo Bibliothecæ Vaticanæ num. 4772. Sacerdos hunc psalmum recitat cum antiphona, dum pergit ad altare, quò cum pervenerit, dicit confessionem. Eundem ritum servant Carmelita. Missale Romanum à Paulo III. recognitum & Lugduni editum ann. 1550. dicit hunc psalmum præcipit à solo sacerdote manifestè vel sub silentio antequam accedat ad altare. In aliis verò tam editis quam M. SS. Missalibus multò ante Paulum III. idem mos statuitur, quo nunc utimur: cujus etiam mentionem faciunt Stephanus Brulefer Armoricus, qui vivebat ann. 1480. in *declaratione mysteriorum Missæ*, &

Guibertus de Tornaco, qui floruit ann. 1266. lib. de officio *Episcopi cap. 17.* vir denique sacrorum rituum peritissimus Paris Crassus in M. SS. ceremoniali summi Pontificis cap. 65. arbitrarium suo tempore fuisse ait hunc psalmum dicere vel omittere. Licet enim ex consuetudine etiam in Missis pro defunctis diceretur, nulla tamen id lege stabilitum erat. Ex his autem benè perpensis intelligimus, ante annos ferè octingentos, quò tempore scriptus fuisse videtur Codex Chisius, hunc psalmum cum sua Antiphona ante Missam recitari consuevisse, eum tamen ritum nec ubique receptum, & quandoque mutatum, donec Pius V. in postrema Missalis recognitione ab omnibus, qui Romanis ritibus utuntur, eum confessioni præmitti præcepit.

IV. Expleto psalmo, tam Sacerdos, quam ministri confitentur alterutrum peccata sua, asserentes generalibus verbis se in multis deliquisse; quod naturæ instinctu fit. Justus enim in primordio sermonis accusator est sui, ut ait Sapiens Prov. 18. secundum versionem septuaginta Interpretum. Hinc sacerdotes & prophetae veteris testamenti ea verba veluti formulam consuetam deprecationibus suis præmittebant, *Peccavimus, Domine, injustè egimus, iniquitatem fecimus:* & hæc generalis confessio omnia illorum sacrificia præcedebat, ut testatur R. Moses Majemonides in lib. *Jad tract. de penitentia*, & tract. de precibus totius anni. Hinc etiam Jacobus Apostolus Liturgiam suam à peccatorum accusatione exorditur his verbis: *Peccatorum multitudine inquinatum ne me spreveris, Domine Deus noster. Ecce enim accedo ad divinum hoc & supercaeleste mysterium; & indignus quidem, sed de tua bonitate confusus emitto tibi vocem: Deus sis mihi peccatori propitius. Peccavi in caelum & coram te, neque dignus sum qui oculos obvertam huic sacræ & spiritali mensæ, in qua unigenitus filius tuus & Dominus noster Jesus Christus mihi qui peccator sum & omnibus maculis labefactatus mysticè proponitur in sacrificium.* Sic in ea, quæ Marci Evangelistæ nomen præfert, Sacerdos initio petit à Deo remissionem peccatorum & propitiationem omni populo suo. Sic Basilius in prece, qua sacris operaturus uti solebat, totus est in petenda peccatorum remissione. „ Ne respexeris, inquit, me impurissimum peccatorem, meæve causæ iratus sis populo tuo. Ne memineris Domine turpium sermonum, quos ex ore meo protuli, ut non exaudias preces meas. Parce pravitati meæ, elue maculas peccatorum meorum, exterge sordes cordis

cordis mei, emunda mentem meam ab omni putredine delictorum. Simili modo in Ordine oblationis, quem scripsit Severus Patriarcha Alexandrinus, Sacerdos initio petit veniam peccatorum, recitans psalmum quinquagesimam. Et paucis interjectis ait: „peccavi tibi, propitius esto peccatori, suscipe deprecationem meam, & condona mihi delictum meum, Domine dominator omnium miserere mei Consentient Aethiopes, quorum Sacerdos initio Missae sic ait: „Tu scis Domine, quod huic mysterio sancto, quod ex te procedit, immundus sum. Non est mihi facies appropinquandi, neque os laudem tuam apeririendi, & gratias agendi. Sed solum propter multitudinem miserationum tuarum parce mihi Domine quia peccator sum. Iisdem ferè verbis Basilii Magni Liturgiam inchoat, quam ex veteri lingua Aegyptiaca & ex Arabica in Latinum transtulit Victorius Scilach Maronita. „Domine, inquit, qui nosti corda omnium: sancte qui quiescis in sanctis; qui solus sine peccato es: qui potes dare veniam peccatis. Tu Domine nosti nos non esse dignos, neque esse paratos, sed indignos hoc ministerio tuo sancto. Non mihi est facies ut accedam ad ingrediendum, atque ut os aperiam coram gloria sancta tua: sed secundum multitudinem clementiae tuae parce mihi peccatori. Eumdem ritum servant Maronitae, quorum Sacerdos in principio Liturgiae recitat ante altare hanc orationem, „Rogo te Deus, ut facias me dignum accedere ad altare tuum mundum sine macula & sordibus, quia servus peccator sum, & commisi peccata & abfurda coram te, neque sum dignus accedere ad altare tuum mundum, neque ad sacramenta tua sancta: sed rogo te, o pie, o misericors, o amator hominum, respice me oculo misericordiae. Et postea dicit totum psalmum *Miserere mei Deus*. Sacerdos quoque Armenus cum vestibus sacris indutus est, ante altare inclinatus dicit confessionem more Latinorum, ut ex eorum Liturgia constat edita Romae typis Congregationis de Propaganda fide; cui consonat ejusdem synopsis apud Cassandrum cap. 12. Liturgicorum. Idem mos reperitur in aliis Liturgiis orientalium, atque huc pertinent tot Latinorum Apologiae, de quibus supra loquutus sum.

V. Confessionem, qua nunc utitur Romana Ecclesia, Pontianum Papam, sive Damasum instituisse ajunt plerique recentiores, quorum assertio sine legitimo teste nullius apud me ponderis est. Non dubito, quin aliqua formula generalis

confessionis antiquissima sit & Apostolicae traditionis; sed hanc specialem, quae hodie in usu est, Pontiano vel Damaso assignare, tacentibus hac de re praesentibus scriptoribus, non audeo. Ad eam alludit in suo Poenitentiali Egbertus Episcopus Eboracensis, qui vivebat anno 730. „Dic ei cui confiteri vis peccata tua: mea culpa, quia nimis in cogitationibus, locutione, & opere peccavi. *Tunc sequitur benedictio super poenitentem.* Misereatur tui omnipotens Deus, & dimittat tibi omnia peccata tua, liberet te ab omni malo, conservet te in omni opere bono, & perducatur ad vitam aeternam. Quae formula extat in antiquis Missalibus Romanis, & aliarum Ecclesiarum, ex quibus nonnullae sunt, quae adhuc ea utuntur. In Missa Illyrici non exprimitur forma confessionis, sed omittitur; sicut & alia, quae communia erant & omnibus nota. *Coram altare, inquit, stans cum processione proferens confessionem dei indulgentiam ministris.* Missa vetus Menardi ex codice Ratoldi Abbatis loco confessionis ponit hanc orationem: *Suscipe confessionem meam unica spes salutis meae:* quae extat in Missa Illyrici. Eadem oratio Confessionis vicem supplet in Codice Tiliano, alia addita quae incipit, *Deus propitius esto mihi peccatori.* In Codice Chisio confessio his verbis concepta est: „Confiteor Deo omnipotenti & istis, quorum scilicet Reliquiae in eo altari sunt, & omnibus Sanctis ejus, & vobis fratribus, quia ego misere peccavi nimis in lege Dei mei, cogitatione, sermone, & opere, pollutione mentis & corporis, & in omnibus malis, quibus humana fragilitas contaminari potest; propterea precor vos, ut oretis pro me misero peccatore. Sequuntur orationes pro absolutione, ut infra in Appendice. Brevius concipitur apud Micrologum cap. 23. „Confiteor Deo omnipotenti, istis & omnibus Sanctis, & tibi frater; quia peccavi nimis cogitatione, locutione, opere, & in pollutione mentis & corporis. Ideo precor te, ora pro me. Misereatur tui omnipotens Deus, & dimittat tibi omnia peccata tua, liberet te ab omni malo, & confirmet te in omni opere bono, & perducatur nos pariter Jesus Christus filius Dei vivi in vitam aeternam. Amen. Indulgentiam & remissionem omnium peccatorum nostrorum tribuat nobis omnipotens & misericors Dominus. Amen. In antiquis consuetudinibus Monasterii Cluniacensis l. 2. c. 30. apud virum eruditissimum Lucam Dacherium to. 4. sui *Spicilegii* statuitur, ne confessio verbis amplioribus quam istis dicatur. *Confiteor Deo & omnibus Sanctis ejus, & vobis Pater, quia peccavi*

peccavi in cogitatione, locutione, & opere: mea culpa, precor vos orare pro me. Harum consuetudinum verustum exemplar vidi in Bibliotheca Vaticana Palatina nu. 564. In Missali Romano M. S. Bibliotheca Barberine num. 1861. confessio his verbis exprimitur. *Confiteor Deo omnipotenti, & B. Mariae Virgini, & beatis Apostolis Petro & Paulo, S. Augustino, S. Hieronymo, & omnibus Sanctis, & vobis Pater, me graviter peccasse per superbiam in lege Dei mei, cogitatione, delectatione, omissione, consensu, verbo, & opere, mea culpa, mea maxima culpa. Ideo precor beatissimam & gloriosam Virginem Mariam, & omnes Sanctos & Sanctas, & vos Patrem orare pro me.*

VI. In Missali Ecclesiae Sarisburiensis in Anglia, edito Parisiis an. 1555. hic ritus inchoandi Missam praescribitur. Cum Sacerdos induit se, incipit. *Veni Creator Spiritus, cum oratione, Deus cui omne cor patet.* Sequitur psalmus *Judica me Deus*, cum Antiphona, *Introibo*, qua post Psalmum repetita, dicit *Kyrie eleison, Pater noster, Ave maria.* His dictis accedit ad gradum altaris & ait, *Confitemini Domino quoniam bonus: Quoniam in saeculum misericordia ejus. Confiteor Deo, B. Mariae, omnibus Sanctis, & vobis, quia peccavi nimis cogitatione, locutione, & opere: mea culpa: Precor S. Mariam, omnes Sanctos, & Vos orare pro me. Misereatur tui omnipotens Deus, dimittat tibi peccata tua, liberet te ab omni malo, conservet & confirmet in omni opere bono, & perducatur te ad vitam aeternam. Absolutionem & remissionem omnium peccatorum vestrorum, spatium verae poenitentiae, gratiam & consolationem S. Spiritus tribuat vobis omnipotens & misericors Dominus. Adjutorium nostrum in nomine Domini: Sit nomen Domini benedictum.* Deinde osculatur Diaconum & Subdiaconum dicens, *Habere osculum pacis & dilectionis, ut apti sitis sacrosancto altari ad perficiendum officia divina.* Missale Hispalense de mandato Alfonso Manrique Cardin. & Archiepiscopi editum an. 1574. hanc habet confessionem. *Confiteor Deo B. Mariae, & omnibus Sanctis ejus: & vobis fratres manifesto omnia peccata mea, quia peccavi nimis per superbiam cogitatione, locutione, opere & omissione, & in cunctis vitis meis malis, mea culpa. Misereatur, ut in Romano. Indulgentiam & remissionem & absolutionem omnium peccatorum nostrorum, & spatium verae ac fructuosae poenitentiae per gratiam S. Spiritus tribuat nobis omnipotens & misericors Dominus.* Sequuntur tres orationes, *Aufer a nobis, Sancti Spiritus Domine corda nostra mundet infuso. Exaudi quaesumus Domine supplicum preces.* Item oratio, *Deus qui de indignis dignos facis. Tum signat se & accedit ad altare.*

Missale Augustanum ab Othone Cardinali Episcopo ante annos centum editum initium Mis-

sa sic exhibet. Sacerdos stans ante altare ait, *Sancti Spiritus adsit nobis gratia. Amen.* Sequuntur verus, *Et introibo ad altare Dei. Confitemini Domino quoniam bonus.* Tum flexis genibus sic confitetur. *Ego reus & conscius omnium malorum meorum, Confiteor Deo Patri omnipotenti, & B. Mariae semper Virgini, & omnibus Sanctis, & vobis in Christo, quod ego miser & indignus peccator peccavi nimis in vita mea, mala cogitatione, locutione, consensu, visu, ore, opere, & omissione, mea culpa, mea gravissima culpa. Ideo precor gloriosissimam Virginem Mariam, sanctos Apostolos Petrum & Paulum, atque Andream, Udalricum, Sebastianum, Vitum, sanctas Mariam Magdalenam, Catharinam, Barbaram, Afram cum sodalibus suis, istos & homines, & omnes Sanctos Dei & patronos, & vos orare pro me peccatore. Amen. Absolutio. Misereatur vestri omnipotens Deus, & dimittat vobis omnibus peccatis vestris perducatur vos Dominus noster Jesus Christus sine macula cum gaudio in vitam aeternam. Amen. Oratio. Indulgentiam, remissionem, & absolutionem omnium peccatorum nostrorum, spatium vitae ac verae poenitentiae, cor semper poenitens, & felicem consummationem per gratiam Spiritus Sancti Paracliti tribuat nobis pius Pater & misericors Dominus. Amen. Versus. Exurge Domine adjuva nos. Domine Deus virtutum converte nos. Domine exaudi orationem meam. Dominus vobiscum. Oratio. Exaudi quaesumus Domine supplicum preces.*

Ecclesia Lugdunensis sic peragit Confessionem. *Et introibo ad altare Dei. Pone Domine custodiam ori meo. Confitemini Domino quoniam bonus. Confiteor Deo omnipotenti. Misereatur vestri omnipotens Deus. Amen. Fratres per virtutem sanctae crucis, & per intercessionem beatae & gloriosae semperque Virginis Mariae, & per merita omnium Sanctorum Dei. Misereatur vestri omnipotens Deus, & dimittat nobis omnia peccata, & perducatur nos Dominus noster Jesus Christus cum suis Sanctis ad vitam aeternam. Amen. Absolutionem & veram remissionem omnium peccatorum vestrorum per confessionem, contritionem, poenitentiam, & per satisfactionem & emendationem vitae tribuat nobis omnipotens Pater, pius & misericors Dominus. Amen. Adjutorium nostrum in nomine Domini. Sit nomen Domini benedictum. Orationes. Conscientias nostras. Adsit nobis quaesumus Domine virtus Spiritus Sancti. Amen.*

„Amen. Et gratia S. Spiritus illuminare digne-
 „tur hodie sensus, corda, & corpora nostra.
 „Amen. Pœnitentiam peto pro omnibus pec-
 „catis & offensionibus meis. Pater noster. Et
 „vobis fratres. Ave Maria. *Oratio ante altare.*
 „Deus, qui non mortem, sed pœnitentiam defi-
 „deras peccatorum, me miserum fragilemque
 „peccatorem à tua non repellas pietate, neque
 „aspicias ad peccata & scelera mea, & immun-
 „das turpesque cogitationes, quibus flebiliter à
 „tua disjungor voluntate, sed ad misericordias
 „tuas, & fidem devotionemque eorum, qui per
 „me peccatorem tuam expetunt misericordiam.
 „Et quia me indignum medium inter te & popu-
 „lum tuum fieri voluisti, fac me talem, ut dignè
 „possim exorare misericordiam tuam pro me,
 „& pro eodem populo tuo. Et adijunge voces
 „nostras vocibus Angelorum tuorum, ut, sicut
 „illi te laudant in excessa beatitudine, ita nos
 „quoque eorum interventu mereamur te laudare
 „in hac peregrinatione. Per Dominum.

VII. In Missa, cui S. Gregorii nomen tribu-
 tum est, edita Parisiis studio Joannis à S. Andrea
 cum interpretatione græca Georgii Codini, Sa-
 cerdos sic incipit, *Confitemini Domino quoniam*
bonus; & respondet minister, Quoniam in seculum
misericordia ejus. Deinde Sacerdos dicit: *Confiteor*
Deo, B. Virgini Mariæ, & omnibus vobis fra-
tres, quia peccavi nimis verbo, opere, cogitatione, &
omissione. Ideo precor vos ut oretis Deum pro me.
 Tum respondent qui adsunt per ministrum. *Mise-*
recatur tui omnipotens Deus, & tribuat tibi remis-
sionem peccatorum tuorum, & liberet te ab omni malo,
salvetque te & confirmet in omni opere bono, & per-
ducatur ad vitam æternam. Per Dominum nostrum.
 Deinde precatur Sacerdos: *Absolutionem & re-*
missionem omnium peccatorum nostrorum tribuat no-
bis omnipotens Dominus. Sequitur, *Adjutorium no-*
strum, & oratio, Aufer à nobis.

Missale Romanum Pauli III. auctoritate edi-
 tum hanc brevissimam confessionis formulam ha-
 bet. *Confiteor Deo omnipotenti, B. Mariæ semper*
Virgini, B. Petro, & omnibus Sanctis, & vobis fra-
tres, quia peccavi, mea culpa: precor vos orare pro
me. Verumtamen in multis M. SS. ante annum
 1300 eadem profus legitur, quæ nunc in Missali
 Pii V. statuta est. In veteri ritu Mozarabum
 nulla erat confessio, sed eam addidit Cardinalis
 Ximenez: vicem autem confessionis supplebant
 aliæ orationes, quæ Libro I. Cap. II. in illius
 Missæ descriptione legi possunt. In ordine Roma-
 no & aliis vetustissimis Ritualibus multæ sunt for-

mulæ confessionis generalis admodum proluxæ,
 & multa peccata continentes, quæ vix queant
 in uno homine reperiri. Hæ verò à publicè pœ-
 nitentibus in Ecclesia fieri solebant, & non per-
 tinent ad nostrum institutum. In ipsa autem ge-
 nerali confessione pectora tundimus latentes in
 conscientia culpas eâ tunctione accusantes & casti-
 gantes, cujus ritus mentionem faciunt antiqui
 Patres. Gregorius Nazianzenus orat. 15. *Tem-*
plum cum ciliciis ingrediamur, ac diu noctuque in-
ter gradus & altare pectora tundamus. Augusti-
 nus serm. 8. de verbis Domini. „Sequutus est
 „sonus tunctionis pectoris vestri, audito scilicet
 „quod Dominus ait, *Confiteor tibi Pater.* Tun-
 „dere autem pectus, quid est, nisi arguere,
 „quod latet in pectore, & evidenti pulsu occul-
 „tum castigare peccatum? Confiteor audistis,
 „qui confitetur non attendistis. Adeo videli-
 „cet assueti erant fideles tunctioni pectoris, cum
 peccata confitebantur, ut audito hoc verbo *Con-*
fitetur, statim pectus manu pulsarent. Idem Au-
 gustinus in Psal. 146. „Quid aliud significat pe-
 „ctorum tunctio? Nisi fortè putamus ossa nostra
 „aliquid peccasse cum tundimus pectus. Sed
 „significamus nos cor conterere, ut à Domino
 „dirigatur. Sic Publicanus apud Lucam percu-
 tiebat pectus suam dicens, *Deus propitius esto mi-*
hi peccatori. Et qui morti Christi Domini præ-
 sentes fuerant videntes prodigia quæ facta sunt,
 revertebantur percutientes pectora sua. Hoc au-
 tem ductu naturæ fit, quia de corde exeunt co-
 gitationes malæ & omnia peccata, & percutientes
 pectus culpas nostras agnoscimus & fateamur.

VIII. Confessione subduntur aliquot versiculi
 ex Psalmis, qui in diversis Ecclesiis diversi sunt:
 tum sequitur oratio, *Aufer à nobis*, quæ extat
 in vetustissimis Missalibus & in Ordine Romano
 in officio dedicationis Ecclesiæ post Litanias, eju-
 que meminit Micrologus cap. 23. sed apud illum
 præcedit confessionem. Est etiam in Missali Mo-
 zarabico sic concepta: „*Aufer à nobis quæsu-*
 „mus Domine cunctas iniquitates nostras, & spi-
 „ritum superbiæ & elationis cui resistis, & reple
 „nos spiritu timoris, & da nobis cor contritum
 „& humiliatum quod non spernis, ut ad sancta
 „sanctorum puris mereamur mentibus introire.
 „*Eodem sensu Maronitæ initio Missæ sic orant:*
 „*Fac nos Domine Deus lotis jam cordibus to-*
 „*stris & emundatis ab omni conscientia mala*
 „*& cogitationibus sordidis dignos introire ad*
 „*sancta sanctorum tua alta & excelsa, & splen-*
 „*didè ac purè stare ante altare tuum sanctum, &*

ministrare tibi victimas spirituales & excelsas, in fide & veritate. Denique Sacerdos ascendens ad altare ipsum in medio osculatur dicens hanc orationem: *Oramus te Domine per merita sanctorum tuorum, quorum Reliquia hic sunt, & omnium sanctorum, ut indulgere digneris omnia peccata mea.* Idem autem Sanctos commemorat, quorum Reliquia ibi sunt, quia sine illis altare non consecratur, ut supra ostendimus, cum de Templis ageremus. Nota vero Orthodoxae fidei apud veteres erat Sanctorum memoriis communicare; & illic offerre sacrificium, ubi illorum corpora asservantur. Testis est Optatus Milevitanus lib. 2. arguens Macrobius Donatistam, quod memoriis Sanctorum non communicaret tamquam Schismaticus. Ibi, inquit, id est Romae, sunt duorum memoria Apostolorum. Dicitur si ad has ingredi potuit, ita ut obtulerit illis, ubi Sanctorum memorias esse constat. Testis Hilarius lib. adversus Constantium, *Audi haeretice, ait, damnationis publicum sensum & intellige te divinae religionis hostem, & inimicum memoriis Sanctorum.* Quamvis enim communicatio cum Sanctis per fidem, spem, & charitatem praecipue intelligatur; semper tamen Christiani Martyrum sepulchra venerati sunt, & super illa altaria erexerunt, eorumque Reliquias habere optaverunt, ut cum iis etiam mortuis, quantum fieri potest, communicarent.

CAPUT III.

De Introitu & ejus institutione. Antiphona quid sit. Hymnum Gloria Patri Apostolicae traditionis esse. Omnes introitus ex Psalmis, paucis exceptis. Tropi aliquando iis additi. Quaedam illorum exempla. De veteri versione Psalmorum, quae Italica dicitur, ejusque usu in Missa. Eam adhuc vigere apud nonnullos in divinis officiis. Graecorum duplex Introitus.

I. **D**Um Sacerdos ad altare procedit, chorus psallit antiphonam, quae ritu Romano Introitus, Ambrosiana Ingressa dicitur; quia nimirum tunc canitur, cum Sacerdos intrat ad altare. Ejus institutio ab his qui Ecclesiasticos ritus explanant, Caesestino Papae unanimi fere consensu tribui solet. Auctor enim libri Pontificalis in ejus vita sic scribit. *Hic constituit ut CL. Psalmi David ante sacrificium psallerentur antiphonatum, quod ante non fiebat, nisi tantum recitabantur epistola Pauli & S. Evangelium & sic Missa fie-*

bant. Quomodo autem haec Psalmorum modulatio intelligenda sit, an de aliquibus tantum versiculis, & de quibus, an de aliquo integro psalmo diverso pro diversitate officiorum, an de antiphona ex psalmis excerpta, obscurum est. Amalarius lib. 3. c. 5. postquam dixit additum Missae hoc officium à Caesestino, ait: *Quod nos ita intelligebamus, ut ex psalmis exciperet antiphonas, quae psallerentur in officio Missae.* Nam antea incubabatur Missa à lectione: qui mos adhuc retinetur in vigiliis Paschae & Pentecostes. Consentit Valtridus Strabo cap. 22. dicens: *Antiphonas ad Introitum dicere Caesestinus Papa instituit, sicut legitur in gestis Pontificum Romanorum, cum ad ejus usque tempora lectio una Apostoli tantum & Evangelium legerentur.* Subscribunt Micrologus & Berno Abbas, uterque cap. 1. At Honorius in Gemma animae libro 1. *Caesestinus, inquit, Psalmos ad introitum Missae cantari instituit, de quibus Gregorius Papa postea antiphonas ad Introitum Missae modulando composuit.* Ego autem Honorio, tamen recentior sit, libentius adhæreo, quam Amalario. Priscus enim auctor, qui gesta Pontificum scripsit, ait, Caesestinum constituisse, ut psalmi antiphonatum cantarentur. Quid est autem canere antiphonatum, nisi alternis choris? quem modum loquendi licet recenset Vossius inter vitia sermonis lib. 4. c. 3. non audeat tamen de hac voce ut barbara contendere, cum in re nova novam fingere licuerit. *Antiphona* teste Isidorol. 6. c. 19. *Originum, ex graeco interpretatur vox reciproca, duobus scilicet choris alternatim psallentibus.* Statuit igitur Caesestinus psalmos alternatim cantari ante Missam, sed postea Gregorius Magnus unam ex illis antiphonam selegit pro Introitu, & alias pro Responsorio, offertorio, & communione, quas in unum congeffit, & ex his librum composuit, quem Antiphonarium nuncupavit. Alii Graduale vocant, quia nonnullae ex illis, quae post epistolam dicuntur, in loco eminentiori cantari solebant, ad quem Cantores per gradus ascendebant. Cum autem Introitus & reliqua omnia reverè antiphonae sint, in codice tamen Gregoriano solus Introitus antiphonae nomen peculiariter sortitus est; (post quem olim integer psalmus cani consueverat. Testatur Augustinus, qui eodem quo Caesestinus tempore vixit, lib. 2. *Retractat. c. 11.* coepisse tunc apud Carthaginem hunc morem, ut hymni ad altare de Psalmorum libro dicerentur, sive ante oblationem, sive cum distribueretur populo quod fuisset oblatum: quod cum Hilarius

vir Tribunicus acriter reprehenderet, asserens fieri non oportere, scripsit adversus ipsum Augustinus, pro defensione introductæ Psalmodiæ: quem librum sic recenset Possidius in Indiculo, *Contra Hilarium de canticis ad altare liber unus*. Atque utinam hæc extaret, multa enim in ipso haberemus, quibus hic tractatus illustrior redderetur. Genezardus lib. de Apostolica Liturgia c. 17. manifesti erroris eos arguit, qui dicunt Cælestinum instituisse, ut Psalmi in Introitu Missæ cantarentur, antiquiorem enim ritum putat ex Dionysio l. de Eccl. hierar. c. 3. §. 2. ubi ait: „ Pontifex precem sacram ad altare Dei celebraturus ab ejusdem sufficione initium faciens univrsum circuit chori ambitum, donec rursum ad altare divinum rediens. sacrum inquit Psalmorum melos, omni ordine ecclesiastico sacram ipsi Psalmodiæ succinente. Supponit autem Genezardus tamquam certum, id quod supra ostendimus valde dubium esse, hunc scilicet Dionysium esse illum Areopagitam Pauli Apostoli prædicatione ad fidem conversum. Quod licet ei concedamus, non tamen inde sequitur errasse præfatos scriptores, qui hanc institutionem Cælestino tribuerunt. Scimus enim diversos fuisse mores Græcorum & Latinorum, & forsitan Cælestinus consuetudinem, quæ dudum vigerat in orientalibus Ecclesiis, transfudit ad occidentales. Sunt etiam quidam recentiores aliâ non indocti, qui tempore Cassiani Psalmos in monasteriis Aegypti ad Missam decantatos fuisse asserunt, quia nimirum lib. 3. Institut. cap. 11. ille scripsit, „ die Dominico unam tantummodo Missam ante prandium celebrari, in qua Psalmorum, atque orationum seu lectionum pro ipsius Collectæ vel communionis dominicæ reverentia solemnius aliquid ac propensius impendentes in ipsa Tertiam Sextamque pariter consummatam reputant. Verum Missa hoc loco non pro sacrificio, sed pro conventu Monachorum ad persolvendum divinum officium accipitur, quamvis in hoc conventu ipsum etiam sacrificium comprehendatur. Sensus igitur Cassiani est, quod cum cæteris diebus Tertiam & Sextam per intervalla persolverent, sicque fierent duæ Monachorum dimissiones, sive Missæ; die Dominico semel tantum ad Ecclesiam conveniebant, ac ibidem unico contextu Tertiam, & postmodum Liturgiam, ac demum Sextam recitabant, quæ peractâ discedebant, & sic unam tantum Missam seu dimissionem agebatur.

II. Post Introitum olim, ut dixi, integer Psal-

mus; nunc unus ejusdem versiculus decantatur cum *Gloria Patri*: qui versus ab antiquis Patribus hymnus glorificationis dictus est. Nicephorus l. 9. eccles. histor. c. 24. ejus auctorem facit Flavianum Monachum Antiochenum: alii verò à Synodo Nicæna institutum asserunt; sed vetustiorum esse & ab Apostolis traditum fuisse demonstravi in Lib. de divina Psalmodia c. 16. §. 6. Athanasii & Basilii testimonio. Cum enim fideles ab initio Ecclesiæ in nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti baptizati essent, ipsis tribus personis hunc hymnum glorificationis canere didicerunt. Primus qui eum mutavit, Aëtius fuisse dicitur Ecclesiæ Antiochenæ diaconus Arianismi instaurator, sic canenti instruens, *Gloria Patri per Filium in Spiritu Sancto*: quæ verba licet per se nullam hæresim contineant, subdole tamen ab Arianis usurpabantur, ut illorum æquivocatione suam impietatem celarent. Illis in sensu Orthodoxo usus est S. Leo serm. 1. de Nativitate dicens, *Agamus dilectissimi, gratias Deo Patri per Filium ejus in Spiritu Sancto*. At verò Basilius cum eisdem verbis sermonem ad populum conclusisset, catholicis displicuit, & pro illorum defensione librum apologeticum edidit, quem de Spiritu sancto ad Amphilochem inscripsit, sed non omnibus satisfecit. Adeo verum est, oportere Catholicum Doctorem irreprehensibilem esse, & à vocibus abstinere, quæ communiter suspectæ habentur, & pias aures offendunt, quamvis veræ sint & Orthodoxæ in eo sensu, quo scribentes vel prædicantes eas accipiunt & docent. Ideo Apostolus Timotheo præcepit, ut depositum custodiret, & profanas vocum novitates devitaret. Sed non est hujus loci hæc fufus prosequi. Additamentum *Sicut eras in principio*, putat Baron. ann. 325. num. 173. hymno glorificationis accessisse concilii Nicæni decreto adversus Arianos, qui dicebant de Filio, erat quando non erat. Alii verò existimant antiquis esse, & ad illud alludere Tertullianum lib. de spectaculis cap. 25.

III. In Antiphonario S. Gregorii omnes Introitus ex Psalmis Antiquo more desumpti sunt, paucis exceptis, quos Durandus lib. 4. *Rationalis* cap. 5. vocat irregulares, ut *Puer natus est nobis* in die Nativitatis Domini: *Viri Galilæi* in die Ascensionis: *Spiritus Domini* in die Pentecostes: *Nunc scio verè* in die sancti Petri: & alii pauci ex aliis scripturis. Sunt & aliqui, qui nec quidem ex Scriptura sacra excerpti sunt, ut *Salve sancta parens*: *Gaudemus omnes in Domino*, *Benedicta sis sancta Trinitas*, quibus caret Antiphonarium Grego-

Gregorianum. Disto versu *Gloria Patri* repetitur Introitus, quem nonnullae Ecclesiae ter psallunt in diebus solemnioribus. Ambrosiani nunquam repetunt, nisi in Missis defunctorum; sed ipsa Ingressa, quam vocant, semel sine Psalmo & Gloria recitata, Sacerdos dicit *Dominus vobiscum*; & sequitur immediatè *Gloria in excelsis Deo*, si dici debeat, alioquin oratio. Mozarabes postremam tantum partem bis repetunt, eo ritu quo Responsorialia cantat Romana Ecclesia: ut in Missa Nativitatis Domini, „ Benedictus qui venit, alleluja, In nomine Domini, alleluja, alleluja. *Versus*. Deus Dominus & illuxit nobis. „ In nomine Domini. Gloria & honor Patri & „ Spiritui Sancto in saecula saeculorum, Amen. „ In nomine Domini. *Joannes Beles* in suo libello de divinis officiis cap. 35. & Guillelmus Durandus testantur suis temporibus in quibusdam Ecclesiis tropos ante Introitum cantari consuevisse diebus solemnioribus ad majus gaudium representandum. Tropus autem idem est ac conversio, quoniam, ut ait Beles, istic quaedam fieri solent conversiones. Ad Troparia Graecorum hujusmodi Tropos accedere ait Pamelius in Praefatione Tomi secundi Liturgicorum. Nullum eorum vestigium inveni apud Scriptores, qui ante annum Christi millesimum libros de divinis officiis ediderunt. Quare Durando nullo modo credendum est, illorum institutionem Gregorio Magno adscribenti, nec Joanni Petro Ferrero Ravennati, viro alioquin erudito, qui Durandum sequitur lib. 6. de mirifici verbi libamine, qui extat M. S. in Bibliotheca Vaticana. Aliquando tropus ponitur immediatè ante Introitum, ut in festo Nativitatis ante illum Introitum *Puer natus est nobis* praecedat Tropus iste, *Ecce ad est de quo Prophetae cecinerunt dicentes*. Puer. Aliquando ipsi intermiscetur, una parte chori ipsum Tropum, altera Introitum continente: quorum extant exempla in antiquis Monasteriorum libris; à Monachis enim privata quorundam Abbatum auctoritate, ut prisca ferebant tempora, haec additamenta originem traxisse puto, qui non solum Introitus, sed alias etiam Liturgicas preces eodem modo, ut suis locis indicabo, interpolarunt.

In die Pentecostes.

Hodie Spiritus Sancti gratia repleantur corda nostra, dicitur esai. Spiritus Domini, Missus à sede Patris, Replevit orbem terrarum alleluja, igneis linguis. Et hoc quod continet, penetrabilia sentiendo, omnia. Omnipotentia Patri atque Filio

equalis. Scientiam habet vocis. Quod dies testatur praesens & fidelibus & incredulis. Alleluja, alleluja, alleluja. Adde me Tropos aliquando legisse exametro carmine compositos, quales sunt isti.

In die sancti Stephani.

Etenim federunt Principes, & adversum me eloquebantur. Nulli unquam nocui, neque legum iura resoluvi. Et iniuri persequuti sunt me. *Christe tuus fueram tantum qui a te minister.* Adjuva me Domine. *Ne tuis in dubio frangar certamine miles.* Quia servus tuus exercebatur in tuis justificationibus.

Dominica Palmarum.

Israel egregius Psalter, clarusque poeta, sic quondam Christo David cantaverat almo. Domine ne longè facias miserationes tuas à me, sed celerem mihi confer opem, rex inclite caeli. Ad defensionem meam aspice, libera me de ore leonis, Qui cupit insontem morsu lacerare ferino. Et à cornibus unicornium humilitatem meam.

IV. Illud autem hoc loco non est praetermittendum, quod, cum omnes Introitus ex psalmore versibus ut plurimum compositi sint, Gregorius eorum auctor non eam Psalterii versionem sequutus est, qua hodie omnes Ecclesiae in divinis officiis utuntur; sed veterem quae ante S. Hieronymum in usu erat, & à sanctis Patribus Itala & vulgata dicebatur: atque idem in Responsorialibus, Tractibus, Offertoriis, & Communionibus exactissime observavit. Quae res cum non nihil habeat caliginis, breviter elucidanda est; plerique enim ignorant quae fuerit ista versio, & ex quibus fontibus emanarit. Id verò ut clarius explicetur, paulò altius ejus initium repetendum est. Notum est omnibus vel mediocriter eruditis, quantae olim auctoritatis fuit ante & post Christi adventum septuaginta duorum interpretum Graeca ex Hebraico sermone translatio. Illa enim Judaei in Synagogis utebantur, teste Tertulliano, qui de ea differens c. 18. Apologetici in fine ait, *sed & Judaei palam ledebant.* Eadem usi sunt Hebraeorum doctissimi Philo, & Josephus, ut ex libris ipsorum liquet. Sed & Apostoli ac fideles in exordio nascentis Ecclesiae eam publice in Ecclesiasticis conventibus legebant, ut Cyrillus Hierosolymitanus docet *Catech. 4.* in qua differens de his Interpretibus, eorumque auctoritate, *Hos, inquit, solos studiosè meditare, quos & in Ecclesia securè unquam recitamus.*

*hinc. Multo prudentiores se erant Apostoli, veteresque illi Episcopi Ecclesie antistites, qui hos tradiderunt. Idem asserit Irenaeus l. 3. c. 25. dicens postquam enarravit ipsorum Interpretum historiam. „ Apostoli consonant praedictae interpretationi, & interpretatio consonat Apostolorum „ traditioni. Etenim Petr. & Joan. & Matth. & „ Paulus & reliqui deinceps, & horum sectatores „ prophetica omnia ita annuntiaverunt, quemad- „ modum Seniorum interpretatio continet. Qua de causa apud Christianos in magna semper veneratione fuit. Sed cum postea scriptorum vitio corrupta fuerit, ut Sancti Patres Justinus martyr in dial. cum Tripitone, Augustinus, de civit. Dei lib. 15. cap. 13. & Hieronymus Epist. 108. conqueruntur; eam primum Origenes, deinde Lucianus martyr, postmodum Hesychius, ac denique Hieronymus à mendis expurgarunt. An verò Origenes prototypum viderit, quod Tertullianus loco citato Apologetici credidit suo tempore integrum Alexandriae extitisse; & quando illud interierit, incertum est; nec mei instituti aut otii est in hujus rei disquisitione immorari. Cum igitur graeca ista translatio tantae apud omnes auctoritatis fuerit, omnes Latinae versiones, quae post Christi Domini in caelum ascensionem ac deinceps primis illis temporibus ante sanctum Hieronymum factae sunt, non ex Hebraeis fontibus immediate, sed ex Graeco textu LXX. expressae sunt. Erant autem eae versiones innumerabiles, quia ut scribit S. August. l. 2. de doct. Christ. c. 11. quicumque sibi videbatur aliquantulum facultatis utriusque linguae Graecae & Latinae habere, ausus est novam cudere interpretationem. Verum inter omnes illa praestantissima, & communiter ac ubique recepta fuit, quae Itala dicebatur, teste ipso Augustino qui libro citato cap. 15. ait: *in ipsis interpretationibus Itala caeteris praefertur, nam est verborum tenacior cum perspicuitate sententiae.* Cum autem Vulgatae & Veteris nomine tempore S. Hieronymi haec insignita fuerit, consequens est, eam caeteris antiquiorem fuisse, majoremque inter alias auctoritatem habuisse. Dicta est etiam Romana, quia illam ab initio recepit Romana Ecclesia. Et fortassis haec prima fuit ex graeco textu translatio ab aliquo Apostolorum discipulo facta, & à primis Ecclesiae fundatoribus visa & approbata, atque ab his ad Successores simul cum deposito fidei tradita, qua non solum sedes Apostolica, quae Latina versione nullo unquam tempore caruit; sed & reliquae Occidentales Ecclesiae utebantur; quamvis in*

eam aliquot mutationes irrepserint, vel Scriptorum audacia sive oscitantia, vel Episcoporum licentia, qui quaedam verba vel sententias ad suae regionis idiotismos accommodarunt. Porro hujus versionis integrum corpus nullibi extat, solumque psalterium remansit cum canticis, quae in divinis officiis recitantur. Sunt & aliquot ejus particulae in expositionibus sanctorum. Cum enim versio sancti Hieronymi, ut Ildorus scribit lib. 6. orig. cap. 3. caeteris melior & Hebraicae veritati magis consona aestimaretur, ac ideo ceperit in Ecclesiis legi, in conciliis citari, in commentariis exponi, vetus illa, quasi jam minimè necessarij esset, paulatim negligi coepit, donec tandem omnino interit, ac perpetua oblivione sepulta est. Suspicio autem id contigisse ducentis & amplius annis post Hieronymum: nam tempore Gregorii Magni utraque in usu erat & vetus & nova, ut ipse in fine Epistolae dedicatoriae expositionis in Job ad S. Leandrum Episcopum indicat, ubi novam versionem, Hieronymi scilicet, se exponere dicit, & quando causa comprobationis exigit, nunc novam nunc veterem assumere: *ut quia, inquit, sedes Apostolica, cui auctore Deo praesideo, utraque utitur, mihi quoque labor studii ex utraque fulciatur.* Solum autem Psalterium antiquissimae illius versionis, quae fidem Ecclesiae nascentis in Occidentalibus regionibus nutriverat, deplorabile naufragium evasit, quia cum illo in decantandis divinis officiis uterentur fideles, ipsumque longo usu memoriae mandassent, non potuit ab illis obtineri, ut novam translationem ediscerent, ac veterem, cui assueti erant, dimitterent. Hoc est illud Psalterium, cujus occasione ad ista digressus sum, ex quo Gregorius Introitus & reliqua excerptit, quae in suo Antiphonario continentur. S. Hieronymus jussu Damasi Papae hujus Italicae versionis errores quosdam magis conspicuos correxit: tum plebeios aliquot & soli Italiae familiares loquendi modos usitatoribus commutavit, reliquam versionem ob perspicuitatem latinis sermonis reliquit: istudque Psalterium sic emendatum illud est, quod nunc in Breviariis & in corpore Bibliorum extat, atque ideo à veteri non differt, nisi in his quae Hieronemendavit. Sed quia haec versio sic correctae hebraicis fontibus in plurimis non respondebat, aliam iterum fecit quae extat inter opera ejus, & quoniam ex hebraico textu immediate translata est, à vulgata nova & veteri ex Graeco textu LXX. Interpretum desumpta, plurimum discrepat tam in verbis quam in sententiis, ut quisque potest ex utriusque

collatione perspicere. Hæc autem ideò recepta non fuit, quia duæ priores quotidiano usu in Ecclesiis frequentatæ sine magna divini officii perturbatione non poterant abrogari. Priori editione pura, qualis erat ante S. Hieronymum, utebantur olim omnes Ecclesiæ Occidentales; Romana præsertim cum omnibus suburbicariis, ut constat ex antiquorum Patrum commentariis in Psalmos; donec idem Psalterium ab ipso Hieronymo interpolatum primum quidem in Gallia, nescio quo tempore, unde Gallicanum nuncupatum est, deinde in aliis regionibus introductum fuit. In omnibus autem Urbis Romæ Ecclesiis vetus illud permansit usque ad Pium V. qui ipsum sustulit, & in sola Basilica Vaticana reliquit, in qua nunc etiam religiosissimè recitatur, & novissimè sublati mendis, quæ irreperant, pristinae integritati restitutum est.

V. Eadem versione utuntur hodie vetusto more Ambrosiani, licet alicubi discrepet à Romana. In Breviario quoque veteri Hispanico secundum regulam S. Isidori, quod Mozarabicum dicitur, extat idem Psalterium, quo utuntur in divinis laudibus Clerici ex institutione Francisci Ximenez Archiepiscopi Toletani hoc ritu psallentes. In Italia extra diocësim Romanam & Mediolanensem suspicor ejus usum sublatum ante annos plus minus sexcentos, nam Bruno Altensis ex Abbate Cassiensi Episcopus Signiensis, qui obiit anno 1125. initio expositionis Psalterii ait, „ Cum adhuc adolescentulus essem, exposui Psalterium secundum aliam translationem, quæ videlicet translatio pluribus in locis tantum differt ab hac, qua utitur Romana Ecclesia, ut nullo modo secundum illius expositionem hæc translatio intelligi possit. Et illa quidem multos habet expositores: hæc autem si aliquis exposuerit nescio. Exponit autem Psalterium illud vetus, quo suo tempore utebatur Romana Ecclesia, & postmodum semper usa est usque ad Pium V. ut dixi. Ex quo fit, ut Romæ dumtaxat recitaretur, in aliis vero Italiae Provinciis illud in usu erat, quod adolescens exposuerat, quodque jam multos habebat expositores, utpotè ubique receptum. Alexander IV. in sua Constitutione quæ est sexta in Bullario Ordinis Eremitarum sancti Augustini, mandat Priori Generali & reliquis fratribus in Tuscia, ut recitent officium juxta morem Romanæ Ecclesiæ, excepto Psalterio, quia nimirum vetus illud jam solius Urbis Romæ proprium erat. Miror autem, cur Bruno dicat se nescire, an Romanum aliquis exposuerit: nam

exposuit Cassiodorus, cujus elegantissima Commentaria eo tempore non erant ignota. Augustinus quoque in sua explanatione hanc versionem sequutus est, quam omnibus præferendam esse docuerat. Magnus item Gregorius semper in scriptis suis testimonia ex psalmis secundum hanc versionem profert, ut ex collectione S. Patris constat. Qua de causa semper dubitavi, ne expositio in septem Psalmos pœnitentiales, in qua versio à Hieronymo interpolata explicatur, perperam illi adscripta sit. Licet enim Apostolica sedes utraque versione nova & veteri uteretur, ut ex ipso supra ostendimus, Psalterium tamen excluditur, quod semper Romæ secundum veterem translationem permansit. Accedit alia conjectura ex ipsa expositione, in qua stylus & spiritus Gregorii deesse videtur. Sed hoc obiter à me observatum peritioribus discutiendum relinquo. In Bibliotheca Cardinalis Barberini extat Breviarium M.S. in quo habetur Psalterium Romanum. Inter Codices item M.SS. Bibliothecæ Chisæ sunt aliquot Breviaria ad usum Ecclesiarum seu Monasteriorum Romanæ diocësis, in quibus idem Psalterium legitur. At hæc scripta videntur circa annum Christi millesimum in aliis post annum MC. vel propè scriptis extat Psalterium commune: ex quo superior conjectura confirmatur, quod nimirum Italica versio extra Urbem deserit ante annos propè sexcentos. Atque utinam qui hujus mutationis fuerunt auctores, rem attentius considerassent, sacrorumque rituum & Ecclesiasticæ antiquitatis peritos in consilium adhibuissent; non tamen facile à Gregorii Magni institutione discessissent. Hoc enim semper & sollicitè præcaverunt sapientissimi Patres, à quibus divina officia Deo inspirante ordinata sunt, ut summa uniformitas esset inter ea, quæ in horis canonicis & in Missa cantari debent, sibi que mutuo consonarent Missale & Breviarium. Hoc Isidorus & Ambrosius seu quicumque fuerunt antiqui ritus Hispanici & Mediolanensis auctores, in illis Ecclesiis sedulo observarunt. Et ob hanc ipsam causam Romana Ecclesia vetus Psalterium non mutavit, quia ex illo Introitus & reliqua, quæ ex psalmis in Missa cantantur, desumpta sunt. Inconveniens enim & merito visum est, quod idem psalmus & idem canticum aliis verbis in officio cantaretur. Hæc autem dissonantia ablato nunc veteri Psalterio sæpe occurrit. Cæterum ista hoc loco notare libuit, non ut quemquam carperem, sed ne prisca Ecclesiæ disciplina ignoraretur.

VI. Græci

VI. Græci duplicem habent ad altare accessum sive introitum, parvum & magnum. Parvus seu minor fit, cum Diaconus traditum sibi à Sacerdote librum Evangeliorum defert ad altare; magnum, cum Sacerdos sacra dona è prothesi ad sanctum bema solemnè ritu deportat. Parvi ritus hic est. Diaconus petit à Sacerdote benedictionem, cui ille benè precatur dicens: *Benedictum regnum Patris & Filii & Spiritus sancti, nunc & semper & in secula seculorum.* Tum à Diacono alta voce dicuntur preces, quas irenicas id est pacificas vocant, quia à precatione pro pace incipiunt. His intermiscuntur tres Antiphonæ, seu, ut illi loquuntur, tria Antiphona, vel typica, aut alia cantica juxta diei exigentiam. Quibus peractis, Sacerdos acceptum librum Evangeliorum tradit Diacono, qui egrediens è porta prothesis elevatum ante faciem suam defert per Ecclesiam præcedentibus luminaribus, & Sacerdotibus, ipsoque celebrante subsequenticibus, & *Venite adoremus Christum* alta voce concinentibus. Diaconus verò elevans & ostendens S. Evangelium dicit, *Sapientia: Regni*, monens populum, ut sapientiam teneat, quæ in Evangelio continetur, & erectus stet. Porro omnes ipsum Evangelium profunda inclinatione venerantur, & modulibus quibusdam decantatis in altari collocatur. Major introitus post dimissionem Catechumenorum initio Missæ fidelium solemniori apparatu; præsertim cum Pontifex celebrat, fieri consuevit. In porta enim, quæ prothesi proxima est, Clerici cereas faces accensas præferentes Diaconos egredientes excipiunt & præcedunt longa per Ecclesiam processione. Ipsi autem Diaconi thus continuo adolent, tum unus Sacerdos panem in disco repositum & opertum velamine gestat, & alius calicem etiam opertum ante pectus defert. Hos sequuntur Sacerdotes concelebrantes more ipsorum, qui altaris sacra instrumenta, lanceam, spongiam, librum, vel facras reliquias portant, cantoribus interim hymnum cherubicum concinentibus, donec ad altare pervenientes sacra in eo dona deponunt. Hi sunt Introitus Græcorum, quos elegantè & diffusè explicant Cabasilas in expositione Liturgiæ, Simeon Thessalonicensis lib. de templo, & sanctus Germanus in theoria rerum Ecclesiasticarum.

CAPUT IV.

Alterni cantus origo. De precatione Kyrie eleison. Eam semper & ubique in usu fuisse. Cur à latinis græcè dicatur. Quò ritu cantari consueverit. Ipsi addita aliquot verba. Prolixæ preces olim post Kyrie eleison. Hymnus Gloria in excelsis à quibus compositus & auctus. Prisco more à solis Episcopis dicebatur. Insevit eidem quidam versiculi.

I. **P**ost introitum chorus divinam implorat misericordiam alternatim psallens *Kyrie eleison*. Cantum verò alternum scribit Socrates lib. 6. cap. 8. à S. Ignatio Episcopo Antiocheno in Ecclesiam introductum fuisse, ostensâ ei cœlitus Angelorum visione, qui Hymnos alter ad alterum Sanctissimæ Trinitati concinebant. Ac Theodoretus lib. 2. cap. 24. eam consuetudinem ad Flavianum & Theodorum refert, qui sub imperio Constantii Antiochiæ floruerunt: quod tamen non absolute de quocunque alterno cantu, sed de Psalmis Davidicis alternatim canendis intelligendum esse ex verbis ipsius Theodoretii colligitur. De quo ritu psallendi agens Basilius Magnus Epist. 63. ad Clericos Neocæsarienses, eo restatur usos fuisse Ægyptios, utramque Lybiam, Thebæos, Palæstinos, Arabes, Phœnices, Syros, & qui ad Euphratem habitabant. Constantinopoli autem hunc morem inter Catholicos B. Joannem Chrysostomum introduxisse, asserunt Socrates lib. 6. & Sozomenus lib. 8. cap. 8. Verumtamen in monasteriis serius receptus est, nam tempore Cassiani, ut ipse scribit lib. 2. Institut. cap. 5. 8. & 10. unus in medio cæteris audientibus & tacentibus psalmos modulabatur. Quod si loquamur de Ecclesia Occidentali, Paulinus in vita Ambrosii, & Augustinus in confessionibus l. 9. cap. 6. & 7. testes sunt ab eodem S. Ambrosio id primum Mediolani institutum secundum morem Orientalium partium, cæteris per orbem Ecclesiis imitantibus. Hunc verò canendi ritum primus omnium Damasus Papa Apostolica auctoritate confirmasse dicitur, & ubique servari præcepisse. Porro ipsum *Kyrie eleison* non humana institutione, sed occulto quodam naturæ instinctu usurpari cœpisse manifestum est. Cum enim homo multis miseris ab ipsa infantia ob culpam primi parentis veluti hæ-

reditario jure subjectus sit, ad illius opem implorandam natura ipsa impellente excitatur, qui solus miseris misericordiam prestare, & tot malis oppressam sublevare potest. Ideo in veteri testamento hæc precandi formulæ frequentissimæ sunt, *Domine miserere: Miserere mei Deus: Miserere nostri Deus omnium*, & aliæ ejusdem generis. Quin etiam gentes fidei lumine destitutæ, duce proculdubio natura, à suprema omnium causa præsidium iisdem verbis postulabant, ut scribit *Atrianus l. 2. dissertat. Epistetic. 7.* dicens, *Deum invocantes precamur eum Kyrie eleison.* Primæ siquidem notiones omnibus ratione utentibus communes sunt, utque ait *Minutius Felix*, omnium iste est consensus, vulgi iste naturalis est sermo, non solius Christiani confitentis oratio. Eadem precatio in Ecclesiasticis officiis apud omnes nationes in usu est. Sæpè enim repetitur in *Jacobi Apostoli, Græcorumq; Patrum Liturgiis*; ipsamque suo idiomate usurpant *Syri, Armeni, & alii Christiani Orientales*, quorum ritus antiquissimi sunt. Quis autem à Græcis eam ad Latinos traduxerit, incertum est. *Amalarius, Strabo, Micrologus, & alii* ferè omnes *Officiorum Ecclesiasticorum explanatores* tam veteres quam recentiores, *Gregorio Magno* hoc tribuunt. Sed multis annis ante *Gregorium* viguisse hanc consuetudinem in Romana Ecclesia ex Concilio secundo *Vasensi* sub *Felice IV.* constat c. 3. *Quia*, inquit, *tam in sede Apostolica, quam etiam per totas Orientales atque Italiae Provincias dulcis & nimium salutaris consuetudo est intronmissa, ut Kyrie eleison frequentius cum grandi affectu & compunctione dicatur; placuit etiam nobis, ut in omnibus Ecclesiis nostris ista tam sancta consuetudo & ad Matutinos, & ad Missas, & ad Vesperam Deo propitio intronmittatur.* Imò ipse *Gregorius lib. 7. epist. 64. ad Joannem Syracusanum*, respondens quorundam murmurationibus, qui dicebant, ipsum velle in Romanam Ecclesiam ritus Constantinopolitanæ introducere, ait: *Kyrie eleison nos neque diximus, neque dicimus sicut à Græcis dicitur: quia in Græcis simul omnes dicunt; apud nos autem à Clericis dicitur, & à populo respondetur: & totidem vicibus etiam Christe eleison dicitur, quod apud Græcos nullo modo dicitur.* Quod autem *Gregorius* asserit, à Græcis simul dici, id nunc etiam observant; universus enim cœtus simul concinit *Kyrie eleison*. Ex his item *Gregorii* verbis patet, olim toties dici consuevisse *Christe eleison*, quoties *Kyrie* dicebatur: at nunc ter tantum *Christe*, sexies *Kyrie* dicimus.

Cur verò hæc supplicatio græcè potius quam latine à latinis dicatur, varias comminiscuntur rationes sacrorum rituum expositores, quas non est mei instituti examinare. Dicunt Latini in *Missæ Kyrie eleison* græcè, dicunt etiam Hebraicè *Amen, Alleluja, Sabaoth, & Osanna*: quia fortassis sic ab initio Ecclesiasticarum precum institutores voces istas usurparunt, ut ostenderent, unam esse Ecclesiam, quæ ex Hebræis & Græcis primum, deinde ex Latinis coadunata est: vel quia mysteria nostræ fidei tribus hæc linguis ab Apostolis & Evangelistis, eorumque immediatis Successoribus conscripta fuerunt: quæ quidem lingua in titulo crucis quodammodo consecratae sunt. Sed quæcumque fuerit causa hujus institutionis, certissimum est, eam antiquissimam esse. Nam *Augustinus Epist. 178.* quæ est publica ipsius altercatio cum *Pascenio Ariano*, testatur, quod, sicut hæc voce *Homousson* à cunctis fidelibus una creditur *Trinitatis substantia*; ita ista *Kyrie eleison* unius Dei natura à cunctis Latinis & barbaris rogatur ut misereatur. Tum ait licere non solum barbaris lingua suæ, sed etiam Romanis dicere *si hora armenæ*, quod interpretatur *Domine miserere*, lingua scilicet Gothica, quam Roma à Gothis capta didicerat.

II. In quorundam monasteriorum libris M. SS. ad usum chori vidi ipsum *Kyrie* interpositis quibusdam clausulis interpolatum, quas privata auctoritate introductas puto. Legi in *Chronico Angliæ* sub nomine *Joan. Bromtoni Abbatis Cisterciensis* inter *X.* scriptores rerum Anglicarum edito p. 879. *B. Dunstanum* semel soporatum *Angelos* audivisse cum suavi nota *Kyrie eleison* psallentes, cujus modulus harmoniæ adhuc, inquit, continet tropus ille apud Anglos famosus, *Kyrie eleison splendens*, qui in majoribus festis Sanctorum cantari solet. Sed de harmonia, non de tropo hic sermo est; nam sæculo X. quo *Dunstanus* vixit, non credo hujusmodi tropos in usa fuisse, quorum nulla mentio ante sæculum XIII. reperitur. Insuper sunt ut plurimum, nec bene sensui coherent. Quidam extant in *Missali Romano* sub Pontificatu *Pauli III.* edito *Lugduni* hæc prefixa inscriptione. *Sequuntur quedam devota verba super Kyrie eleison, Sanctus, & Agnus Dei; ibi ob nonnullorum Sacerdotum pascentiam devotionem posita, licet non sint de Ordinario Romanae Ecclesiæ, tamen in certis Missis ibi. annotatis licitè dicenda.* Aliquot in exemplum subjiciam ex eodem *Missali*, & ex l. 3. *Elucidatorii Ecclesiastici Jodoci Clivovæi*, itemq; ex *Missali M. S. Bibliothecæ Vaticanæ Palat. n. 501.*

In festis Solemnibus.

KYrie fons bonitatis, à quo bona cuncta procedunt, *eleison.*

Kyrie qui pati natum mundi pro crimine, ipsum ut salvaret, misisti, *eleison.*

Kyrie qui septiformis das dona Pneumatis, à quo cœlum & terra replentur, *eleison.*

Christe unice Dei Patris genite, quem de Virgine nasciturum mirificè Sancti prædixerunt Prophetæ, *eleison.*

Christe agie, cœli compos regis, cui melos gloriæ semper affans pro munere Angelorum decantat apex, *eleison.*

Christe cœlitus adis nostris precibus, quem pronis mentibus in terris devotè colimus ad te pie Jesu clamantes, *eleison.*

Kyrie spiritus alme coharens Patri Natoque, unius usq; consistendo, flans ab utroque, *eleison.*

Kyrie qui baptizato in Jordanis unda Christo effulgens specie columbina apparuisti, *eleison.*

Kyrie ignis divine pectora nostra succende, ut digni pariter proclamare possimus semper, *eleison.*

In festivitibus Christi Domini nostri.

KYrie cunctipotens genitor Deus omnicaetor, *eleison.*

Fons & Origo boni, pius, luxque perennis, *eleison.*

Salvificet pietas tua nos bone rector, *eleison.*

Christe Dei splendor, virtus, Patriisque Sophia, *eleison.*

Plasmatis humani sator, lapsi reparator, *eleison.*

Ne tua damnetur Jesu factura benigne, *eleison.*

Amborum sacrum spiramen, nexus, amorque, *eleison.*

Purgator culpæ, veniæ largitor optime, *eleison.*

Offensas dele, sacro nos munere reple, *eleison.*

In festis B. Mariæ Virginis.

KYrie virginitatis amor, inclite Pater, & creator Mariæ, *eleison.*

Kyrie, qui nasci Natum volens de Virgine, corpus elegisti Mariæ, *eleison.*

Kyrie qui septiformi repletum Pneumate pectus consecrasti Mariæ, *eleison.*

Christe unice de Maria genite, quem de Virgine nasciturum stirpis Davidicæ sancti prædixerant Prophetæ, *eleison.*

Christe usq; gigas fortis geminæ, qui pro homine homo sine virili semine produisti de ventre Mariæ, *eleison.*

Christe cœlitus adis nostris laudibus, quas pro viribus ore, corde, actuque psallimus, proles pie Jesu Mariæ, *eleison.*

Kyrie Spiritus alme, amborum nexus, amorque, cœlestis gratiæ rorem infudisti Mariæ, *eleison.*

Kyrie, qui incarnato de Mariæ carne Christo sub nostra specie, semper florem servas Mariæ, *eleison.*

Kyrie simplex & summe, Christate sacro nos reple, ut digno carmine decantemus laudes Mariæ, *eleison.*

In aliis Festivitibus.

KYrie rex genitor ingenite, vera essentia, *eleison.*

Kyrie, luminis fons, rerumq; conditor, *eleison.*

Kyrie, qui nos tuæ imaginis signasti specie, *eleison.*

Christe Deus formæ humanæ particeps, *eleison.*

Christe lux oriens, per quem sunt omnia, *eleison.*

Christe, qui perfecta es sapientia, *eleison.*

Kyrie spiritus vivifice, vitæ vis, *eleison.*

Kyrie utriusque vapor, in quo cuncta, *eleison.*

Kyrie expurgator scelerum & largitor gratiæ, quem sumus propter nostras offensas nos non relinquere, consolator dolentis animæ, *eleison.*

Dominicis diebus.

ORbis factor, rex æterne, *eleison.*

Pietatis fons immense, *eleison.*

Noxas nostras omnes pelle, *eleison.*

Christe, qui lux es mundi, dator vitæ, *eleison.*

Arte læsos dæmonis intruere, *eleison.*

Conservans te credentes, confirmansque, *eleison.*

Patrem, Natum, teque Flamen utrorumque, *eleison.*

Deum scimus unum, atque trinum esse, *eleison.*

Clemens nobis adis Paraclite, ut vivamus in te, *eleison.*

Omitto alia ejus generis, quibus homines simplices majus obsequium ac solemniorem cultum se Deo exhibere arbitrabantur.

III. Post *Kyrie* *eleison* sequitur hymnus *Gloria in excelsis Deo*, si dicendus sit, alioquin præmissa populi salutatione *Dominus vobiscum* dicitur oratio, sive collecta, de quibus sigillatim agendum erit, si prius notavero, olim diebus, quibus omittitur *Gloria in Excelsis*, immediatè post *Kyrie* prolixas preces pro omni statu hominum recitari consuevissent, his prorsus similes, quas Irenicus sive Diacronicus Græci vocant, & initio Liturgiæ Diacono præcinente, choro respondente decantant.

Permanet hic ritus in Ecclesia Latina usque ad sæculum IX. ut observat Goar in notis ad Missam Chryostomi n. 62. & nunc etiam permanet in Ecclesia Mediolanensi diebus Dominicis Quadragesimæ. Sicut enim alibi ostensum est, veteris Ecclesiæ mos fuit, ut officium cum Missa conveniret, ac propterea quibus diebus preces in officio dicebantur, in Missa quoque dici solebant. Agit de his Columbanus in Regula cap. 7. ubi modum psallendi describens à Senioribus statutum ait, „Cum versiculorum augmento inter-
 „ venientium pro peccatis primùm nostris, dein-
 „ de pro omni populo Christiano, deinde pro
 „ Sacerdotibus & reliquis Deo consecratis sacræ
 „ plebis gradibus, postremò pro elemosynas
 „ facientibus, postea pro pace Regum, novis-
 „ simè pro inimicis, ne illis Deus statuatur in pec-
 „ catum quod persequuntur nos & detrahunt
 „ nobis, quia nesciunt quid faciunt. Has autem
 preces pro variis rebus & personis compositas
 Diaconus in Missa pronunciare solebat; Diaconi
 namque, ut ait Concilium Aquilegranense sub
 Stephano Papa cap. 7. „ clarâ voce in modum
 „ præconis admonent cunctos sive in orando, sive
 „ in flectendo genua, sive in psallendo, sive in
 „ lectionibus audiendis. Auctor antiquitatum
 Liturgicarum tom. 3. pag. 307. harum precum
 hanc formulam affert, quam Missalem Litaniam
 vocat, ex antiquo Codice Bibliothecæ Fulden-
 sis à Wicelio transcriptam.

*Dicamus omnes ex toto corde, totaque mente: Do-
 mine exaudi & miserere.*

*Qui respicis terram, & facis eam tremere. Oramus
 te Domine exaudi & miserere.*

*Pro altissima pace & tranquillitate temporum no-
 strorum. Oramus te Domine, &c.*

*Pro sancta Ecclesia Catholica, quæ est à finibus us-
 que ad terminos orbis terrarum. Oramus te.*

*Pro Patre nostro Episcopo, pro omnibus Episcopis
 ac Presbyteris & Diaconis, omnique clero. Ora-
 mus te Domine.*

*Pro hoc loco & habitantibus in eo. Oramus te Do-
 mine.*

*Pro piissimo Imperatore & toto Romano exercitu.
 Oramus te Domine.*

*Pro omnibus qui in sublimitate constituti sunt, pro
 virginibus, viduisque & orphanis. Oramus te
 Domine.*

*Pro penitentibus & catechumenis. Oramus te Do-
 mine.*

Pro his qui in sancta Ecclesia fructus misericordiæ

*largiuntur. Domine Deus virtutum exaudi pre-
 ces nostras. Oramus te Domine.*

*Sanctorum Apostolorum & Martyrum memores su-
 mus, ut orantibus eis pro nobis veniam merea-
 mur. Oramus te Domine.*

*Christianum ac pacificum nobis sinem concedi à Do-
 mino comprecamur. Præsta Domine, præsta.*

*Et divinum in nobis permanere vinculum charitatis,
 Dominum comprecamur. præsta Domine, præsta.*

*Conservare sanctitatem ac puritatem catholicæ fidei,
 sanctum Deum comprecamur. præsta Domine,
 præsta.*

Dicamus omnes, Domine exaudi & miserere.

His similes sunt preces, quæ ritu Ambrosiano
 hodie dicuntur Dominica prima Quadragesi-
 mæ immediatè ante Collectam, incipiente
 Diacono & choro respondente.

*Divina pacis & indulgentiæ munere supplicantes
 ex toto corde & ex tota mente precamur te. Do-
 mine miserere.*

*Pro Ecclesia Sancta Catholica, quæ hic & per uni-
 versum orbem diffusa est, precamur te. Domine
 miserere.*

*Pro Papa nostro N. & Pontifice nostro N. & omni-
 clero eorum, omnibusque Sacerdotibus ac mini-
 stris precamur te. Domine miserere.*

*Pro famulis tuis N. Imperatore, & N. Rege, Duce
 nostro, & omni exercitu eorum precamur te.
 Domine miserere.*

*Pro pace Ecclesiarum, vocatione gentium, & quiete
 populorum precamur te. Domine miserere.*

*Pro civitate hac & conservatione ejus, omnibusque
 habitantibus in ea precamur te. Domine miserere.*

*Pro aëris temperie ac fructu & fecunditate terra-
 rum precamur te. Domine miserere.*

*Pro virginibus, viduis, orphanis, captivis, ac peni-
 tentibus precamur te. Domine miserere.*

*Pro navigantibus, iter agentibus, in carceribus, in
 vinculis, in metallis, in exiliis constitutis pre-
 camur te. Domine miserere.*

*Pro his qui diversis infirmitatibus desinentur, qui-
 que spiritibus vexantur immundis, precamur te.
 Domine miserere.*

*Pro his qui in sancta Ecclesia tua fructus misericordi-
 æ largiuntur, precamur te. Domine miserere.*

*Exaudi nos Deus in omni oratione atque deprec-
 atione nostra, precamur te. Domine miserere.*

Dicamus omnes, Domine miserere.

Aliæ hujusmodi deprecationum formulæ ex-
 tant apud Clementem lib. 8. confit. Apostolicæ
 & in Liturgiis Græcorum, quæ cum supra scriptis
 ferè coincidunt. Porro Diaconus eas recitaturus
 ascen-

ascendebat ambonem ut notat Goar in ordine sacri ministerii n. 27. atque id observant Græci. Quod si desit ambon, in Ecclesiæ medio stat, ejusque centrum quæ ad se pertinent recitaturus occupat, quasi vicarium ambonis locum.

De Hymno Gloria in excelsis.

IV. Quia initium hujus hymni in Nativitate Salvatoris nostri Jesu Christi ab Angelis decantatum fuit, inde Angelici nomenclaturam accepit. Apertè verò inter hymnos numeratur, quia omnia illi conveniunt, quæ ad hymni constitutionem requiruntur, cantus scilicet in laudem Dei. Præclare Augustinus in psal. 148. „ Si laudas „ Deum & non cantas, non dicis hymnum. Si „ laudes quod non pertinet ad laudem Dei, etsi „ cantando laudes, non dicis hymnum. Hymnus „ ergo tria ista habet, & canticum, & laudem „ & Dei. Addidit Beda præf. in psalmos aliam conditionem, ut sit metricè scriptus; sed hanc non requiri ad rationem hymni, constans est Sapientium sententia, idque præter alios adnotavit Cælius Rhodiginus lib. 7. antiq. lect. cap. 5. exemplo Platonis, apud quem in Symposio & in Phædro hymni leguntur solutâ oratione: utque alia desint exempla, hic solus sufficit de quo hic loquimur; nam ab omnibus antiquis Patribus hymnus nuncupatur. Plura de hymnis, eorumque usu ex sacris & profanis scriptoribus congesti in meo tractatu de divina Psalmodia Cap. XVI. §. 9. Nullus autem hoc nobilior reperiri potest, sive auctorem respiciamus, sive antiquitatem, sive usum; sive tandem divinarum laudum, quæ in eo cantantur, excellentiam & sublimitatem. Nam quid nobilior, ut cætera omitam, quam quod Deo gratias agimus propter magnam gloriam suam? Hoc videlicet idem est si diceremus, Tibi propter te gratias agimus, non propter bonum nostrum quod inde emanat, sed propter gloriam tuam: quia gloria tua hæc est sanctificatio nostra, & ad unam tui gloriam est, quod sancti sumus: quia sanctificans nos, participes nos facis gloriæ tuæ in via & in patria; atque ideo nostra interest, quod magni & gloriosi Domini servi sumus; eamque ubique propagari, ac ea te perfui magis gaudemus, quam si nostra esset; quia tu solus laudabilis & gloriosus, & nulla est vera gloria extrâ te. Prima hujus hymni verba. *Gloria in excelsis Deo; & in terra pax hominibus bonæ voluntatis*, è celo ad nos Angelorum voce derivata sunt; cætera quis

addiderit, incertum est. Quidam Apostolis tribuunt, eò quod integer habeatur lib. 7. *Constit. Apost. cap. 47.* sed jam norunt viri docti, quid de illarum Constitutionum auctore & ætate sentiendum sit. Alii auctorem faciunt Telesphorum Papam, qui vivebat anno Christi 150. ejusque sententiæ sunt Sigebertus in Chronico, & Innocentius III. l. 2. de mysteriis *Missæ cap. 20.* Alii Symacho adscribunt, qui anno quingentesimo Christi floruit. Plerique recentiores sequuti Alcuinum c. 40. Hugonem Victorinum l. 2. de div. offic. c. 11. Remigium Antissiodorensem in *expositione Missæ*, Honorium in *Gemma lib. 1. c. 87.* & Joannem Beletum lib. de divin. offic. c. 36. à B. Hilario Pictaviensi Episcopo completum fuisse asseverant: sed in vita & scriptis Hilarii, & in scriptoribus, qui quatuor post ipsum sæculis floruerunt, nullum hujus rei vestigium extat: atque insuper observo Athanasium, qui synchronus Hilario fuit, ejus meminisse lib. de *Virginitate* versus finem his verbis: *Matutino tempore hunc psalmum dicitis, Deus Deus meus; ad te de luce vigilo. Ubi diluculum fuerit, hunc recitabis, Benedicite omnia opera Domini Domino, hymnumque dicitis Gloria in excelsis Deo, & in terra pax, in hominibus bonæ voluntatis. Laudamus te: Benedicimus te: Adoramus te: & quæ sequuntur.* Ex quibus jam eo tempore usitatum fuisse, & per varias regiones dispersum. Cautius loquuti sunt Patres Concilii IV. Toletani, qui can. 12. ajunt: *Reliqua quæ sequuntur post verba Angelorum Ecclesiasticos Doctores composuisse, quicumque illi fuerint.* Auctor libri Pontificalis in vita Telesphori ait ipsum constituisse, ut ante Sacrificium hymnus diceretur Angelicus, hoc est *Gloria in excelsis Deo*, sed non dicit ipsam reliqua adjecisse: & tunc forsitan verba tantum evangelica in usu erant, sicut extant in Liturgia Jacobi, non autem integer hymnus. Symmachus verò præcepit, ut omni die Dominico, & in natalitiis Martyrum diceretur: nam Telesphorus in *Missâ tantum nocturna Nativitatis Domini cantari decreverat, si vera sunt, quæ Sigebertus & Innocentius prædicti tradunt.* Statutum autem Symmachi ad totum hymnum extenditur, qui jam antea compositus erat, ut ex Athanasio ostendimus. Etherius Episcopus & Beatus Presbyter lib. 1. adversus Elipandum Archiepiscopum Toletanum, consuevisse ajunt in Hispania cantari ritu Mozorabico, de quo ibi loquuntur, Dominicis diebus & in quibusdam festivitibus. A Græcis magna doxologia nuncupatur, &

ab iisdem in matutinis laudibus recitatur. Jubent quoque dici ad Laudes toto tempore Paschali S. Valerianus Episcopus Arelatenfis, qui vivebat anno 550. & S. Tetradius in suis regulis.

V. Refert Anastasius in vita Stephani IV. statutum ab illo, „ ut omni die Dominico à septem „ Episcopis Cardinalibus hebdomadariis, qui „ in Ecclesia Salvatoris observabant Missarum „ solemniam super altare B. Petri celebrarentur, & „ Gloria in excelsis diceretur. Ratio hujus edicti est, quia olim à solo Episcopo dici poterat, à Presbyteris verd in solo die Paschatis dicebatur, ut in initio libri Sacramentorum S. Gregorii legimus: non quia ad Episcopos maximè pertineat Missam celebrare, ut explicat Suarez 10. 3. in 3p. disput. 83. sect. 1. sed quia revera sic ferebat mos priscus Ecclesiae, ut soli Episcopi hunc hymnum dicerent, sicut soli in prima populi salutatione dicunt Pax vobis iis diebus, quibus Gloria in excelsis dici solet. Aded verum est, quod sapidus monui, non debere ex hodiernis moribus veterem Ecclesiae institutionem aestimari. Walfridus Strabo c. 22. Statutum est, inquit, ut ipse hymnus in summis festivitatis à solis Episcopis usurparetur, quod etiam in capite libri Sacramentorum de signatum videtur. In Bibliotheca Vaticana Palatina Cod. 495. extat antiquissimus Ordo Missae Romanae initio sic statuens, Dicitur Gloria in excelsis Deo si Episcopus fuerit, tantummodo die Dominico, festivis diebus festis. A presbyteris autem minimè dicitur nisi in solo Pascha. Frustrà hunc ritum convellere nititur Beruo Augiensis cap. 2. de rebus ad Missam spectantibus. „ Cur non liceat, inquit, omni „ die Dominico vel natalitiis Sanctorum Presby „ teros illum hymnum canere, quem nato in car „ ne Domino Angeli cecinerunt? Quod si con „ cessum est illum cantare in Pascha secundum „ praeconisationem Missalis, non multò minus li „ citum puto in Nativitate Domini, quando pri „ mum cepit audiri ab hominibus in terris, qua „ liter ab Angelis canebatur in caelis. Proferant „ contradictores in medium, ubinam sit à san „ ctis Patribus vel ab ipso Sanctissimo Papa Gre „ gorio interdictum; & si ad hæc respondere „ non valemus, merito manus damus. Hæc ille, quem non disputare, sed obedire par erat, nam Gregorius id vetat initio libri Missalis, ut ipse Abbas Augiensis agnoscat, & illius auctoritas sufficere ei debuerat, ne contradicere audeat. Nunc verò sublata est illa restrictio, & ab omnibus idem hymnus cantatur, quod sensim introductum suspicor paulò post Bernonem, qui

vivebat anno 1040. ac deinde pro lege habitum;

VI. Scribit Jodocus Clitoveus lib. 3. Elucidatorii, huic hymno Angelico insertas fuisse quasdam particulas ex Ecclesiastica constitutione, sed quæ sit ista constitutio, non liquet. Potius crediderim, privatà quorundam licentià id primò cepisse, postea invaluisse, aded ut quibusdam Missalius hujusmodi clausulæ insertæ fuerint. Passim in libris ad usum chori tam editis, quam M. SS. sequens interpolatio pro Missa Beatæ Virginis reperitur. Post Domine Fili, unigenite Jesu Christe additur: spiritus & alme orphanorum Paraclite. Post Domine Deus, Agnus Dei, Filius Patris: Primogenitus Mariæ Virginis matris. Post suscipe deprecationem nostram: Ad Mariæ gloriam. Tum sequitur: Quoniam tu solus Sanctus, Mariam sanctificans. Tu solus Dominus: Mariam gubernans. Tu solus altissimus: Mariam coronans, Jesu Christe: cum Sancto spiritu, &c. Refert autem Paris Crassus in ceremoniali summi Pontificis inedito cap. 67. Nicolaum V. prohibuisse, ne in sua capella diceretur. Apud Pamelium in fine Tomi II. Liturgicorum duæ extant hujus hymni interpolationes, quarum prima hæc est pro die Nativitatis Domini.

Laudamus te. Laus tua Deus resonet coram te rex. Benedicimus te. Qui venisti propter nos rex Angelorum Deus. Adoramus te. Gloriosum regem Israel in throno Patris tui. Glorificamus te. Veneranda Trinitas. Qui sedes ad dexteram Patris, miserere nobis. In sede majestatis tuæ. Quoniam tu solus sanctus. Deus fortis & immortalis. Tu solus Dominus. Cælestium, terrestrium, & infernorum rex. Tu solus altissimus. Rex Regum, regnum tuum solidum permanebit in æternam. Jesu Christe.

Alterà est in dedicatione Ecclesiae. Gloria in excelsis Deo. Quem cives cælestes sanctum clamantes laude frequentant. Et in terra pax. Quem ministri Domini verbo incarnatum terrenis promiserant. Laudamus te. Laudibus ejus astra matutina insunt. Benedicimus te. Per quem omne sacrum & benedictio conceditur, atque augetur. Adoramus te. Omnipotens, adorande, colende, tremende, Venerande. Glorificamus te. Ut creatura creantem, plasma plasmanem, figulum figmentum. Gratias agimus tibi propter magnam gloriam tuam. Hymnum majestati, gratias autem pietati ferentes. Domine Deus rex cælestis, &c. reliqua usque ad suscipe deprecationem nostram. Quem quisquis adoratur, in spiritu & veritate oportet adorare. Qui sedes ad dexteram Patris usque ad altissimus

alissimus Jesu Christe: Unigenite, qui es unum cum sancto Spiritu in gloria Dei Patris. Amen.

Non desunt alia exempla, sed ista superflua sunt, ut quisque agnoscat temerario quorundam ausu, seu potius simplicitate ac zelo, qui non erat secundum scientiam, inserta hæc Angelico hymno fuisse, quæ Ecclesiasticam gravitatem minimè redolent, cultumque divinum non augent, sed diminuunt.

CAPUT V.

Origo & usus Sacerdotalis salutationis Dominus vobiscum. Græcorum saluatio Pax omnibus. Episcopi quoque pacem precantur. Quare præmitti soleat ante collectam Oremus, & aliquando Flectamus genua. Collectæ nomen æquivacuum. A quo primum collecta sive orationes inventæ, & quæ forma in iis servanda. Earum conclusio explicatur. Cur dum recitantur, manus & brachia extendantur. De Laudibus quæ olim post Collectam dicebantur.

I. Sacerdos hymno Angelorum recitato salutat populum dicens *Dominus vobiscum*, quæ saluatio è veteri Testamento in Ecclesiam derivata est. Booz enim, ut in Libro Ruth cap. 2. legimus, salutans messorum suos ait, *Dominus vobiscum*: & Propheta missus à Deo ad Asam Regem Judæ, cum victor è prælio cum exercitu suo revertetur dixit 2. Paralip. cap. 15. *Dominus vobiscum, quia fuistis cum eo.* Vim autem & efficaciam accepisse videtur ex verbis Christi, *ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi.* Quia verò tanquam pluribus dicitur *Dominus vobiscum*, decreverant olim majores nostri, ne quis celebrare præsumeret, nisi duobus saltem præsentibus & adstantibus, ut Lib. I. Cap. XIII. dictum est. Sed hoc deinde antiquatum fuit, non quia celebranti adesse credantur Angeli, ut piè scripsit Innocentius III. lib. 2. de myst. Missæ cap. 25. quasi ex hoc inferret, nunquam celebranti deesse adstantes; sed quia Minister, licet sit solus, personam gerit Ecclesiæ: alioquin cum quis recitat solus divi-

num officium, hanc salutationem præmittere deberet, quod quam absurdum sit, docet Petrus Damiani in libro quem de hoc argumento ex professo conscripsit, eique propterea titulum præfixit *Dominus vobiscum*. Non solum igitur qui celebrat; sed etiam qui ministrat, personam publicam gerunt, & sicut ille salutatur Ecclesiam, ita iste Ecclesiæ nomine salutanti respondet. Est autem hæc saluatio propria Sacerdotis, quam cum in Africa ex præsumptione lectores usurparent, vetitum id fuit can. 4. Concilii III. Carthaginensis. Apud Græcos nullus est usus hujus salutationis, nec reperitur in eorum Liturgiis, & formula *Dominus sit semper cum omnibus vobis*, semel tantum extat in Liturgia S. Marci. Cum verò salutant populum, dicunt *pax omnibus*, sicut constat ex Liturgiis Basilii & Chrysoptomi. Hinc ipsum Chrysoptomum, sicut refert Soerates lib. 6. cap. 14. ab exilio revocatum rogabat multitudo ejus reditu gaudens, ut in Episcopali throno resideret, & pacem populo pro more precaretur. Idem quoque Chrysoptomus hom. 3. in epist. ad Coloss. de hoc ritu differens ait, *Cum ingressus fuerit is qui præest Ecclesiæ, statim dicit pax omnibus.* Quando sermonem facit & concionatur, *pax omnibus.* Quando benedicit, *pax omnibus.* Quando jubet osculari, *pax omnibus.* Peracto sacrificio, *pax omnibus.* Ita etiam Cyrillus in Joannem lib. 12. *Salutat discipulos usitata illa forma, pax vobis, legem veluti quandam constituens Ecclesiæ filii.* Quo fit, ut in sanctis potissimum conventibus & synaxibus circa ipsa mysterii initia hoc invicem dicamus. Athanasius tandem epistola ad Eustathium invehitur in quosdam Episcopos, qui cum initio sacrificii & sermonis blandum illud proferrent *pax vobis*, tragedias tamen excitabant, & alios affligebant. Ex hac Græcorum consuetudine, quæ ex Christi exemplo & doctrina traxit originem, dimanasse reor, ut etiam latini Episcopi cum prima vice salutant populum, dicant *pax vobis*, illius vocem usurpantes, cujus pontificio funguntur. Optatus Milevitanus lib. 3. *Non potuistis, inquit, prætereuntem quod legitimum est, utique dixistis, pax vobiscum. Quid salutas de quo non habes? quid nominas quod exterminasti? Salutas de pace, qui non amat.* Hujus item salutationis meminit Ambrosius, lib. de dignit. sacerdot. cap. 5. quam formulam cum quidam Episcopi præter Ecclesiæ consuetudinem frequentarent, adeo ut altera presbyteris communi nunquam uti vellent,

T t t

conci-

concilium Braccarense primum hoc decretum edidit can. 21. *Placuit ut non aliter Episcopi, & aliter presbyteri populum, sed uno modo saluent dicentes, Dominus sit vobiscum, sicut in libro Ruth legitur; & ut respondeatur à populo & cum spiritu tuo: sicut & ab ipsis Apostolis traditum omnis retinet oriens, & non sicut Priscilliana pravitatis immutavit.* Priscillianus enim, ut ad hunc canonem notat Gasias Loaisia, non semel tantum ut moris est, sed semper ab Episcopis dicendum esse *pax vobis* contendebat. In hunc autem canonem mendum irrepsisse, ut pro occidens oriens legatur, dudum viri docti observarunt: nam in Ecclesia Orientali alium fuisse usum, quæ modo allata sunt, manifestant. Omnes ferè recentiores de hac salutatione Dionysium loquutum esse arbitrantur cap. 3. *eccl. hierarchie §. 8.* ubi eam divinisimam vocat; sed ex textu evidens est de osculo pacis cum loqui, cuius rationem reddit his verbis: *Non enim possunt ad unum colligi, atque unius pacifice unionis participes existere, qui secum ipsi disident.* Sive autem dicatur *pax vobis*, sive *Dominus vobiscum*, tessera hæc est mutæ communionis & pacis, qua fideles in Christi fide & charitate copulantur. Ideo Tertullianus hæreticos reprehendit, quod omnes sine personarum distinctione salutarerent. *Pacem, inquit, cum omnibus miscant.* Legimus etiam Marcionis salutationem à Polycarpo recusatam, quia extra Ecclesiam erat. Primis item Ecclesiæ sæculis hæc ipsa de causa infideles, poenitentes, & catechumeni sermoni interesse non poterant, quia Episcopus ipsum inchoaturus prius populum salutabat. Non enim, inquit Optatus Milevitanus, aliquid incipit Episcopus ad populum dicere, nisi primo in nomine Dei populum salutaverit. Athanasius *tom. 2. edit. Comelimitane pag. 245.* peracturis sacra aut docturis, blandissima illa in ore est salutio, *pax omnibus.* Notabile est, quod Michaël Glycas refert 4. parte Annalium ex historia Ecclesiastica Philonis Philosophi, tempore scilicet persecutionum fuisse quendam Ecclesiasticum, qui ab Episcopo à communione fidelium segregatus fuit. Accidit autem ut ab ethnicis comprehensus pro testimonio fidei occisus sit; & in ipso loco templum constructum est. Cumque Episcopus in eo celebrans verba illa proferret *pax omnibus*, è templo egrediebatur, idque pluries contigit, donec ab Episcopo absolutus, nunquam deinceps exire visus est.

Cum verò Sacerdotes dicunt *pax vobis*, sive *Dominus vobiscum*, nos per ipsos salutatur Christus cupiens in nobis mansionem facere, & nos secum unire, ac templum suum Eucharistici Sacramenti perceptione efficere; sicut Angelus B. Virgini dixit *Dominus tecum*, antequam in ejus utero carnem susciperet. Respondet populus sacerdoti, & *cum spiritu tuo*, quæ verba accepta videntur ex epist. 2. ad Timoth. cap. 4. ubi Paulus ait, *Dominus Jesus Christus cum spiritu tuo: & extant in antiquissimis Liturgiis.* Optimè Chrysostomus hom. 18. in 2. ad Corinth. *In tremendis mysteriis ut Sacerdos pro plebe, ita plebs pro sacerdote vota facit.* Hæc enim verba & cum spiritu tuo, nihil aliud quam hoc significant. Olim universus populi cætus sacerdoti respondebat, ut ex Liturgiis, earumque expofitoribus apparet; idque Micrologus statutum ait in occidente à concilio Aurelianensi, ut scilicet non solum clerici, sed omnis populus responderet, & *cum spiritu tuo.* At nunc soli Clerici vel ministri respondent, de qua re fatus egi supra Lib. I. Cap. XXV. §. 19. Sensum autem prædictæ responsionis Isidorus Pelsiota lib. 1. epist. 112. ita explicat: *Illud quod à plebe respondetur & cum spiritu tuo, hanc habet sententiam. Pacem quidem nobis præbuisi Domine, hoc est mutuam inter nos concordiam; pacem autem nobis da, hoc est hujusmodi tecum conjunctionem, quæ nullo modo divelli possit, ut cum spiritu tuo pacati, quam nobis in creationis initio indidisti, à tua charitate distrabi nequeamus.* Et Florus magister in expositione Missæ scribit, nihil melius invenisse Ecclesiam, quod optaret Sacerdoti, nisi quod Sacerdos optat ecclesiæ, ut idem Dominus, qui dignatur esse cum Ecclesia, dignetur etiam esse cum spiritu sacerdotis.

II. Sacerdos post salutationem & seipsum & populum excitat ad orandum dicens, *Oremus.* Qua monitione audita omnes sacro adstantes sub silentio olim orabant, tum peracta brevi oratione omnium preces sacerdos brevi item deprecatione concludens, collectam alta voce recitabat. Cum autem sacerdos exclamabat dicens *Oremus*, veteris ecclesiæ phrasi orationem dare dicebatur: quem ritum perspicuè explicat Uranius in vita S. Paulini describens obitum sancti Joannis Episcopi Neapolitani: *Ad Ecclesiam, inquit, processit, & ascenso tribunali populum ex more salutavit, resalutatusque à populo orationem dedit, & collecta oratione spiritum exhalavit.* Eadem phrasi utitur Anastasius in vita Ser.

Sergii II. ipsum referens Ecclesiam ingressum cum Ludovico Francorum Rege, omnes autem prostratos ad confessionem B. Petri orasse, & data à Pontifice super populum oratione regressos esse. Synodus idem Romana sub Zachario cap. 14. decrevit, ut Episcopus aut presbyter, dum ingressus fuerit ad Missarum sollemnia celebranda, nullo modo audeat data oratione recedere, ut ab alio Episcopo aut presbytero suppleantur Missarum sollemnia, sed qui initium ponit, suppleat usque in finem. Describunt eundem ritum acta S. Sufanæ apud Baronium anno 294. num. 10. ex quibus colligitur, consuetas tunc fuisse huiusmodi preces non solum in ecclesiasticis conventibus, sed etiam in privatis domibus, cum sacerdotes alios visitabant, vel ad se venientes excipiebant. Narrat enim Gabinius presbyterum in adventu aliorum ejusmodi orationem dedisse, Oremus, illisque humi prostratis sic orasse: *Domine Deus qui dispersa congregas, & congregata conservas, respice in opus manuum tuarum, & illumina omnes in te credentes, quia tu es lumen verum in secula seculorum.* Cui orationi omnes responderunt, Amen. Similiter Cajus in domo Gabinii omnibus prostratis dans orationem, dixit, Oremus. *Domine Deus Pater Domini nostri Jesu Christi, qui omnibus ad salutem & vitam æternam misisti Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum, ut nos è mundi tenebris erueret, da nobis servis tuis constantiam fidei, quia tu regnas in secula seculorum.* Responderunt omnes Amen. Aliquando indicta oratione per verbum Oremus, monebat Sacerdos pro quibus orandum foret ea formula, qua nunc utitur ecclesia in officio feriæ sextæ majoris hebdomadæ, cum pro omni statu hominum preces fundit: ad quem morem alludit Augustinus epist. 107. ad Vitalem Carthaginensem, qui perperam docebat non esse orandum pro incredulis. *Exerce, inquit, contra orationes Ecclesiæ disputationes tuas, & quando audis sacerdotem Dei ad altare exhortantem populum Dei orare pro incredulis, ut eos Deus convertat ad fidem: & pro catechumenis, ut eis desiderium regenerationis inspiret: & pro fidelibus, ut in eo quod esse cœperunt, ejus munere perseverent; suscipia piæ voces.* In ordine Romano sæpius memorato Regina Sueciæ ante annos nongentos scripto plures extant ejusmodi formulæ. Unam transcribo, pro iis qui agapen faciunt. *Oremus dilectissimi nobis Deum omnipotentem pro filio nostro illo, qui recolens divina mandata de justis laboribus suis victum indigentibus subministrat, quatenus hec devotio*

ipsum sicut nobis est necessaria, ita sit Domino semper accepta. Et immediatè sequitur hæc Collecta. *Deus qui post baptismi Sacramentum secundam abluitionem peccatorum elemosinis indidisti, respice propitiis super famulum tuum illum, pro cujus operibus tibi gratiæ referuntur, fac cum premio beatum, quem fecisti pietate devotum. Per Dominum nostrum.* Certis diebus dicto à Sacerdote Oremus, Diaconus subdit, *Flectamus genua*: qui ritus in præcitato libro sic describitur: *Sacerdos dicit Oremus, & annuntiat Diaconus Flectamus genua, & post paululum dicit, Levate.* Ex qua rubrica duo eruuntur; primum non à Subdiacono ut nunc fit, sed à Diacono dictum olim *Levate*: alterum, flexis genibus post Diaconi monitionem aliquantulum orasse fideles, tum monitos ut levarent se, surrexisse, & Sacerdotem illis stantibus collectam recitasse. Alludit ad hunc ritum Basilius Magnus lib. de Spiritu sancto cap. 27. dicens: *Quoties genua flectimus & rursus erigimur, ipso facto ostendimus, quod ob peccatum in terram delapsi sumus, & per humanitatem ejus qui creavit nos in cœlum revocati sumus.* De hac ipsa re Cæsarius Arelatensis hom. 34. sic loquitur plebi suæ. *Rogo vos & admoneo fratres carissimi, ut quotiescumque juxta altare à Clericis oratur, aut oratio Diaconi clamante indicitur, non solum corda, sed etiam corpora fideliter inclinatis. Nam dum frequenter sicut oportet, & diligenter attendo, Diacono clamante Flectamus genua, maximam partem populi velut columnas erectas stare conspicio, quod Christianis omnino nec licet nec expedit. Jesse item Ambianensis in epist. de Baptismo: Postmodum admonentur à Diacono, Orate electi, flectite genua, & postquam oraverint dicat, levate. Et in Codice Remensi apud Menardum, Nuntiat Diaconus Flectamus genua, & populus silet. Et in Codice Tiliano apud eundem in officio feriæ V I. majoris hebdomadæ, dicat Diaconus, Flectamus genua, & oret diutissime: nam ea die prolixior fiebat oratio, qua peracta dicebat Diaconus Levate. At hodie cum nullum fiat intervallum inter Flectamus genua & Levate, sancitum est, ut primum à Diacono, & alterum dicatur à Subdiacono. Quod autem Collecta omnibus erectis à sacerdote recitaretur, Cassianus confirmare videtur, qui lib. 2. Institut. cap. 7. de disciplina orandi agens ait: *Cum is qui orationem collecturus est è terra surrexit, omnes pa-**

riter eriguntur; ita ut nullus antequam inclinetur ille, genuflectere; nec cum è terra surrexerit, remorari præsumat.

III. Nomen verò Collectæ æquivocum est, nam sumitur aliquando pro qualibet hominum multitudine in unum congregata, ut in Capitulari Caroli Magni lib. 3. cap. 74. *Si quis super missum dominicum cum collecta & armis venerit.* Et lib. 5. cap. 130. *De inmerantibus, ut eos per Collectam nemo ausus sit adfallere.* Et magis pressè pro conventu & congregatione fidelium ad orationem simul convenientium: atque hoc sensu phrasis est antiquis Patribus & historicis Ecclesiasticis valde usitata, collectas agere, convenire ad collectam, adesse collectæ; adeo ut hoc nomen ad ipsum divinum officium & ad Missæ sacrificium translatum sit, ut supra ostendimus, cum de nominibus Missæ ageremus. Etiam in veteri Testamento Levit. 23. Deuter. 16. 2. Paral. 7. cœtus fidelium, diesque solennes Collectæ dicebantur. Eadem voce Paulus Apostolus usus est 1. ad Cor. 16. pro eleemosynis, quæ ad alendos pauperes colligebantur. De collectis, inquit, *quæ sunt in sanctos, sicut ordinari Ecclesiis Galatiæ, ita & vos facite, ut non cum venero, tunc collectæ fiant.* Extat apud Chrysostomum insignis oratio de eleemofyna & collectis: de quibus etiam agunt Iustinus Martyr Apolog. 2. Tertullianus cap. 39. Apolog. Cyprianus epist. 60. ad Januarium & reliquos Numidiæ Episcopos, & Leo Magnus in sermonibus de Collectis. Hæc vero indicebantur intra Missarum solemnia, & sæpius in sermone pro subsidio indigentium, sive ad redimendos captivos, de qua re diffusè tractat Ferrarius lib. 1. de ritu Sacrarum concionum cap. 26. Accipitur tandem Collectæ nomen pro brevi oratione, quam Sacerdos salutato populo recitat, quæ ideo Collecta dicitur, quia populo in unum congregato & collecto recitatur; vel quia sacerdos legatione apud Deum pro omnibus fungens omnium vota in unum colligit: vel quia ex selectis sacrae Scripturæ & Ecclesiæ verbis compendiosa brevitate colligitur: vel quia omnes collectis animis affectus suos & mentem ad Deum attollunt; quas notiones fufius prosequitur Claudius Espencæus tract. de Collectis Ecclesiasticis. Innocentius III. lib. 2. de mysteriis Missæ cap. 27. & Joannes Beletth lib. de div. off. cap. 37. Collectam propriè dici volunt eam orationem,

quæ olim super populum fieri solebat, quando collectus in unum erat cum universo clero in una Ecclesia, ut ad aliam procederet, in qua statio celebranda erat. Tunc enim Episcopus sive sacerdos collecta omni multitudine brevi oratione super populum uti solebat; ex quo fieri potuit, ut ad reliquas hujusmodi orationes Collectæ nomen dimanarit. Hinc liber Sacramentorum S. Gregorii in festo Purificationis S. Mariæ duplicem habet orationem, quarum una inscribitur, *Ad Collectam ad S. Adrianum*, ubi populus & Clerus colligebantur, ut inde procederent ad S. Mariam Majorem; & incipit, *Erudi quesumus Domine plebem tuam*: altera dicitur ad Missam, scilicet, *Omnipotens sempiterne Deus majestatem tuam*, &c. Lego etiam tributum quandoque Collectis nomen benedictionis: nam in ordine coronationis Caroli Calvi, quæ in ejus Capitulari pag. 486. describitur, Collectis, quas singuli Episcopi super Regem recitarunt, hic titulus præfigitur: *Benedictiones super Regem Carolum ante Missam & altare S. Stephani.* Explicat luculenter hujus nominis rationem Amalarius lib. 2. cap. 9. *Episcopus, inquit, vel sacerdos dicit Oremus, ac deinde sequitur benedictio. Utroque nomine benedictionis & orationis vocatur oratio sacerdotis. De benedictione dicit Apostolus. Si benedixeris spiritui, qui supplet locum idiotæ quomodo dicit Amen super tuam benedictionem, quia nescit quid dicas?* Hanc benedictionem vocat Ambrosius orationem dicens, *Imperitus audiens quod non intelligit, nescit finem orationis, & non respondet Amen, id est verum, ut confirmetur benedictio.* Hactenus Amalarius; sed sententia, quam tribuit Ambrosio, Hilarii Diaconi est, cujus esse commentaria in Paulum Ambrosio adscripta nonnulli existimant. Quod verò benedictio pro collecta accipi soleat, probatur etiam ex Regula S. Benedicti cap. 11. in quo disponens vigiliarum ordinem pro Diebus Dominicis præcipit, ut dicto hymno *Te Deum laudamus*, Abbas legat Evangelium: lecto autem Evangelio, & data, inquit, benedictione incipiant Matutinos. Hæc autem benedictio nihil aliud est quam collecta currentis officii, postquam laudes immediatè subsequuntur. Idem confirmat his omnibus antiquior Augustinus lib. de dono perseverantiæ cap. 23. *An quis Sacerdotem super fideles Dominum invocaverit, si quando dixit, da illis domine in te perse-*

verare

verare usque in finem, non solum voce ausus est, sed saltem cogitatione reprehendere, ac non potius super ejus talem benedictionem & corde credente & ore consistente respondit Amen? Ex hoc autem Augustini testimonio, & ex epistola ad Vitalem supra citata, itemque ex actis S. Susannæ evidens sit collectarum usum, quocumque nomine vocarentur, viguisse in Ecclesia ante sanctos Pontifices Gelasium, & Gregorium Magnum, quibus plerique primam illarum institutionem attribuunt.

IV. S. Pontifex Cælestinus in Epistola ad Galliarum Episcopos de Gratia Dei pro Prospero, & Hilario cap. 11. ea quæ solemus in collectis à Deo petere commemorans, eas orationes ab Apostolis traditas asserit his verbis: „Obsecrationum Sacerdotalium Sacramenta respiciamus, quæ ab Apostolis tradita in toto mundo atque in omni catholica Ecclesia uniformiter celebrantur, ut legem credendi lex stuat supplicandi. Cum enim sanctarum plebium Præsules mandata sibi met legatione ne funguntur, apud divinam clementiam humani generis agunt causam, & tota se cum Ecclesia congemiscente postulant & precantur, ut infidelibus donetur fides, ut idololatrag ab impietatis suæ liberentur erroribus, ut Judæis ablato cordis velamine lux veritatis appareat, ut hæretici catholici fidei perceptione respiciant, ut Schismatici spiritum reditivæ charitatis accipiant, ut lapsi penitentia remedia conferantur, ut denique catechumenis ad regenerationis Sacramenta perductis cælestis misericordiae aula referetur. Hæc Cælestinus, cujus verba libro Gennadii de Ecclesiasticis dogmatibus cap. 29. & 30. ejus interpolator inseruit. Genebrardus quoque lib. de Apostolica Liturgia cap. 20. Collectarum institutionem Apostolis adscribit, sed nullo prolato teste. Mihi verò hæc distinctio adhibenda videtur: nam si præcisè de Collectis loquamur, quibus nunc utimur, verillimum esse reor earum primos auctores fuisse Gelasium & Gregorium: id enim omnes rerum Ecclesiasticarum scriptores asserunt, & antiqua monumenta evincunt. Quod si nomine Collectarum breves orationes collectis Gregorianis similes intelligimus, quibus summa petendorum à Deo paucis verbis continetur, nulli dubium esse potest, eas Gelasio antiquiores esse, atque ab Apostolis eorumque immediatis suc-

cessoribus in sacris conventibus usurpatas, ut ex actis S. Susannæ, aliisque testimoniis supra citatis probatum est: quibus adungi possunt ex Concilio Milevitano canon. 12. & ex III. Carthaginensi 23. præcipientes, ne quis orationes in Missa recitare præsumeret, nisi prius in Synodo approbatæ fuissent. Cum enim cresceret pro arbitrio cujusque Episcopi earum numerus & diversitas, nimia licentia coercenda fuit, ne quid in Ecclesia audiretur aut à fide absonum aut Ecclesiasticæ gravitati incongruum. Quod verò Gelasius orationes composuerit, testatur Anastasius in ejus vita: Fecit, inquit, Sacramentorum præfationes & orationes cauto sermone. Neque Gregorius omnes, quæ extant in ejus libro Sacramentorum, de novo composuit; sed ut ait Joannes Diaconus in ejusdem vita lib. 2. cap. 17. Gelasianum Codicem de Missarum solemnibus, multa subtrahens, pauca convertens, nonnulla adjiciens, in unius libri volumine coarctavit. Et Valfridus cap. 22. „Curavit, inquit, B. Gregorius rationabilia quoque coadunare, & seclusis iis quæ vel nimia, vel inconcinna videbantur, composuit librum qui dicitur Sacramentorum. Observo autem, quod non obstante Gregoriana correptione, Missales S. Gelasii diu permanserunt, nam ut supra notavi Lib. I. Cap. XXV. §. X. inter libros sacros qui anno 831. in Monasterio Centulensi erant, tres Missales Gregoriani numerantur, & XIX. Gelasiani, ubi videmus, multo plures Gelasianos fuisse quam Gregorianos, quia nimirum illis potius quam istis ibidem utebantur. Nec dubito, quin hodie alicubi lateat aliquod Gelasii Sacramentarium, ut vocant: imò cum evolverem codicem illum antiquissimum Ordinis Romani Petavianum, qui nunc est in Bibliotheca Reginae Sueciæ, suspicatus sum ordinem S. Gelasii in eo contineri, adeo multa habet diversa à Gregoriano, nisi fortè ex utroque mixtum sit. Sunt in hoc plures collectæ diversæ à Gregorianis, ut in Ascensione Domini: „Deus, qui ad declaranda tuæ miracula majestatis post resurrectionem à mortuis hodie in celos Apostolis adstantibus ascendisti, concede nobis tuæ pietatis auxilium, ut secundum tuam promissionem & tu nobiscum semper in terris, & nos tecum in celo vivere mereamur. A Gregorianis item, paucis exceptis, diversæ sunt Ambrosianæ.

à S. Ambrosio & ab aliis ejus Ecclesiæ Pontificibus compositæ. In Missali autem Mozarabum non solum diversæ omnino sunt orationes, sed diversa quoque ipsarum formula est: nam & longiores sunt & ritu dissimili recitantur. Ut in Dominica prima Adventus Introitum dicit Sacerdos alta voce, *Per omnia semper secula seculorum.* Respondet clerus, *Amen.* Tum Sacerdos hanc recitat orationem. *Deus qui per Angelicos choros adventum Filii tui Domini nostri Jesu Christi annunciare voluisti: qui per Angelorum præconiâ gloria in excelsis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis adclamantibus demonstrasti, concede ut hujus Dominicæ resurrectionis festivitatem pax terris reddita convalescat, & fraternæ dilectionis charitate innovata permaneat.* Respondet Clerus, *Amen.* Mox ait Sacerdos. *Per misericordiam tuam Deus noster qui es benedictus & vivis & omnia regis in secula seculorum.* Et responso *Amen,* Sacerdos salutatur populum dicens, *Dominus sit semper vobiscum.* In Liturgiis Græcorum quamvis multæ sint preces, nulla tamen extat, in qua Latine Collectæ modus observetur. Multas etiam Collectas composuerunt Alcuinus & Grimoldus Abbas, quas Pamelius collegit tom. 2. *Liturgicorum*: itemque Musæus Presbyter Massiliensis, & Voconius Episcopus Castellanus in Mauritania, ut refert Gennadius lib. de viris illustribus; sed quales hæ fuerint nescimus, quia eorum opera interierant. Sunt & aliæ à recentioribus editæ, quæ facile dignoscuntur, si cum antiquis & Gregorianis conferantur. Elucet enim in antiquis veteris Ecclesiæ spiritus: elucet in rebus ipsis apostolica quædam gravitas; in sensu & in collocatione verborum grata quædam & perspicua concinnitas, adeo ut brevi compendio multa contineantur. Et primo quidem Dei benevolentia captari solet vel ab aliquo ejus attributo, vel à commemoratione alicujus beneficii nobis collati, vel proposita nostra infirmitate & indigentia. Sequitur expositio rei, quæ petitur, addito nonnunquam motivo, quo Deus flectatur ad ea nobis concedenda quæ postulamus. Addit eis venustatem ipsum genus compositionis non solum & vagum; sed certo ambitu definitum, variisque schematibus exornatum. Docet Petrus Cirvelus Darocensis in præmio expositionis libri Missalis editæ Compluti anno 1528. in prima

Collecta explicari moraliter Introitum Missæ, in secreta offertorium, in oratione finali communionem: quæ observatio quamvis in nonnullis locum habere possit; omnibus tamen aptari nequit, nisi sensus literalis violento quodam ingenii conatu ad eam moralitatem subtiliter quidem, sed sine ullo fundamento, ut in similibus sæpè contingit, pertrahatur.

V. Concluditur demum oratio obsecratione & obtestatione per Christum, qui est mediator & redemptor noster. Ad Patrem enim dirigitur oratio, ut Concilium Carthaginense III. decrevit, & per Filium terminatur, sicut ipse olim præcepit dicens, *Quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.* Atque ideo Tertullianus dixit cap. 21. *Apolog.* Christianos Deum per Christum colere. *Dicimus & palam dicimus, & vobis torquentibus lacerati & crucienti vociferamur, Deus colimus per Christum.* Per eum & in eo se cognosci vult Deus & coli. Meminit ejusdem ritus Optatus Milevitanus lib. 3. *Paganum vocas cum, qui Deum Patrem per Filium ejus ante aram rogaverit.* Et Haymo Halberstatens. in cap. 7. *epist.* ad Hebræos, *Unde, inquit, & Sacerdotes Ecclesiæ altari assistentes dicunt, Suscipe Domine sancti Per preces populi tui, per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum.* Nemo autem copiosius & elegantius totam hanc clausulam Orationum exposuit, quam Fulgentius Ruspensis Episcopus in *Epist.* ad Ferrandum Diaconum de quinque quaestionibus, quarum quarta est ista, *Unum, inquit, Regnum Patris & Filii & Spiritus Sancti credimus & fatemur, simul eos dominari creaturis omnibus sentientes: quare ergo in orationibus Sacerdotum, Per Jesum Christum Filium tuum Dominum nostrum, qui tecum vivit & regnat in unitate Spiritus sancti, per universas pene Africæ regiones catholica dicere consuevit Ecclesia, tanquam solus Filius cum Patre possideat regnum, in unitate scilicet Spiritus sancti, ut regnantes adunare, non simul regnare Spiritus sanctus instimetur?* Respondet Fulgentius admodum prolixè, asserens nos per Jesum concludere orationem, quod ille mediator sit. Tum ex doctrina B. Augustini ait, ideo nos unitatem Spiritus sancti cum Patre & Filio prædicare, ut ex ipso unitatis nomine una essentia, & ex hoc unum regnum, & in eodem

eodem uno regno una Trinitatis potestas, unaque majestas a Fidelibus agnoscat: ne putetur aut Filius, aut Spiritus sanctus secundum divinam naturam ita cum Patre regnare, quemadmodum cum potiori regnat inferior; sed illa unitus Spiritus sancti, quæ est communio Patris & Filii, dum in illo regno unitatem Divinitatis monstrat, unam esse regnandi aeternitatem, unam potestatem, atque majestatem, unamque dominationem summæ Trinitatis edoceat. Nullum autem præjudicium Filio vel sancto Spiritui comparatur, ut idem Fulgentius scribit lib. 2. ad Monimum cap. 5. dum ad Patris personam precatio ab offerente dirigitur, cujus consummatio, dum Filii & Spiritus sancti complectitur nomen, ostendit nullum esse in Trinitate discrimen: quia dum ad solius Patris personam honoris sermo dirigitur, bene credentis fide tota Trinitas honoratur, & cum ad Patrem litantis destinatur intentio, sacrificii munus omni Trinitati uno eodemque offertur litantis officio. Ad solum igitur Patrem omnes ferè Collectæ directæ sunt, paucae ad Filium, nulla ad Spiritum sanctum: non quia is donum est, & à dono donum non petitur, ut nonnulli cum Durando in suo Rationali philosophantur; sed quia Missa representatio est ejus oblationis, qua Christus se Patri obtulit, ac propterea ad ipsum Patrem Liturgicæ preces diriguntur. Porro ex dictis antiquitas hujus clausulæ *Per Christum* dignoscitur: quæ potest etiam ex Tertulliano confirmari, qui lib. de spectaculis cap. 25. æonas æonum id est sæcula sæculorum alii omnino dicere vetat nisi Deo & Christo. Et ex Irenæo lib. 1. cap. 1. ubi redarguens Valentini Hæresiarchæ portentosum commentum de triginta æonibus, variisque æonum generationibus, refert discipulos Valentini conatos fuisse illius erroribus participes facere Catholicos, quod in orationibus dicerent æonas æonum id est sæcula sæculorum.

VI. Post Collectam totus cætus accinit *Amen*: de qua voce, ejusque usu post preces loquitur Apostolus 1 ad Cor. cap. 14. & post eum antiqui Patres. Justinus Martyr Apol. 2. *Absolutis precibus & gratiarum actione quilibet de populo qui adest sanctis vocibus acclamat Amen.* Hieronymus *Præf. librorum 2. in epist. ad Galatas* in Ecclesiis Urbis audiri testatur quasi cœlesti tonitru populum clamantem & reboantem *Amen*. Au-

gustinus lib. 2. contra epistolam Parmeniani cap. 7. *cum Episcopus solus inus est, populus orat cum illo, & quasi subscribens ad ejus verba respondet Amen.* Idem in fragmento sermonis ad populum contra Pelagianos, *Amen vestram subscriptio vestra est, consensus vestra est, ad stipulatio vestra est.* Dionysius Alexandrinus in epist. ad summum Pontificem Sixtum apud Eusebium lib. 7. hilt: cap. 9. *Qui gratiarum actionem frequenter audierit, & cum ceteris responderit, Amen.* Theodoretus in epist. 2. ad Cor. cap. 1. *Non solus Sacerdos orans offert hymnum, sed etiam qui Amen adjungit, est oblata glorificationis particeps.* Cyrillus Catech. mystago. 5. obsignari ait per *Amen* orationem, sicut eadem voce obsignatas olim epistolas, quas formatas vocabant, docet Ferrarius lib. 1. de antiquo genere Epistolarum Ecclesiasticarum cap. 5. Alia quædam de hac voce notavi in tractatu de Divina Psalmodia cap. 6. §. 17. n. 5. Quod verò attinet ad numerum Collectarum, sunt quidem recentiores qui asserunt, Ecclesiam Romanam à temporibus Apostolicis tres orationes recitare consuevisse: nullum tamen hujus assertionis testimonium afferunt: imò illi refragantur. Ordo Romanus & antiqui Sacramentorum libri, in quibus pro singulis Missis una tantum Collecta assignatur. Neque obstat Concilium Laodicenum, à quo sancitum fuit can. 19. tres in Missa orationes fieri, unam pro catechumenis, alteram pro pœnitentibus, tertiam pro fidelibus: cui sanctioni favet Chrysostomus hom. 72. in Matth. Nam ritus græcus in usu Collectarum, ut supra indicavimus, discrepat à Latino; & in locis citatis tam Concilium quam Chrysostomus non loquuntur de collecta, quæ à nobis, post Introitum dicitur; sed de orationibus, quæ post Evangelium & homiliam fieri solebant super catechumenos & pœnitentes, antequam veteri ritu dimitterentur, & super Fideles qui in Ecclesia remanebant. Puto autem orationes apud Latinos multiplicari cepisse in Monasteriis, quod ex Synodo Matisconensi habita, ut notat Sirmondus an. 627. deduco. In ea siquidem Agrestinus Monachus Luxoviensis vir pravi & arrogantis ingenii regulam S. Columbani tanquam superstitionem impugnavit, inter cetera obijciens, Columbanum à cæterorum Ecclesiasticorum more desciscere, & sacra Missarum solemnia multiplicatione orationum vel Collectarum celebrare.

brare. Cui obstitit Eustasius ejusdem Monasterii Abbas dicens, multiplicationem orationum omnibus proficere Ecclesiis, quia dum plus Dominus queritur, plus invenitur; & cum uberius oratione pulsatur, eò citius exaudire probatur. Narrat diffusè hanc disputationem Jonas Aurelianensis in vita prædicti Eustasii sive Eustachii, ut alii eum vocant. Huc etiam spectat quod Matth. Paris refert in vita Abbatum S. Albani, Joannem scilicet ejus Monasterii Abbatem constituisse, ne numerus Collectarum in Missa septenarium excederet. Non solum autem in Missæ, officiorumque divinarum solemniis Collectæ olim recitari solebant; sed in quocumque Clericorum seu Monachorum conventu, quoties simul orabant, qui præsidebat brevi Collecta conventum dimittere solebat. Testis est hujus consuetudinis Walfridus Strabo capite 22. dicens, consuevisse veteres Patres, qui cæteris eminentiores erant, non solum inter officia Missæ; verum etiam in aliis conventibus, & colloquutionibus brevi oratione opus concludere. Quod, inquit, & in sanctorum Patrum exemplis agnoscimus, dum alii alios honorificentie causa orationes colligere postulabant. Sicut etiam nunc solent sacerdotes in conclusionibus nocturne vel diurne Synaxeos orationes breves id est Collectas Subjungere. Sunt enim tales, ut non alibi quam circa sacrificii celebrationem sint dicendæ. Sunt verò aliæ quibus & in officio Missæ & non minus in aliis locis possumus uti. Confirmatur ex regula Magistri cap. 15. ubi loquens de oratione pro fratre fluctuante ab universa congregatione facta, postquam omnes diutissime orassent, surrexisse omnes ait, & ab Abbate completam fuisse orationem. Cæterum hoc loco præterire non debeo, ab hoc Magistro, quicumque ille fuerit, Collectam inuitato, sibi que peculiari, ac planè barbaro vocabulo vocari Rogus Dei. Sic ille passim in Regula, cap. 33. *Extra lectiones, versum, & rogus Dei.* cap. 35. *Psalmi matutini dici debent omni tempore sex, responsum unum versum, lectionem Apostoli & Evangelii, quam semper dicit Abbas, & rogus Dei.* Et infra. *Post ipsam rogus Dei c. 37. Psalmi Completorii tres dici debent, Responsum, lectionem Apostoli, lectionem Evangeliorum, post quam semper præsens Abbas dicat rogus Dei, & versum clusorem.* Glossator hu-

jus regulæ putat rogus Dei esse Kyrie eleison, sed proculdubio collecta est, ut ex ipsa officii serie, & ex communi usu Monachorum manifestum sit. Credo autem sic dictam, quia per illam rogatur Deus. Hæc obiter. Vltimè verò collectarum extra divina officia astruit etiam Gregorius Magnus lib. 3. dialog. cap. 17. Agens enim de Mortuo, quem Monachus quidam fufus ad Deum precibus suscitavit, cum diutius, inquit, orassent, Monachus scilicet & Quadragesimus Subdiaconus, complere orationem Quadragesimam Subdiaconum servus Dei petiit: qua completa ab altaris crepidine pulverem colligit, atque cum eodem Quadragesimo ad defuncti corpus accessit, se seque ibidem in orationem dedit. Cumque diutius orasset, jam non sicut prius secerat, orationem compleri per Subdiaconum voluit, sed ipse benedictionem dedit, collectam nimirum recitavit, quam diximus supra benedictionis nomine intelligi, statimque surrexit. Erant autem ut plurimum hujusmodi orationes, quæ ad complendum dicebantur, ferè similes collectis nostris Liturgicis, ut ex antiquis Monachorum usibus constat. In officii Græcorum concluduntur orationes Dei glorificatione diversis formulis idem significantibus. Quia convenit tibi omnis gloria, honor, & oratio Patri & Filio & Sancto Spiritui, nunc & semper & in secula seculorum. Amen. Quia tua est potentia, tuum est regnum, virtus & gloria Patris & Filii, & Spiritus sancti, nunc & semper & in secula seculorum. Amen. Quia tu es rex pacis & salvator animarum, & tibi gloriam referimus Patri & Filio & Spiritui sancto, nunc & semper & in secula seculorum. Amen. Ita quoque completam orationem à B. Maximo Reicensi Episcopo narrat in ejus vita Dynamius Patricius, His verbis, inquit, completis officium: sit gloria Dei benedicta in æternum & in secula seculorum: reliquis respondentibus Amen.

VII. Collecta expansis manibus, brachiisque protensis recitatur, eo scilicet habitu qui fidelibus orantibus in utroque testamento sollemnis fuit. Ideò psallebat David: Cum extollo manus meas ad templum sanctum tuum: In nomine tuo levabo manus meas: Expandi manus meas ad te. Nam sicut Adam extensa manu ad vitæ arboris fructum Dei præceptum transgressus est; ita credimus ipsum poenitentem noxias manus ad Deum exten-

extendisse, cum ab ipso veniam prævaricationis in oratione petebat; eumque ritum filios & nepotes suos edocuisse. Hac ipsa de causa Christum in cruce manus suas extendisse adversus primi parentis manus incontinenter extensas Nazlanzeni sententia est. Idcirco, ait ille orat. 1. lignum adversus lignum, & manus adversus manus: illa fortiter extensis adversus incontinenter extensas; illæ clavæ confixæ atque confixæ adversus remissam & solutam; illæ orbis fines conjungentes adversus eam quæ Adamum è paradiso exturbavit. Utroque autem mysterio Christianos hac forma orasse existimo, ut & Adami transgressionem, & Christi è patibulo pendentis ac pro nobis satisfaciens imaginem exprimerent. Apparent pallium in cryptis & cæmeteriis Romanæ Urbis virorum & mulierum extensis brachiis, & elevatis manibus orantium antiquissimæ picturæ, quas Bosius spectandas exhibet in Roma Subterranea. Nec aliud Apostolus significat, cum Timotheo scribens ait, *Volo viros orare in omni loco levantes puras manus.* Consonant antiqui Patres. *Crucis signum est,* ait Minucius Felix, *cum homo porrectis manibus Deum pura mente veneratur.* Et Tertullianus in Apologetico cap. 30. *Manibus expansis, quia innocuus; capite nudo, quia non erubescimus, precantes semper sumus.* Idem lib. de orat. cap. 11. Nos, inquit, *non attollemus tantum manus, sed etiam expandimus è Dominica passione modulatione & orantes consistemus Christo.* Eundem usum S. Pachomio familiarem fuisse scriptor vitæ ejus tradit his verbis: *consueverat stans in oratione manus expandere, quas per aliquot horarum spatia minime colligebat.* Et in hymno de sanctis Fructuoso Episcopo & sociis eleganter Prudentius ait excidisse illis vincula in flammis, ut manus & brachia ad Deum levarent.

*Non ausa est cobibere poena palmas
In morem crucis ad Patrem levandas,
Solvis brachia, quæ Deum locentur.*

Hunc ipsum habitum petentium à Deo auxilium, ipsi etiam infideles natura duce agnoverunt, Apuleio teste, qui lib. de mundo ait: *Habitus orantium hic est, ut manibus extensis ad caelum precemur: quæ de re plura congerit eruditissimus Briffonius lib. 2. de formulis.*

VIII. Non est autem prætermittendus, antequam finem imponam huic Capiti, ritus quidam Romanæ Ecclesiæ, qui olim post dictam

à celebrante Collectam in Missa solemnè servabatur; & à Cencio Camerario tunc præfecto Ceremoniarum, postea summo Pontifice Honorio III. in suo Ceremoniali M. S. cap. 2. accuratè describitur. Diaconi Cardinales, Subdiaconi, & alii ordines cum scriniariis faciebant laudes Domino Papæ immediatè post collectam hoc ordine. Archidiaconus cum aliis Diaconibus & Subdiaconibus stabant juxta altare, & incipiebant alta voce, *Exaudi Christe.* Scriniarii verò stantes in choro cum Pluvialibus respondebant, *Domino nostro Papæ vita.* Idque tertio repetebatur. Deinde Archidiaconus dicebat tribus vicibus *Salvator mundi*, ad singulas respondentibus scriniariis *Tu illum adjuva.* Tum sequebantur Litanias; videlicet *Sancta Maria, Tu illum adjuva. S. Michael, Tu illum adjuva;* & quæ sequuntur. Quibus finitis dicebat Archidiaconus, *Kyrie eleison, Christe eleison, Kyrie eleison:* idem semper respondentibus scriniariis. Et post hæc Subdiaconus legebat Epistolam. Hodie laudes hoc loco fieri solent Domino Papæ eodem ferè ritu in die dumtaxat suæ coronationis. Similes laudes sive acclamationes intra Missarum solemnias fieri quoque solebant Imperatoribus, & illis absentibus ipsorum imaginibus; sicut legimus initio libri XI. Epistolarum Gregorii Magni. *Venit in cona Phocæ & Leontie Augustorum Romam, & acclamatum est eis in Laterani in Basilica Julii ab omni Clero vel Senatu. Exaudi Christe. Phocæ Augusto & Leontie Augustæ vita.* Excommunicatis autem ob varias hæreses Græcis Imperatoribus, non sunt factæ eis laudes, quas postea factas Carolo Magno à Leone Papa coronato more antiquorum Principum refert Chronicon editum ab Henrico Canisso tom. 3. antiquarum lectionum, & auctius tom. 2. scriptorum historiæ Francorum Andrea du Chesne. Apud Goldastum to. 2. parte 3. antiquitatum Alamannicarum extant hujusmodi Laudes & Litanias, quæ ante epistolam fieri solebant in plerisque Germaniæ Ecclesiis tempore Nicolai I. Finita oratione post *Gloria in excelsis Deo*, dicit sacerdos tribus vicibus semper respondente clero, *Christus vincit, Christus regnat. Christus imperat.* Tum ait sacerdos, *Exaudi Christe.* Respondet clerus, *Nicolao summo Pontifici, & universali Papæ vita.* Sequitur Litanias, *salvator mundi, Tu illum adjuva. S. Petre, S. Paulle, S. Andrea, S. Clemens, S. Xixte, S. Cyriace.* Et singulis respondetur, *Tu illum adjuva.* Sequitur, *Exaudi Christe*

Christe. Ludovico à Deo coronato; magno & pacifico Regi vita & victoria. Redemptor mundi; Tu illum adjuva S. Michael, S. Gabriel, S. Raphael, S. Joannes, S. Stephane, S. Theodole, cum responsione ad singulos, Tu illum adjuva. Addit Sacerdos: Exaudi Christe. Henne Regine nostrae vita. S. Felicitas; Tu illam adjuva; eodemque modo invocantur S. Perpetua, S. Petronilla, S. Lucia, S. Agnes, S. Caecilia. Iterum ait Sacerdos. Exaudi Christe. Nobilissima proli regali vita. S. Sylvester; Tu illum adjuva. S. Laurentii, S. Nazari, S. Pancrati, S. Anastasia, S. Genovefa, S. Columba. addita singulis responsione, Tu illam adjuva. Rursum dicit sacerdos. Exaudi Christe. Omnibus Judicibus vel cuncto exercitui Francorum & Alamannorum vita & victoria, S. Hilari, Tu illos adjuva, S. Martine, S. Mauriti, S. Dionisi, S. Albane, S. Crispine, S. Crispiniane, S. Gereon; Tu illos adjuva. Post hæc repetit sacerdos, Christus vincit, Christus regnat, Christus imperat. & hæc quæ sequuntur Christi attributa commemorat; atque ad singula respondet Clerus, Christus vincit, &c. Rex regum. Christus vincit, &c. Rex noster. Spes nostra. Gloria nostra. Misericordia nostra. Auxilium nostrum. Fortitudo nostra. Liberatio & Redemptio nostra. Victoria nostra. Arma nostra invictissima. Murus noster inexpugnabilis. Defensio & exaltatio nostra. Lux, via, & vita nostra. Christus vincit, &c. Denique Sacerdos ait: Ipsi soli gloria, & potestus per immortalia secula seculorum. Respondet Clerus, Amen. Ipsi soli honor, laus, & jubilatio per infinita secula seculorum; Amen. Ipsi soli virtus, fortitudo, & victoria per omnia secula seculorum; Amen. Christe audi nos, ter. Kyrie elison, ter. Feliciter, ter. Tempora bona habes, ter. Multos annos, ter. Hæc Goldastus ex Codice M. S. Monasterii S. Galli. Romanis verò Pontificibus quando fieri desierint hujusmodi laudes in singulis Missis, ignotum mihi est. Scribit Joannes Lucius lib. 2. de regno Dalmatiae cap. 6. adhuc in ea provincia laudum sive acclamationum intra Missarum solemniam consuetudinem permanere.

CAPUT VI.

Epistola nomen cur lectionibus Liturgicis tributum sit. Earum usus antiquissimus. Lecta aliquando Pontificum Epistola. Ordo Lectionum à quo primum institutus. Quo olim ritu & à quibus legerentur. De Graduali seu Responsorio, ejusque origine & variis vicibus. Vox Alleluja quando primum audita. Usus ejus in Missa. Cur omittatur in Septuagesima. Tractus quid sit. De Sequentiis & illorum autoribus.

I. **A**Ntiqui Codices Sacramentorum, tam editi quam M. S. Post collectam, inquit, sequitur Apostolus, id est lectio ex Apostolo. Tametsi enim ipsa lectio ex aliis quoque libris Veteris & Novi Testamenti desumatur, ut plurimum tamen ex epistolis Pauli accipitur, ac propterea solius Apostoli in prædictis codicibus mentio fit. Atque inde orta est epistolæ nomenclatura, quæ huic lectioni communiter tribui solet, licet non ex epistolis, sed ex Prophetis sive ex aliis Scripturæ sacre libris desumpta sit. Walfridus Strabo cap. 22. non adeo certum esse ait, quis ante celebrationem sacrificii lectiones Apostolicas vel Evangelicas primum statuerit. „Credetur tamen, „ait, à primis successoribus Apostolorum eadem dispositionem factam, ea præcipue causa, quia in evangelii eadem sacrificia celebrari jubentur: & in Apostolo qualiter celebrari debeant, docetur. Quod si de lectione sacre Scripturæ generaliter sermo sit, nulli dubium esse potest, eam legendi in Ecclesia consuetudinem ab Apostolis emanasse, ad quos hic ritus è Veteri Testamento profuxit. Nam Exodi 24. assumens Moyses volumen federis & immolatis victimis legit audiente populo coram altari: idemque Deuteronomii 31. verba ejusdem libri legi præcepit omni populo in unum congregato, ut discerent omnes timere Dominum, & verba ejus custodire. Sic Levitæ 2. Esdræ 8. in conspectu totius populi divinæ legis codicem legebant distinctè & aptè ad intelligendum. Sic ipse Christus Redemptor noster Lucæ 4. intravit secundum consuetudinem die sabbati in synagogam, & surrexit legere

gere. Sic Paulus *Actor*. 13. Hebræos arguit voces Prophetarum ignorantes; quæ per omne sabbatum legebantur. Hunc verò morem servatum fuisse ab Apostolis, cum fideles ad synaxim conveniebant, ipsemet Paulus asseverat ad Corinthios scribens, *epist. 1. cap. 14. Cum convenitis unusquisque vestrum psalmum habet, doctrinam habet: quem textum de Psalmis & lectionibus ante sacrificium quidam interpretantur. Idem expressius ad Colossen. 4. Cum lecta fuerit apud vos epistola hæc, facite ut in Laodicensium Ecclesia legatur; & eam quæ Laodicensium est, vos legatis. Et in fine epist. 1. ad Thessalonicenses, Adjuvo vos per Dominum, ut legatur epistola hæc omnibus sanctis fratribus. Quamvis enim præcisè non jubeat fieri hanc lectionem in Missarum solemnibus, verisimile tamen est, esse illi temporì reservatam, quo solebant fideles ad sacra mysteria percipienda convenire; cum præsertim temporibus illis extra hanc occasionem publicos conventus in ecclesia factos nusquam legamus. Clarè item hic ritus in Liturgia Jacobi Apostoli præscribitur, ut nimirum legantur singulis diebus in sacra & divina Missa oracula sacra Veteris Testamenti & Prophetarum, & incarnatio Filii Dei. Idem asserunt antiqui Patres, Tertullianus in *Apolog. cap. 39. Coimus ad literarum divinarum commemorationem. Et lib. 2. ad uxorem cap. 6. ubi, inquit, somenta fidei de Scripturarum interjectione, sive ut Pamela legit, interlectione?* Quæ verba cum aliis, quæ ibidem leguntur, ad Missam pertinere ex antecedentibus evincitur. Justinus Martyr *Apolog. 2. Sacrum Christianorum describens ait, & commentaria Apostolorum, aut scripta Prophetarum, quoad tempus servit, leguntur. Cyprianus ep. 33. & 34. Lectorum meminit, quorum munus erat legere in ecclesia. Dionysius initio c. 3. Ecclesiastica hierarchiæ ordinem Liturgiæ describens, Consequenter, ait, sacrarum scripturarum lectio recitatur. Eadem in Apostolicis constitutionibus, & in Basilii, Chrysostomi, aliorumque Liturgiis præcipitur, tanquam sacri ministerii notabilis pars, per quam ad divini Sacramenti participationem fidelium animi disponuntur. Augustinus *lib. 3. de civ. Dei, cap. 8. Sinaxim diei Paschatis commemorans, Salutavi, inquit, populum & facta eandem silentio scripturarum divinarum sunt lecta sollemnia. Idem initio serm. 33. de verbis Domini utriusque lectionis argumentum proponit: Lectiones sanctæ proposita sunt; & quas au-***

diamus; & de quibus aliquid sermonis adjuvante Domino proferamus. In lectione Apostolica gratiæ aguntur Deo de fide gentium: in Evangelio ad cenam vocati sumus. Et serm. 10. de verbis Apostoli: *Primum lectionem audivimus Apostoli, fidelis sermo & omni acceptione dignus. Ita etiam serm. 49. de temp. audivimus Apostolicam lectionem. Et sic passim in aliis sermonibus. Leo Magnus serm. 4. Quadrag. prædicaturus jejunium ex verbis Apostoli se incipere ait, & dicere quod lectum est, Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis. Chrysostomus hom. 3. in 2. ad Thessal. Quando lector dicit; Hæc dicit Dominus: & stans Diaconus silentio indicto omnibus os obstruit, non lectori honorem habens hoc facit, sed ei qui per illum cum omnibus loquitur. Idem hom. de David & Saule, qua elegantissimè declamat adversus spectacula, eos redarguit, qui iisdem oculis, quibus obscena spectacula inspexerunt, sacram mensam intuentur, in qua tremenda mysteria peraguntur: & iisdem auribus Prophetam & Apostolum audiunt, quibus scortum audierunt. Ex his autem, omnis recentiorum testimoniis, evidenter deducitur, morem legendi in Ecclesia, & specialiter initio Missæ, Scripturam, non ab Alexandro I. Romano Pontifice, ut quidam perperam scribunt, sed ab Apostolis incepisse.*

II. Usus veterum Patrum fuit, non solum scripta Prophetarum & Apostolorum legere in ecclesia, cum fideles ad Missarum sollemnia conveniebant, sed summorum item Pontificum, aliorumque Episcoporum epistolas, eas præsertim quas Irenicas sive Pacificas, aut Communicatorias vocabant: quarum commercio unitas, pax & communio inter supremum Ecclesiæ caput Romanum Pontificem, & reliquos Episcopos, atque universa Ecclesiæ membra unâ fidei consensione conservabatur; ita ut Orthodoxi ab Hæreticis facillè ab omnibus ex illarum litterarum participatione discernentur. Mittebantur enim ab una Ecclesia in aliam, ut scirent fideles, cum quibus Episcopis communicandum esset. Negat hæc de causa Augustinus *epist. 162. se litteras communicatorias scripsisse Donatistis, quas jam olim, ait, propter suam perversitatem, ab unitate Catholica, quæ toto orbe diffusa est, non accipiunt, sed privatas, qualibus nobis uti etiam ad Paganos licet. Et quia cum illis, qui longo regionum intervallo distiti erant, com-*

municatio per osculum pacis fieri non poterat, neque per Eucharistiam; aut per Eulogias; per huiusmodi epistolas fieri solebat. Præclare Chrysostomus hom. 30. in 2. ad Cor. Vide quemadmodum omnes tam corporibus longè distitos, quam vicinos inter se conciliet, hos nempe per osculum, illos per literas. Epistolam Clementis ad Corinthios publicè lectam in Ecclesia testatur Hieronymus lib. de scriptoribus Ecclesiasticis. Apud Eusebium lib. 4. cap. 15. extat ejus generis epistola Smyrnenfis Ecclesiæ ad omnes orthodoxos, qua S. Polycarpi Martyrium describitur. Et infra cap. 23. agens de epistolis à Dionysio Corinthiorum Episcopo scriptis, ait: ex quibus una est ad Lacedæmonios, rectæ fidei institutionem continens, pacemque & unitatem insinuans. Aliam similem refert lib. 5. cap. 1. Ecclesiæ Lugdunensis & Viennensis ad Ecclesias Asiæ & Phrygiæ de Martyribus illius provinciae. In collatione Carthagine habitâ pro defensione Felicis & Cæciliani legimus, quod pro executione impij edicti Diocletiani traditæ sunt etiam literæ salutatoriae simul cum sacris codicibus, qui legebantur in ecclesia. Augustinus. epist. 165. hæc de Donatistis scribit: *Legunt in codicibus sanctis Ecclesias, quibus Apostoli scripserunt, & nullum in eis habent Episcopum. Quid autem peruersus & insanius, quam Lectoribus easdem epistolas legentibus dicere, Pax tecum, & ab earum Ecclesiarum se pace separare, quibus ipse epistole scriptæ sunt?* Seriem verò & ordinem lectionum, atque Epistolarum & Evangeliorum, quæ singulis diebus per annum in Missæ sacrificio legi debent, communis Eruditorum sententia est, paucis licet negantibus, S. Hieronymum disposuisse in libro, quem Comitum inscripsit, ediditque Pamelius tom. 11. Liturgicorum. Sed & Cornelius Schultingus initio suæ Bibliothecæ ecclesiasticæ se eundem Comitum M. S. habuisse asserit multo ampliorem quàm sit editus à Pamelio, quem typis mandare non potuit deficientibus ad id sumptibus necessariis. Citant hunc librum nomine Lectionarii omnes antiqui sacrorum rituum scriptores, quidam sine nomine auctoris, alii expresso nomine S. Hieronymi, & titulo Comitum. Ita Micrologus cap. 25. *Liber etiam Comitum sive Lectionarius, quem S. Hieronymus compaginavit. Et Berno Augiensis cap. 1. Beatum Hieronymum credimus ordinatorem Lectionarii, ut ipsius testatur prologus appositus in capite ejusdem Comitum.* Sed hic prologus non extat

in præcitato Codice Pamelii. Hugo item à S. Victore lib. 2. de off. eccles. cap. 11. *Hieronymus Presbyter Lectionarium, ut hodie habet ecclesia, collegit: sed Damasus Papa, ut nunc moris est, legi instituit.* Verè autem hunc librum à Hieronymo conscriptum esse, ex eo quidam confirmant, quod Patres eo antiquiores lectionum dumtaxat utriusque testamenti generaliter mentionem faciunt: posteriores verò certas lectiones singulis diebus assignatas commemorant. Sed certas fuisse ante Hieronymum lectiones ex Hippolyti Martyris canone Paschali evincitur, in quo statæ lectiones in cellulis five laterculis designantur. Extat autem hic canon latinè translatus, & notis illustratus ab Ægidio Bucherio in ejus commentario de doctrina temporum. Græcè verò legitur apud Gruterum in Inscriptionibus pag. CXL. ex eo descriptus, qui sculptus est in lateribus antiquissimæ sedis lapideæ cum statua ipsius Hippolyti in ea sedentis, è rudibus Urbis ante annos centum effossæ & in ingressu Vaticanae Bibliothecæ collocatæ. Augustinus quoque, qui Hieronymo contemporaneus fuit, certas & proprias lectiones statis diebus suo tempore in Africa lectas fuisse docet initio expositionis in epistolam Joannis, his verbis: *Meminit Sanctitas vestra Evangelium secundum Joannem ex ordine lectionum nos solere tractare. Sed quia nunc interposita est solemnitas sanctorum dierum, quibus certis ex Evangelio lectiones oportet in Ecclesia recitari, quæ ita sunt annuæ, ut aliæ esse non possint: ordo ille, quem susceperamus, necessitate paulum intermissus est, non omissus.* Et infra tract. 9. ejusdem expositionis, *Intercesserunt, inquit, ut intermitteremus textum hujus epistolæ, quedam pro diebus festis solemnia lectionum, quæ non potuerunt nisi legi & ipsa tractari.* Hunc autem morem, qui tunc vigeat in Africanis Ecclesiis, credibile est in aliis quoque servatum: Hieronymum verò suum Lectionarium per singulos dies distributum ordinasse jubente Damaso Papa, qui ordinem illum in Romana Ecclesia servari præcepit, ex qua ad alias dimanavit. A concilio Laodiceno can. 59. & à Carthaginensi, quod Tertium dicitur, c. 47. sancitum fuit, non oportere in ecclesia libros legere, qui sunt extra canonem, sed solos canonicos veteris & novi Testamenti. Toletanum IV. cap. 16. Apocalypsim legi mandavit Missarum tempore à Pascha usque ad Pentecosten. Et Bracarense I. cap. 20. decrevit, ut per solem-

nium dierum vigiliis vel Missas omnes easdem & non diversis lectiones legant.

III. Solebant autem antiquitus tam epistola quam Evangelium legi in ambone seu pulpito, ex quo etiam Episcopus conciones habebat: quem locum antiqui Patres honoris causa tribunal Ecclesiae appellarunt. Cyprianus epist. 34. agens de Celerino, quem post confessionem lectorem ordinaverat: *Quid aliud, inquit, quam super pulpitum, id est super tribunal Ecclesiae oportebat imponi, ut loci altioris dignitate subnixus & plebi universae pro honoris sui claritate conspicuus, legat praecepta & Evangelium Domini, quae fortiter & fideliter sequitur?* Prudentius hymno de sancto Hippolyto.

*Fronte sub adversa gradibus sublime tribunal
Tollitur Ansistes, praedicat unde Deum.*

Gregorius Turonen. lib. 2. de gl. Martyrum cap. 2. *Denique oratione facta erigo oculorum aciem ad tribunal.* Sidon. carm. 16. Aram vocat:

*Seu te conspicuis gradibus venerabilis arae
Concionaturum plebs sedula circumfessit.*

Cathedrae item nomen accepit, unde Ecclesia Cathedralis. Graecis proprie Ambones dicuntur loci excelsi & montani, sive montium cacumina, & quicquid in plano prominat & exurgit: atque inde translatum est nomen ad ecclesiae suggestum significandum, in quo praeter praedictas lectiones etiam Diptycha recitari, & sermones haberi consueverant. Walfridus Strabo falso credidit nomen esse latinum, & ab ambiendo deduci. In eo quoque stabant cantores, graduale & reliqua cantaturi: unde concilium Laodicenum cap. 15. non oportere ait praeter canonicos cantores, qui ambonem ascendunt & ex membrana psallunt, alios ~~canere~~ in ecclesia. Et can. 33. Concilii Trullani quarundam ecclesiarum damnatur abusus, in quibus laici suggestum ascendentes lectoris & cantoris officio fungebantur. Erat autem discrimen inter epistolam & Evangelium, nam illa in inferiori, istud in superiori loco legebatur. Ita Ordo Romanus. *Subdiaconus qui lecturus est, mox ut viderit post Pontificem Presbyteros residentes, ascendit in ambonem ut legat, non tamen in superiorem gradum, quem solus solet ascendere, qui evangelium lecturus est.* In quibusdam ecclesiis duo sunt graduum ordines, unus a sinistris versus orientem, quo ascendebant; alter a dextris Occidentem spectans, quo descendebant. In aliis subdiaconus via una, diaconus altera ibat. Adhuc Romae

extat veteris ambonis forma in ecclesiis S. Clementis, S. Pancratii, & S. Laurentii extra muros. Priscis temporibus Lectoris partes erant epistolam & evangelium legere, ut notum est ex epistolis Cypriani 33. & 34. supra relatis; & ex concilio I. Toletano can. 2. quo statuitur, ut poenitens non admittatur ad clerum, nisi exigente necessitate inter Ostiarios deputetur, vel inter Lectores, ita tamen ut evangelium & epistolam non legat: quod frustra prohibitum esset, nisi ad Lectoris officium id tunc spectasset. Accedit quod in antiqua subdiaconi ordinatione, sive ex concilio Carthaginensi, sive ex Aquisgranensi, sive ex Ordine Romano, nihil profus reperitur, quod ad legendam epistolam referri possit: idque fusiis ostendunt Hallier de materia & forma Ordinationis §. 16. & Morinus de sacris ordinationibus P. 3. exerc. 12. cap. 2. Lector autem olim per traditionem codicis ordinabatur, qui ritus adhuc hodie perseverat, & in ecclesia orientali traditur eis codex epistolarum S. Pauli, quas publicè legunt in ecclesia. Quo verò tempore coeperint subdiaconi legere epistolam dubium est. Suspicio autem saeculo octavo id contigisse; Amalarius enim, qui initio saeculi nonni claruit lib. 2. cap. 11. *Miror, inquit, quae de re sumptus sit usus in ecclesia nostra, ut subdiaconus frequentissime, non ergo semper, legat lectionem ad Missam, cum hoc non reperiat ex ministerio sibi dato in consecratione commissum, neque ex literis canonicis, neque ex nomine suo.* Et in fine capituli subdit. *Sed postquam statutum est à Patribus nostris ut Diaconus legeret Evangelium, statuerunt ut & Subdiaconus legeret epistolam sive lectionem.* At quando id statutum fuerit non dicit Amalarius, & ego existimo ante coepisse Diaconos legere Evangelium, quam Epistolam Subdiaconos, ut ostendam cum de Evangelio sermo erit. Favet supradictae conjecturae concilium Remense I. anno 813. celebratum; in quo cap. 4. asseritur, quod *praesidentibus cunctis lectae sunt Epistolae Pauli, qualiter subdiaconi ministerium est eundem Apostolum legere, ut officium sibi commissum implere rectius potuissent.* Apud Anastasium Benedictus III. qui vixit in Pontificatu anno 856. librum perditum restituisse dicitur, in quo erant lectiones, quae à subdiaconibus more solito leguntur per cunctas Ecclesiarum stationes: in quo graecas & latinas lectiones, quas die sabbato sancto Paschae, simulque & Pentecostes subdiaconi legere soliti sunt, adungi pra-

cepit; miræque operationis tabulis argenteis decenter adornavit. Ex quo vides, hunc morem à Romana Ecclesia ad cæteras dimanasse. Atque id Micrologus cap. 8. confirmat, dicens, *solis Subdiaconibus inter inferiores gradus Romana auctoritas concedit, ut sacris vestibus induti epistolam legant ad Missam. Quod tamen non ex eorum consecratione, sed potius ex ecclesiastica concessione meruerunt obtinere.* Prisco ritu in multis Ecclesiis lectioni Epistolæ lectio aliqua ex Prophetis præmitti solebat, diebus præsertim solemnioribus, quibus in Comite S. Hieronymi assignata est: & extat etiam hodie in quibusdam Missalibus pro vigilia Nativitatis Domini, & pro tribus Missis ejusdem festivitatis; quibus etiam diebus olim erat in Missali Romano, ut Radulfus testatur *Proposit. 23.* antequam scilicet fratres Minores Romanum ritum immutarent. Hic autem mos ab Ecclesia Mediolanensi quotidie servatur, itemque à Mozarabica, ut in eorum Missalibus patet. Eundem ritum viguisse in Gallia, priusquam Romanis usibus uterentur, Gregorius Turonensis testis est lib. 1. Mirac. S. Martini cap. 5. *Factum est, inquit, ut illa Dominica, prophetica lectione jam lecta, ante altarium staret, qui lectionem B. Pauli proferret.* De Ecclesia Orientali testimonium Pachymenis habemus, qui exponens cap. 3. Eccles. Hierarchiæ Dionysii, ait: *Deinde per lectores divinarum scripturarum, Prophetarum, Apostoli, & Divini Evangelii lectio fit.* Finita epistola respondent ministri nomine totius populi *Deo gratias*, quæ vox antiquissima est, nam ejus meminit S. Benedictus cap. 66. *sue Regule* tanquam à Monachis passim usurpatæ: & August. in *Psal. 132.* Donatistas redarguit, qui Catholicorum *Deo gratias* irridebant.

IV. Dum perfectâ epistolâ præparat se Diaconus ad legendum Evangelium, Chorus Responsorium concinit, quod Graduale nuncupatur, non à gradibus altaris, ut quidam recentiores scribunt; sed à gradibus ambonis sive pulpiti, ut docet Ordo Romanus dicens, *Finita lectione illis qui Graduale & Alleluja cantaturi sunt, juxta pulpitem in inferiori gradu standum est.* Et. vetus ejusdem ordinis expositio apud Cassandrum in Liturgiis cap. 21. *Responsorium, inquit, quod ad Missam dicitur, pro distinctione aliorum Graduale vocatur, quia hoc psal-*

litur in gradibus, cætera verò ubicunque voluerit clerus. Idem asserit Amalarius lib. 3. cap. 17. *Lector, inquit, & cantor in gradum ascendunt more antiquorum.* Nomen autem Responsorii inde accepit, quia lectioni convenire & respondere debet: sive ut ait Rabanus lib. 1. cap. 33. quia uno desinente alter respondet. Asserit Isidorus lib. 1. cap. 8. *de eccl. off.* Responsorium ab Italis inventa esse, sed à quo præcisè & quo tempore instituta sint, incertum est. Sunt qui eorum auctorem Cælestinum faciunt, sunt qui Gregorium Magnum. Et Gregorius quidem ea in suo Antiphonario per ordinem digessit, quæ in singulis Missis per annum cantari solent: at ulum psallendi vel aliquot Psalmi versiculos, vel integrum Psalmum, inter Epistolam & Evangelium, multo antiquiorem Gregorio fuisse, saltem in Africa, ex Augustino clarè ostenditur. Nam initio ferm. 33. de verbis Domini recenset, quid in lectione Apostolica, quid in Psalmo, quid in Evangelio lectum sit. Et de verbis Apostoli ferm. 8. *Apostolum, inquit, audivimus, Psalmum audivimus, Evangelium audivimus, consonant omnes divine lectiones.* Et infra ferm. 10. *Primam lectionem audivimus Apostoli, deinde cantavimus Psalmum: post hæc Evangelica lectio decem leprosos mundatos nobis ostendit.* Plerique Missæ expositores tam veteres quam recentiores, de Gradualis antiquitate agentes, gravi se difficultate involvunt propter decretum Concilii quarti Toletani, quod celebratum fuit sub Honorio Papa an. 633. In eo siquidem can. 12. non obstante, quod dudum Greg. M. Responsorium post Epistolam cantari statuisset, sancitum fuit, ut immediatè post Epistolam Evangelium legeretur, nulla facta Responsorii interpositione. Verba canonis hæc sunt. *In quibusdam Hispaniarum Ecclesiis Laudes post Apostolum decantantur, priusquam Evangelium prædicetur; dum canones præcipiunt post Apostolum non laudes, sed Evangelium annunciari. Præsumptio est enim, ut antea ponantur ea, quæ sequi debent. Nam laudes idèò Evangelium sequuntur propter gloriam Christi, quæ per idem Evangelium prædicatur. Circa omnes igitur Sacerdotes hic ordo deinceps retineatur, excommunicationis poenam suscepiuros, qui hunc ordinem perturbaverint.* Putat Berno Augiensis cap. 1. tempore huius Concilii Gradualia frequentari cœpisse, & Hispanos novitate rei perculsos restitisse;

tisse; postea verò Romana Ecclesie auctoritate constitutum fuisse, ut Responsorìa & Alleluja ante sanctum Evangelium canerentur. Idque ait Valfriidus Strabo c. 22. usu Romano commendatum ad omnes deinde Latinorum Ecclesias pervenisse. Sic omnes ferè ignorantia faci hunc nodum evadunt, sed non solvunt. Ad ritum enim Mozarabicum, quo tunc Hispania utebatur, & longo post tempore ibidem viguit, pertinet citatus canon: quem ritum cum quidam Sacerdotes perverterent, merito in illos Toletani concilii Antistites, Isidoro Hispanensi in eo præfidente, animadverterunt. Sunt autem laudes, quæ post Evangelium prius more Hispaniarum dicuntur, non hymnus trium puerorum, ut ait in notis ad præcitatum canonem Garzias Loaysa, sed versiculis cum Alleluja ei prorsus similis, qui ritu Romano post Responsorium cantatur. Ipsum verò Responsorium cantabant Hispani post lectionem veteris testamenti, quæ in eorum Missali epistola præmittitur. At post epistolam chorus respondet Amen, & sequitur immediate Evangelium. Eodem ferè ritu utantur Ambrosiani, nam post lectionem veteris Testamenti sequitur Psalmellus quem vocant, instar Gradualis Romani. At versum cum Alleluja concinunt post epistolam. In Liturgia Maronitarum post lectam Epistolam dicit Sacerdos hæc verba: *Gloria Domino Pauli & Prophetarum & Apostolorum. Misericordia Dei sit super lectores & super auditores, & super civitatem hanc, atque omnes habitatores ejus in secula Amen. Alleluja, Alleluja. Ferre oblationes, & introite in atria Domini, & adorate eum in templo sanctitatis ejus, & confitemini ei ac benedicite nomini ejus, à quo vita datur, Alleluja.*

V. Quod verò attinet ad hanc vocem Alleluja, quæ post Responsorium certo anni tempore simul cum versiculo, & tempore Paschali sine Responsorio geminato versu decantatur, plura congesti in tract. de divina Psalmodia c. 16. §. 7. Auctor libri de vita & morte Prophetarum inter opera S. Epiphaniï Aggæum Prophetam primum fuisse ait, qui Alleluja cantavit, cum novam templi structuram vidit. Sed ex psalmis constat primum ejus auctorem fuisse David Regem, de qua re eleganter Cassiodorus in Pf. 104. *Hoc verbi decus, ait, a presenti psalmo fecit initium, nec ante à quoquam reperitur positum, quamvis multi scriptores fuerint primitus Hebræorum. Hoc Ecclesis votivum, hoc sanctis festivitatis decenter accommodum; hinc oritur lingua cantorum, sua aula Domi-*

ni læta responder, & tanquam insatiabile bonum tropis semper variantibus innovatur. Extat etiam in libro Tobie c. 13. nec alibi legitur in tota serie veteris testamenti. At in nova lege Joannes Apostolus in sua admirabili Apocalypsi c. 19. refert se audisse in cælo supernarum virtutum choros psallentes Alleluja: ut inde cognoscamus nobilissimum hoc canticum è cælis in Ecclesiam descendisse. Quidam secuti Sozomenum lib. 7. cap. 19. existimarunt, Ecclesiam Romanam in solo die Dominicæ Resurrectionis cecinisse Alleluja: de qua re Latinos reprehendit Michaël Constantinopolitanus, cui respondens Umbertus Cardinalis, ait nos toto anno psallere Alleluja, exceptis novem hebdomadibus, quibus id intermittere à Patribus nostris accepimus, à Septuagesima nimirum usq; ad Pascha. S. Augustinus epist. 119. cap. 17. diversas hæc de re Ecclesiarum consuetudines fuisse testatur. *Ut Alleluja, inquit, per solos dies quinquaginta in Ecclesia caneretur, non usquequaque observatur. Nam & in aliis diebus variè cantatur alibi atque alibi, ipsis autem diebus ubique.* Idem in Psalmum 106. ait, *Alleluja cantare certo tempore solemniter moris est, secundum Ecclesie antiquam traditionem.* Gregorius Magnus lib. 7. epist. 63. murmurasse quosdam scribit, quod Alleluja ad Missas dici fecisset extra tempora Pentecostes, quibus ita respondet, *Ut Alleluja hic diceretur, de Hierosolymorum Ecclesia ex B. Hieronymi traditione, tempore beatæ memoriæ Damasi Pape traditur tractum.* Quod ita intelligendum est, ut, cum olim tempore tantum Paschali cantaretur, tunc sanctum sit, etiam extra illud frequentari. Cur verò novem prædictis hebdomadibus omittatur, variæ traduntur causæ à scriptoribus rerum Ecclesiasticarum, quas Theophilus Raynaudus coacervat libro de attributis Christi sec. 2. cap. 11. nom. 294. & sequentibus. Vivente sancto Benedicto initio tantum Quadragesimæ dimitti solebat, ut constat ex capite 15. Regulæ: verum omitti Dominica Septuagesimæ paucis post ipsum annis coepit, ut in Antiphonario S. Gregorii statuitur, ubi pro Alleluja ponitur Tractus aliquot versibus, & interdum integro psalmo constans; cui à trahendo hoc nomen inditum est, quia tractim & graviter, notarumque seu vocum prolixo decursu cantatur. Dum verò psallimus Alleluja, jubilamus magis quam canimus, ut observat Rupertus Abbas lib. 1. de div. off. cap. 35. *Unamque brevem digni sermonis syllabam*

syllabam in plures neumas protrahimus, ut iucundo auditu mens attonita repleatur, & rapiatur illuc, ubi sancti exultabunt in gloria, & letabuntur in cubilibus suis. Sunt autem neumæ siue neumata, vel neumatium distinctiones, ut vocant Musici, notæ illæ quæ in fine ejus vocis Alleluja prolixè decantantur, de quibus Seraphicus Bonaventura lib. de exposit. Missæ cap. 2. Solemus, ait, longam notam post Alleluja super hanc literam A prolixius decantare, quia gaudium sanctorum in cælis interminabile & ineffabile est. Et Stephanus Eduensis lib. de sicram. Altaris cap. 12. Allelujatici cantus modulatio, inquit, laudes fidelium Deo dicatas exprimit, & gratiarum actiones quibus suspirant ad æterna gaudia. Verbum est breve: sed longo protrahitur pneumate. Porro his notis, quæ post Alleluja sine verbis cantantur, Jubili siue Jubilationis nomen tribuerunt Antiqui. Ab aliis Sequentiæ dictæ sunt, quia sunt quædam veluti sequela & appendix cantici Alleluja, quæ sine verbis post ipsum sequitur. Utriusque nominis meminit Amalarius lib. 3. cap. 16. dicens: Hæc jubilatio, quam cantores sequentiam vocant, statim illum ad mentem nostram reducit, quando non erit necessaria locutio verborum: sed sola cogitatione mens menti monstrabit quod retinet in se. Et Ordo Romanus, sequitur, ait, jubilatio, quam sequentiam vocant.

VI. Hinc factum est, ut Prose illæ seu Rythmicæ modulationes, quæ rariùs in Romana Ecclesia, in aliis quibusdam frequentius post Alleluja cantantur, sequentiæ dictæ sint, quia loco sequentiæ psalli cœperunt. Radulfus Tugrensis propof. 23. Abbas Notgerus sequentiæ aliquas pro neumis de Alleluja composuisse dicitur. Et paucis interjectis. Jubili autem seu neumata gradualium & de Alleluja refecandi non sunt, nisi cum illorum loco sequentiæ decantarentur. Hugo Victorius de mysteriis Ecclesiæ cap. 7. Quando sequentiæ dicitur, posterius Alleluja non habet pneumata; sed chorus loco ejus sequentiæ concinit. Guibertus Tornarensis lib. de offic. Episcopi cap. 23. Additur sequentiæ, & non protrahitur secundum Alleluja; sed sequentiæ loco ejus canitur. De Auctoribus sequentiæ diffusè tractat Cornelius Schultingus to. 1. p. 2. cap. 6. & 7. Bibliothecæ Ecclesiasticæ, & de singulis judicium suum profert, sed non semper exactum: multas enim perperam tribuit sanctis Pontificibus Gelasio & Gregorio aliisque Patribus, quas stylus evincitã recentioribus scriptas esse. Commu-

nis autem sententia est, primum earum auctorem fuisse Notgerum Abbatem S. Galli, qui earum volumen Lituardo Vercellarum Episcopo obtulit, ut Eccherardus Monachus in vita ejusdem Notgeri scribit c. 16. & sequentibus, apud Goldastum to. 2. rerum Alamannicarum. Plures etiam seculo XII. composuisse fertur Adam de S. Victor. Crevit deinde earum numerus, & irrepserunt nonnullæ prorsus ineptæ; non enim servati sunt canones concilii Mileviani, & tertii Carthaginensis, ut nihil publicè in Ecclesia recitaretur, quod in synodo comprobatum non esset, sed multi multas introduxerunt, ut ait Radulfus, quia quisque gaudet suis novitatibus. Lugdunenses proprias habent in singulis ferè Missis: propriæ item extant in Missali Norvegiæ, & in aliis diversarum Ecclesiarum, quarum maximam partem explicat Jodocus Clievæus lib. 4. sui Elucidatorii. At in Romana Ecclesia quatuor dumtaxat cantari solent, Paschalis nimirum, quæ incipit *Vigilia Paschali*, cujus auctorem esse Notgerum Herrera scriptor recentior asserit lib. 2. de origine & progressu rituum Missæ cap. 12. Altera est dici Pentecostes, *Veni Sancte spiritus*, quæ Roberto Galliarum Regi adscribi solet, licet à nonnullis tribuatur Hermanno contrafacto. Tertia est S. Thomæ Aquinatis pro festo corporis Christi, *Lauda Sion Salvatorem*. Quarta denique canitur in Missis defunctorum, *Dies ire, dies illa*, quam diversis diversi tribuunt. Leander Albertus Litino Cardinali Urfino ordinis Prædicatorum adscribit: Lucas Wadingus Thomæ de Celano ordinis Minorum: alii apud eundem Wadingum S. Bonaventuræ vel Matthæo Aquaspartano ex Generali Minorum Cardinali. Possévinus in Appar. sacro tribui ait Augustino Bugellensi Pedemontano ord. S. Augustini, subdens ibidem verum auctorem esse Umbertum V. Generalem ordinis Prædicatorum. Arnouldus Uvion lib. 5. ligni vite c. 70. à quibusdam adjudicari asserit S. Gregorio Magno, nec defunxi qui S. Bernardo assignant. Notat autem Petrus Cirvelus in expositione Missalis lib. 2. cap. 115. impropriè dici sequentiæ in Missis Defunctorum, quia hoc officium, nec Alleluja, nec sequentiæ debet habere, quæ sunt cantica lætitiæ: idque ex eo quod supra ostendimus confirmari potest; nam Sequentiæ neumati post Alleluja addito suffecta est: atque inde deducitur, hanc nulli Antiquorum tribuendam esse, sed alicui recentiori,

tiori, cum ritus ecclesiastici immutari ceperunt. Porrò frequentia in vita Pauli Abbatis S. Albani Troparia nuncupantur. A Græcis aliter quam à Latinis epistola legi consuevit. Nam præmissis antiphonis & precibus, sequitur Trisagion, deinde Alleluja cum duobus versibus ex psalmis, qui Propositum dicuntur, post quos legitur epistola, & eà completâ iterum chorus psallit Alleluja.

CAPUT VII.

Lectum Evangelium in Ecclesia à tempore Apostolorum. Non statim hoc munus tributum Diaconis. Varii ritus legentium & audientium. Libro Evangeliorum habitus honor in Ecclesia, in Synodis, publicè & privatim. Vetus quidam Monachorum mos. Sermones, homilia & monitiones ad populum post Evangelia. Quadam de solempni Penitentium absolutione.

I. **M**orem legendi Evangelium in Ecclesia antiquissimum esse, nemo dubitare potest, qui in evolvendis veterum Patrum monumentis versatus sit. Coepit enim in solempni fidelium conventu legi, statim ac scriptum fuit. Et quidem de Luca Evangelio testimonium perhibet Apostolus 2. ad Corinth. cap. 8. dum fratrem commemorat comitem suæ peregrinationis, cuius, laus, inquit, est in Evangelio per omnes Ecclesias, quod non de Barnaba, ut Græci putant, sed de Luca intelligendum esse Hieronymus & alii testantur; favetque Ignatius Martyr. qui epistola ad Ephesios hoc Pauli elogio utitur dicens, ut testatur Lucas, cuius laus est in Evangelio. Clarius autem Eusebius lib. 2. Eccles. hist. cap. 15. scriptum à Marco Evangelium ait Romanorum precibus: Quod cum Petrus per revelationem sancti Spiritus cognovisset, delectatus ardenti hominum studio, librum illum auctoritate sua comprobasse dicitur, ut deinceps in ecclesiis legeretur. Refertur id à Clemente in sexto Institutionum libro, cui restis etiam accedit Papias Episcopus Hierapolitanus. Hæc Eusebius, cui, quod attinet ad publicam Evangelii recitationem, adscriptantur Justinus Mar-

tyr, & Cyprianus superiori Capitulo relati, & alii Patres, quorum testimoniiis paginas implere in re clarissima superfluum foret. Neque obstat canon XVI. Concilii Laodiceni, quo sancitum fuit, ut Evangelium cum aliis scripturis sabbatho legeretur: nam fortassis in ea provincia die tantum Dominico, & quartâ ac sextâ feriâ, quæ tunc solempniores erant, & Missæ sacrificio colebantur, ut suo loco ostendimus, legi consueverat; cumque ritum Patres illius concilii ad diem quoque sabbati extenderrunt: vel aliam speciale nobisque ignotam illius edicti causam fuisse credendum est. Simili modo in concilio I. Arausicano tempore Leonis I. can. 18. statutum est, ut Evangelia, quæ folis fidelibus antea legebantur, deinceps etiam Catechumenis legerentur. Idem decrevit concilium Valentinum in Hispania c. 1. Ut sacrosancta Evangelia ante numerum illationem, in Missa Catechumenorum in ordine lectionum post Apostolum legantur, quatenus salutaria præcepta Domini nostri Jesu Christi, vel sermones sacerdotis non solum fideles, sed etiam Catechumeni ac Penitentes, & omnes qui ex diverso sunt, audire licitum habeant. Ut nimirum Evangelium, quod exclusis catechumenis & cæteris, qui mysteriis interesse non poterant, antea legi consueverat, mox illis presentibus & audientibus legeretur. Neque etiam obstat, quod Gregorius Magnus asserit in epistola sæpius citata ad Joannem Syracusanum, morem Apostolorum fuisse, recitata dumtaxat oratione Dominicâ oblationis hostiam consecrare: ex quo inferi Morinus parte 3. exercit. 9. cap. 1. numero 12. multorum annorum decursu Evangelium in Missæ celebratione lectum non esse. Id enim omnino de illis annis intelligi debet, cum Evangelium nondum erat scriptum: alioquin mendacii arguerentur Clémens & Papias Apostolorum sæculo proximi, qui, ut vidimus referente Eusebio, testati sunt Evangelium Marci à Principè Apostolorum approbatum, publicè in ecclesia lectum fuisse: quod de aliis quoque à Matthæo, Luca, & Joanne scriptis contigisse non dubito. Nam cum Scripturæ ex prisco Synagogæ usu in conventibus legerentur, fidelium pietas & amor erga Dominum & Salvatorem nos credere compellit, ejus gesta à viris tantæ auctoritatis Deo inspirante conscripta, publicè perlegi statim coepisse: cui lectioni tanquam sacræ functioni, destinatus ab initio fuit ordo Lectorum, ad quos spectabat

tam Evangelium, quam reliquas scripturas in Ecclesia recitare, ut supra demonstravimus, donec successu temporis munus legendi epistolam Subdiaconis, Evangelium Diaconis tributum est. Certum vero est, multo ante Diaconum Evangelium legere cepisse, quam Subdiaconum, nullum reperio testimonium, nisi circa finem sæculi: at lectionem evangelii tribuunt Diacono antiquissimi scriptores. Lib. 2. Constitut. Apostolic. cap. 57. Hieronymus epist. ad Sabinianum. *Evangelium Christi quasi Diaconus lestrabas.* Concilium Valsense an. 529. celebratum, quod à nonnullis II. ab aliis III. dicitur can. 2. Si presbyter aliquà infirmitate prohibente per seipsum non potuerit prædicare, sanctorum Patrum homiliæ à Diaconibus recitentur. Si enim digni sunt Diaconi, quæ Christus in Evangelio locutus est legere, quare indigni judicentur sanctorum Patrum expositiones publice recitare? Isidorus l. 2. de div. offic. c. 8. inter Diaconi officia recenset evangelizare. Sozomenus l. 7. hist. eccl. c. 19. sacrum codicem Evangeliorum Alexandria à solo Archidiacono, apud alios à Diaconis, & in multis Ecclesiis à solis Sacerdotibus. atque diebus solemnibus ab Episcopis legi testatur. Observant tamen viri eruditi, hanc solemnem Evangelii lectionem non fuisse olim tributam Diacono ex vi ordinationis, licet enim antiqui codices Sacramentorum mentionem faciant Evangelii à Diacono lecti, in eorum nihilominus ordinatione nusquam apparet, traditum eis librum Evangeliorum, nec ea verba prolata, quæ hodie in usu sunt: *Accipe potestatem legendi Evangelium in Ecclesia Dei, tam pro vivis, quam pro defunctis in nomine Domini.* Imò hæc forma, quamvis habeatur in ordine Romano, à multis tamen antiquis codicibus abest, & Durandus 4. sent. dist. 24. qu. 3. non extitisse ait in antiquo Rituali Ecclesiæ Aniciensis, cui præfuit, & additam in margine manu sua, ne ab aliis Ecclesiis discreparet. Neque dicendum est cum quibusdam scholasticis, illam Ecclesiam in hoc errasse, nam multæ cum illa in eodem ritu tunc consentiebant. Ratio igitur propter quam Diacono Evangelica lectio ab antiquis Patribus demandata est, ab ipsa potius Evangelii sanctitate & majestate petenda videtur, quæ cum maximam exigat reverentiam & venerationem, & semper cum ingenti pompa atque apparatu legi consueverit, Ecclesiasticæ gravitati congruum fuit, tantum munus non lectoribus committere, qui

ut plurimum in puerili ætate eligebantur; sed Diaconis, qui ad sacerdotalem dignitatem proximè accedunt.

II. Priscum morem legendi Evangelium sic describit Ordo Romanus. *Diaconus osculans pedes Pontificis, petitque benedictione venit ante altare, & osculans Evangelium, levat in manus suas codicem, in quo lecturus est, & partem ejus in dextero humero ponens vadit ad ambonem: & procedunt ante ipsum duo subdiaconi cum duobus thuribulis, sive uno, levantes thymiamaterium de manu subdiaconi sequentis, mittentes incensum. Et duo Acolythi portantes duo cereostata, venientes ante ambonem dividuntur à se, & transeunt Subdiaconi & Diaconi cum Evangelio per medium eorum. Subdiaconi autem duo cum thuribulis ante Evangelium in ambonem ex una parte ascendentes, & ex altera parte statim descendentes, redeunt stare ante gradum descensionis ambonis. Ille autem absque thymiamaterio vertens se ad Diaconum, porrigit ei brachium suum sinistrum, in quo ponit Evangelium, ut manu Subdiaconi aperiat eum, in quo signum lectionis positum fuerit. Invenitoque loco lectionis ascendit in ambonem in superiorem gradum, & dicit Dominus vobiscum. Quo audito vertit se Pontifex, omnis Sacerdotalis gradus sicut & omnis populus fidelis ad Orientem. Et postquam dixerit Sequentia sancti Evangelii, facit crucis signum in fronte sua, idem Diaconus & in pectore, similiterque Episcopus & omnis populus & revertuntur ad Evangelium. Sed & baculi omnium deponuntur de manibus, & in ipsa hora neque corona, neque aliud operimentum super capita eorum habetur. Ipse vero Diaconus stat versus ad meridiem, ad quam partem viri solent confluere, alius autem ad septentrionem. Sed & candelæ in pavimento, prædicante eo Evangelium, de manibus Acolythorum juxta ambonem deponuntur, usque ad finem tempus Evangelii. Perlecto Evangelio, iterum se signo S. Crucis populus munire festinat, & descendente Diacono de ambone, Subdiaconus qui inferius stat, recipit Evangelium, quod tenens ante pectus suum super plantam porrigit osculandum, primum Episcopo aut Presbytero, deinde omnibus per ordinem graduum, qui steterint, & universo clero, nec non & populo, deinde conditur in loco suo. Hæc fusiùs ex ordine Romano transcribere libuit, quo plura antiqui ritus monumenta uno aspectu conspicerentur. Occurrunt autem hæc multa notatu digna, nam primò Diaconus priusquam legat, petit à celebrante benedictionem, licentiam videlicet legendi, quia, ut dicit Ru-*

pertua

perus Abbas *lib. 1. cap. 12.* Nemo nisi missus aut permissus officium prædicandi usurpare debet: quomodo enim prædicabunt, nisi mitantur? Porro hic ritus benedictionis, antequam publicè quidpiam legatur, antiquissimus est, in homiliis siquidem M. SS. hæc verba veteri more petendi benedictionem præfixa reperiuntur, *Benedic Pater.* Vulgata verò benedictio, *Dominus sit in corde tuo & in labiis tuis*, extat in tertia Missæ descriptione ipsius Ordinis Romani. Hodiè ante omnia librum Evangeliorum defert Diaconus ad altare, tum genuflexus in inferiori ipsius gradu dicit orationem *Munda cor meum.* Postea accipiens librum de altari, petit à celebrante benedictionem, & osculata illius manu pergit ad legendum. Oratio *Munda cor meum* similibus ferè verbis habetur in Liturgiâ S. Jacobi ante thurificationem. Etherius & Beatus *lib. 1.* adversus Elipandum Archiepiscopum Toletanum, de ritu sacrificii differentes ajunt: *Cum Evangelium & Levita super altare levatur, à Levita primum dicitur, Laus tibi, & ab omnibus respondetur, Laus tibi Domine Jesu Christe, rex æternæ gloriæ.* Accepto libro de altari instituitur processio ad ambonem, præcedente cereorum lumine in signum gaudii & lætitiæ, quem ritum adversus Vigilantium S. Hieronymus eleganter defendit. Thus quoque præfertur more consueto, ut ex antiquissimis Liturgiis liquet: & in quibusdam Ecclesiis præcedit etiam Crux, ut scribit Durandus *lib. 4. Ration. cap. 24.* Præcedunt & Subdiaconi, alique ministri, modo in Ritualibus expresso. Apud Græcos solemnior est hujusmodi processio, quæ Introitus sancti Evangelii dicitur. Sacerdos enim tollens de altari librum Evangelii tradit illum Diacono, & ambo exeuntes de sacrario per portam septentrionalem veniunt ad locum consuetum, ubi Sacerdos dicit orationem ingressus. Quæ finitâ dicit Diaconus Sacerdoti, ut benedicat sanctum introitum. Deinde accedit ad Episcopum, sive ad Sacerdotem, eique porrigit librum osculandum: Tum persoluto quodam modulo levat & ostendit Sanctum Evangelium dicens, *Sapientia, Regni*; ipsamque Evangelium deponit in altari; & interjectis orationibus ac benedictionibus quinquies per intervalla clamat Diaconus ante osium sacrarii, *Attendamus.* Mox altari atque sacrario thus odolet, susceptoque Evangelio & accepta benedictione, prætereuntibus cereis & thuribus, factâque Evangelio reve-

rentiâ, accedit ad ambonem: & sacerdos altâ voce ait, *Sapientia, Regni. Audiamus S. Evangelium.* Cum verò Diaconus dixit, *Lecto S. Evangelii*, chorus respondet, *Gloria tibi Domine*: & rursùm ait Sacerdos, *Attendamus.* Lecto autem Evangelio Diaconus revertitur ad fores sacrarii, librumque reddit sacerdoti, qui ei pacem precatur dicens, *pax tibi.* In Missâ Æthiopum Diaconus similiter circuit Ecclesiam, elatâ voce dicens: *Surgite, audite Evangelium & bonam annunciationem Domini & Salvatoris nostri Jesu Christi.* Sacerdos autem accepto Evangelio ter illud incensat, & factâ solemni benedictione introitus in Ecclesiam, ipse cantat Evangelium accensis luminaribus, & reliquo apparatu ex more adhibito. Cum summus Pontifex Missam solemni ter cantat, tam epistola, quàm Evangelium Græcè & Latine leguntur. Diacono Latino, qui Cardinalis est, præcedunt septem Acolythy cum septem candelabris & cereis accensis, eidemque legenti assistunt: & post ipsum idem Evangelium Græcè legit Diaconus græcus. Eundem morem cantandi Græcè & Latine epistolam & Evangelium servatum in monasterio Casinenfi narrat in Chronico *lib. 1. c. 32.* Leo Ostiensis: & hunc ipsum adhuc vigere diebus solemnioribus in monasterio S. Dionysii in Francia retulit mihi vir fide dignus. De ascensu in ambonem egimus supra. Præmittit Diaconus titulum Evangelii signans primò librum, deinde seipsum signo crucis in fronte, ore & pectore, quod etiam astantes faciunt veteri more: in fronte quidem sede pudoris, ut profiteantur se non erubescere Evangelium. *Usque adeò*, inquit Augustinus in *Pl. 141. de cruce non erubescio, ut non in occulto loco habeam crucem Christi, sed in fronte portem.* In ore autem, & in pectore, quia corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem. Respondet populus *Gloria tibi Domine*, quæ responsio Græcis & Latinis communis est. Respondemus, inquit Rupertus Abbas *l. 1. de div. offic. c. 36. Gloria tibi Domine*, glorificantes Dominum, quia misit nobis verbum salutis.

III. Item antiquo ritu statim ac Diaconus incipiebat evangelium, omnes baculos deponabant: cujus rei plures causas, sed symbolicas afferunt Amalarius *lib. 3. cap. 18.* Honorius *lib. 1. Gemme cap. 24.* Durandus *lib. 4. Rationalis c. 24.* & alii recentiores. Veram autem & lie-

teralem eam esse arbitror, quam insinuat Amalarius his verbis: *Usque ad istud officium baculis sustentabamur, modo ut oportet seruos ante Dominum stare, humiliter stamus deponentes baculos e manibus.* Consonat Hugo in Speculo Ecclesiae c. 7. dicens: *Nunc considera, quod plebs hic baculos deponit, reclinatoria relinquit, caput detegit, stans audit.* Quae omnia uno versiculo comprehendit Hildebertus lib. de mysteriis Missae: *Plebs baculos ponit, stat, reteggitque caput.* Qua igitur ratione à sanctis Patribus sancitum fuit, ut ad Evangelium omnes adstantes surgerent & recti starent; eadem introductum fuit, ut baculos deponerent, quibus ad sustentandum corpus homines uti solent. Baculos item depositos eandem ob causam à poenitentibus, cum ad confessionem accedebant, antiquus Ordo Romanus docet apud Morinum, lib. 4. de Poenit. cap. 18. Omnes autem assurgere & stare dum legitur Evangelium, ritus antiquissimus est, ut tamquam servi ante Dominum se promptos & paratos ostendant ad exequenda mandata Dei, quae in Evangelio promulgantur. Cumque in aliquibus ecclesiis irrepressisset abusus sedendi, Anastasius Papa, teste Anastasio in eius vita, constituit, ut quotiescumque sancta Evangelia recitarentur, sacerdotes non sederent, sed curvi starent in signum reverentiae. Damnat Nicephorus Callistus lib. 12. hist. c. 34. morem ecclesiae Alexandrinae, in qua episcopus non assurgebat, cum Evangelium legeretur. Id verò, inquit, in ulla plane ecclesia antiquitus factum esse nemo vel vidit, vel audivit. Et supra lib. 9. cap. 18. à Theophilo, qui cognominatus est Indus, multa refert apud Indos correcta fuisse, quae non ritè agebantur, praesertim quod sedendo Evangelium audirent contra placitum ecclesiae. Hoc de Theophilo narrat Philostorgius lib. 3. hist. Eccles. cap. 5. ipsum summis laudibus effrens, utpotè ejusdem cum illo sectae Arianæ, quod non satis advertit Nicephorus, qui tacito ipsius nomine historiam ejus exscripsit, & suae inferuit. Optimè de hoc ritu Isidorus Pelusiotæ, lib. 1. epist. 136. *Cum verus Pastor per adorandorum Evangeliorum apertionem accedit, tum demum Episcopus assurgit, atque imitationis habitum deponit, hinc nimirum Dominum ipsum Pastoralis artis ducem ac Deum & herum adesse significans.* Apud Græcos enim non solum surgit episcopus ad Evangelium, sed etiam Omophorium deponit, servitatem & subjectionem suam erga Dominum demonstrans, ut ex-

plicat Simeon Thessalonicensis. Ritus autem deponendi baculos diu mansit in ecclesia, nam Nicolaus de Plove Presbyter Pisoniensis, qui claruit ann. 1434. in expositione Missae ait: *Cum legitur Evangelium, arma vel baculi deponuntur, in signum quod juxta doctrinam Evangelicam, parati sunt fideles non armis, sed patientia se defendere.* Nunc milites Religiosi & questris ordinis viri, ensi manum admovent, vel educant de vagina, cum recitatur Evangelium, ut eo gestu restentur se paratos esse, pro Evangelii defensione viriliter pugnare & sanguinem effundere. Commendant in Polonia hanc consuetudinem Matthias de Michovia Chronicorum Polonic. lib. 2. cap. 1. Alex. Guaguinus in Miecislao Rege, qui fidem Christi primus suscepit anno 965. & cum morem introduxit, & alii qui gentis illius historiam scripserunt. Antiquitus eam Evangelium in ambone legebatur, erantque in templo pro viris & mulieribus loca distincta, Diaconus vertebat se versus meridiem ad partem scilicet virorum: at nunc vertitur ad aquilonem, cujus mutationis causam & originem ex Missis privatis processisse, in quibus sacerdos non in ambone, sed in altari versus Septentrionem legit Evangelium, sic Micrologus explicat lib. de eccl. observ. cap. 9. *Quod Presbyteri ad legendum Evangelium, non se ad meridiem vertunt, hoc idè inolevisse credimus, quia nec ordo illis injunxit, ut in ambone ad legendum, sicut Diaconi ascenderent, ubi necessario ad masculos potius, quam ad foeminas se vertere deberent.* Nam juxta ecclesiasticam consuetudinem ad altare legunt, ubi nulla diversitas auditorum approximat, quae legentes magis in hanc partem, quam in aliam converti exigat. Nusquam ibi foeminae, sed soli Religiosi ad dexteram & ad sinistram permittuntur stare. Ad sinistram verò cornu altaris habent librum cum legunt Evangelium, vel cum sacrificant, ut in dextera parte sint expeditiores ad suscipiendas oblationes, sive ad conficienda altaris sacramenta. Unde ad aquilonem magis, quam ad meridiem versi videntur, cum annunciant Evangelium. Hinc itaque illa usurpatio emerfisse videtur, ut etiam Diaconi in ambone contra Romanum Ordinem se vertant ad aquilonem, potiusque se ad partem foeminarum, quam masculorum vertere non vereantur. Quae usurpatio jam adeò inolevit, ut apud plerisque quasi pro ordine teneatur. Sed quia certissime contra ordinem est & inbonesta, à diligentioribus Ordinis servatoribus merito resutatur. Hinc ap-

paret

paret quàm verum sit, quod à nobis in hoc tractatu sapius inculcatur; multa hodie pro lege haberi in his, quæ pertinent ad ecclesiasticas observationes, quæ sensim ex abusu irrepserunt; quorum originem cum recentiores ignorent, varias conantur congruentias & mysticas rationes invenire, ut ea sapienter instituta vulgò persuadeant. Porro isti, ut scitè Hieronymus de Origine dixit, ingenii sui adventiones faciunt ecclesiæ sacramenta.

IV. Lecto Evangelio fideles olim dixisse *Amen* Belet in explicatione divinarum officiorum cap. 39. & Durandus lib. 4. cap. 24. testes sunt; quod etiam in Missa Mozarabum, & in Regula Sancti Benedicti cap. 11. præscribitur. Alensis item 4. p. Summæ in tract. de offic. Missæ, *Perlecto*, inquit, *Evangelio dicunt assistentes Amen, quasi dicant: Faciat nos Deus perseverare in doctrina Evangelii. Alii dicunt Deo gratias, in gratiarum actionem pro beneficio tante doctrinæ & tam salutaris. Nunc dicimus, Laus tibi Christe.* Addit Alcuinus ex Ordine Romano populum se signo crucis munire tunc consuevisse, ut, quod ex divinis eloquiis ad salutem percepit, signatum sigillo crucis atque munitum permaneat. Tandem ipsum Evangelium tam celebrans, quàm Diaconus osculatur, quod olim universo clero, omnique populo ad osculandum circumferri & porrigi à Subdiacono solebat, in signum venerationis & communionis cum Domino Jesu Christo & doctrina ejus, ut Jonas Aurelianensis egregie docet in Præf. lib. 2. de cultu imaginum adversus Claudium Taurinensem. *Sacræ*, inquit, *religionis usus in sancta ecclesia adhuc servatur, si tamen apud te, ut perlecta S. Evangelii lectione, ab Episcopo vel presbytero, cæterisque sacri ordinis religiosi codex in quo Evangelii lectio recitata est, multiplicibus oculis veneretur. Sed hoc cujus causa, nisi illius, cuius esse verba creduntur, agimus?* Liber enim Evangeliorum typum gerit Christi in eo loquentis, qua de causâ idem liber in conciliis honorifico apparatu in throno collocatur. Cyrillus Alexandrinus in Apologia ad Theodosium id servatum scribit in Synodo Ephesiana: „Sancta Synodus, ait, in sancta Ecclesia, quæ Maria dicitur, congregata, Christum veluti caput constituit. Venerandum enim Evangelium in sancto throno collocatum errat, illud tantum sanctorum sacerdotum auribus insinuans, justum iudicium iudicate. Idem in actis aliorum conciliorum apparet.

Hinc etiam mos receptus tactis Evangelii jurandi, ac si Deus in iis præsens agnoscat. Hinc Evangelia collo item appensa legimus tamquam amuleta: & in Synodo 8. c. 3. idem honor sacris imaginibus decernitur; qui sanctis Evangelii exhibetur. *Sacram, ait, imaginem Domini nostri Jesu Christi æquo honore cum libro sanctorum Evangeliorum adorari decernimus.* Id verò sancitum fuit adversus quorundam Galliæ Episcoporum errorem, qui sacrum quidem Evangeliorum codicem, & signum S. Crucis honorari debere docebant, imagines non item.

V. Non est omittendus hoc loco ritus, quo Maronitæ legunt Evangelium. Ante ipsius lectionem ponitur incensum in thuribulo cum quibusdam orationibus: tum dicit Sacerdos, *Pax omnibus vobis: Respondet populus, Et cum spiritu tuo.* Minister ait, *Estote in attentione.* Subdit Sacerdos. *In tempore gubernationis Domini nostri & Dei nostri, ac Salvatoris Jesu Christi, dixit discipulis suis & turbis. Populus Pater noster benedic.* Sacerdos vertens se ad populum signat eum signo Crucis & dicit: *Dextera Domini nostri Jesu Christi & brachium excelsum fortitudinis ejus ac virtus abscondita majestatis ejus, illa quæ continet omnes benedictiones ac omnia dona vitæ, illa quæ requirit super Apostolos sanctos in cœnaculo sancto Sion & sanctificavit eos; & in monte olivarum benedixit eos; ipsa veniat, habitet, & requiescat super fratres meos lectores atque auditores, & custodiat eos, & custodiat locum hunc & habitatores ejus fideles in omni tempore, & in omni momento in secula. Populus Amen.* Sacerdos, *In tempore itaque gubernationis Domini nostri Jesu Christi Salvatoris nostri Verbi Dei, quod incarnatum est pro nobis, hæc sic facta sunt.* Populus, *Domine noster miserere nostri.* Post hæc Sacerdos legit Evangelium & in fine osculatur librum dicens: *Et pax sive securitas omnibus nobis. Populus, Amen.* Tandem Sacerdos ait: *Ipsi Jesu Christo sint laudes & gratiarum actiones & benedictiones, propter verba viva, quæ sunt erga nos, & Patri ejus qui misit eum propter salutem nostram, & spiritui ejus vivo & sancto, nunc & in secula, Amen.*

VI. Notat Rupertus lib. de div. off. c. ult. Evangelium esse principale omnium, quæ dicuntur in Missa, cui cætera omnia intellectuali ratione consentiunt. Idem asserit Petrus Cirvelus in præmio expositionis libri Missalis, ubi ait, Evangelium inter cæteras partes Missalis officii

esse, veluti basim & fundamentum veræ & rectæ intelligentiæ omnium aliarum auctoritatum tam novi, quam veteris testamenti, quæ in eodem officio adducuntur, ad quas talem habet analogiam, qualem subiectum ad totam scientiam, & centrum ad lineas. Difficile tamen est, hanc convenientiam in singulis reperire, nisi violentæ quædam & mysticæ explanationes adhibeantur, quæ ut plurimum voluntariæ sunt, adeo ut ex illis solida ratio haberi non possit, asserente Dionysio, Theologiam symbolicam non esse argumentativam. Accedit quod firmo manente reliquo officio, sæpè in aliquot missis evangelia mutata sunt: neque una est causa, propter quam hoc potius evangelium, quam illud in tali Missa recitetur. Ut enim observat Beletius c. 39. aliquando legitur secundum historiam, ut in die Resurrectionis: aliquando secundum allegoriam, ut in festo Assumptionis B. Mariæ: aliquando propter aliquam partem, ut in festo S. Crucis ponitur evangelium de Nicodemo ob extremam particulam, sicut *Moses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis*: aliquando secundum totum, ut in die Circumcisionis. Ritu monastico immediate post Evangelium fiunt solemnnes monachorum Professiones, modo in eorum Ritualibus expressio. Verum hic mos non ubique viget, nam in aliquot congregationibus fieri solent post Offertorium. Olim quoque post evangelium pueri à parentibus monasterio offerebantur, involutâ manu pueri in palla altaris, ut S. Benedictus decernit in Regula c. 59. Puer autem panem & vinum pro usu sacrificii offerebat, quem ritum eruditè & diffusè explicat Menardus ad c. 66. concordia Regularum: ubi etiam ostendit, quod pueri sic oblatis, tamen ad intelligibilem ætatem nondum pervenissent, tenebantur in Monasterio permanere, vota servare, nec poterant post annos pubertatis parentum promissionem irritare, & ad sæculum redire. Æquali enim vinculo Monasterio obstricti censebantur, tam qui proprio arbitrio & voluntate profitebantur, quam qui parentum devotione offerebantur: idque sancitum fuit can. 48. concilii 4. Toletani his verbis. „ Monachum aut paterna „ devotio, aut propria professio facit: quicquid „ horum fuerit alligatum, tenebit. Proinde his „ ad mundum revertendi interdicimus in- „ gressus. Scio multa his opponi à recentiori- „ bus, qui ex moribus hodie usitatis veterem

disciplinam æstimant: at mihi propositum est à scholasticis concertationibus abstinere; neque ad hunc locum hujus rei explicatio pertinet. Certum est, pueros etiam quinquennes & septennes olim hoc modo Deo in Religione dicatos, qui mos adhuc vigeat tempore sancti Bernardi, sed paulo post à Celestino III. sublatus fuit, cuius de hac re decretum refertur c. cum simus de Regularibus.

VI. Honorius in Gemma animæ lib. 1. cap. 25. Deinde, inquit, nimirum post Evangelium de quo egit capite antecedenti, episcopus ad populum sermonem facit. Hic mos numquam interrupta ferie ab initio ecclesiæ, usque ad nostra tempora servatus est, ut proximè post Evangelium sermo sive homilia vel tractatus ad populum haberetur. Huc respexit proculdubio Tertullianus jam in hæresim lapsus lib. de Anima c. 9. ubi Priscillæ Montani sociæ revelationes commendans, quas in ecclesia inter Dominica solemnna diabolico spiritu decepta per extasim habebat, Jam verò, ait, prout scripturæ leguntur, aut psalmi canuntur, aut adlocutiones profertur, aut petitiones delegantur, ita inde materie visionibus submituntur. Hæc ille, Missam catechumenorum accuratè describens, cantum scilicet Psalmorum, orationes, lectiones, & adlocutiones sive homilias. Idem confirmat Justinus Mart. Apol. 2. conventum Christianorum die solis enarrans, in quo commentaria Apostolorum aut scripta Prophetarum legebantur. Deinde, inquit, lectore quiescente præsidens sermonem habet, quo populum instruit, & ad imitationem tam pulchrarum rerum cohortatur. Auctor item constitutionum Apostolicarum l. 8. c. 4. præcipit Episcopo, ut post lectionem legis & Prophetarum atq; evangelii, populum alloquatur sermonibus exhortatoriis. Eiusdem ritus testimonia frequentissima sunt apud Origenem, Hilarium, Ambrosium, Augustinum, Gaudentium, Chrysostomum, Cyrillum Alexandrinum, Chrysologum, Leonem, Gregorium Magnum, & alios, quorum sermones habemus. Extant etiam in conciliis sanctiones multæ huc spectantes, & Callianus idem astruit jucunda narratione l. 11. Instit. c. 15. Quicquid autem pertinet ad hoc argumentum, summâ eruditione tractavit Ambrosiani Collegii Dr. Ferrarius libris duobus de ritu sacrarum concionum. Hebræos, è quorum fontibus non pauci è nostris ritibus emanarunt, post legis & prophetarum lectionem loqui ad populum in synagoga consuevisse Lucas testatur; tum evangelii

cap. 4. narrans Jesum secundum consuetudinem intrasse die sabbati in synagogam & legisse Isaiam Prophetam, & cum plicuisset librum, sermonem habuisse: tum Actuum cap. 13. de Paulo & Barnaba referens, post lectionem à principibus synagogæ invitatos fuisse, ut sermonem exhortationis ad plebem facerent. Consonat Philo lib. *Quod omnis probus sit liber*, dicens: *Quoties sacras edes, quas synagogas vocant, adveniunt, pro ætatis ordine juniores ad audiendum se componunt. Ibi alius ex libro prælegit, alius quissiam e peritioribus accedens que obscura sunt explicat.* Porro munus prædicandi proprie & præcipue ad Episcopos pertinere tum usus veteris ecclesiæ & omnium sanctorum Episcoporum exemplum, tum ipsa docet episcopalis consecratio, in qua dicitur, *Accipe Evangelium, vade, prædica populo tibi commissio.* Ideo Paulus ad Timotheum scribens, ipsum terribili adjuratione obtulatur per Deum & Jesum Christum, ejusque adventum & regnum, ut instanter prædicet, moneat, increpet in omni patientia & doctrina. Et de seipso ad Corinthios Epist. 1. c. 6. ait, *Si evangelizavero, non est mihi gloria: necessitas enim mihi incumbit, ut enim mihi est, si non evangelizavero.* Teneri autem per seipsum hoc officium exercere, Synodus Tridentina edixit, antiquos canones secuta, nisi fuerint legitime impediti. Quam obligationem ab omnibus episcopis, qui doctrina & sanctitate floruerunt, agnitam fuisse evidens est: semper enim lecto evangelio in suggestum ipsi ascendentes verbum salutis populo prædicarunt. Multa in hanc rem congerit Christianus Lupus in notis ad canonem XIX. concilii Trullani: mihi satis est hoc obiter tetigisse. Concilium Aurelianense apud Ivonem P. 2. decreti cap. 120. decrevit, *ut in diebus Dominicis vel festis post sermonem intra Missarum solennia habitum, plebem sacerdos commoneat, ut juxta Apostolicam institutionem omnes in Commune pro diversis necessitatibus preces jundant ad Dominum, pro Rege & episcopis & rectoribus ecclesiarum, pro pace, pro peste, pro infirmis qui in ipsa parochia lecto decumbunt, pro nuper defunctis, in quibus singulatum precibus plebs orationem Dominicam sub silentio dicat. Sacerdos vero orationes ad hoc pertinentes per singulas admonitiones solemniter explicat.* Post hæc sacra celebretur oblatio. Idem generaliter præcipitur in Capitulari Caroli Magni lib. 1. cap. 165. & 166. Hanc vero functionem Galli *Præconium* sive *Præconium* vocant, cujus quatuor sunt munia. Nam primò verbi ad populum sacerdo-

tes animarum curæ præpositi indicunt preces: secundo docent ipsum populum rudimenta fidei, Deique præcepta & Ecclesiæ, sicut constituit catechismus Romanus: tertio admonent quæ festa, quæ vigiliæ, quæ processiones ad hebdomada occurrant: quarto promulgant edicta, excommunicationes, futura matrimonia, & quicquid demum ad populi notitiam pervenire oportet. Olim hæc omnia fieri solebant ante communionem, postquam sacerdos dixerat, *Pax Domini sit semper vobiscum*, ut suo loco indicabimus. Hincmarus Remensis epist. 7. tom. 2. mandat Presbyteris suis, ut excommunicationem adversus quosdam deprædicatores, non post evangelium sicut mos erat, populo denuntiarent, sed statim post epistolam, quia nonnulli ejus criminis rei lecto evangelio protinus ab ecclesia recedebant. Item post Evangelium plerisque ab ecclesiis publicis Pœnitentes absolvi & reconciliari solebant, ut ostendit Morinus lib. 8. de Pœnit. cap. 14. At verò in aliis hanc absolutionem impendebant sacerdotes post consecrationem, antequam oratio Dominica recitaretur, cujus rei testis lib. 2. Optatus Milevitanus dicens: *Etenim inter vicina momenta dum manus imponitis & delicta donatis, mox ad altare conversi Dominicam orationem prætermittere non potestis.* Alia quædam de Pœnitentium absolutione Lib. I. in fine Capituli XVII. allata sunt.

CAPUT VIII.

Incipit Missa Fidelium. Symbolum ejus initium. Traditum ab Apostolis sine scripto. Quotuplex sit, & quando cœperit in Ecclesiis cantari. Offertorium, ejusque ritus. Mos panem & vinum offerendi, antiquissimus. Alia quedam his addita. De agno à Romanis oblato calumnia Photii. Discrimen inter munera & oblationes. Non omnium dona ab Ecclesia recepta. Communio duplex. Non semper qui offerebant, communicabant. Offerentium nomina publicè olim recitabantur. Offerendi mos quando desierit. Oblationum chartæ posita in altari.

I. **E** Jectis extra Ecclesiam Catechumenis, Pœnitentibus, & aliis, quibus peracto sermone nefas erat in ea permanere, incipit Mis-

sa Fidelium, quæ, cum severior disciplina vige-
bat, clausis januis agebatur, easque custodie-
bant Ministri, ne quis intraret immundus vel
indignus; de qua re egimus ex professo Cap.
XVII. lib. I. Ejus initium à symbolo, quod
diebus Dominicis & in aliis quibusdam festivi-
tatis cantari solet. In eo præcipua Christia-
næ fidei dogmata continentur, de quo Tertul-
lianus initio libri de velandis Virginibus ait,
*Regula fidei una omnino est, sola immobilis & irre-
formabilis, credendi scilicet in unicum Deum om-
nipotentem, mundi conditorem, & filium ejus Je-
sum Christum, natum ex Virgine Maria, crucifi-
xum sub Pontio Pilato, tertia die resuscitatum à
mortuis, receptum in cælis, sedentem nunc ad dexte-
ram Patris, venturum judicare vivos & mortuos per
carnis etiam resurrectionem.* Et in præscriptioni-
bus cap. 37. *In ea regula, inquit, incedimus, quam
Ecclesia ab Apostolis, Apostoli à Christo, Christus à
Deo tradidit.* Loquitur autem de symbolo, quod
ab Apostolis compositum fuisse, priusquam in
varias orbis partes ad prædicandum Christi E-
vangelium dispergerentur, ut eo veluti signo seu
tessera veri fideles à falsis discernentur, com-
munis Patrum sententia & vetus Ecclesiæ tradi-
tione est. Cur verò symboli nomen impositum
illi fuerit, diffusè explico in tract. de divina Psal-
modia cap. 16. §. 3. Sicut enim symbolum apud
profanos scriptores idem est ac signum, tessera,
collatio & indicium: ita regula fidei religionis
nostræ signaculum est, brevis credendorum col-
lectio, & mutua ac certa credentium contestera-
tio. Extat ejus expositio inter opera Cypriani,
quæ consensu omnium Eruditorum est Rufini
Presbyteri Aquileiensis, ubi testatur non fuisse
ab Apostolis scripto traditum, sed sola voce &
traditione, ne fortè ad infideles perveniret, aut
à falsis christianis depravaretur. Cui consonans
Hieronymus Epist. 61. ad Pammachium cap. 9.
ait, *In symbolo fidei & spei nostre, quod ab Apo-
stolis traditum, non scribitur in charta & atramento, sed
in tabulis cordis carnalibus, post confessionem Trini-
tatis & unitatem Ecclesiæ, omne Christiani dogmatis
sacramentum carnis resurrectione concluditur.* Sola
igitur voce fidelibus tradi consuevit, ut tuto pos-
sent eos dumtaxat ad communionem admitte-
re, qui hoc signaculum christianæ professionis
tamquam arcanam solisque fidelibus notam tes-
seram memoriter proferrent: idque tanta se-
creti fide inviolabiliter servatum est primis Ec-
clesiæ sæculis, ut nec quidem à catechumenis
memoriæ juvandæ causâ describi permittere-

tur. Sed nec ullus scriptor ante Constantinum
Magnum ipsum libris suis inferere ausus est,
nisi solus Tertullianus loco supra citato, com-
pendio tamen usus, & quibusdam articulis præ-
termillis. Hermias item Sozomenus, ut alibi
scripsi, symbolum Nicænum in sua historia re-
ferre veritus est, quod eum librum ab his, qui
initiati non essent, lectum iri timeret. Verum
Athanasius, Basilius, Leo, alique Patres il-
lud scriptis suis inferere non dubitarunt, quia
tunc pacatâ ecclesiâ nullas à gentilibus & Judæis
insidias metuebant. Trecentis & amplius an-
nis Apostolico symbolo usa est Ecclesia, donec
Arius detestandæ hæresis impiissimus auctor
emerfit, pro cuius damnatione coacta Nicæna
Synodus, novam fidei tesseram tradidit Ortho-
doxis, qua ab Arianis discernentur. Quare
Athanasius in Epist. ad Episcopos Africanos
Nicænam synodum trophæum & columnam
esse dixit, in qua omnes hæreses ostentui in-
scripæ sunt & triumphantur. Et Gregorius
Nazianzenus in encomio Heronis Philosophi
Alexandrini, eandem ait Divinitatis doctri-
nam certis finibus ac verbis circumscriptisse.
Hoc verò symbolo in eadem synodo recitato
omnes Episcopos exclamasse legimus, *Hæc est
Catholicorum fides, huic omnes credimus, in hac
baptizari sumus, in hac baptizamus.* Postquam
enim publicatum fuit, omnes Ecclesiæ orien-
tales illud statim receperunt, & catechumenis
ac fidelibus ediscendum tradiderunt, adeò ut
Arianus censeretur quicumque ipsum non pro-
fitebatur. In partibus verò Occidentalibus à
quibusdam Ecclesiis citius, ab aliis serius re-
ceptum fuit, pro ut serius vel citius Ariana
hæresi contaminari ceperunt. Novis postea
exortis hæresibus secunda synodus Oecumeni-
ca Constantinopoli coacta est, in cuius primo
congressu aliud symbolum editum fuit, quod
Marcus Ephesinus in synodo Florentina tan-
quam ex communi Græcorum Patrum senten-
tia à Gregorio Nazianzeno compositum fuisse
asseruit. Utrumque autem tam Nicænum
quàm Constantinopolitanum pro uno & eodem
semper habitum fuit: & quod nunc cantamus
in Missarum solemniis, quamvis sit Const-
antinopolitanum, à Magistro sententiarum lib.
1. dist. 11. & ab aliis scholasticis Nicænum nun-
cupatur. Utrumque etiam confundunt Patres,
quia quicquid additum est à Constantinopoli-
tano, jam virtute in Nicæno continebatur:
& cum fides una sit, unum etiam symbolum
est.

est, quamvis Nicænum Apostolico, Nicæno autem Constantinopolitanum quædam majoris explicationis gratia adjunxerint. Hoc verò ultimum in Missa cantari potius quam Nicænum antiqui Patres instituerunt, non quia modulis musicis aptius sit, ut parum rectè autumat Walfridus Strabo *cap. 22.* sed quia in eo dogmata orthodoxa clarius exprimuntur, & omnes hæreses eò usque exorta plenius confutantur.

II. Quis omnium primus illud Liturgiæ inferuerit, aut cantari præceperit, incertum est. Radulfus Tungrensis *prop. 23.* à Marco Papa, Sylvestri successore sancitum fuisse ait, ut symbolum Nicænum in Missa diceretur. At Innocentius III. *lib. 2. de mysteriis Missæ cap. 49.* & alii passim scribunt, S. Damasum id recitari iussisse ad exemplum Græcorum. In hoc autem conveniunt omnes, quod publicè cantari cœperit in Ecclesiis orientalibus adversus pravas hæreticorum opiniones, à quibus postea ad Occidentales laudabilis usus transfusus est. Verùm Græci, vivente Damaso hunc ritum nondum admiserant, ait enim Theodorus Lecter *lib. 2. Collectaneorum*, Timotheum Patriarcham anno 510. Constantinopoli instituisse, ut symbolum fidei per singulas synaxes diceretur, cum antea semel tantum in anno diceretur in magno die Parasceves, cum Episcopus catechumenos instruebat. Eandem symboli recitationem in omni conventu Petro Gnapheo tribuit Nicephorus Callistus *lib. 15. cap. 28.* Sed hic fortassis in Antiochena, ille in Constantinopolitana Ecclesia hunc morem induxerunt, quem postea Hispani primi inter Latinos receperunt. Extat de hac re decretum Concilii tertii Toletani anno 589. *can. 2.* „Pro reverentia sancti illius fidei, & propter corroborandas hominum in-
„validas mentes, consultu Piiissimi & glorio-
„sissimi Domini nostri Reccaredi Regis sancta
„constituit Synodus, ut per omnes Ecclesias
„Hispaniæ & Galliciæ secundum formam
„orientalium Ecclesiarum, Concilii Constan-
„tinopolitani, hoc est CL. Episcoporum sym-
„bolum fidei recitetur, & priusquam Domi-
„nica dicatur oratio, voce clara à populo de-
„cantetur, quo & fides vera manifestum testi-
„monium habeat, & ad Christi corpus & san-
„guinem prælibandum pectora populorum
„fide purificata accedant. Exprimit hic can-
„on ritum Hispanicum, qui adhuc permanet in
„Missali Mozarabico, in quo post consecratio-
„nem & aliquot brevissimas preces dicit Pres-

byter, *Fidem quam corde credimus, ore autem dicamus.* Tum elevat corpus Christi, ut videatur à populo, & dicit choris symbolum fidei, videlicet: *Credimus in unum Deum Patrem omnipotentem, factorem cæli & terræ: Visibilem omnium & invisibilium conditorem. Et in unum Dominum nostrum Jesum Christum filium Dei unigenitum. Et ex Patre natum ante omnia sæcula. Deum ex Deo, lumen ex lumine, Deum verum ex Deo vero. Natum non factum Omnisium Patri, hoc est ejusdem cum Patre substantiæ per quem omnia facta sunt, que in cælo & que in terra. Qui propter nos homines & propter nostram salutem descendit de cælis. Et incarnatus est de Spiritu sancto ex Maria Virgine, & homo factus est. Passus sub Pontio Pilato, sepultus, tertia die resurrexit. Ascendit ad cælos, sedet ad dexteram Dei Patris omnipotentis. Inde venturus est judicare vivos & mortuos, cujus regni non erit finis. Et in Spiritum sanctum Dominum vivificantem, & ex Patre & Filio procedentem, cum Patre & Filio adorandum & glorificandum, qui locutus est per Prophetas. Et unam sanctam Catholicam & Apostolicam Ecclesiam. Confitemur unum baptismum in remissionem peccatorum. Expectamus resurrectionem mortuorum, & vitam venturi sæculi. Amen.* Sic ibi cantatur symbolum, post quod dicitur oratio dominicalis. Hispanicæ Ecclesiæ Gallicanæ & Germanicæ postmodum imitatae sunt regnante Carolo Magno post Felicis hæretici damnationem, ut Walfridus testatur *cap. 22.* Refert Baronius *tom. 9. ann. 809.* Dialogum de simbolo inter Leonem III. & Legatos Caroli Magni: cum enim Franci licentiam à Leone accepissent ipsum canendi in Ecclesia, illudque canerent cum additamento *Filioque*, quod verbum adversus Priscillianistas Episcopi Hispani adjunxerant approbante & consentiente Leone Magno, ut idem narrat Baronius *ann. 447.* dubitatum fuit in synodo Aquilgranensi, non quidem de processione Spiritus S. ex Patre & Filio, sed utrum illa particula *Filioque* licitè addita esset. Quam ob causam Legatos misit ad Leonem Carolus Imperator, quorum cum Pontifice colloquium sive disputationem Baronius refert loco citato. Ipse autem Leo, teste Anastasio, duas tabulas argenteas pensantes libras XCIV. & uncias VI. in Basilica S. Petri propè ipsius confessionem affigi mandavit, in quarum altera latinè, in altera græcè symbolum legebatur absque illo additamento *Filioque*; tū ob venerationem antiquitatis,

Yyy

cujus

cujus tenacissimus fuit; tum quia minimè necessarium putabat, ut omnia fidei dogmata symbolo infererentur. Postea tamen Romanorum Pontificum decreto hoc ipsum additamentum receptum fuit, ut ostendit Baronius anno 883. ad retundendam Schismaticorum perveraciam, qui catholicum dogma de processione Spiritus sancti à Patre & Filio impugnabant. Quando cœperit Romæ in publica Missarum celebratione cantari, narrat testis oculatus Beron Augiensis cap. 2. libri de rebus ad Missam pertinentibus, *Romani*, inquit, symbolum post Evangelium usque ad hæc tempora Divæ memoriæ Henrici Imperatoris nullo modo cecinerunt. Sed ab eodem interrogati cur ita agerent, me coram assistente, audivi eos hujusmodi responsum reddere, videlicet quod Romana Ecclesia non fuisset aliquando ulla hæreseos fœce infecta; sed secundum S. Petri doctrinam in soliditate catholice fidei permaneret inconcussa. Et idè magis his necessarium esse illud symbolum sæpius cantando frequentare, qui aliquando ulla hæresi potuerunt maculari. At Dominus Imperator non antea desit, quam omnium consensu id Domino Benedicto Apostolico persuasit, ut ad publicam Missam illud decantarent. Contigit hoc anno M X I V. quo illud suis Annalibus consignavit Baronius, hæc verba ex solida sua sapientia adjiciens: *Placent ista, sed nobis gratius, si veneranda antiquitati annorum mille magis delatum fuisset, quam novitati.* Et justam sanè causam Romani Presbyteri attulerunt Imperatori, propter quam symbolum non canebatur in Missa: nam Rufinus Aquileiensis S. Hieronymi celeberrimus antagonista initio expositionis in symbolum Apostolorum, in diversis ecclesiis ait aliqua ipsi symbolo adjecta fuisse. Tum subdit, *In Ecclesia tamen Urbis Romæ hoc non deprehenditur factum: & rationem reddit, quod neque hæresis ulla illic sumpsit exordium, & mos ibi servatur antiquus.* Agit autem de symboli recitatione, quæ à catechumenis audiente populo ante baptismi susceptionem fieri solebat. Ab anno igitur millesimo decimo quarto jubente Benedicto VIII. cœpit Romæ cantari symbolum; & idè nec in Ordine Romano, nec in priscis Sacramentorum Codicibus, nec apud Alcuinum, Amalarium, Rabanum, Remigium, & alios qui ante prædictum annum Romane Missæ ordinem explanarunt, ulla symboli mentio reperitur: cum tamen multo ante in Hispania, Gallia, & Germania cantaretur. Extat in omnibus Liturgiis

Græcorum, Maronitarum, & cæterarum gentium, quæ in Oriente sunt.

III. Post symbolum, & quando non dicitur, post Evangelium, sacerdos salutat populum & excitat ad orandum. Tum chorus canit Antiphonam, quæ Offertorium nuncupatur, quia antiquo more populus interim sua dona offererebat. Nomine autem Offertorii sive offerendæ, ut Amalarius & alii veteres loquebantur, ea omnia comprehenduntur, quæ à sacerdote & Ministris fiunt & recitantur à prædicta salutatione usque ad secretæ orationis conclusionem, cum excelsa voce sacerdos intonat, *Per omnia secula seculorum.* Quis eam antiphonam cantari instituerit, non liquet. Plerique à Gregorio Magno primo institutam asserunt, quia in suo Antiphonario propriam singulis Missis assignavit. Sed jam vigeat in Africa hæc consuetudo, ut scribit Augustinus lib. 2. *Retract. cap. 11.* Apud Gregorium singula offertoria plures versus habent adjunctos, & quandoque integer psalmus repetita post singulos versus antiphona cantari solebat, ut toto illo tempore, quo populus offererebat, psallentium clericorum voces audirentur: sicut olim in veteri Testamento, cum populus offerret holocausta, in voce, & tubis & cymbalis laudes canebant Deo, ut ea nimirum modulatione se hilari mente muneræ Deo offerre indicarent. Hac ipsa de causa solent cantores eadem verba sæpius repetere, ne citius finiat cantus, quam sacra functio absolvatur. Ideo non rectè quidam recentiores hanc repetitionem inter musicæ hodiernæ abusus enumerant, cum præsertim quædam ejus exempla habemus in ipso Gregorii Magni Antiphonario, ut in Offertorio Quinquagesimæ bis dicitur, *Benedictus es Domine, doce me justificationes tuas.* Et in offertorio hebdomadæ XXI. post Octavam Pentecostes in Versu primo bis dicuntur hæc verba, *Utinam appenderentur peccata mea, quibus iram merui;* verbum autem *Et calamitas* ter repetitur. Crebræ etiam repetitiones fiunt in sequentibus versiculis: in IV. *Quoniam non reverteretur oculus meus ut videam bona,* ter dicitur *Quoniam,* & novies *ut videam bona.* Rationem hujus repetitionis, sed mysticam ut solet, affert Amalarius l. 3. c. 39. *Officit auctor;* inquit, *ut affectanter nobis ad memoriam reduceret ægotantium Job, repetivit sæpius verba more ægotantium.* Hodie ab Offertorio sublatis sunt versus, sed his refecatis ipsum offertorium morosius decantari debet, ut notavit Radulfus Tungrensis *prop. 23.* Retinuerunt

runt versus Offertorii Lugdunenses in aliquot Millis, Romani verò & alii eos sustulerunt, tum quia populi oblationes cessarunt, quæ longam psallendi moram exigebant; tum quia Organa introducta sunt, quæ cum pulsantur, nec ipsum quidem Offertorium decantatur.

IV. Mos fuit in veteri Ecclesia, ut, qui ad sacram synaxim conveniebant, panem & vinum portarent & offerrent, sicut supra ostendi Lib. I. Cap. XXIII. §. 3. ex conciliis & Patribus. Ad do Optatum Milevitanum, qui initio libri VI. reprehendit Donatistas, quod altaria frangerent, in quibus vota populi portabantur, in quibus fraternitatis munera non iussit Salvator poni, nisi quæ essent de pace condita. Loquitur autem de oblationibus, quæ in altari consecrabantur, nam subdit: *Quid est enim altare nisi sedes corporis & sanguinis Christi?* Ideò Tertullianus lib. de exhort. Castitatis cap. 7. omnes sacerdotes esse dixit, non quod omnes potestatem consecrandi habeant, ut Anonymus quidam perperam explicavit, egregiè à Petavio confutatus in Diatriba de potestate consecrandi; sed quia omnes panem & vinum ad altare Dei offerebant. Ritus autem prisceus fuit ea dumtaxat offerre, quæ sacrificio usui erant, panem scilicet & vinum: reliqua supra altare offerri prohibet can. 3. Apostolorum. Permittit autem offerri & benedici oleum ad luminaria, & incensum, novasque spicas & uvas ex quibus fiunt panis & vinum, quæ sunt propria huius sacrificii elementa. Reliquos fractus domum mitti jubet Episcopo & presbyteris, qui diaconis & clericis distribuunt. Hunc Canonem explicans Zonaras, *Fructus*, inquit, *legumina & alia huiusmodi offeruntur altari, non ut sacrificium, sed tamquam primitiæ. Oleum permittitur offerri, ut per hoc lumen vero lumini accendatur, & incensum tempore oblationis.* Postèa concilium Trullanum uvam vetuit offerri can. 28. propter abusum, qui in diversis ecclesiis irrepperat, ut eam ministri incruento sacrificio conjungentes simul cum Eucharistia populo distribuere. Ideò decrevit, ut Sacerdos solam oblationem populo porrigeret; & uvam tanquam primitias seorsim benediceret, & petentibus tribueret ad fructuum datoris gratiarum actionem. Idem sancivit can. 57. quod ad altare mel & lac offerre non oportet. Concilium verò Carthaginense, celebratum anno 397. ut habetur in codice Ecclesiæ Africanæ, hæc omnia clariùs edisserit can. 37. his verbis. „ Ut in Sacramenti corporis & sanguinis Domini ni-

hil offeratur, quàm quod ipse Dominus tradidit, hoc est panis & vinum aqua mixtum. Primitiæ verò, seu lac & mel, quod uno die solemniissimo in infantum mysterio solet offerri, quamvis in altari offerantur, suam tamen habeant propriam benedictionem, ut à Sacramento Domini corporis & sanguinis distinguantur: nec amplius in primitiis offerantur, quàm de uvis & frumentis. Primitiarum igitur oblationem absque ulla temporis limitatione concedit: mel autem & lac offerri præcipit semel tantum in anno in die Paschalis festivitatis, quo solemne baptisma celebrari, & egressis è sacro fonte mel & lac dari consueverat; de quo ritus egimus Lib. I. Cap. XVI. Solebat etiam populus in die Cœnæ Domini oleum offerre in ampullis ipsa die ab Episcopo consecrandum, ut ex libro Sacramentorum S. Gregorii apud Pamelium, & ex Ordine Romano constat. Mos enim veteris Ecclesiæ fuit non conficere Sacramenta, nec quidpiam ad ea pertinens benedicere, nisi ex oblatiis.

V. Inter calumnias adversus Ecclesiam Romanam, quas Photius Bulgaria Regi, hic Romano Pontifici Nicolao misit, una hæc fuit, quod in Paschate more Judaico Agnum super altare simul cum Dominico corpore offerret & benediceret. Sed hoc putidum mendacium est: quamvis enim Romana Ecclesia Agni carnibus Sacerdotalem benedictionem impertiri solet, non eas tamen aut super altare collocabat, aut simul cum Christi corpore offerebat seu benedicebat. Extat Agni benedictio pro die Resurrectionis in Ordine Romano, ipsa enim die Agni carnes sacerdotali benedictione sanctificatas Fideles comedebant ob reverentiam Christi Agni immaculati pro nobis occisi: idque olim in ejus figuram Domino præcipiente constituit Moyses tanquam præcipuam Judaici Paschatis ceremoniam. Nimio zelo hunc ritum tanquam superstitiosum & erroneum Walfridus Strabo reprehendit cap. 18. nec video, cur adeò acerbè morem antiquissimum ab ecclesia approbatum, & hodie adhuc vigentem insectetur: cum ipsæ fertim fateatur, quod neque in altari, sed sub ipso vel juxta ipsum poneretur, neque simul cum Dominico corpore, ut nequiter Latinis imposuit Photius, sed propria benedictione & à consecratione corporis Christi multum diversa benediceretur. Aliquem fortassis abusum improbat, quem non indicat: aut respexit ad præcitatum canonem Africanum,

quo inter ea quæ offerri permittuntur, Agnus non recensetur. At omisso Strabone illud infuper observandum est, quod sicut omnia indiscriminatum offerre illicitum erat; ita Sacerdotes non omnium passim oblationes recipiebant. Nam primò omnia dona in locum deputatum ante Missam deferre mos erat, qui Gazophylacium sive Secretarium vocabatur, in quo & oblationum & offerentium diligens inquisitio à Diacono præmittebatur. Deinde ejectis sive segregatis qui offerre non poterant, ipsa dona consuetis ritibus, de quibus infra, fideles offerebant per manus Diaconorum altari inferenda. Mos autem antiquus erat, ut, qui communicandi jus nos habebant, iidem offerre prohiberentur, ut ex concilio Illiberitani can. 28. manifestum est. *Episcopum placuit ab eo qui non communicat, munera accipere non debere.* Omnes enim, qui Missæ inteterant & communicabant, panem quoque & vinum offerebant, ex quibus Eucharistia conficeretur; atque ideò cum jure communicandi annexum erat jus offerendi. Lites serunt super hujus canonis intelligentia viri eruditi, sed facillè componi possunt duplicis communionis, munerumque & oblationum adhibita & benè perpenfa distinctione. Quod enim attinet ad munera, Baronius tom. 7. anno 523. hoc inter ea & oblationes ponit discrimen, quod munera ea dicerentur, quæ nulla habita ratione donantis, in Ecclesiam tamquam in Gazophylacium inferebantur: oblationes autem essent, quæ à solis Fidelibus Orthodoxis solemni ritu offerri & recipi consueverunt, de quibus ait Irenæus lib. 4. cap. 34. *Is qui offert glorificatur ipse in eo quod offert, si acceptetur munus ejus.* Et munera quidem etiam ab infidelibus acceptata fuisse, ex eo probat Baronius, quod Anastasius refert in vita Hormisdæ, Theodoricum Italiæ Regem Arianum obtulisse B. Petro Apostolo cereostrata argentea duo pensantia libras LXX. Non semper tamen hoc observatum fuit ob varias rerum & personarum circumstantias. Cum enim Eusebius Constantii Imp. Arianus eunuchus multa B. Petro munera obtulisset, Liberius Papa custodem Ecclesiæ acriter increpavit, quod illa inferri in Ecclesiam passus esset, ipsaque tamquam illicita & execranda ab Ecclesia projici mandavit. Rem narrat Athanasius epist. ad solitariam vitam agentes. Imò aliquando si quid Hæretici Ecclesiæ intulerant, antequam in hæresim laberentur, id eis post lapsum restitutum fuit; id-

que Tertullianus de Marcione refert lib. de Prescript. c. 30. dicens; „ Ubi tunc Marcion, ubi Valentinus? Nam constat illos in Catholicam primò doctrinam credidisse apud Ecclesiam Romanensem sub Episcopatu Eleutherii benedicti, donec ob inquietam semper eorum curiositatem, quam fratres quoque vitabant, semel & iterum ejecti; Marcion quidem cum ducentis festertius quæ Ecclesiæ intulerat, novissimè in perpetuum dissidium relegati, vena doctrinarum suarum disseminarunt. Adeò munera illius hæresiarchæ Ecclesia detestata est, ut CC. festertia, quæ, ut supputat Budæus, quinque aureorum millia valebant, illi, cum è cætu fidelium expelleretur, ultro restituerit, nihil ipsius volens retinere. Hoc verò discrimen munerum & oblationum passim negligunt probati scriptores, nam quæcumque res Deo offeruntur, sive res soli, sive mobiles sint; sive pertineant ad sacrificium; sive pauperum vel Ecclesiasticorum sustentationi destinata fuerint, oblationes dicuntur, qua voce usus est Ulpianus in Pandectis lib. 24. tit. 1. de donationibus inter virum & uxorem lib. 5. §. 12. ubi ait, locum sacrum fieri, si maritus ad oblationem Dei uxori donaverit. Veteres, teste Festo, offermenta vocabant. Unde colligimus, oblationis nomen æquivocum esse: nam primò ea munera significat, quæ non altari, sed Ecclesiæ extra Missam offerebantur: secundò arctatur idem vocabulum ad eas, quæ intra Missarum solemnità altari inferuntur, sive ad sacrificium pertineant, sive ab eo aliena sint. Est & alia magis pressa significatio, qua oblationis nomine ipsum sacrificium à sacerdote Deo oblatum intelligimus, de qua aliquid diximus, cum de nominibus Missæ ageremus.

VI. Eadem æquivocatio in nomine communionis reperitur, quæ necessariò explicanda est, ut palam fiat, de qua communionem loquamur, cum dicimus, illorum oblationes non fuisse receptas, qui ad communionem jus non habebant. Quod ergo attinet ad præsentem Dissertationem, duæ erant communionis species. Una erat participatio cum fidelibus in communi conversatione & confortio, atque etiam in oratione, qua qui donati erant, poterant in omnibus cum fidelibus convenire, sed non in perceptione Eucharistiæ. Altera, quæ maxima dicebatur, jus præbebat sumendæ Eucharistiæ. Qui utraque privabantur, hi ab Ecclesia omnino præcisi erant

erant, quales sunt hodie excommunicati, de quibus nullum est dubium, quod nihil poterant altari offerre, cum ab ipso Ecclesie ingressu, sicut & Pœnitentes primi gradus, arcerentur. Idem dicendum est de Catechumenis & Pœnitentibus secundi & tertii ordinis, & de reliquis qui peracto sermone ab Ecclesia egrediebantur, & januis clausis adesse mysteriis non poterant. Pœnitentes autem, qui ad quartum gradum pervenerant, illi etiã, qui aliquid minus grave peccatum sola Eucharistie communione privabantur, licet sacris interessent & orationum participes fierent, atque pauperibus elemosynas erogare possent, nihil tamen poterant offerre ad altare: cum enim non liceret eis Christi corpore refici, consequens erat, ut eorum oblationes rejicerentur, quia potestatem offerendi, & jus sumendi corpus Christi sibi invicem connecti tunc Ecclesia arbitrabatur; nec putabat gratas fore & acceptabiles Deo illius hostias & oblationes, qui à perceptione divinorum munerum abstentus erat. Confirmat hunc morem epistola Augustini nomine scripta ad Bonifacium virum illustrem, qui tempore Augustini vivebat & Romani imperii perduellis erat. Hæc est 6. in *Appendice tom. 2.* eamque Baronius *an. 427.* esse putat alicujus Episcopi Africani. *Oblatio*, inquit, *domus tuæ à clericis ne suscipiatur indixi, communionemque tibi interdico, donec peracta pro ausibus vel errore à me desinita tibi met penitentia & tempore condonato, pro hoc facto corde contrito & humiliato dignum offeras sacrificium Deo.* De utraque communione loquitur concilium Ancyranum: ut optimè explicat Baron. *tom. 3. an. 314.* nam quibus dumtaxat permillum erat cum fidelibus orare, illos ait communicasse sine oblatione: qui verò ad Eucharistie perceptionem admittebantur, ii dicebantur communicare cum oblatione. De communione laica & peregrina suo loco commodius agam. De Eurgemensis statuit concilium Illiberitanum *can. 27.* ne ipsorum nomen cum oblatione ad altare recitaretur. De Pœnitentibus autem subito mortuis concilium Vasense I. c. 2. decrevit, ut eorum oblationes reciperentur, & nomina recitarentur. Decreti causam reddidit Concilium Arelatense II. c. 12. quia pœnitentiam honoraverunt. Idem sancivit concilium Toletanum XI. *can. 12.* Atq; inde originem accepit quorundam in Africa superstitionis, qui ori mortuorum Eucharistiam infundebant, ut communi Ecclesie restituti crederentur, quæ damnata est in codice canonum Ec-

clesiæ Africanæ c. 18. Cum autem in Ecclesia primæ rigor vigeret, ita fideles cum mortuis communicabant, quemadmodum communicaverant cum viventibus: atque ita qui vivens inter *Flentes* erat, sive inter *Audientes*, aut *Substratos*, vel *Consistentes*, etiam defunctus similem gradum habebat, ejusque corpus in eodem Ecclesie loco collocabatur, in quo vivens stare consueverat; atque inde ad sepeliendum efferebatur. De his verò, qui animo jam deficientes pœnitentiam postulabant, & ante reconciliationem sive absolutionem moriebantur, Leo *Manus epist. 92.* ad Rusticam Narbonensem Episcopum sic scripsit, *Horum causa Dei judicio reservanda est, in cujus manu fuit, ut talium obitus usque ad communionis remedium differretur.* Nos autem quibus viventibus non communicavimus, mortuis communicare non possumus. Porro communicatio in his verbis pro absolutione & venia accipitur, quo sensu antiqui canones graviorum quorundam criminum reis hanc pœnam imposuerunt, ut nec quidem in sine communionem acciperent, quod de reconciliatione & restitutione confortii cum fidelibus omnino accipiendum est. Mitigata deinde fuit hæc severitas, nec illi serio pœnitenti venia denegata est, adeò ut secunda Synodus Aurelianensis c. 15. illorum etiam oblationes recipi concefferit, qui in aliquo crimine fuerant interempti, iis tantum exceptis, qui propriis sibi manibus necem intulissent.

VII. Sed regredior ad oblationes, & quia supra indicavimus simul cum oblationibus offerentium quoq; nomina oblata seu recitata fuisse, idè inquirendum, quid sit hujusmodi nominum oblatio seu recitatio. Quidam putant, hoc nihil aliud fuisse quam pro illis orare, illorumque meminisse in orationibus seu publicis seu privatis. Verè tamen alicujus nomen offerre idem erat, ac ipsum in sancto sacrificio recitare & enuntiare; qui ritus manifestè colligitur ex epistola decima Cypriani adversus Presbyteros, qui lapsos nondum peracta pœnitentia ad confortium fidelium, & ad oblationem ac perceptionem Eucharistie admittebant: *Ad communionem*, inquit, *admittuntur, & offertur nomen eorum, & nondum pœnitentia acta, nondum exomologesi facta, nondum manu eis ab Episcopo & clero imposta, Eucharistia illis datur.* Eidem ad stipulatur Innocentius I. ep. qua respondet Decentii Episcopi Eugubini consultationibus, ubi ait: *De nominibus recitandis antequam precem sacer-*

das.

dos faciat, atque eorum oblationes quorum nomina recitanda sunt, sua oratione commendet, quam superfluum sit, & ipse pro tua prudentia recognoscis, ut cuius hostium necdum Deo offeras, eius ante nomen insinues, quamvis illi incognitum sit nihil. Prius ergo oblationes sunt commendandæ ac tunc eorum nomina, quorum sunt oblationes, edicenda, ut inter sacra mysteria nominentur, non inter alia quæ ante præmittimus, ut ipsis mysteriis viam futuris precibus aperiamus. Rursum Cyprianus epist. 60. de redemptione captivorum ad Episcopos Numidiæ, eorum nomina se misisse scribit, qui aliquid in illud opus contulerant: non frustra, ut ad eam notat Rigaltius, nec supervacue, nam in sacrificiis ipsorum nomina offerebantur. Hæc autem recitatio ad Diaconum spectabat, teste Ilidoro, qui epist. ad Ludifredum Episcopum Cordubensem de Diacono agens ait, Ad ipsum pertinet officium precum & recitatio nominum. Idem Hieronymus docet in cap. 18. Ezechielis dicens, Multos conspicimus qui opprimunt per potentiam vel furta committunt, ut de multis parva pauperibus tribuant, & in suis sceleribus gloriantur, publiceque Diaconus in Ecclesia recitet offerentium nomina: tantum offert illa, tantum ille pollicitus est: placentque sibi ad plausum populi, torquente conscientia. Ex quo discimus vitio reproborum in ambitionem degenerasse, quod pro Numinis cultu institutum fuerat. Quare idem Hieronymus lib. 2. in Hieremiam cap. 11. ait: Nunc publicè recitantur offerentium nomina, & redemptio peccatorum mutatur in laudem. Græci nomina recitant, cum scindunt panes, & pro singulis tam vivis quam defunctis particulam seponunt, & offerunt, sicque eos sacrificii participes faciunt. Latini in canone distinctis locis vivorum & mortuorum memoriam agunt, quod olim fieri solebat recensitis nominibus. Ex verbis enim S. Innocentii modò citatis constat, recitata fuisse nomina inter sacra mysteria, id est in canone, post munerum commendationem: idque confirmatur ex Concilio Emeritensi sub Vitaliano Papa cap. 19. quo statuitur, Ut in singulis Ecclesiis, in quibus Presbyter iussus fuerit præesse, singulis diebus Dominici sacrificium Deo procuret offerre, & eorum nomina à quibus eas Ecclesias constat esse constructas, vel qui aliquid his sanctis Ecclesiis videntur aut visi sunt contulisse, si viventes in corpore sunt, ante altare recitentur tempore Missæ: quod si ab hac decesserunt aut discesserint hæc, nomina eorum cum defunctis fidelibus recitentur in suo ordine. Nomina

verò legebantur ex Diptychis, de quibus & de aliis ad hanc nominum recitationem spectantibus commodior agendi locus erit, cum verba illa Canonis explicabimus, Memento Domine. Occurrunt autem hoc loco duo quædam ex Walfrido Strabone, quæ pertinent ad oblationem, nec mihi omittenda videntur. Nam primò sic loquitur c. 22. Sciendum quosdam inordinate offerre, qui attendentes numerum oblationum potius quam virtutem sacramentorum: sæpi in illis transeunter offerunt Missis, ad quas persistere nolunt. Rationabilius siquidem est tibi offerre, ubi velis persistere, ut qui munus Domino obtulisti, offeras pariter pro eodem munere suscipiendo postulationem devotam. Non enim frustra in actione dicitur, Qui tibi offerunt: non dicit, Qui obtulerunt, ut intelligamus eos persistere debere in offerendo, donec oblata ad hoc perveniant ad quod oblata sunt. Ex quibus verbis discimus sæculo nono, quo Waltridus claruit, eos qui offerebant non semper communicasse, imò aliquando facta oblatione statim ab Ecclesia discessisse, quem abusus acriter reprehendit. Deinde aliam perstringit consuetudinem, dicens, Sed & in hoc error non modicus videtur, quod ajunt quidam se non posse aliter plenam commemorationem eorum facere, pro quibus offerunt, nisi singulas oblationes pro singulis offerant; vel pro vivis & defunctis non simul estimant immolandum, cum verè sciamus unum pro omnibus mortuum, & unum panem esse & sanguinem, quem universalis Ecclesia offert. Quod si cui placet pro singulis singulatim offerre, pro solius devotionis amplitudine & orationum augendarum delectatione id faciat, non stulta opinione, qua putet unum Dei sacramentum non esse generale medicamentum. Quodammodo enim in fide imperfectus est, qui putat Dominum non discernere, quando una petitione pro multis rogatur, quid cuique sit necesse: vel fastidire cum estimat, cum eadem oblatio nunc pro uno, nunc pro alio exhibetur. Hactenus ille, cuiusque Sacerdotis arbitrio seu devotioni relinquens unum pro multis offerentibus sacrificium, aut singula pro singulis celebrare. Nostrorum verò temporum alia conditio est, alii mores: nec ullus ignorat, quid de hac re ab Apostolica sede statutum sit.

VIII. Adhuc viget mos offerendi in multis Ecclesiis præsertim in pagis & oppidulis Rusticorum, qui, cum præscarum consuetudinum renaciores esse soleant, supervenientibus mutationibus haud facile acquiescunt. Verùm huiusmodi oblationes non in usum sacrificii ce-

dunt, sed Parocho vel pauperibus tribuuntur, imo plerumque pecunia offertur, nam cum populi communio refrigescere charitate cessasset, & ad usum celebrantis modica panis particula sufficeret; panis verò pro usu sacrificii à clericis formaretur, cœpit populus, ut ait Honorius in *Gemma animæ* lib. 1. cap. 66. pro oblatione panis sive farinae, denarios offerre. Erat hoc in usu tempore Petri Damiani, ipse enim scribit *l. 5. epist. 13.* quòd sibi Missarum mysteria celebranti uxores Principum Bizanteos obtulerunt: erant autem Bizantei nummi aurei. Porro usum offerendi eo tempore apud Latinos desuisse existimo, quo panis azymus à ministris altaris pro Missæ sacrificio confici cœpit: nam si quid postea oblatum legimus, id nequaquam ad sacrificium, sed ad clericorum vel pauperum sustentationem, vel ad Ecclesiarum & monasteriorum constructionem pertinebat; & sic omnino intelligendæ sunt Conciliorum sanctiones, quæ post annum millesimum aliquid offerri præcipiunt. Synodus Romana V. sub Gregorio VII. cap. ult. *Omnis Christianus procuret ad Missarum solemniam aliquid Deo offerre*: aliquid inquit, non panem aut vinum; & *duci ad memoriam quod Deus per Moysen dixit*, Non apparebis in conspectu meo vacuus. *Etenim in collectis sanctorum Patrum liquidò apparet, quod omnes Christiani offerre aliquid Deo ex usu sanctorum Patrum debeant.* Synodus Eboracensis sub Celestino III. prohibet Sacerdotem aliquid accipere pro Missarum celebratione, nisi hoc dumtaxat quod oblatum fuerit. Sunt & alia statuta, quibus decernitur, ne quis laicorum de oblationibus particeps, quæ offeruntur ad altare, quæ proculdubio non de his, quæ ad sacrificium spectabant, sed de aliis rebus loquuntur ad usum Ecclesiæ vel pauperum oblati: quæ quidem oblationes diu apud fideles permanserunt. Agit de his Baronius *ann. 44. num. 68.* ubi de indicta à Paulo collecta sermonè habet, pluraque congerit ad comprobandum earum usum ex Tertulliano, Cypriano, Justino, & aliis Patribus, quibus nonnulla addit infra *ann. 57. num. 72. & 167.* Easdem oblationes respiciunt decreta concilii Gangrensis *c. 7. & 8.* Vafensis I. apud Sirmondum *c. 4.* Arelatensis II. *c. 28.* Aurelianensis I. *c. 14.* Matifonensis I. *c. 4.* Engilnheimensis *cap. 8.* Tempore Goffridi Vindocinensis in usu erant oblationes in Ecclesiis Monasterio subiectis, quæ in utilitatem Monachorum cedebant, uti constat ex *epist. 40. libri 3.* Vivebat

autem Goffridus a. 1130. Oblationum in ecclesia Græca prisca formula hæc fuit: *Tua de tuis offerimus tibi Domine.* Similiter Latini, *Offerimus*, inquit, *præclaræ Majestati tuæ de tuis donis ac datis.* Nam quicquid homo habet, Dei donum est, & ideò in his quæ offert, reddit Deo quod suum non est, illo recipiente quod suum est. In Capitulari Caroli Magni l. 6. c. 285. alia formula oblationum recensetur his verbis: *» Quisquis nostrum suas res ecclesiæ tradit, Domino Deo illas offert atq; dedicat, suisq; sanctis & non altari, dicendo talia & agendo ita. » Facit enim scripturam de ipsis rebus, quas Deo dare desiderat, & ipsam scripturam coram altari aut supra tenet in manu dicens ejusdem loci sacerdotibus atque Custodibus: Offero Deo atque dedico omnes res quæ in hac chartula tenentur insertæ, pro remissione peccatorum meorum ac parentum & filiorum, aut pro quocunq; illas Deo deliberare voluerit ad servendum ex his Deo in sacrificiis, Missarumq; solemnibus, orationibus, luminariis, pauperum ac clericorum alimoniis, & cæteris divinis cultibus, atq; illius ecclesiæ utilitatibus. » Si quis autem eas inde, quod fieri nullatenus credo, abstulerit, sub pœna sacrilegii ex hoc Domino Deo, cui eas offero atque dedico, districtilimas reddat rationes. Hoc antiquis solemnè fuit, ut chartas donationum ponerent super altare, ut patet ex Marculfo Monacho, qui vivebat an. 660. l. 1. formularum c. 1. *Nec de hoc quod à Dominum timentibus hominibus transmissum, aut in altario offertum fuerit, auferre præsumat.* Anastasius quoque in Adriano, donationem factam Romanæ Ecclesiæ à Carolo Magno positam ab eo fuisse refert super altare S. Petri. Idem confirmat Gregorius Turonensis lib. 1. *de gloria Martyrum cap. 61.* ubi narrat baltheum ex auro purissimo cum omni apparatu studiosissimè fabricatum ab homine devoto oblatum super altare basilicæ S. Nazarii. Alia quædam testimonia affert Bignonius in notis ad locum citatum Marculfi; quibus plura addi possent ex breviculis sive instrumentis donationum, quas Ecclesiis & locis religiosi Reges, Principes, & alii passim fecerunt. Adhuc vigeat hæc consuetudo tempore Innocentii III. qui *cap. ex litteris, de consuetudine,* rescribens Archiepiscopo Lundeni in Dania, non Lugdunensi, ut perperam scribitur in Decretalibus, perfectæ donationis signum esse ait, cum quis modicum terræ illius possessionis quam offert Ecclesiæ, ponit super altari.*

Eodem modo Monachi cum per solemnem professionem seipfos offerunt Deo, ipsius professionis chartam ponunt in altari, ut S. Benedictus præcipit in Regula cap. 58. Et Regula Tarnatensis, sive Agaunensis Monasterii cap. 1. agens de his qui sæculo renuntiantes se & sua donabant Monasterio, oblationem ejus, inquit, ad integrum devotio sincera commendat, & super altare statuat. Consonat Regula Magistri cap. 89. dicens: Si quis cum rebus suis introierit, tunc ille brevis, & donatio rerum suarum Deo vel Monasterio facta ipsius donatoris manu super altare ponatur, dicente ipso fratre: Ecce Domine cum anima mea & paupertate mea quicquid mihi donasti tibi reconfigno & offero: & ibi volo ut sint res mee, ubi fuerit cor meum & anima, sub potestate tamen Monasterii & Abbatis, quem mihi Domine in vice tuamendendum præponis. Ad hunc morem alludere videtur Gregorius Magnus lib. 4. exposit. in 1. Regum cap. 4. cum de Novitiis diceret ait: Quod coram nobis promittunt, Deo offerimus, ut ipse jam de manibus nostris teneat, quod exquirat. Cum ergo ea quæ Noviti promittunt Deo offerimus, quasi chirographum quod nobis faciunt, illi damus. Quia nimirum chartam professionis positam à Novitio super altari Abbas Missam celebrans accipit, & loco Dei acceptat, & ipsi offert. Idem olim servabant Abbates, cum benedictionis munere accepto ab Episcopo diocesano, obedientiam illi & reverentiam pollicebantur, nam chartam ejus sponsonis seu professionis altari imponebant: quem ritum commemorat Innocentius III. lib. 1. epist. 58. sic scribens Episcopo Burgenfi: Cum autem ab eo Episcopo fuerit benedictus, reverentiam ei super his tantummodo quæ præscripta sunt repromittat, professione hujusmodi super altare in scriptis oblata. Ad quæ verba quædam eruditè observat Franciscus Bosquetus in notis. Ejus autem professionis formulam exhibet Honorius III. cap. 43. Ne Dei Ecclesiam: de Simonia.

CAPUT IX.

Ritus oblationum describitur. An omnes offerentes accederent ad altare. Orationes, quibus munera offeruntur, diversas esse in diversis Ecclesiis. Vinum aqua miscere ex Christi institutione. Græci bis aquam miscent. Quo apparatu dona sa-

cranda deferant à prothesi ad altare. Thurificatio, & lotio manuum. Sacerdotis pro se ad populum deprecatio. Orationes Secretæ.

I. Ritum olim in oblatione adhibitum sic describit Ordo Romanus. Cantores cantant offertorium cum versibus & populus dat oblationes suas, id est, panem & vinum, & offerunt cum Fanonibus candidis primò masculi, deinde femine. Erant autem fanones, sindones, ut notat ipsius ordinis expositio apud Cassandrum. Novissimè verò Sacerdotes & Diaconi offerunt, sed solum panem, & hoc ante altare. Subdiaconus verò cum calice vacuo sequitur Archidiaconum, & Pontifice oblationes populorum suscipiente, Archidiaconus suscipit post eum amulam, & refundit in calicem majorem. Amula hic accipitur pro vasculo, quo vinum continebatur, antiquis verò amula erat vasculum quo religionis gratiâ aqua portabatur, qua voce ulius est Columella de cultu hortorum; Aut habilem lymphis amulam, Bacchove lagenam.

Oblationes autem à Pontifice suscipit Subdiaconus & ponit in Sindonem, quæ cum sequitur, quam tenent duo Acolyti. Tunc Episcopus redit in sedem & lavat manus, quibus locis accedit ad altare. Tunc Subdiaconi levantes oblatas de manu Subdiaconi sequentis porrigunt Archidiacono, & ille componit altare. Ornato verò altari, Archidiaconus sumit amulam Pontificis cum vino de Subdiacono, & refundit super eum, id est, super colatorium, in calicem. Deinde descendit Subdiaconus sequens in Scholam, & accipit fontem de manu Archiparaphonistæ & defert Archidiacono, & ille ex amula infundit faciens crucem in calicem. Porro Subdiaconus ideo ad scholam cantorum accedit, ut ab eis aquam accipiat vino miscendam, quia cantores, ut docet Amalarius libro 3. capite 19. propter instantem cantandi necessitatem non habent licentiam huc illuc discurrendi, & ne penitus extorres essent à sacrificio, aquam pro cæteris offerebant. Mox Pontifex salutat altare, ipsum videlicet osculando, & suscipit oblatas de manibus Presbyterorum & Diaconorum, quibus licitum est accedere ad altare. Deinde Archidiaconus suscipit oblatas duas de oblationario, & dat Pontifici: quas demum posuit Pontifex in altari, levat calicem Archidiaconus de manu Subdiaconi, & ponit eum super altare juxta oblationes Pontificis à dextris, involuit ansis cum offertorio suo, id est cum velo,

velo, quod nunc quoque offertorium dicitur, quia eo utimur, cum dona offeruntur, quod etiam ponit in dextro cornu altaris. Post oblationem ponitur incensum super altare, & Pontifex inclinat se paululum ad altare respicit scholam & amittit ut fideant, & convertit se ad populum dicens, *Orate.* Hæc Ordo Romanus in prima Missæ descriptione; idemque ferè repetitur in tertia, & quarta. An verò populus sua dona oblaturus cancellos ingredi & ad altare accedere permitteretur, non potest facile explicari nisi tempora distinguamus & regiones. Apud Græcos omnes laicos à sacrorum semper exclusos, excepto Imperatore cum dona sua Creatori offerri volebat, canon Trullanus LXIX. ostendit, multique comprobant Græci scriptores, quos Leo Allatus citat in dissertatione de templis recentiorum Græcorum. Eundem morem diu apud Latinos viguisse ex Ordine Romano liquet in secunda Missæ descriptione, quæ est Patrum occidentalium. Pontifex, inquit, dum cantatur offertorium, à Presbytero & Archidiacono ad locum ubi oblationes à fidelibus laicis sive viris sive feminis offeruntur, easdem accepturus ducatur. Et in tertia, quæ propria Romanæ Ecclesiæ est: Pontifex descendit ad Senatorium & suscipit oblationes Principum. Et infra: Pontifex antequam transeat in partem mulierum, descendit ante Confessionem & suscipit oblationes Primicerii defensorum. Idem confirmat Capitulare Caroli Magni l. 5. c. 219. *Ut per omnes dies dominicos oblationes Deo offerant, & ut ipsa oblatio foris septa altaris recipiatur.* Heraldus etiam Turo-nensis Archiepiscopus cap. 7. sui Capitularis disertis verbis constituit, *Ut populus extra cancellos stet, ejus oblatio extra cancellos recipiatur.* At Theodulfus Aurelianensis in suo item Capitulari cap. 6. solas feminas excludit, quas in locis suis stare jubet, atque ibi sacerdotem earum oblationes accipere. De viris nihil statuit, ex quo licet inferre, quòd illi ad altare accederent, & ibi offerrent. Sic paulatim eversa ecclesiastica disciplina omnes indiscriminatim cujuscumque sexus & conditionis ad sacrum altare sibi aditum usurparunt.

II. In Ordine Romano nulla sit mentio orationum quæ dici solent à sacerdote, dum oblationes & reliqua peraguntur, quas nec Gregorius Magnus in libro Sacramentorum, nec Alcuinus, nec Amalarius, nec alii Romanæ Missæ expositores commemorant; quia, ut observat Micrologus cap. 11. Romanus Ordo nullam orationem instituit post Offerendam ante secrete

tam; & idè omnis ista actio sub silentio complebatur. Ex hac autem consuetudine Romanæ Ecclesiæ quorundam Scholasticorum opinio convellitur, asserentium oblationem istam cum orationibus eidem assignatis ad sacrificii integritatem pertinere. Fatentur quidem & agnoscunt omnes Theologi oblationem esse intrinsecam sacrificio, sed in qua ejus parte consistat; an cum Sacerdos præscripto ritu panem & vinum offert, an cum peracta consecratione ea verba profert, *Unde & memores no- mine servi tui offerimus præclaræ majestati tue hostiam puram,* & quæ sequuntur; quæstio inutilis est. Oblatio enim, cum sit inseparabilis à sacrificio, à certâ precum sive rituum formula non dependet; alioquin sacrificium Apostolorum & cæterorum, qui nondum institutis hujusmodi orationibus vixerunt, oblatione caruisset. Quicquid igitur offertorii nomine comprehenditur, simplex ceremonia ac merè accidentalis est, mox futuri sacrificii præparatoria. Hinc etiam discimus, quæ de causa orationes, quæ in offertorio dicuntur, in diversis Ecclesiis diversæ sint; quia cum diu Romana Ecclesia illis usa non fuerit, unaquæque Ecclesia sibi peculiare instituit. Micrologus duas tantum profert ex Ordine Gallicano, nempe *Veni sanctificator,* & *Suscipe S. Trinitas.* Ordo Romanus in secunda descriptione Missæ hanc solam commemorat, *Veni sanctificator,* quæ non est Romanæ Ecclesiæ, sed partium occidentalium. In antiquis Missalibus Monasticis hac unica oratione panis & vinum offeruntur.

Suscipe S. Trinitas unus Deus, hanc oblationem quam tibi offerimus in memoriam beatæ Passionis, Resurrectionis, & Ascensionis Domini nostri Jesu Christi, & in honorem B. Mariæ semper Virginis genitricis ejusdem Domini nostri, & omnium sanctorum & sanctarum, celestium virtutum & vivificæ crucis: ut eam acceptare digneris pro nobis peccatoribus, & pro animabus omnium fidelium defunctorum. Qui vivis. Ita olim Cistercienses.

Ritu Ecclesiæ Lugdunensis cum Sacerdos calicem discooperit, ait: *Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Calicem salutaris accipiam, & nomen Domini invocabo.* Tum accipiendo calicem dicit: *Hanc oblationem quesumus omnipotens Deus ut placatus accipias, & omnium offerentium & eorum pro quibus tibi offertur peccata indulge.* Deinde elevat calicem dicens, *In spiritu humilitatis,* & c. Et post incensatum altare

& locas manus ait: *Veni sancte spiritus, reple tuorum corda fidelium, & tui amoris in eis ignem accende.* Tum inclinat se ante altare & dicit: *Suscipe S. Trinitas hanc oblationem, quam tibi offero in memoriam Incarnationis, Nativitatis, Passionis, Resurrectionis, & Ascensionis Domini nostri Jesu Christi, & in honorem Virginis Mariæ, & in honorem omnium sanctorum tuorum, qui tibi placuerunt ab initio mundi, seu eorum quorum hodie festivitas celebratur, & quorum nomina & reliquæ hic habentur, ut illis proficiat ad honorem, nobis autem ad salutem; ut illi omnes sancti pro nobis intercedere dignentur in cælis, quorum memoriam agimus in terris. Per eundem Dominum nostrum.*

Ritu Ecclesiæ Sarisburiensis panis & vinum simul offeruntur hac oratione: „*Suscipe S. Trinitas hanc oblationem, quam ego indignus peccator offero in honore tuo, B. Mariæ & omnium Sanctorum tuorum, pro peccatis & offensionibus meis, & pro salute vivorum & requie omnium fidelium defunctorum. In nomine Patris & Filii & Spiritus sancti acceptum sit omnipotenti Deo hoc sacrificium novum.*

In Missali Hispalensi ad hostiam offerendam dicitur hæc Oratio. *Acceptabilis sit majestati tuæ omnipotens Deus hæc oblatio, quam tibi offerimus pro reatibus & facinoribus nostris, & pro stabilitate sanctæ Dei Ecclesiæ catholice.* Ad calicem. *Offerimus tibi Domine calicem Christi filii tui, humiliter deprecæres clementiam tuam, ut ante conspectum divine majestatis tuæ cum odore suavitatis ascendat.*

In antiquo Missali M. S. Bibliothecæ Vaticanæ cod. 4772. quod alicujus Monasterii fuisse constat, sic fit oblatio. Quando Diaconus offert calicem Presbytero, calicem scilicet cum patena & hostia superposita, dicit: *Immola Deo sacrificium laudis, & redde Altissimo vota tua.* Et sacerdos accipiens oblationem dicit: *Calicem salutaris accipiam & nomen Domini invocabo. Laudans invocabo Dominum, & ab inimicis meis salvus ero.* Et consequenter dicit hanc Orationem: *Suscipe S. Trinitas hanc oblationem, quam tibi offero pro me peccatore, & nostræ congregationis salute, & pro omnibus in Christo fratribus & sororibus nostris, & pro omni populo Christiano, & pro omnibus elemosynas nobis facientibus, & pro his etiam qui se commendaverunt in nostras orationes, & qui nostri memoriam in suis orationibus habent, ut hic veniam recipiamus peccatorum, & in suorum præmia consequamur æterna. Cum superposita fuerit oblatio in altari dicat: *Acceptum sit Domino Deo**

omnipotenti istud sacrificium altari suo superimpositum, in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti. Sit signatum & consecratum, & benedictum sacrificium. Super oblata: Sanctifica Domine hanc oblationem, ut nobis unigeniti tui corpus fiat. Super calicem: Sanctifica quæsumus Domine hunc calicem, ut nobis Unigeniti tui sanguis fiat.

In Missa codicis Tiliæni apud Menardum, & in ea quam edidit Illyricus, diversæ habentur formulæ oblationum, generales & particulares. Sunt & aliæ in aliis Missalibus quæ ferè cum superscriptis coincidunt. Omnium brevissima est sequens oratio, qua panem & vinum simul offerunt Fratres Predicatores. „*Suscipe S. Trinitas hanc oblationem, quam tibi offero in memoriam passionis Domini nostri J. Christi, & præsta ut in conspectu tuo tibi placens ascendat, & meam & omnium fidelium salutem operetur æternam.*

Ritu Ambrosiano Sacerdos offerens hostiam dicit: *Suscipe Clementissime Pater hunc panem sanctum, ut fiat Unigeniti tui corpus, in nomine Patris & c.* Et dum offert calicem ait, *Suscipe clementissime Pater hunc calicem, ut fiat Unigeniti tui sanguis, in nomine Patris & c.* Deinde junctis manibus & inclinatus dicit, *Omnipotens sempiternus Deus, placabilis & acceptabilis sit tibi hæc oblatio, quam ego indignus pro me misero peccatore, & pro delictis meis innumerabilibus tuæ pietati offero, ut veniam & remissionem omnium peccatorum meorum mihi concedas, & iniquitates meas ne respexeris, sed sola tua misericordia mihi profit indigno. Tum stans manibus extensis prosequitur: *Et suscipe S. Trinitas hanc oblationem, quam tibi offerimus pro regimine & custodia atque unitate catholice fidei, & pro veneratione quoque B. Dei genitricis Mariæ, omniumque simul sanctorum tuorum; & pro salute & incolumitate famulorum famularumque tuarum, & omnium pro quibus clementiam tuam implorare polliciti sumus, & quorum quarumque elemosynas suscepimus, & omnium fidelium Christianorum tam vivorum quam defunctorum; ut te miserante remissionem omnium peccatorum, & æternæ beatitudinis præmia in tuis laudibus fideliter perseverando percipere mereamur, ad gloriam & honorem nominis tui, Deus misericordissime rerum conditor. Per Christum dominum nostrum. Diebus Dominicis & in festis Sanctorum dicit Orationem incipientem, *suscipe sancta Trinitas, parum differentem ab ea quæ supra descripta est in ritu Lugdunensi. Deinde manus expansas tenens super oblata ait, *Et suscipe S. Trinitas hanc oblationem pro inundatione mea, ut****

mundes & purges me ab universis peccatorum maculis, quatenus tibi digne ministrare merear, Deus & clementissime Domine. Postea benedicit oblata his verbis: Benedictio Dei omnipotentis Patris & Filii & Spiritus sancti copiosa de caelo descendat super hanc nostram oblationem, & accepta tibi sit hæc oblatio Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, misericordissime rerum conditor. Amen. Tandem si solemniter celebrat, incensat oblata.

Mozarabes dicunt duas orationes ex Missali Hispanensi supra descriptas, quibus addunt *In spiritu humilitatis, & Veni sanctificator.*

III. More Romano Sacerdos offert primò panem cum hostia dicens orationem, *Suscipe sancte Pater omnipotens æterne Deus, hanc immaculatam hostiam, &c.* De qua oratione Joannes Hofmeister ordinis S. Aug. in expositione Missæ cum viro docto magnam fuisse disceptationem scribit, objiciente illo se mirari, quomodo auderemus panem & vinum vocare hostiam immaculatam, quam Deus suscipiat pro salute vivorum & defunctorum: cui ipse respondit: *Non panem & vinum vocamus immaculatam hostiam, sed corpus & sanguinem Domini, quæ ex illis conficiuntur. Igitur non ob hoc, quod jam sunt, sed quod pauld post futura sunt, tali digna estimantur appellatione, locutionis quodam modo à sacris litteris non alieno. Sicut Judas ab initio sue vocationis vocatus est proditor, quia talis futurus erat. Dicimus ergo immaculatam hostiam per relationem ad terminum substantiæ panis & vini mox subrogandum: neque enim aliter pertinent panis & vinum ad rem immolatam, nisi quia ex Christi institutione in his conficitur sacrificium, & sub eorum speciebus per verba consecrationis Christi corpus & sanguis verâ & reali transubstantiatione collocantur. Pane autem oblato ponit sacerdos vinum in calice & aquam miscet, idque ex Christi institutione, ut antiquæ Liturgiæ Jacobi, Marci, Basilii, & Joannis Chrysostomi testantur, dicentes Christum postquam cenavit, accepisse calicem, & vino aquam miscuisse. Idem definitum fuit in Concilio III. Carthaginensi c. 24. *Ut in Sacramentis corporis & sanguinis Domini nihil amplius offeratur, quam quod ipse Dominus tradidit, hoc est panis & vinum aqua mixtum. Et in Concilio IV. Aurelianensi c. 4. Ut nullus in oblatione sacri calicis, nisi quod ex fructu vineæ speratur, & hoc aqua mixtum offerre præsumat; quia sacrilegium judicatur aliud offerri, quam quod in mandatis sacratissimi Salvator instituit.**

At in antiquis editionibus hujus canonis textum corruptum fuisse pridem observarunt viri eruditi; nam sic legebatur, *& hoc sine aqua mixtum*: repugnat autem quod mixtum sit & sine aqua; quare delenda vox *sine* vel in *nisi* mutanda, quod forsitan verius est. Concilium quoque Antisiodorense c. 8. Vormatiense cap. 4. Triburiense c. 19. vinum aqua mixtum offerri decreverunt, idque antea constituisse dicitur Alexander I. non quod auctor hujus mixtionis fuerit, ut nonnulli perperam scribunt, sed quia adversus hæreticorum errores, quod ex Domini & Apostolorum traditione acceperat, scripto firmavit. Longam de hoc argumento epistolam scripsit ad Cæcilium Cyprianus, quam laudat Augustinus l. 4. de doctr. Christiana c. 21. hoc Domini præcepti esse affirmans, cujus transgressio gravillimum peccatum sit, & hujus ineffabilis Sacramenti mutilatio. Justinus Mart. Apol. 2. panem, vinum, & aquam offerri ait. Irenæus l. 4. c. 57. *Dominus, inquit, accipiens panem, suum corpus constituebatur, & temperamentum calicis suum sanguinem confirmavit.* Damascenus lib. 4. de fide Orthod. capite 14. *Consimili modo, ait, acceptum calicem & vino & aqua constantem imperavit eis.* Gennadius de Ecclesiasticis Dogmatibus c. 75. *In Eucharistia non debet pura aqua offerri, ut quidam sobrietatis falluntur imagine, sed vinum cum aqua mixtum.* Ambrosius l. 5. de Sacram. c. 1. aquam vino misceri docet, tum quia Christus petra est, quam illa præfiguravit, ex qua Moyses aquam eduxit: tum quia ex latere Christi sanguis & aqua fluxerunt. August. in sermone ad Neophytos, *Hoc accipite in pane, quod pendit in cruce: hoc accipite in calice, quod manavit de Christi latere.* Theodulphus item Aurelianensis duplicem ejusdem mixtionis causam agnoscit in libello de Ordine Baptismi, quem edidit Menardus in notis ad librum Sacramentorum, c. 18. *si ve quia de latere Domini aqua cum sanguine fluxit: vel quia per vinum Christus, per aquam populus significatur. Hanc verò secundam rationem elegantissimè pertractat Cyprianus in laude, data epist. ad Cæcilium. Videmus in aqua, popululum intelligi, in vino ostendi sanguinem Christi. Quando autem in calice aqua vino miscetur, Christo populus adunatur, & credentium plebs ei in quem credidit copulatur & conjungitur. Quæ copulatio & conjunctio aquæ & vini sic miscetur in calice Domini, ut commixtio illa non possit ab invicem separari. Unde Ecclesiam, id est plebem in Ecclesia*

constitutam, fideliter & firmiter in eo quod creditur perseverantem, nulla res separare poterit à Christo. Sic autem in sanctificando calice Domini aqua sola offerri non potest, quomodo nec vinum solum potest. Nam si vinum solum quis offerat, sanguis Christi incipit esse sine nobis: si verò aqua sit sola, plebs incipit esse sine Christo. Hæc & alia multa Cyprianus, quæ Patres Concilii tertii Bracarenfis can. 1. transcripserunt. Hydroparastatas sive Aquarios & Encratitas, qui sola aqua utuntur in mysteriis; itemque Armenos, qui solum vinum adhibent, semper damnavit Ecclesia. Aquariorum mentionem faciunt Clemens Alexandrinus lib. 1. Stromatum, Irenæus lib. 5. cap. 1. Chrysostomus hom. 83. in Matth. Augustinus de hæresibus cap. 64. Epiphanius hæres. 46. adversus Encratitas, Theodoretus lib. 1. hæretic. fabul. cap. 20. Aliam Aquariorum speciem Cyprianus impugnat in prædicta epist. 63. eorum nimirum, qui, cum vespere calicem cum vino & aqua, sicut Dominus obtulit, offerrent; in matutinis tamen & antelucanis cœtibus sola aqua utebantur, ne Gentiles ex odore vini eos agnoscerent. Armenos damnavit concilium Trullanum can. 32. eosque egregiè confutat Clemens Galanus Tomo II. secundæ partis Conciliationis Ecclesie Armenæ cum Romana, tract. de nova lege, quæst. 4. §. 3. sect. 2. Hi stultorum more, dum Aquariorum hæresim vitant, in contrarium errorem lapsi sunt, solum vinum offerentes: sive per solum vinum unam dumtaxat in Christo naturam designarint, à Jacobo Syro Eutyrianae blasphemiae propagatore seducti, ut Nicephorus indicavit lib. 18. Ecclesiast. cap. 53. sive aquam detraxerint, ut à Græcis separarentur, ut ex quadam illorum historia colligitur, quam supra commemoravimus Lib. I. Cap. XXIII. Refert Bernard. ep. 69. quorundam opinionem existimantium, aquæ mixtionem necessariam esse ad sacramenti integritatem; sed certa est Theologorū sententia omni aqua validam esse consecrationem, quamvis ommittens graviter peccet. Cum verò aqua mysterii causâ apponatur, vel minima gutta sufficiens est: de qua re Antonius Augustinus vir doctissimus in Synodalibus Constitutionibus Tarraconenfis Pii V. ad illius civitatis Archiepiscopum, constitutionem affert, in qua nonnullos arguit, qui non guttam tantummodo aquæ, sicut fieri debet, calici infundebant; sed plus aquæ quam vini, aut tantidem aquæ quam vini, quod omnino corrigi & emendari præcepit. Hunc

autem excessum præcaventem quædam ecclesia, aquam vino miscendam parvo cochleari excipere solebant, & ex eo in calicem fundere, qui mos adhuc permanet in Ecclesiis Carthufianorum. Romano ritu dum aqua miscetur vino, dicitur Oratio, *Deus qui humane substantie dignitatem*, quæ extat in Missa veteri edita ab Illyrico, & in Tilliana apud Menardum. Ecclesie omnes Orientales & plures Latine in eadem mixtione sanguinem & aquam à Christi latere fluxisse commemorant. Sic enim Ambrosiani dicunt, cum aquam infundunt, *De latere Christi exivit sanguis & aqua pariter, in nomine Patris, &c.* Sic Lugduncenses, *De latere Domini nostri Jesu Christi exivit sanguis & aqua tempore passionis: id est mysterium S. Trinitatis. Joannes Evangelista vidit & testimonium perhibuit, & scimus quia verum est testimonium ejus.* Sic Hispanenses, *Ex latere Domini nostri Jesu Christi sanguis & aqua exiisse perhibetur, & ideo pariter commiscemus, ut misericors Deus utrumque ad medelam animarum nostrarum sanctificare dignetur.* Sic Cistercienses prisco ritu, *Sicut de latere Domini nostri Jesu Christi exivit sanguis & aqua, sic fiat pariter commixtio vini & aquæ in remissionem peccatorum nostrorum.*

IV. Græci bis aquam miscent, semel frigidam, cum in prothesi sancta dona præparant, pungente sacerdote panem sancta lancea & dicente, *Unus militum lanceâ latens ejus aperuit, statimque exiit sanguis & aqua:* & Diacono intudente vinum & aquam. Deinde calidam post consecrationem, immediatè ante communionem, petente Diacono à sacerdote ut aquam fervidam benedicat, illo vero benedicente his verbis: *Benedictus fervor sanctorum tuorum jugiter, nunc & semper & in secula seculorum, Amen.* Tum Diaconus infundit in calicem dicens, *Fervor fidei plenus Spiritu sancto Amen.* Rationem reddunt hujus secundæ mixtionis scriptores Græci apud Goar in notis ad missam Chrysostomi num. 167. & apud Arcudium lib. 3. sue concordie cap. 39. tum quia aqua calida è latere Christi exiit, tum quia per eam fervorem S. Spiritus intelligi volunt. Addi potest Theodorus Antidorum Episcopus apud Allatum in Hottingero convicto cap. 9. *Dictum est, ait ille in expositione Missæ, in principio Prothesis quo præparentur modo à Diacono tunc infundente partem pusillam aquæ. Et sic manent quousque sanctificantur & transmutentur Spiritu sancto, & ad tempus exaltationis pretiosi Corporis*

poris Christi & Dei nostri. Tum verò adducitur aqua calida in parvo lebetè, ex eaque infundunt in sacre mense apposita, sive crateres sint sive po:ula: ut sicuti supra naturæ vires tamquam ex vivente utraque tunc processerunt ex sacro latere caliditatis plena; pari modo & aqua perquam maxime calida tempore communionis immixta perfectum typum absolvit eorum qui communicant ex calice, tamquam qui per illam lateri vitam exhibenti coniungi sunt. Hunc autem Græcorum ritum quidam è nostris Theologis ignorantes, vel utramque mixtionem confundunt, ut Eftius vir alioquin doctissimus orat. Theologica 16. vel putant, eos aquam non apponere, ut Guido Carmelita lib. de hæresibus; vel aquæ calidæ infusionem impugnant, ut Umbertus Sylvæ candidæ Episcopus investiva adversus Nicetem Pectoratum. Sed immerito hac de causâ Græci vexantur, hunc enim ritum in suis Liturgiis præscribunt sancti Patres Basilii & Chryostomi, usque perpetuo orientalis Ecclesiæ Sacerdotes doctrina & sanctitate conspicui comprobant. Hunc eundem Græcorum morem convellit S. Thomas 3. p. qu. 83. art. 6. ad 4. dicens: *Nullo modo debet aqua vino jam consecrato misceri, quia sequeretur corruptio Sacramenti pro aliqua parte.* Quæ doctrina ex ignorantia approbati ritus procedens, Latinis præbuit ansam Græcos impugnandi in concilio Florentino, pro quibus optimè respondit Episcopus Mitylenensis, & Eugenio Papæ plenè satisfecit. Solent etiam Græci ingenti pompa & apparatu è Protheli ad majus altare sacra dona consecranda deferre, quam ceremoniam majorem ingressum vocant. Egredi enim tam celebrans quam ministri è porta minoris aræ per Ecclesiam procedunt, incipientes à parte virorum. Antecedunt lectores cereas faces præferentes, & Diaconi cum thuribus thus adolentes. Sequitur Diaconus sive sacerdos qui panem in disco positum & opertum velamine in capite gestat: & post illum alius, qui calicem item opertum ante pectus defert. Quod si adsint plures sacerdotes concelebantes, hi processionem comitantur, vacuos calices ornatus gratia, & alia altaris instrumenta sive Sanctorum reliquiâs portantes. Cantores interim gravi cantu Cherubicum hymnum modulantur, & Episcopus omnibus benedicit. Populus verò procumbens, ipsa nuda elementa panis & vini nondum consecrata, ac si jam essent in corpus & sanguinem Christi

transmutata, venerabundus adorat. Jacobus Goar ad Liturgiam Chryostomi numero 110. hanc adorationem sustineri posse tamquam Orthodoxam existimat, utpotè exuberans devotionis argumentum, quo consecratio prævenitur: & cultum exhiberi ait vel signo crucis in pane impresso; vel Christo ipsi, qui paulò post sub illis speciebus præfens aderit; fatetur tamen plebem erudiendam & admonendam, ne fortè Christum jam ibi præsentem esse opinetur. At vir doctissimus natione Græcus Petrus Arcudius lib. 3. de Eucharistiâ à cap. 16. ad 25. hanc adorationem inter Græciæ eterodoxæ errores commemorat, rudemque populum errandi occasionem hausisse docet ex pompa qua dona circumferuntur: vel ex eo quod non distinguat inter ingressum, qui fit in Missâ Præsanctificatorum, in qua verum Christi corpus, & ingressum aliorum Missarum in quibus panis nondum consecratus circumfertur. Scripsit librum pro hac adoratione Gabriel Archiepiscopus Philadelphicæ: cui doctè & diffusè respondit Arcudius.

V. Sed regredior ad Sacerdotem Latinum, qui calicem aqua mixtum Deo offert dicens: *Offerimus tibi Domine calicem salutaris, &c.* cumque in panis oblatione singulariter dixerit *Offero*, hic pluraliter ait *Offerimus*, quia nimirum Romano ritu eandem orationem simul cum Sacerdote in Missâ solemnè recitat Diaconus, qui antea vinum calici infudit, & olim sanguinem populo ministrabat. Neque obstat, quod privatæ Missæ sine Diacono celebrantur, & nihilominus Sacerdos dicit *Offerimus*, quia formulæ pro solemnè Missâ institutæ in privata non mutantur. Hujus verbi *Offerimus* meminit Augustinus libro 20. adv. Faustum Manichæum cap. 21. dicens: *Quis enim assistit in locis sanctorum corporum assistens altari aliquando dixit: Offerimus tibi Petre, aut Paule, aut Cypriane? Sed quod offertur, offertur Deo qui Martyres coronavit.* Orat item Sacerdos in ipsa oblatione, ut calix oblati in conspectu divinæ majestatis cum odore suavitatis ascendat: cum illo scilicet mystico odore, qui ex ipso calice, cum consecratus fuerit, suavissimè expirat. Post hanc orationem collocat Sacerdos calicem in altari, hostia ante calicem constituta. At in hoc Græci differunt à Latinis, non enim in longum eoram se, sed in transversum, panem & vinum ordinant; qui mos etiam à Latinis diu ob-

fervatus est. Nam in Ordine Romano in postre-
 ma Missæ descriptione sic legimus: Archidia-
 conus suscipit oblatas Pontificis de oblatio-
 nario & dat Pontifici: quas dum posuerit Pon-
 tificex in altari, levat calicem Archidiaconus de
 manu subdiaconi regionarii, & ponit eum su-
 per altare juxta oblatam Pontificis à dexteris.
 Et Micrologus cap. 10. Ita, inquit, juxta Roma-
 num Ordinem in altari componenda sunt, ut
 oblata in corporali posita, calix ad dextram
 latus Oblatæ ponatur, quasi sanguinem Domi-
 ni susceptor, quem de latere Dominico pro-
 fluxisse credimus. His autem recentior B. Jo-
 annes de Parma, septimus Ordinis Minorum
 Minister Generalis, qui obiit ann. 1289. in epist.
 ad Fratres Provinciæ Thuscis, quam Lucas
 Wadingus refert in Annalibus, præcepit illis, ut
 juxta ritum Romanæ Ecclesiæ, à quo fortassis
 aliqui tunc deviare incipiebant, hostiam ad fini-
 stram Sacerdotis, calicem ad dextram ex trans-
 verso altaris componerent. Postea hic ordo mu-
 tatus est, nam calix in medio altaris, & inter cali-
 cem & sacerdotem hostia collocatur. Sequitur
 deprecatio *In spiritu humilitatis* ex verbis Aza-
 riæ apud Danielelem, quæ in multis Missalibus M.
 SS. reperitur: itemque alia, *Veni sanctificator*, quæ
 communior & antiquior est, & dirigitur, ut ple-
 rique explicant, ad Spiritum sanctum, ut veniat
 & præparatum sacrificium benedicat. Invocare
 autem Spiritum sanctum ad oblationem sancti-
 ficandum mos antiquissimus fuit Ecclesiæ Afri-
 canæ, ut ex Fulgentio constat, qui lib. 2. ad Mo-
 nimum à cap. 6. & deinceps hanc sibi propositam
 quæstionem solvit, cur sancti Spiritus tantum
 missio postuletur ad consecrandum sacrificium
 corporis & sanguinis Domini; cum ipsum sa-
 crificium omni Trinitati offeratur. Ad eandem
 postulationem alludit Optatus Milevitanus l. 6.
 reprehendens Donatistas, qui altaria fregerant:
*In quibus, inquit, vota populi & membra Christi por-
 tata sunt: quo postulatus descendit Spiritus sanctus.*
 His peractis adoletur incensum, quod à Leone
 I. institutum ex quibusdam Chronicis scribit
 Radulfus Prop. 23. Sed illis Chronicis nulla fi-
 des adhibenda est, nam si sermo sit de quocum-
 que usu thuris in Missa, jam supra ostendimus,
 ab initio Ecclesiæ Apostolorum decreto thus
 adhibitum in solemnibus sacrificiis. Si verò loqua-
 mur de thurificatione oblatorum in altari, testis
 est Amalarius in præfatione librorum de eccle-
 siasticis officiis, Romanos post Evangelium in-
 censum olim super altare non obtulisse. Et Mi-

crologus c. 9. ait, *Romanus ordo præcipit, ut incen-
 sum semper præcedat Evangelium, cum ad altare sive
 in ambonem portatur: non autem concedit ut oblatio
 in altari thurificetur.* Et Amalario quidem testi-
 oculato credendum est, licet ordo Romanus,
 ut nunc extat, in prima descriptione Missæ post
 oblationem dicat incensum poni super altare,
 nam hæc descriptio recentior est, cum symboli
 post Evangelium mentionem faciat, quod Ro-
 mæ post annum millesimum cantari cepit. Ter-
 tia verò & quarta, quæ verè Romanæ sunt, A-
 malario & Micrologo consentiunt, tunc tan-
 tum incensi usum præscribentes, cum legendum
 est Evangelium. Porrò fideles fumum incensi
 manu ad os trahere & naribus applicare sole-
 bant, ut ordo Romanus ait in præcitata prima
 descriptione. Thure etiam utebantur in mona-
 steriis, in privatis ædibus tam Religiosi quam
 Laici ante privatas orationes. Sed istæ & aliæ
 thurificationes ad hunc tractatum non perti-
 nent.

VI. Postquam Sacerdos thus adolevit, lavat
 manus in signum puritatis animæ, ut ait Cle-
 mens libro 8. *constit. cap. 11.* Dionysius quoque
 cap. 3. *Ecclesiast. Hierarch.* non solum Pontifi-
 cem sacris operantem, sed omnes etiam Pres-
 byteros manus abluisse docet, cujus lotionis
 prolixa ibidem Theoria legi potest. Adstipula-
 tur Cyrillus Hierosolymitanus initio catechesis
 quintæ mystagoga dicens, *Vidisti Diaconum
 aquam lavandis manibus porrigentem Sacerdoti, &
 illis qui circum altare Dei stabant Presbyteris.*
 Communis est omni nationi hic ritus manus ab-
 luendi post oblationem, Græcis, Latinis,
 Maronitis, & aliis orientalibus. Sed singula-
 re est, quod scribit in expositione Missæ Nico-
 laus de Plove presbyter Posnoniensis, hanc ab-
 lutionem in Ecclesia sua dilatam usque ad fi-
 nem præfationis immediatè ante canonem, &
 alios quidem recitasse tunc psalmum, *Lavabo
 inter Innocentes manus meas*: ab aliis verò con-
 venientiùs omissum propter sequentis canonis
 continuationem. Post lotionem recitat Sacer-
 dos aliam orationem incipientem *suscipe sancta
 Trinitas*, qua rursùm dona sacrandæ offert Deo
 in memoriam Passionis Christi, & in honorem
 B. Virginis, S. Joannis Baptistæ, sanctorum-
 que Apostolorum Petri & Pauli, & istorum, quo-
 rum videlicet Reliquiæ in eo altari conditæ sunt.
 Franciscus Archiepiscopus Rothomagensis in
 collationibus de Missa parte 2. art. 3. ait quod-
 dam pro istorum, legere justorum, quam lectio-

nem vulgatæ præfert, sed perperam, nam illa vox *justorum* non benè coheret, & superflua foret, cum statim sequatur & *omnium sanctorum*. quam antiqua sit hæc oratio, non liquet. Extat paucis mutatis in codice Tiliano apud Menardum, & in Missâ Illyrici quotidiana & generalis nuncupatur; fitque in ea expressa mentio sanctorum, quorum ibi Reliquiæ habentur. Tum memor sacerdos fragilitatis suæ, cum sit & ipse circumdatus infirmitate, orationum suffragia ab astantibus postulat dicens: *Orate fratres, ut meum ac vestrum sacrificium acceptabile fiat apud Deum Patrem omnipotentem*. In codice Tiliano hæc postulatio sic exprimitur; *Orate pro me misero peccatore ad Dominum nostrum Jesum Christum, ut meum ac vestrum sacrificium sit acceptabile in conspectu divine pietatis*. In Missâ Illyrici: *Orate pro me peccatore fratres & sorores, ut meum & vestrum sacrificium acceptum fiat Domino Deo omnipotenti ante conspectum suum*. Aliæ Ecclesiæ apud Alensem P. 4. summæ tract. de off. Missæ dicunt: *Obsecro vos fratres, orate pro me, & ego pro vobis, ut meum pariterque vestrum sacrificium acceptabile fiat apud Deum Patrem omnipotentem*. Respondent ministri vel circumstantes ex Missali Romano, *suscipiat Dominus sacrificium de manibus tuis ad laudem & gloriam nominis sui, ad utilitatem quoque nostram, totiusque Ecclesiæ suæ sanctæ*. Ab aliis præscribitur hæc oratio, *Dominus sit in corde tuo & in labiis tuis, suscipiatque de manibus tuis sacrificium istud, orationes tue ascendant in memoriam apud Deum, pro nostra & totius populi salute*. In Codice Tiliano, *Orent pro te omnes sancti Dei*. Memor sit Dominus sacrificii tui, & holocaustum tuum pingue fiat. Exaudiat te Dominus pro nobis orantem. Misereatur tui omnipotens Deus & dimittat tibi omnia peccata tua. Eadem oratio additis nonnullis, habetur in Missâ Illyrici. Alii apud Alensem sic respondent: *Spiritus sanctus superveniat in te, & virtus Altissimi obumbrat tibi*. Græci quoque sacerdotes pro se in sua Liturgia populi orationes poscunt, ut notat Goar ad Missam Chrysostomi num. 113. Quod verò fideles circumstantes à sacerdote fratres appellentur, id ex veteri consuetudine simul cum religione exorta ad nos profluxit. Nam Christiani fratres se invicem mutuæ charitatis causa nuncupabant; sed quia gentiles sacris nominibus fratris & sororis ad libidines tegendas abutebantur, ut ex Petronio & Martiali, aliisque constat; ideo Cæcilius apud Minutium Felicem hanc fratris & sororis nomenclaturam Christiana hanc exprobrat, inde arguens supra & libidines

ab illis perpetrari. Cui respondens Octavius ait, *sic nos, quod invidetis, fratres vocamus, ut unius Dei parentis homines, ut consortes fidei, ut spei coheredes*. Rectè Arnobius in Psal. 133. *Unde estis omnes fratres? De uno patre Christo, de una matre Ecclesia*. Denique omnia ad offertorium pertinentia secretis orationibus concluduntur, quæ super oblata recitantur, ut ea Deus ad gloriam suam, & ad salutem nostram acceptare dignetur. Ad earum originem & antiquitatem spectant quæcumque de Collectis dicta sunt supra. His utuntur omnes Ecclesiæ Latini ritus, & in fine ipsarum extollens vocem Sacerdos intonat, *Per omnia secula seculorum*. Græci item aliquot Liturgiæ orationes secreto legunt, quarum postremam clausulam voce elata pronuntiant, ut ab omnibus audiatur.

CAPUT X.

Præfatio Missæ, ejusque ratio, nomina, & institutio. Usus ipsius Antiquissimus in omnibus Ecclesiis, sed formula diversa. Tot erant olim Præfationes, quot Missæ. Postea in Romana Ecclesia redactæ ad novem. Tributa perperam hæc restrictio Pelagio Papa. Addita una communis, & altera de B. Virgine. Clauditur Præfatio hymno Seraphico. Ejus ritus & origo. Duplex Trisagion. Quot sint hymni liturgici.

I Ectis secreto orationibus super oblata, incipit Sacerdos Præfationem præmissâ populi salutatione. Est autem Præfatio veluti proloquium astantes excitans & disponens ad præcipuam actionem, in qua propriè sacrificium consistit. In verustissimo codice Missarum Serenissimæ Christianæ Reginae Sueciæ sæpius laudato, Præfationi præfigitur hic titulus, *Immolatio*, & interdum *Contestatio Missæ*, quia in ea Sacerdos auditâ voce populi, vel Cleri, sive Ministri assertis dignum & justum esse Deo gratias agere, contestatur veram esse hanc populi assertionem: tum solemnem gratiarum actione se & fideles disponit ad tremenda mysteria, quibus Christi corpus immolatur. In Missali Mozarabico inscribitur *Inductio*, quia, ni fallor, ex verbis fidelium infert Sacerdos verè dignum & justum esse Deo omnipotenti gratias agere, ipsum

ipsumque laudare & prædicare. De primo Præfationum auctore hæc scribit Walfridus Strabo c. 22. Præfationem actionis, qua populi affectus ad gratiarum actiones incitatur, ac deinde humane vocis supplicatio cælestium virtutum laudibus admitti deposcitur, quis primus ordinaverit, nobis ignotum est. Alii earum institutionem Gelasio I. tribuunt, ea ducti ratione, quod in libro Pontificali sacramentorum præfationes & orationes cauto sermone composuisse dicatur. Sed quamvis concedamus, plures à Gelasio, plures item ab Ambrosio & à Gregorio Magno, aliisque Patribus editas fuisse: certum nihilominus est, in ipsis Eccl. primordiis jam usum Præfationum extitisse, earumque institutionem vel Apostolicis vel Apostolicis viris tribuendam, quod facile probari potest: nam integra, nostræque simillima legitur in Jac. Apostoli Liturgia, ejusque mentio reperitur apud sanctos Patres Gelasio & Ambrosio antiquiores. Et ut incipiam à Cypriano, illi etiam ex nomine nota fuit, ut ex libro de oratione manifestum est. Quando stamus, inquit, ad orationem, fratres dilectissimi, vigilare & incumbere ad preces toto corde debemus. Cogitatio omnis carnalis & secularis abscedat, nec quidquam tunc animus, quam id solum cogitet, quod precatur. Ideo & sacerdos ante orationem præfatione præmissa, parat fratrum mentes dicendo, Sursum corda, ut, dum respondet plebs Habemus ad Dominum, admonetur, nihil aliud se quam Dominum cogitare debere. Hanc Cypriani sententiam recitat & laudat Eligius Noviomensis Episcopus hom. 11. Cypriano autem addo Augustinum, cujus plura afferri possunt hac de re testimonia. Epist. 57. ad Dardanum, Nosti in quo sacrificio dicatur, Gratias agamus Domino Deo nostro. Et ad Honoratum epist. 120. cap. 19. Hinc gratias agimus Domino Deo nostro, quod est magnum Sacramentum in sacrificio novi Testamenti, quod ubi, & quando, & quomodo offeratur, cum fueris baptizatus invenies. Itemque ad Probam epist. 156. Anima Christiama non frustra audit Sursum cor, nec frustra respondet se habere ad Dominum. Idem de vera Religione cap. 3. Quotidie per universum orbem humanum genus una penè voce respondet, sursum corda se habere ad Dominum. De dono perseverantiæ cap. 13. Quod ergo in sacramentum fidelium dicitur, ut sursum cor habeamus ad Dominum, munus est Domini: de quo munere ipsi Domino Deo nostro gratias agere à sacerdote post hanc vocem, quibus hoc dicitur, admonentur; & dignum & justum esse respondent. De bono viduitatis cap. 16. Inter sacra mysteria cor habere sursum jubemur, ipso

adjuvante id valemus, & ideo sequitur, ut de hoc tanto bono Dominio Deo gratias agamus; quia hoc dignum, hoc justum est recordari. Eadem ferè ait in Psal. 10. & 85. De spiritu & littera cap. 11. & serm. 44. & 54. de tempore. Concilium Milevitanum, cui interfuit ipse Augustinus can. 12. Placuit ut preces, vel orationes, seu Missæ, sive Præfationes, quæ probatæ fuerint in concilio, ab omnibus celebrentur. His suffragatur Cæsarius Arelatensis hom. 12. Consonant etiam Patres Græci. Cyrillus Hierosolymitanus catechesi quinta mytagogica diffusè & eleganter, Clamat, inquit, Sacerdos Sursum corda. Verè enim circa illam maxime tremendam horam sursum ad Deum corda levare necesse est, & non deorsum ad terram terrenaque negotia deprimere. In hanc igitur sententiam omnibus præcipit Sacerdos, curas scilicet vitæ hujus omnes, & domesticas sollicitudines illà horâ relinquere, & cor in caelo habere apud Deum generis humani amatorem: Vos deinde respondetis. Habemus ad Dominum, assentes ei profrendo. Nullus autem sic consistat, ut ore quidem dicat, Habemus ad Dominum, mente verò circa vitæ hujus curas vagetur. Dicit deinde sacerdos, Gratias agamus Domino. Certè gratias agere debemus, quod nos adeo indignos ad tantam gratiam vocavit. Ad hæc vos subjicitis; Dignum & justum est. Cum enim nos Deo gratias agimus, dignum profectò & justum opus facimus. Et paucis interjectis, quibus totius Præfationis seriem texit, Angelosque commemorat apud Isaiam canentes Sanctus, Sanctus, Sanctus; Dominus Deus Sabaoth; quem hymnum nos cum illis modulamur, hujus modulationis rationem reddit dicens; Propterea enim traditam nobis hanc seraphicam Theologiam recitamus, ut in illa caelesti hymnodia cum supramundana militia communicemus. Chrysostomus hom. 18. in 2. ad Cor. In tremendis mysteriis, ait, ut sacerdos pro plebe, ita plebs pro sacerdote vota facit. Neque enim ipse solus gratias agit, sed etiam plebs universa. Nam cum prius illorum vocem sumpsit, atque illi assenserunt id justè ac digne fieri, tum demum gratiarum actionem auspicatur. Et hom. de Euchar. Quid facis o homo? Non promissisti sacerdoti, qui dixit, Sursum mentem & corda, & dixisti, Habemus ad Dominum? Anastasius Synaita serm. de sacra synaxi: Hæc testatur nobis Sacerdos dicens: Sursum corda. Deinde quid nos ad ista respondemus? Habemus ad Dominum. Quid an, quid facis? Mens

ma ad corruptibilia & temporalia temere attolli-
tur, & iudicis, Habeo ad Dominum? Occurrunt
passim aliorum testimonia, sed in re clarissima
superflua sunt.

II. Præfationes autem ubique receptas atque
usitatas fuisse, ex Liturgiis omnium Ecclesiarum
& nationum palam fit. Diversæ quidem in di-
versis Ecclesiis illarum formulæ fuerunt, omnes
tamen idem argumentum prosequuntur. Nam
primò sacerdos corda sursum attolli jubet, quæ
verba ex Alcuino hunc sensum habent. „ Jam
„ Apostolicis & Evangelicis præceptis sufficien-
„ ter instructi & confirmati, corda vestra à terre-
„ nis curis sursum ad Dominum dirigite, ut sa-
„ crificium, quod Deo offerendum mihi obtu-
„ listis, dignè offerre valeam. Ait populus se cor-
habere ad Dominum & sacerdos iterum hortat-
tur ad gratias agendas; quod populus dignum &
justum esse proficitur. Mox ille assumens fide-
lium vocem vertit se ad Deum Patrem omni-
potentem, ipsique laudem concinit & gratias agit
magnificis verbis. Demum Angelicis immixtus
choris tam ipse quam omnis populus unanimi
concentu & quasi uno ore sacrum Trifigium mo-
dulantur. Quæ omnia Jacobus Apostolus in sua
Liturgia his verbis exprimit. „ Verè dignum &
„ justum est, decens & debitum, ut te laudemus,
„ te hymnis celebremus, tibi gratias agamus
„ omnis creaturæ visibilis & invisibilis opifici,
„ thesauro æternorum bonorum, fonti vitæ &
„ immortalitatis, omnium Deo ac Domino,
„ quem cæli & cæli cælorum laudibus cele-
„ brant, ac omnis virtus eorum, sol & luna,
„ universusque astrorum chorus, terra, mare, &
„ omnia quæ in eis sunt, Hierusalem cælestis
„ congregatio, Ecclesia Primogenitorum de-
„ scriptorum in cælis, spiritus Justorum & Pro-
„ phetarum, animæ Martyrum, Apostolorum,
„ Angeli, Archangeli, Throni, Dominationes,
„ Principatus, Potestates, ac Virtutes tremen-
„ dæ, Cherubimque multos oculos habentia, &
„ Seraphim sex alis prædita, quæ duabus quidem
„ alis operiunt facies suas, duabus verò pedes,
„ & reliquis duabus volantia clamant alterum ad
„ alterum incessabili voce, perpetuis laudibus
„ hymnum triumphalem tuæ magnificæ gloriæ
„ clara voce canentia; Sanctus, Sanctus, San-
„ ctus, &c. Hæc est Præfatio Jacobi, quam ex-
pressit supra relatus Cyrillus ejus in throno Hie-
rosolymitano successor; nec multum ab eo di-
screpat Basilius in sua Liturgia. Chrysostomus
verò aliis verbis, eadem sententia ait. „ Dignum

„ & justum est te celebrare, te benedicere, te
„ laudare, tibi gratias agere, te adorare in omni
„ loco dominationis tuæ. Tu enim es Deus in-
„ effabilis, qui nec mente percipi, videri, nec
„ comprehendi potes. Qui semper es, eodem-
„ que & simili modo existis tu, & Unigenitus Fi-
„ lius tuus, & Spiritus tuus sanctus. Tu è nihilo
„ ad esse nos eduxisti; & cum lapsi essemus, nos
„ rursus erexisti, & omnia facere non destitisti,
„ donec nos in cælum deduceres, & futurum
„ tuum regnum largireris. Pro his omnibus agi-
„ mus tibi gratias, & Unigenito Filio tuo, &
„ Spiritui sancto, pro omnibus quæ nescimus &
„ scimus, manifestis & occultis tuis beneficiis.
„ Agimus tibi gratias etiam pro hoc sacro mini-
„ sterio, quod ex manibus nostris suscipere di-
„ gnatus es: etsi tibi adsistant millia Archange-
„ lorum, & myriades Angelorum, Cherubim &
„ Seraphim sex alas & multos oculos habentes,
„ sublimes & alti, qui triumphalem hymnum ca-
„ nunt, vociferantur & dicunt: Sanctus, Sanctus,
„ Sanctus, &c. Eodem ferè tenore procedunt
reliquæ orientalium gentium Præfationes, quæ
prolixi operis foret singillatim referre. Diffusissi-
ma autem illa est, quæ tribuitur Clementi *lib. 8.*
Constit. Apost. cap. 16. In ea siquidem Dei perfe-
ctiones & attributa, ac æterna Verbi generatio,
tum productio omnium creaturarum, earumque
dispositio, atque in eis regendis admirabilis Dei
sapientia & providentia, & erga homines benigni-
tas eleganti sermone recensentur. Demum con-
cluditur more usitato Angelorum commemora-
tione canentium & dicentium, *Sanctus, San-
ctus, &c.* In Missa Maronitarum Sacerdos di-
cit, *Sursum sint pendentes intellectus nostri, men-
tes nostræ, & corda omnium nostrum.* Respondet
populus, *Sunt ad te Domine.* Sacerdos, *Confiteamur Domino in timore, & adoremus in tremore.*
Populus, *Dignum & justum est.* Sacerdos, *Corde,
intellectu, & lingua confiteamur tibi Domine Pater
& Fili & Spiritus sancte, qui es unus Deus verus.*
*In congregationibus invisibilibus & ordinibus innum-
merabilibus commisceantur seraphicæ voces nostræ.*
Populus tuus fidelis Domine ter laudant, excla-
mant, & dicunt ter: *Sanctus, Sanctus, San-
ctus, &c.* Porro Græci & aliæ in Oriente natio-
nes unicam habent Præfationem, quæ in singu-
lis Missis repetitur; Latinis variæ sunt. Ambrosia-
ni unam communem Romanæ similem habent;
at in Missis propriis sive de festo, sive de Domi-
nica, aut de feria, propriam item canunt Præfa-
tionem. Simili modo Mozarabes propriis semper

uruntur, in quibus vel mysteria ejus festivitatis, quae tunc celebratur, vel Sancti de quo est Missa laudes & encomia stylo sublimi, variisque sententiis exornato decantantur. In libro Sacramentorum S. Gregorii propriae item extant in singulis Missis ab Ambrosianis diversae, quarum usus diu permansit, ut ex antiquis codicibus M. SS. constat. Extant aliquot libelli Praefationum in Bibliotheca Vaticana: & Cornelius Schultingius 10. 2. Bibliothecae Ecclesiasticae *parte 2. cap. 12.* laudat librum editum Coloniae ab Henrico Gravio, in quo sunt ducentae quadraginta Praefationes propriae. Apud Ennodium Ticinensem una etiam legitur dictione sacra quinta pro Missa, in qua Episcopus consecratur.

III. Baronius 10. 7. *Annalium an. 590.* & Binius 10. 4. *conciliorum*, alique passim citant & referunt Pelagii II. Epistolam ad Episcopos Germaniae & Galliae, qui ipsum rogaverant, ut ordinem Praefationum eis mitteret, quem S. Romana Ecclesia tunc habebat, quibus sic respondet: „De vestra voluntate & studio bono multum gavisi sumus, & sacrum Ordinem Romanorum, sacraque constituta nostrorum Antecessorum solerter relegentes, invenimus has novem praefationes in sacro Catalogo tantummodo recipiendas, quas longa retrò veritas in Romana Ecclesia haecenus servavit. Unam in albis Paschalibus, aliam de Ascensione Domini, tertiam de Pentecoste, quartam de Natali Domini, quintam de Apparitione, sextam de Apostolis, septimam de S. Trinitate, octavam de Cruce, novam de jejunio & Quadragesima tantummodo dicendam. Has Praefationes tenet & custodit S. R. E. Has tenendas mandamus. Hoc ipsum decretum in antiquis editionibus Gratiani de *consecr. dist. 1. cap. Invenimus*, Gelasio adscribitur. Sed hanc Epistolam dum attentius considero, hac suspitione vehementer perculsus sum, ne alterius fortè Pontificis recentioris sit, & Pelagio per errorem tributa. Si enim aetate Pelagii illis tantum Praefationibus Romana Ecclesia tanquam dudum in ea receptis & approbatis utebatur, quomodo Gregorius ejus immediatus successor, sacrarumque rituum tenacissimus custos, alias novas instituit? Auget suspitionem Joannes Diaconus, qui, cum res à Gregorio gestas in vita ipsius minutissimè prosequatur, nullam tamen de Praefationibus ab eo contra morem diu receptum institutis mentionem facit. Ipse item Gregorius in Epistola saepius relata ad Joannem Syracusanum, in qua de additis vel

immutatis in ritibus sacrificii, propter quae reprehensus fuerat, rationem reddit, de Praefationibus silet: sicut & de Epistola Pelagii silens scriptores illius & aliquot sequentium saeculorum. Quod si mea suspicio aequo lectori non placeat, hoc saltem negare non poterit, usum Romanae Ecclesiae, de quo Pelagius testatur, post ejus decessum antiquatum fuisse, ejusque decretum de novem Praefationibus nullibi receptum, nec executioni mandatum, nisi saeculo X. vel XI. Evidens enim est in libris antiquis sacramentorum, qui Romanae Ecclesiae titulum praeseferunt, plures reperiri Praefationes, vixque ulla Missa est, cui propria & peculiaris non assignetur. Accedit testimonium Guimundi ex Monacho S. Benedicti Episcopi Aversani, qui obiisse dicitur anno MLXXX. Romanis ritibus jam ubique receptis. Nam *l. 1. de Eucharistia adversus Berengarium*, „Ne quis, inquit, existimet me, hanc sententiam ex meo sensu commentatum, Praefationem istam, quae per totum penè orbem Latinum inter Epiphaniam & Septuagesimam in quadam die Dominica habetur, hic supponi haec continentem. Aeternae Deus: Et tibi hanc immolationis hostiam offerre, quae est salutifera, & ineffabile divinae gratiae sacramentum: quae offertur à plurimis, & unum corpus Christi sancti Spiritus infusione perficitur. Singuli accipiunt Christum Dominum, & in singulis portionibus totus est, nec per singulos minuitur, sed integrum se praebet in singulis. Propterea ipsi, qui suminus communionem hujus sancti panis & calicis, unum Christi corpus efficiunt. Eiusdem Praefationis auctoritate utitur Algerus Monachus Cluniacensis, qui anno MCXXX. floruit *lib. 1. de sacram. Corp. & sanguinis Domini cap. 5.* Extat autem in libro sacrament. S. Gregorii Dominica V. post Epiphaniam, & in hodierno Missali Ambrosiano VI. quamvis Algerus eam ex Ambrosio Dominica V. citet. Quo verò tempore tot Praefationes desierint, non liquet; nisi quod in Missalibus scriptis post annum MCC. illae novem dumtaxat reperiuntur à Pelagio enumeratae: quibus duae additae sunt, una communis antiquissima, quae Gelasii sive Gregorii creditur esse, altera de B. Virgine ab Urbano II. instituta. Et haec undecim sunt, quibus omnes Ecclesiae ritui Romano adhaerentes hodie utuntur.

IV. Sequitur hymnus, quem Epinicion, sive triumphalem vocant Graeci. Hunc in omnibus Liturgiis Ecclesia militans à triumphante edocta Deo exercituum modulatur, cui, ut loquitur

Tertullianus lib. de oratione, illa Angelorum circumstantia non cessat dicere, Sanctus, Sanctus, Sanctus. Vidit Isaïas cap. 6. Dominum sedentem super solium excelsum, & audivit seraphicos Spiritus alterna modulatione psallentes, Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus exercituum. Plena est omnis terra gloria ejus. Et Joannes in Apocalypsi cap. 4. quatuor mystica animalia plena oculis describit, requiem non habentia die ac nocte & dicentia: Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus omnipotens, qui erat, qui est, & qui venturus est. Præclare Ambrosius lib. 3. de Spiritu sancto cap. 18. Cherubim & Seraphim indefessis vocibus laudant & dicunt, Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus Sabaoth. Non semel dicunt, ne singularitatem credas: non bis dicunt, ne Spiritum excludas: non sanctos dicunt, ne pluralitatem aestimes: sed ver repetunt & idem dicunt, ut etiam in hymno distinctionem Trinitatis, & divinitatis intelligas unitatem. Hæc cum dicunt, Deum prædicant. Additum hunc Hymnum sacrificio Missæ à Sixto I. plerique scribunt, sed liber Pontificalis hoc solum à Sixto constitutum ait, ut sacerdotè ipsum incipiente, etiam populus eundem cantaret. Quia verò progressu temporis quidam abusus irrepsit, ut non nisi in solemnibus Missis diceretur, eo tollendo hic canon à Concilio Vasensi anno 529. editus est; Ut in omnibus Missis sive matutinis, sive Quadragesimalibus, vel que in defunctorum commemorationibus fiunt, semper Sanctus, Sanctus, Sanctus, eo ordine quo ad Missas publicas dici debeat: quia tam dulcis & desiderabilis vox etiam si diu noctuque possit dici, fastidium non potest generare. Altera pars hymni, Benedictus qui venit in nomine Domini. O sanna in excelsis, Christo Domino à turbis in solemnibus Jerosolymæ ingressu ante passionem decantata fuit. Antiqua Ritualia statuunt ut Trisagion psallentes, inclinent se chorus contra chorus, & incipientes, Pleni sunt cæli, erigant se. Idem præcipit Lanfrancus in suis statutis cap. 5. nisi, inquit, versus interponantur. Solebant enim alicubi eo tempore versus quidam interponi, licentia, quam, ut alibi notatum est, sequioris ævi Religiosi sibi inconsulto usurparant. In vetusto quodam Missali sequentes rhythmos interpositos reperi pro festis Domini.

*Cælesti præconium
Soner vox fidelium
Ad Dei magnalia. Sanctus.
Virgo parit Filium*

*Castitatis liliam
Dei plena gratia. Sanctus,
Cujus natalitia
Stella prodit prævia,
Quem paterna proprium
Vox testatur Filium
Ad Jordanis flumina. Sanctus.
Cujus Sancta Passio,
Mors, & Resurrectio
Mundi lavit crimina. Pleni sunt &c.
Jam in Patris dextera
Sedens super aethera
Regnat super omnia,
Cum paterno Numine,
Et cum sancto Flammine. O sanna in excelsis.
Ipsi laus & gloria, in excelsis.*

Alia similis interpolatio rhythmica extrat in Missa Thomæ Aquinatis adscripta de sanctissimo Sacramento.

*Sanctus. Sanctum divinum mysterium semper declaratur,
Et mens infidelium tumens excacatur.
Firma spes credentium fide roboratur.
Sanctus. Fides est summopere credere in Deum,
Panem sanctum edere, & tractare eum,
Jubens dicit: Sumite, Hoc est corpus meum.
Sanctus. Panis prius coenatur, sed dum consecratur,
Caro Christi fit mutatur, quomodo convertitur,
Deus operatur. Dominus Deus Sabaoth.
De vino similiter fit benedictum,
Et tunc est veraciter sanguis Christi dictum,
Credamus communiter verum & non fictum.*

Pleni sunt cæli & terra gloria tua, O sanna in excelsis.

*Nobis celebrantibus istud sacramentum,
Et cunctis fidelibus fiat nutrimentum,
Judæis negantibus sit in detrimentum,
Benedictus qui venit, &c.*

V. Sunt autem hoc loco duo quadam advertenda. Unum quod duplex est Trisagion. Istud nimirum de quo nunc agimus omnibus Ecclesiis commune: & illud, quod Græci quotidie, Latini semel in anno Græce simul & Latine concinunt in magna Parasceve, nempe Sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus immortalis miserere nobis, cujus originem Felix III. Pontifex narrat in Epistola ad Petrum Chaphæum. Cum enim Constantinopolis terræ motu quateretur, & populus in campo oraret cum Proclo Patriarcha, Puer parvulus spectante multitudine in cælum raptus

raptus est, & post horam in terram demissus narravit se hunc hymnum à cœlestibus spiritibus cantari audivisse, sibi que præceptum impositum, ut populo denuntiaret, Deum illi propitium futurum, si eundem hymnum devotè cantarent; atque ita eo decantato ab imminente clade liberati sunt. Addidit postea huic hymno nequissimus vir Petrus Cnapeus Patriarcha Antiochenus hanc clausulam, *Qui crucifixus es pro nobis misere nostri*, eâ dolosè tegens hæresim Eutyche-tis, qua infectus erat. Facti seriem, hujusque additamenti condemnationem, & quicquid per-tinet ad hoc Trisagion, congestit in notis ad can. 81. Concilii Trullani Christianus Lu-pus.

Alterum notandum est, quatuor esse Litur-gicos hymnos, ut ait Goar in notis ad Missam Chrysostomi, quorum primus est Angelicus *Gloria in excelsis Deo*, quem nato Domino An-geli cecinerunt. Secundus Cherubicus, quem Græci Cherubim voces æmulantes ante magnum introitum cantant dicentes „Qui Cherubim my-„sicè representamus, & vivicanti Trinitati ter „sanctum hymnum canimus, omnem sæcula-„rem deponamus sollicitudinem, tanquam Re-„gem omnium suscepturi, Angelicis invisibili-„ter stipatum agminibus. Alleluja. Hujus insti-tutionem ad Justini tempora revocat Cedrenus. Tertius Trisagion, de quo supra, nempe *Sanctus Deus, Sanctus fortis*, &c. Quartus Epinicion, Deo tanquam Victori & omnium triumphatori ab omnibus post Præfationem decantatum. Ob-servo nihilominus, plures ex Græcis scriptoribus secundum à tertio non distinguere, & tam illis quàm ultimo Cherubici & Seraphici nomen pas-sim tribuere.

CAPUT XI.

Transitur ad Canonem. Ipsum interpolare illicitum. Varia ejus nomina. Origo & auctores investigantur. Agitur de prima Canonis oratione. In ea mentio Papa, Episcopi, & Regis fit. Orat sacerdos generaliter pro cunctis fidelibus. Tum specialiter pro offerentibus. De nominum recitatione.

HActenus sacerdos seipsum & astantes iis omnibus, quæ præcesserunt, ad tre-

menda mysteria in sacra Synaxi perficienda, tanquam præviis initiationibus disposuit & præpara-vit: jam propius ad ea accedit, & elevatis in cœlum oculis, sursumque expansis manibus, quasi ingressus in Sancta Sanctorum, secretò cum Deo loquitur, ut rei divinæ hac silentii gravitate ma-jor reverentia concilietur. Multa verò à sacer-dotibus secretò dici usus antiquissimus est, ut ex Jacobi & aliorum Liturgiis, & ex can. 19. Concilii Laodicensi evidenter ostenditur. In ve-tustissimis Sacramentorum codicibus inter Præ-fationem & Canonem Christi crucifixi imago pi-cta conspicitur, qui ritus etiam hodie servatur, ut ejus aspectus in mentem celebrantis revocet cru-entum illud sacrificium, quod in cruce semel ob-latarum quotidie in Ecclesia verè & realiter, sed actione incruenta renovatur. Ipsi imagini osculuna figendum à sacerdote, priusquam canonem inci-piat, scribit Nicolaus de Plove in expositione Missæ, sed ex more singulari suæ Ecclesiæ Pos-nonien-sis. Addit Petrus ab Opmeer in assertio-ne Missæ pag. 362. hanc orationem post hym-num triumphalem Canonis præmittendam. „Domine Jesu Christe fili Dei vivi, adjuva in-„firmitatem meam, & conforta me nunc in hac „hora: quia imperfectum meum vident oculi „tui. Adoramus te Domine Jesu Christe & be-„nedicimus tibi, quia per sanctam crucem tuam „redemisti mundum. Qui passus es pro nobis, mi-„serere nostri. At hujusmodi interpositiones, ut sæpe dictum est, inconsulta quorundam de-votione introductas nunquam approbavit Eccle-sia. Ut enim rectè ait Micrologus cap. 12. „Nimis temerarium videtur, ut nos aliqua Ca-„noni ad nostrum libitum adjiciamus, nisi quæ „à sanctis Patribus adjecta vel adjicienda esse co-„gnovimus; præcipuè cum inter ipsos sanctos „Patres nulli aliquid adjecisse legantur, nisi qui „Apostolica auctoritate præditi hoc facere po-„tuerunt. Optimum ergo videtur, ut in hac „causa terminos patrum nostrorum non exceda-„mus, nec nos Apostolicæ auctoritatis reos effi-„ciamus, si, quod soli Apostolicæ auctoritati „competit, Canonem nostris interpositionibus „augmentare præsumamus. Idèd expunctæ sunt ab ipso Canone diversæ orationculæ, quæ in antiquis Missalibus M. SS. variis in locis inter-jectæ leguntur, quia tametsi ex se bonæ sint, ei ta-men actioni non conveniunt; & hæc semper sum-morum Pontificum cura fuit, ne quid irreperet in-ordinatum, superfluum, aut superstitiosum. Inci-pit ab oratione *Te igitur clementissime Pater*, usque ad

ad orationem Dominicam, quæ absoluto Canone alta voce recitatur. Nomen canonis tempore Gregorii Magni in usu erat, nam *lib. 7. epist. 64.* referens quorundam adversus se murmurationes, hoc inter cætera querelarum caput enumerat, quod orationem Dominicam mox post canonem dici statuisset. Et *lib. 11. epist. 59.* narrat Januarium Episcopum Calaritanum tempore, quo sacrificium celebrabat, tantam passum frequenter angustiam, ut vix post longa intervalla ad locum Canonis, quem reliquerat, redire valeret. Canon autem regula est, qua voce usa est Ecclesia, ut indicaret hanc esse regulam fixam & stabilem, qua novi Testamenti sacrificium celebrandum est. Idem Gregorius *eadem epist. 64. lib. 7.* precem vocat, eo loquendi genere, quo nonnunquam Patres utuntur, dum verba consecrationis preces nuncupant, quia sunt verba sacra: neque enim totus Canon ex precibus contextus est. Haymo Halberstatensis explicans *cap. 2. epist. 1. ad Timoth.* *Orationes, inquit, sunt, quas sündit Sacerdos in consecratione Eucharistie.* In Concilio Eboracensi tempore Celestini III. Secretum Missæ nuncupatur his verbis: „ Quia secretum Missæ frequenter invenitur, aut scriptorum falsitate, aut „ librorum vetustate corruptum, ita ut distinctè „ legi non possit, Archidiaconorum sollicitudo „ provideat, ut in singulis Ecclesiis ad verum & „ probatum exemplar Canon Missæ cum omni „ diligentia corrigatur. Ab aliis Actio dicitur, quia in eo, ut ait Walfridus, dominica sacramenta conficiuntur. Atque hinc intelligitur, qua de causa, cum aliquid in ipso canone in oratione quæ incipit *Communicantes* addendum est, quod in Christi Domini festivitatis fieri solet, titulus apponatur, *Infra actionem*, quia nimirum actio sacrificii ibi propriè continetur. Hic verò titulus *Infra actionem* ante ipsum *Communicantes* in editis Missalibus passim reperitur.

II. Auctorem canonis quidam fuisse putant Gelasium Papam, alii Musæum Presbyterum Massiliensem, alii Voconium Episcopum Castellaniensem in Mauritania, qui teste Gennadio libros sacramentorum composuerunt. Aldelmus Episcopus *lib. de laudib. Virginitatis cap. 23.* à Gregorio Magno editum existimat. At ipse Gregorius Epist. præcitata ait à Scholastico compositum, sed quo tempore id factum fuerit, non dicit. Jacobus Janssonius in suis Liturgicis *lib. 3. cap. 11.* per precem, quam Gregorius ait à Scholastico compositam, non putat canonem intelligi debere, sed aliquam orationem actioni Missæ in

sertam. Reverà tamen de canone ibi Gregorium loqui, ipse contextus Epistolæ evincit. Miras nugas de hoc Scholastico quidam scribunt, præsertim Eterodoxi Misoliturgi; cum manifestissimum sit, in prædicta Gregorii Epistola nomen Scholastici non esse proprium alicujus hominis, sed accipi pro viro docto & erudito, quales olim fuerunt qui scholis Christianorum præficebantur, ut conversos ad fidem erudirent. Augustinus tract. 7. in Joannem, *Qui habent causam, & volunt supplicare Imperatori, querunt aliquem Scholasticum Jurisperitum, à quo sibi preces componantur.* Salvianus in Præfatione libri de gubern. Dei. *Id facere amissi sunt, ut Scholastici ac disertii haberentur.* Hieronymus de viris Illust. *Serapion Episcopus ob elegantiam ingenii cognomen Scholastici meruit.* Quicumque autem fuerit ille Scholasticus, à quo Canonem compositum indicat Gregorius, certum est antiquiorem fuisse Gelasio & aliis supra nominatis. Nec credendum Polydoro Virgilio, qui *lib. 5. de Invent. rerum cap. 10.* à multis Pontificibus compactum asseverat: licet enim aliqui paucula quædam verba adjunxerint; ipsum tamen, ut ait Vigilus Papa Epist. ad Eucherium, *ex Apostolica traditione suscepimus.* Concilium quoque Tridentinum *sess. 22. cap. 4.* constare Canonem docet ex ipsis Domini verbis, ex Apostolorum traditionibus, ac sanctorum Pontificum institutionibus. Observandum nihilominus, neminem ex Pontificibus post Gregorium Magnum quidpiam addidisse aut immutasse. Hoc solum legimus apud Anastasium, quod sævientie Leonis Isaurici Imp. adversus imagines & reliquias Sanctorum acerrima persecutione, Gregorius III. Oratorium edificavit in honorem omnium Sanctorum, quorum reliquias toto orbe collectas in eo collocavit, ac ibidem eorum natalitia à Monachis trium Monasteriorum Basilicæ S. Petri servientibus celebrari præcepit, & à sacerdote in ipso Oratorio Missas agente hanc clausulam in canone post illa verba, & omnium sanctorum tuorum, dici instituit: *Quorum solemnitas hodie in conspectu tuæ majestatis celebratur, Domine Deus noster, in toto orbe terrarum.* At hoc specialiter pro illo oratorio institutum fuit, atque idè, ut notat Walfridus *cap. 22.* non est Canon, qui generaliter dicitur, adnotatum: cumque plura viderim Missalia M. SS. in uno dumtaxat hæc verba adscripta reperi, quod extat in Bibliotheca Barberina cod. 1858. Idem Walfridus canonem per partes compositum fuisse ex eo arguit, quia nomina

Sanctorum in duobus locis posita sunt; quæ sanè levissima conjectura sive suspicio est, nullâ veterum Patrum auctoritate comprobata. Primam verò partem ex eo conjicit antiquissimam esse, quia nomina Apostolorum non sunt eo ordine digesta, quo in emendatioribus Evangelii inveniuntur. Idque fortasse hac de causa evenisse putat, quia pars illa prius composita est, quam Evangelia ad eam veritatem, quæ nunc habetur apud Latinos, corrigerentur, cuius rei S. Hieronymum testem producit. Porro Canon penè ad verbum reperitur apud Ambrosium *lib. 4. de sacramentis*. Auctor item questionum veteris & novi Testamenti apud Augustinum *tom. 4. qui quest. 24. se scribere testatur annis trecentis post elapsas Danielis hebdomadas*, hoc est integro sæculo ante Gelasium, asserit *quest. 109. Melchisedech esse quidem sacerdotem, sed non summum, ut, inquit, in oblatione præsumunt Antistites*: in oratione scilicet quæ incipit, *Supra quæ propitio ac sereno vultu*. Alludere etiam ad Canonem mihi videtur Optatus Milevitanus *lib. 2. his verbis: Offerre vos dicitis pro Ecclesia toto terrarum orbe diffusa*. Sed his generaliter præmissis operis ratio postulat, ut singulas ejusdem Canonis partes percurramus.

Prima oratio est, *Tu igitur Clementissime Pater*, quam referens Haymo Halberstatensis in 1. Timoth. c. 2. omittit hæc verba *supplices rogamus*, brevitatis causa, ut puto, nam extant in omnibus M. SS. Ad hanc respexit Vigilus Papa sic scribens in epist. ad Justinianum Imperatorem: *Omnes Pontifices antiquâ in offerendo sacrificia traditione depositimus, ut Catholicam fidem adunare, regere Dominus, & custodire toto orbe dignetur*. Et primò quidem offert Sacerdos pro Ecclesia, deinde pro Papa. Hæc tessera unitatis Ecclesiæ est, in qua, ut ait Cyprianus epist. 76. ad Magnum, *non nisi concordēs & unanimes habitant*: hæc nota unionis membrorum cum capite, quæ, ut idem Cyprianus scribit epist. 52. & 55. cum Ecclesia Catholica ille communicat, qui cum Romano Pontifice consentit: & à Petri cathedra unitas sacerdotalis exoritur. Teste item Irenæo *lib. 3. cap. 3. ad Romanam Ecclesiam propter potentiorē principalitatem necesse est omnem convenire Ecclesiam*: quia nimirum, ut scribit Augustinus epist. 162. *semper in ea viguit Apostolicæ cathedræ principatus*. Unde constat, inquit Pelagius Papa citatus ab Alcuino, ab universi orbis communione separatos esse, qui qualibet diffensione inter sacra mysteria Apostolici Pontificis memoriam

secundam consuetudinem frequentant. Refert Nicephorus *lib. 16. cap. 17. Acacium Constantinopolitanum primum omnium Papæ nomen (erat tunc Felix. II.) è sacris tabulis erasisse, quod nemo ante eum tentaverat, quamvis in eo throno plures Episcopi hæretica labe infecti sedissent*. Idem aulus est in Ecclesia Alexandrina impius Dioscorus, pronunciato adversus Leonem Magnum anathemate. Episcopi quoque orientales eodem spiritu divisionis imbuti, Athanasium causa fidei persequentes, ut scribit Sozomenus *lib. 3. cap. 10. à Julio Romano Pontifice recesserunt*. Patres verò orthodoxi semper Papæ nomen in Liturgicis precibus commemorarunt; quod cum in aliqua Galliarum Ecclesia fortassis prætermittetur, id Concilium Vasense II. præcepit hæc lege edita can. 4. *Nobis justum visum est, ut nomen Domini Papæ, quicumque Apostolicæ sedi præfuerit, in nostris Ecclesiis recitetur*. Ennodius Ticinensis in Apologia pro synodo, nullo unquam tempore à nominis Papæ, Symmachi videlicet, commemoratione cessatum esse asserit, dum sacra Missarum solemnità celebrarentur, quo argumento ostendit ipsum, non Laurentium, legitimum Pontificem fuisse. In Liturgia quæ Marci nomine inscripta est, Papæ mentionem ter fieri legimus, sed cuius ævi illa sit ignoramus. In Liturgiis Jacobi, Basilii, & Chrysostomi generalis commemoratio omnium Episcoporum fieri solet hæc formula: „Memento Domine sanctorum Patrum, qui in Ecclesia catholica sunt, & fratrum nostrorum ac Episcoporum, qui per universum orbem orthodoxè administrant verbum veritatis tuæ. An verò primis sæculis Græcia orthodoxa mentionem fecerit Romani Pontificis, non liquet. Isaacius Habertus *ad partem VIII. Pontificalis Græcorum observat. 12. tunc putat Papam ccepisse in sacris nominari, cum reliquorum Patriarcharum mentio fieri ccepit, cuius conjecturæ nihil habeo quod opponam, nisi aliquid certius elucescat*. Nunc teste Arcudius *lib. 3. cap. 39. Antistitum mentio à Græcis hoc ordine fit. Presbyter pro suo Episcopo orat, Episcopus pro Archiepiscopo, seu Metropolita, is verò pro Patriarcha: Hunc autem orasse olim pro summo Pontifice addit Arcudius, nullum afferens testimonium ad suæ sententiæ confirmationem. Testatur Habertus in quibusdam exemplaribus Liturgiæ Chrysostomi legi hæc verba. Nicolai sanctissimi universalis Papæ longa sint tempora, quæ vivente Nicolao primo ab aliquo Patriarcha addita putat. Habemus autem hujus rei anti-*

antiquius monumentum in Divali sacra Constantini Pogonati Imperatoris ad Agathonem Papam Concilio sexto præfixa, in qua asserit se Patriarchis illarum partium restitisse postulantibus ut nomen Papæ à Diptrychis expungeretur, donec eorum, quæ inter Romanam & Constantinopolitanam sedem controversa erant, inquisitio fieret & satisfactio. Hinc quoties actum est de unione utriusque Ecclesiæ, id semper inter cætera stabilitum fuit, ut nomen Papæ in sacrificio recitaretur. Petijt hoc à Michaelæ Palæologo Urbanus IV. ut scribit Nicetas lib. 5. Hoc idem exegit Gregorius X. teste Nicephoro Gregora, qui factam referit concordiam sub certis conditionibus, quarum prima fuit, ut in sacris hymnodis Papæ mentio fieret cum quatuor Patriarchis: quam conditionem adimpletam fuisse narrat Gregorius Pachymeres in historia nuper edita ex Bibliotheca Barberina lib. 5. cap. 22. duo asserens subsequuta esse ex adventu legatorum pacem factam referentium, Patriarchæ schismatici exaurationem, & publicam Papæ in sacro commemorationem. Celebratâ enim synaxi die primâ Augusti, mentio Papæ proprio loco per Diaconum facta est, & Gregorius summus Pontifex Apostolicæ Ecclesiæ ac Oecumenicus Papa proclamatus. Ducas quoque in historia Byzantina cap. 36. celebratam ait Constantinopoli Liturgiam in magna Ecclesia anno 1452. præsentem Iudoro Cardinali Legato, in qua Nicolai Papæ facta est commemoratio, plerisque repugnantibus, & à sacris donis abstinentibus obnitam concordiam cum Latinis, quos acriter perstringit Ducas, eosque meritò ait in Turcarum manus devenisse. Summo Pontifici singulæ Ecclesiæ proprii Antistitis commemorationem subjungunt, quæ in omnibus M. SS. sacramentorum libris, & in omnibus Græcorum Liturgiis reperitur.

Addunt Græci nomen Imperatoris, & aliquot Latinæ Ecclesiæ nomen Regis ex Apostolica traditione, præcipiente Paulo 1. ad Timoth. cap. 2. ut fiant orationes pro Regibus, & omnibus, qui in sublimitate sunt, idque etiam pro infidelibus, quales erant qui Paulo vivente regnabant. *Sacrificamus pro salute Imperatoris*, ait Tertullianus ad Scapulam cap. 2. *sed Deo nostro & ipsius, sed quomodo præcepit Deus, pura præc.* Idem hoc argumentum tilius prosequitur in Apologerico cap. 30. & 31. Sic etiam Arnobius loquitur lib. 5. contra gentes. „Nostra scripta cur ignibus

„dirui, in quibus summus oratur Deus, pax cun-
 „ctis & venia postulatur, magistratibus, exerci-
 „tibus, Regibus, familiaribus, inimicis, adhuc
 „vitam degentibus, & resolutis corporum vin-
 „ctione. Sic Dionysius Alexandrinus apud Eusebium lib. 7. hist. cap. 11. „Nos unum Deum
 „rerum omnium opificem, qui Valeriano &
 „Haliæno sacratissimis Augustis imperium tra-
 „didit, colimus & adoramus. Huic continuas
 „preces offerimus pro imperio illorum, ut sta-
 „bile & inconcussum permaneat. Sic Origenes
 „lib. 8. respondens Celso qui Christianos hortabatur ad gerenda bella pro Imperatore; *Laboramus*, inquit, *pro imperio Romano, dum justè viventes pro eo vota facimus.* Et supra jam dixerat, nos ferre auxilia Imperatori, sed divina, idque Apostoli monitis obedientes. Consonant Justinus martyr *Apolog. 2.* Melito Sardianus in libro pro Christianis ad Antoninum Imperatorem, quem laudat Eusebius lib. 4. hist. cap. 26. Athenagoras in fine suæ legationis. Imò etiam pro Constantio Imperatore hæretico Liturgicas preces habitas testatur Athanasius in Apologia ad ipsum Constantium. Quod si pro impiis & infidelibus in sacris conventibus deprecationes fieri consueverunt, quantò magis pro christianis & orthodoxis? Ita lib. 3. arguit Optatus Milevitanus dicens, „Meritò Paulus docet orandum esse pro
 „Regibus & Potestatibus, etiam si talis esset Imperator, qui gentilitè viveret. Quantò magis
 „quod Christianus, quantò quod Deum timens,
 „quantò quod religiosus, quantò quod miserit-
 „cors? *Sequitur.* Et omnibus Orthodoxis, atque
 „Catholicæ & Apostolicæ fidei cultoribus. Quæ verba desunt in antiquo Ordine Romano, & in libro Sacramentorum S. Gregorii M. S. Bibliothecæ Vaticanæ Palatinæ cod. 495. itemque in vetusto Missali Vaticano cod. 4770. Eaque superflue poni notat Micrologus. c. 13. *Nam Ordo*, ait, *statim in sequenti versu, ubi dicitur Memento Domine, nobis concedit, ut omnium vivorum commemoremus quoscunque voluerimus.* Et cap. 23. describens Canonem ea omittit, sequutus nimirum Ordinem Romanum, in quo non extant. Sed meritò addita esse nec superflua censeri ex eo evidens fit, quod per ipsa omnes fideles vivi generaliter commemorantur: ac in sequentibus *Memento Domine*, offerentium dumtaxat commemoratio propriè fit, & ibi olim ex sacris tabulis quorundam nomina legebantur, ut mox videbimus. Ita sanè Aleuinus. „Cum dicitur *Memento Domine famulorum famularumque tuarum*,
 „& sic

„ & sic deinde subjungitur, & omnium circumstantium, manifestum est, quod quasi quidam locus sit, ubi aliquibus specialiter nominatis, etiam ceterorum qui assistunt in Ecclesia commemoratio adjungatur. In quo loco liberum est Sacerdoti, quos desideraverit peculiariter nominare. Aut certe illud ab antiquis est observatum, ut ibi offerentium nomina recitarentur.

V. Post illa verba & omnium circumstantium, sive circumstantium, addunt quidam libri omniumque fidelium: sed omnino rejicienda hæc additio tanquam superflua; nam in fine præcedentis orationis præmissa est pro omnibus fidelibus deprecatio illis verbis, & omnibus orthodoxis. In aliis codicibus post eadem verba & omnium circumstantium, hæc adduntur; Et eorum quorum nomina ad commemorandum conscripsimus, ac super sacrum altare tuum scripta adesse videntur. Hæc autem suspicor substituta à quibusdam nominum recitationi, postquam prætermitti cepit, ut saltem generalis eorum mentio fieret, pro quibus orandum erat, posita super altari charta, in qua singillatim omnes descripti forent. Hæc formula orandi per verbum Memento, extat in omnibus Liturgiis, Jacobi, Marci, Basilii, Chrysostomi, & aliorum, & in quibusdam sæpius reperitur: quod à SS. PP. sapientissimè constitutum est, nam ut ait Augustinus, meminisse Dei adjuvare est. In quibusdam M. SS. priusquam sacerdos pro aliis oret, hanc pro seipso orationem præmittit. „ Memento mei quæso & „ miserere, licet hæc indignè tibi sancte Pater „ omnipotens, æterne Deus, meis manibus offerantur sacrificia, qui nec invocare nomen tuum „ dignus sum. Sed quoniam in honore, laude & „ memoria gloriosissimi dilecti filii tui Domini „ Dei nostri Jesu Christi offeruntur, sicut incensum in conspectu divinæ majestatis tuæ cum „ odore suavitatis accendantur. In Missali Vaticano num. 4770. oratio incipiens Memento, sic concepta est: „ Memento Domine famulorum „ famularumque tuarum, quorum commemoracionem agimus, & qui nobis bona fecerunt, „ & qui de eleemosynis suis commemoraverunt loca sanctorum, & qui nobis confessi „ sunt, & qui se nostris orationibus commendarunt, & pro quibus orare polliciti sumus. Re- „ tributor omnium bonorum retribuatur illis bona „ in vitam æternam. Et omnium circumstantium. Eadem ferè formula reperitur in Missali Palatino ejusdem Bibliothecæ Vaticanæ num. 499.

„ Memento Domine mei peccatoris & pessimi „ in bonum æternum: & omnium quorum ego „ eleemosynas suscepi, & quorum confessionem „ peccatorum audiivi, & quorum manus in memoriam familiaritatis suscepi, & qui mihi amicitia vel cognatione junguntur, etiam illorum „ qui mihi emendabiles inimici sunt; & famularum famularumque tuarum, &c. In Missali Bibliothecæ Barberinæ num. 1858. post illa verba primæ orationis, „ Apostolica fidei cultoribus, hæc subduntur: „ Mihi quoque indignissimo famulo tuo propitius esse digneris, & ab omnibus „ meis delictorum offensionibus me clementer „ emundare dignare. Et immediatè sequitur Memento, præmissa hæc inscriptione, *Peccatio secunda. Recita nomina.* In multis post Memento hæc vox parenthesi inclusa vel minio exarata legitur, Nomina, quia videlicet hoc loco nomina recitabantur. In aliis vel diverso caractere, vel in margine scriptum est: *Hic recitantur Nomina.* In Missali ejusdem Bibliothecæ Barberinæ circa annum 900. conscripto num. 326. post verba: „ Et nota devotio, hæc interseruntur, Mihi quoque indigno famulo tuo peccatori propitius esse dignare, & cum his omnibus me à cunctis emunda delictis, pro quibus tibi offerimus, &c. In alio quod erant Cardinalis Bessarionis, in margine è regione verbi Memento scriptum est *Bessarionis Episcopi, Theodulæ matris ejus, Georgii & Basilii.* Hæc verba, Pro quibus tibi offerimus, desunt in antiquo Ordine Romano, & in aliquot M. SS. eaque omittit Micrologus cap. 23. & superflua esse ait cap. 13. quia in antiquioribus & veracioribus sacramentariis, offerentes non nisi in tertia persona reperiuntur. At non esse superfluas, ut alias rationes omittam, usus omnium Ecclesiarum evincit. In libro Sacramentorum sæpius laudato ante annos nongentos scripto, Dominica tertia Quadragesimæ, in qua fieri olim solebat Scrutinium electorum, fit specialis mentio susceptorum his verbis: *Memento Domine famulorum famularumque tuarum, qui electos tuos suscepturi sunt ad sanctam gratiam baptismi tui: & recitantur nomina virorum & mulierum, qui ipsos infantes suscepturi sunt.* Quo verò tempore omitti cœperit hæc nominum recitatio, incertum est. Remigius Antisiodorensis, qui vivebat anno Christi 900. lib. de celeb. Missarum, *Etiã hodie, inquit, Romana Ecclesia recitat nomina ex Diptychis.* Auctor item Micrologi, quem post annum 1085. claruisse ex eo apparet, quod Gregorii VII. & Anselmi

Anselmi Lucensis meminerit, recitanda nomina monet post *Memento*, sed non die Dominico. Idem mos recitandi nomina in sacrificio, vige-
bat eo tempore in monasteriis, ut patet ex Vi-
store III. Rom. Pontifice, olim Desiderio Ab-
bate Montis Casini lib. 1. Dialogorum, ubi re-
fert miracula Joannis Lucensis Præpositi Mona-
sterii. De iisdem nominibus agit Honorius
scriptor XII. sæculi in *Gemma animæ lib. 1. cap. 107.* eâ tamen ratione, ut satis clarè indicet,
jam tunc illam recitationem in desuetudinem abi-
re cœpisse. Cur verò die Dominico nomina non
recitarentur, fateor me ignorare.

CAPUT XII.

Diptycha quid sint, & quot eorum genera, qui usus. Inscripta eis nomina vivorum & defunctorum. De solis vivis hic agitur. Cur fiat in Canone quorundam Sanctorum commemoratio. Quædam notatu digna de Cosma & Damiano. Diversos fuisse mores Ecclesiarum in hac Sanctorum commemoratione. De oratione Hanc igitur oblationem, ejusque variis formulis apud Antiquos.

I. Quoniam de Diptychis sæpe mentio facta est, & oratio, quæ *Memento* incipit, in quibusdam Missalibus M. SS. *Oratio super Diptycha* suscribitur, explicare hic breviter oportet, quid ea sint, & quis eorum in sacris usus fuerit. Diptychorum nomen à Ptychis, id est plicis derivatur: unde Diptycha tabulæ sunt, quæ duas habent plicas, de quibus, earumque profano usu plura ex Ethnicis scriptoribus congerit Heribertus Rosvuedus in *Onomastico ad Vitas Patrum*. Erant & Triptycha atque Pentaptycha, triplices nimirum & quintuplices tabulæ, de quibus Turnebus libro 9. *Adversar. cap. 23.* Publica etiam ratiocinia Polyptycha à Græcis dicta asserit Gothofredus ad l. 2. *de discussoribus lib. 10. Codicis*, quod illæ chartæ multas plicas haberent: quæ vox à Gregorio Magno lib. 7. *epist. 40. Indict. 2.* à Cassiodoro lib. 5. *epist. 16.* à Marculfo in *Formulis*, & ab aliis passim Latinis scriptoribus eo sensu usurpatur. Invenio autem tria fuisse genera Diptychorum sive tabularum, quibus nomina in singulis Ecclesiis inscribebantur. Pri-

imum erat peculiare Episcoporum, eorum præfer-
tim, qui illam Ecclesiam rexerant, dummodò
probitate ac sanctis moribus claruissent. Secun-
dum vivorum, in quibus eorum nomina descripta
erant; qui adhuc viventes, dignitate aliqua, vel
beneficiis illi Ecclesiæ collatis conspicui, vel alio
titulo benemeriti erant. In his primo loco Ro-
manus Pontifex, tum alii Patriarchæ, & pro-
prius Antistes; ac reliqui clero adscripti recen-
sebantur: postea Imperator, Principes, Magis-
tratus, & populus fidelis. Tertium erat mor-
tuorum, qui in catholica communione deceffe-
rant. Usus verò Diptychorum, eorumque le-
ctionem intra Missarum solemnias vel ab Aposto-
lis, vel ex illorum institutione seu traditione, ab
immediatis successoribus cœpisse satis constat ex
iis, quæ supra Cap. VIII. de nominum recita-
tione ex præcis Patribus allata sunt. Quod autem
spectat ad primum genus pro solis Episcopis cum
opinionem sanctitatis vita functis, eam inscriptio-
nem speciem quamdam habuisse canonizationis
seu beatificationis, fidem facit Dionysius in the-
oria capitis tertii eccles. Hierarchiæ. „ Sacrarum,
„ inquit, tabularum recitatio deprædicat eos, qui
„ sanctè vixerunt, & ad studiosæ vitæ perfectio-
„ nem constanter pervenerunt. Nos quidem eo-
„ rum imitatione ad beatissimum illum statum
„ quietemque deiformem adhortando ac manu-
„ ducendo: illos verò ceu viventes celebrando,
„ quippe ut Theologia docet, nequaquam mor-
„ tuos, sed ex morte ad vitam divinissimam
„ translatos. Ideo Ecclesia sollicitè semper ca-
vit, ne sanctorum Episcoporum nomina ob quo-
rundam pravorum hominum calumnias, vel ob
errores proborum è sacris Diptychis expunge-
rentur. Hæc enim expunctio pœna erat illis so-
lis irrogata, qui vel à fide defecerant, vel ob ali-
quod crimen à communione Fidelium abstenti-
erant. Notæ sunt diuturnæ altercationes de
Chrysofomi nomine in Diptycha referendo, in
quibus ipsum scribere multi renuebant, eò quòd
à Theophilo Alexandrino exauktoratus, tamen
iniquâ sententiâ, & non absolutus mortuus esset:
qua de re rescribens Theodoretus lib. 5. *histor. cap. 34.* ait Episcopos Occidentis non prius
cum Episcopis Ægypti, Orientis, Bosphori, &
Thraciæ communicare voluisse, quàm nomen
illius sanctissimi viri in tabulas defunctorum Epi-
scoporum retulissent. Et quidem S. Cyrillus
Theophili nepos, & in Cathedra Alexandrina
successor, diu renuit Chrysofomum recipere, ut
ex ejus & Attici litteris constat, quarum partem

Bbbb

Facun-

Facundus Hermaniensis *lib. 4.* integras affert Nicephorus *lib. 14.* sed tandem cessit, eumque recepit, ne gratiam & communionem Romanæ Ecclesiæ amitteret. Ex eodem more Adrianus II. in epist. communitoria ad synodum Tricallinam Episcopis mandat, ut decessorem suum Nicolaum Papam Apostolicæ recordationis in Diptychis Ecclesiarum scribi, & nomen ejus inter sacra Missarum solemnia recitari faciant. Plures occurrunt similes historiae in actis Conciliorum, & in epistolis veterum Patrum. Nec solum Episcopi, sed etiam Oecumenica concilia Diptychis inscripta sunt. In synodo Constantinop. sub Menna act. v. sepius à fidelibus conelamatum est, ut Diptycha portarentur ad ambonem. *Quatuor synodos Diptychis, Leonem Episcopum Romanum Diptychis, Diptycha ad ambonem;* nempe at publicè legerentur, & populus audiret nomina quatuor synodorum & Leonis Papæ, & Macedonii, atque Euphemii restituta. Tempore autem Diptychorum cucurrit omnis multitudo cum magno silentio circumcirca altare: & cum lectæ fuissent à Diacono appellationes sanctarum quatuor synodorum, & sanctæ memoriæ Archiepiscoporum Euphemii & Macedonii & Leonis, voce magnâ universi clamarunt, Gloria tibi Domine, & post hoc cum omni modestia completa fuit cum Deo Divina Liturgia. Justinianus item Augustus in epist. ad Epiphanius Constantinop. quam Codici inseruit L. 7. de summa Trinitate §. 5. ait: Nullus frustra nos turbet spe vana innixus, quasi nos contrarium quatuor conciliis fecerimus, aut faciamus, aut fieri à quibusdam permittamus, aut aboleri eorundem sanctorum quatuor conciliorum piam memoriam ex Ecclesiæ Diptychis sustineamus.

II. Cæteram cum de Diptychis sermo est, id minimè prætermittendum, quod præter tabulas quæ sola nomina in Ecclesiis recitanda completebantur, aliæ erant ab his diversæ, in quibus omnium, qui ad baptismum accedebant, nomina describi solebant. Quam tabularum seu Diptychorum diversitatem quidam non attendentes, existimarunt omnium prorsus fidelium nomina intra sacram synaxim à Diacono lecta fuisse. Atqui hoc absurdum omnino est: Fide enim jam propagatâ & eversâ idololatriâ ad eam recitationem nec menses nec anni sufficissent; præsertim in civitatibus, quæ innumerabilem populi multitudinem continebant. Delectus itaque habebatur, & in Diptychis tam viventium quàm de-

functorum, quæ publicè in Ecclesia recitabantur, eorum tantum nomina notabantur, qui inter cæteros aliqua speciali nota præminebant, facta de reliquis generali commemoratione. Jacobus Goar in variis lectionibus Liturgiæ Chrysostomi pag. 97. ex codice M. S. ducentorum & amplius annorum Bibliothecæ Christianissimi Regis hanc brevem exhibet formulam commemorationis vivorum. „ Memento mei, & cunctorum, & cunctarum. Joseph sanctissimi & universalis Patriarchæ, nempe Constantinopolitani, nomen enim Papæ scriptor schismaticus omisit, Philothei Alexandriæ, Marci Antiochiæ, Theophili Hierosolymorum, & profferente Domino Deo sancta dona N. honorando Sacerdote: Sacerdotum etiam adstantium, venerandi Presbyterii, ministerii in Christo, & omnis sacri ordinis cœtus. Pro salute, victoria, permanentia devotissimorum & Christum diligentium Imperatorum nostrorum: devotissimæ & Christum amantis Dominiæ nostræ Hypomenes monialis: devotissimæ & Christum amantis Dominiæ nostræ Eugeniæ Monialis: devotissimorum & Christum diligentium Imperatorum nostrorum Joannis & Mariæ. Pro pace & consistentia totius mundi, & sanctorum Dei Ecclesiarum: pro redemptione fratrum nostrorum captivorum: prosperitate & firmitate Christum diligentis exercitus: residui populi salute, & cunctorum & cunctarum. Porro hæc formulâ contractior est, alias autem ampliores esse non dubito. De Diptychis mortuorum infra agam. Vivi autem dicuntur offerre pro se suisque omnibus, pro redemptione animarum suarum, pro spe salutis & incolumitatis suæ: memoriæ Sanctorum communicantes & eos venerantes; Ecclesia enim, quæ militat in terris, cum ea communicat, quæ in cœlis triumphat. Usus autem commemorandi B. Virginem & Sanctos in Missâ omnium Ecclesiarum immemorabili consuetudine comprobatur, ut patet ex earum Liturgiis. Cyrillus Hierosolymitanus sacram synaxim describens Cathech. V. Mytagogica affert Sacerdotem memoriam in ea facere SS. Patriarcharum, Prophetarum, Apostolorum, Martyrum, ut Deus orationibus illorum, & deprecationibus suscipiat preces nostras. Augustinus lib. de Virginitate cap. 45. „ Fidelibus, inquit, notum est, quo loco Martyres, & quo defunctæ sanctorum testimoniales ad altaris sacramenta recitentur. Idem tract. 84. in Joannem. „ Ideo ad mensam Domini

Domini non sic Martyres commemoramus, quemadmodum alios, qui in pace requiescunt, ut etiam pro eis oremus; sed magis ut ipsi orent pro nobis, ut eorum vestigiis adhaereamus. *Et serm. 17. de verbis Apostoli.* Martyres eo loco recitantur ad altare Dei ubi non pro ipsis oratur: pro cæteris autem commemoratis defunctis oratur. Agit de hac Sanctorum commemoratione apud Græcos Nicol. Cabasilas in *exposit. Liturgiæ cap. 33.* Maronitæ in sua Missa hanc ipsam commemorationem sic peragunt. Memoria Domini Dei, & salvatoris nostri Jesu Christi, & totius dispensationis illius sacræ quæ est erga nos, recordamur in hoc momento. Item patris nostri Adam, & matris nostræ Evæ, & omnium hominum, qui placuerunt ante Deum ab Adamo usque in hodiernum diem, scienter autem & nominatim sanctæ & laudabilis Virginis, & in omni tempore beatæ genitricis Dei Mariæ, & Prophetarum, Apostolorum, Martyrum, Confessorum, Justorum, Sacerdotum, Patrum, sanctorum, & Doctorum, Rectorum, Religiosorum, & omnium Virginum, & Sancti N. supra cujus altare offerimus.

III. In canone Romano post B. Virginem & Apostolos, Martyres duodecim nominantur. Confessorum nulla fit mentio, vel quia Martyres passionem & mortem Domini, quæ in hoc sacrificio repræsentatur, effuso sanguine imitati sunt: vel quia canon edictus est, antequam Confessorum memoria celebraretur, de quibus silent tribus prioribus sæculis Ecclesiastica monumenta. Quarto verò Gregorius Nyssenus Basilii laudes celebravit in die anniversaria obitus ejus, Gregorius quoque Nazianzenus Athanasii. Obiit eodem sæculo Martinus Turonensis, cujus festivitas statim colitur, ut alibi notavimus, & idem solus ex Confessoribus officium proprium in vetustissimis Breviariis habet, quia ipsi primo publicis ab Ecclesia cultus tributus est. Cur autem Lini, Cleti, Clementis, & cæterorum potius quam aliorum mentio fiat, evidens ratio assignari non potest, & fortassis non una & eadem omnium & singulorum est. Porro omnes, qui hic nominantur, vel Romæ passi sunt, vel in locis Romano Patriarchatus immediatè subjectis: ex qua consideratione hæc diu anceps, nesciens qua de causa soli inter orientales Cosmas & Damianus Arabes, & in Ægæa civitate martyrio coronati, hoc loco recenserentur. Sed tandem inveni tria fuisse pa-

ria sanctorum ejusdem nominis Cosmæ & Damiani: unum Martyrum in Arabia, alterum Confessorum in Asia, tertium Martyrum qui Romæ martyrium subierunt. Extrat de his ex M. SS. græcis syntagma historicum Viennæ in Austria editum, interprete Simone Wangnereckio. Arabum memoria in Menæis legitur die XVII. Octobris, Romanorum I. Julii, Confessorum I. Novembris. Quomodo autem Latini solos Arabes colant die XXV. Septembris, qua Romano Martyrologio inscripti sunt, quomodo confusa sint horum omnium acta, & quid in notis ejus diei peccaverit Baronius, eruditè pertractat Reinoldus Dehnius in Præfatione Apologetica prædicto Syntagmari præfixa. Credibile est amissa fuisse acta Romanorum, & per ignorantiam seu negligentiam substitutos Arabes, quorum passio illustrior fuit. Omnes professione Medici fuerunt, & dicti Anargyri, quia sine pretio ægros curabant. Ex qua professionis, & nominum similitudine facilè æquivocatio & confusio oriri potuit. Agit etiam de his Florentinus in suo Martyrologio ad diem XXVII. Septembris, ubi optimè advertit, Romanis in Urbe dicatam Ecclesiam, eorumque Natalitia tum in veteri Calendario, tum in libro Sacramentorum S. Gregorii V. Kalend. Octobris inscripta fuisse. Et hos proculdubio esse censeo, qui in canone nominantur. Ambrosiani post Apostolos addunt Xyltum, Laurentium, Hippolytum, Vincentium, Cornelium, Cyprianum, Clementem, Chryzogonum, Joannem & Paulum, Cosmam & Damianum, Apollinarem, Vitalem, Nazarium & Celsum, Prothasium & Gervasium, Victorem, Narborem, Felicem, & Calimerum. In libro Sacramentorum Petaviano post nomina Cosmæ & Damiani hæc addita sunt, Dionysii, Rustici, & Eleuterii, Hilarii, Martini, Augustini, Gregorii, Hieronymi, Benedicti. In Codice Bibliothecæ Vaticanæ Palatinæ parisi antiquitatis cum superiori num. 495. adduntur nomina Hilarii, Martini, Augustini, Gregorii, Hieronymi, Benedicti, & manu recentiori Uldarici, Adalberti. Codex item Vaticanus num. 4772. addit Donatum, Hilarium, Laurentium, & Pergentinum. Et alius num. 4770. Hilarium, Martinum, Augustinum, Gregorium, Hieronymum, Ambrosium, Benedictum, Isidorum. Eadem nomina Hilarii, Martini, Augustini, Gregorii, Hieronymi, & Benedicti leguntur in libro Sacramentorum, quem edidit Menardus.

At hæc additamenta particularium Ecclesiarum fuerunt: nam Ordo Romanus eos tantum Martyres admittit, qui in hodierno Canone sunt, Confessoribus semper exclusis. Quare nonnulli haud temerè existimantur Lucam & Marcum Evangelistas non esse in Canone, quia dubium est an fuerint Martyres. Adjungunt aliqui Codices nomen Sancti, cujus eâ die festiuitas celebratur, quod ex Liturgiis Basilii & Chrysostomi desumptum est. Refert etiam Matthæus Paris in vita Guillelmi Abbatis S. Albani interrogatum Innocentium III. an liceret addere in secreto Missæ nomen illius Sancti, cujus corpus in Ecclesia requiescit, respondisse id sibi dignum iurique consonum videri; Sed nihil addendum esse jam supra ostensum est.

IV. In sequenti oratione, *Hanc igitur oblationem*, rogat Deum Sacerdos, ut oblationem ipsius, cunctæque familiæ suæ, omnium videlicet assistentium, qui olim oblati muneribus, nunc voto & animo offerunt, placatus accipiat: tum pacem petit in præsentis sæculo, ereptionem à perpetua damnatione, & æternam patriæ felicitatem. Hæc autem verba, *Diesque nostros in tua pace disponas*, cum reliquis usque ad finem orationis, addidit Gregorius Magnus, ut referunt in ejus vita Joannes Diaconus & Anastasius. In festiuitatibus Paschæ & Pentecostes fit specialis oblatio pro renatis ex fonte baptismatis, quæ in omnibus antiquis codicibus extat. In vetustissimo autem sacramentorum libro Reginæ Sueciæ specialis intentio sæpe in hac oratione exprimitur, propter quam sacrificium offertur.

In Missa Dominicæ tertiæ Quadragesimæ pro scrutinio Electorum. „ Hanc igitur oblationem „ Domine ut propitius suscipias deprecamur, „ quam tibi offerimus pro famulis & famulabus „ tuis, quos ad æternam vitam & beatum gratiæ „ tuæ dinumerare, eligere, atque vo- „ care dignatus es. Et recitantur nomina Ele- „ ctorum, & postquam recensita fuerunt, dicitur: „ Hos Domine fonte baptismatis innovandos, „ spiritus tui munere ad sacramentorum tuorum „ plenitudinem poscimus præparari. Porrò hic notandum, quod in *Memento* hujus Missæ recenseantur nomina susceptorum, & hoc loco nomina electorum.

Feria V. in cœna Domini. „ Hanc igitur ob- „ lationem Domine cunctæ familiæ tuæ, quam „ tibi offerunt ob diem jejunii cœnæ Domini- „ cæ, in qua Dominus noster Jesus Christus tra- „ didit discipulis suis corporis & sanguinis sui my-

„ steria celebranda, quæsumus Domine placatus „ intende, ut per multa curricula annorum salva „ & incolumis munera tua tibi Domine mereatur „ offerre; diesque nostros, &c. In Missa de Pa- „ scha annotino, quam festiuitatem, qui in Pascha- „ te baptismi gratiam susceperant, anno sequenti „ celebrabant, die anniversaria suæ regenerationis. „ Hanc igitur oblationem famulorum famula- „ rumque tuarum, quam tibi offerunt annua re- „ colentes mysteria, quibus eos tuis adoptasti re- „ galibus institutis, quæsumus Domine placatus „ intende, pro quibus supplices preces effundi- „ mus, ut in eis & collata custodias, & promissæ „ beatitudinis præmia largiaris; diesque no- „ stros.

In dedicatione novæ Basilicæ. „ Hanc igitur „ oblationem famuli tui vel famulæ tuæ illius, „ quam tibi offerunt hanc dedicantes Ecclesiam „ quæsumus Domine placatus accipias, nostras- „ que preces dignanter exaudias, ut sint oculi „ tui aperti super domum istam die ac nocte, „ templumque hoc in honorem Beatorum Mar- „ tyrum tuorum illorum, vel illarum Sanctarum, „ & Confessorum sacris mysteriis institutum, cle- „ mentissimus dedica, miserator illustra, propi- „ tius splendore clarifica. Cunctam familiam „ tuam ad aulæ hujus suffragia concurrentem be- „ nignus exaudi, ejusdemque conditorum omnia „ desideria cordis complacita tibi pius adimple, „ votisque responde. Augmenta eis annos vitæ „ & temporum felicitatem, ut per spatia longæva „ viventes melioribus ornamentis studio eorum „ locus iste refulgeat: diesque nostros.

In natali consecrationis Presbyteri, qualiter sibi Missam debeat celebrare. Mos enim antiquorum fuit, singulis annis diem recolere suæ Ordinationis, seu Professionis quoad Religiosos, qui ritus in sola die anniversaria consecrationis Episcoporum hodie remansit: & hunc diem natalem vocabant, diem verò nativitatis ex utero matris, natalem genuinum nuncupabant. „ Hanc igitur oblationem quam tibi offero ego „ tuus famulus hodie, ob diem quo me nullius „ dignum meriti, sed solo tuæ misericordiæ dono „ ad hunc locum perducere dignatus es Presbyte- „ rii, quæso placatus accipias: diesque nostros.

In consecratione sacræ virginis, quæ in Epiphania, vel secunda feria Paschæ, aut in Apostolorum natalitio celebratur. „ Hanc igitur obla- „ tionem famulæ tuæ quam tibi offert ob diem „ natalis sui, in quo eam tibi socians sacro vela- „ mine protegere dignatus es, quæsumus Domine „ pro.

propitiatus sanctifica, ut tibi Domino, ac spon-
so suo venienti cum lampade sua inextinguibili
placitura occurrere mereatur.

In Missa pro his qui Agapen faciunt. Hanc
igitur oblationem Domine famuli tui illius,
quam tibi offert cum justis eleemosynis suis,
quas in pauperes tuos operatur; ut placatus
suscipias deprecamur, pro quo majestati tuæ
supplices fundimus preces, ut adjicias ei tem-
pora vitæ, ut per multa curricula annorum læ-
tus tibi in pauperes tuos hæc operetur, atque
annua tibi vota persolvat.

In trigésimo vel annuali nuptiarum. Hanc
igitur oblationem famulorum tuorum, quam
tibi offerimus ob diem trigésimum vel annua-
lem, quo eos jugali vinculo sociare dignatus es,
ut placatus suscipias deprecamur, pro quibus
tremendæ pietati tuæ supplices fundimus pre-
ces; ut pariter bene & pacificè senescant, & vi-
deant filios filiorum suorum usque in tertiam &
quartam progeniem, & te benedicant omnibus
diebus vitæ suæ.

In natali genuino. Hanc igitur oblationem
famuli tui illius, quam tibi offert ob diem ge-
ninum natalis sui, quo eum de maternis visce-
ribus in hunc mundum nasci iussit ad recogno-
scendum Deum vivum & verum, ut placatus
suscipias deprecamur: pro quo majestati tuæ
supplices fundimus preces, ut adjicias ei annos
& tempora vitæ, ut per multa curricula anno-
rum lætus tibi hæc sua vota persolvat, atque
ad optatam perveniat senectutem, & te benedi-
cat omnibus diebus vitæ suæ.

Pro defuncto. Hanc igitur oblationem ser-
vitutis nostræ quam tibi offerimus pro anima
famuli tui illius, quæsumus Domine placatus
intende, pro quo majestati tuæ supplices fun-
dimus preces, ut eum in numero sanctorum tuo-
rum tibi placentium facias dignanter adscribi:
dieisque nostros, &c. Sunt & alia multa ejus-
dem generis in eo Codice, sed hæc in exemplum
allata sufficiunt.

CAPUT XIII.

De Consecratione, ejusque forma & ritu.
Olim Fideles post verba Consecrationis
respondabant Amen. Mos elevandi Sa-
cramentum antiquissimus apud Grecos.
Quando cæperit apud Latinos. Explican-

tur reliqua usque ad commemorationem
defunctorum. Error Græcorum schisma-
ticorum perstringitur. Latini ab eorum
calumnia vindicantur.

I. Accedimus ad Consecrationem, cui præ-
mittitur hæc oratio, *Quam oblationem &c.*
qua a Palchasio lib. de corp. & sang. Christi cap.
12. sic explicatur. Rogamus hanc oblationem
benedictam, per quam nos benedicamur: ad-
scriptam, per quam nos omnes in cælo adscri-
bamur: ratam, per quam in visceribus Chri-
sti censeamur: rationabilem, per quam à be-
stiali sensu exuamur: acceptabilemque facere
digneur; quatenus & nos per hoc quia in
bis displicuimus, acceptabiles in ejus unico
Filio simus. Hæc Palchasius sub Augustini
nomine citatus à Gratiano de consecr. dist. 2.
cap. 72. & à S. Thoma 3. p. qu. 83. art. 4. Re-
peritur hæc ipsa oratio apud Ambrosium lib. 4.
de Sacram. cap. 5. Tum ait Sacerdos, *Qui pridie*
quam pateretur, accepit panem, & quæ sequuntur
ut possit in persona Christi formam ipsam
proferre, qua idem Dominus & Salvator usus
est in hoc Sacramento conficiendo. Observat In-
nocentius lib. 4. *mysteriorum Missæ cap. 5.* tria
hic commemorari, quæ non sunt in Evangelio,
videlicet *elevatis oculis in cælum*: & in calicis
consecratione *æterni testamenti*, & *mysterium*
fidei: quæ tamen asserit addita ex Apostolica
traditione. Walfridus & Micrologus opinati
sunt, ab Alexandro Papa additam hanc clausu-
lam, *Qui pridie*: sed rectius sentit Alcuinus
etiam Apostolis in usu fuisse. Extat autem in Li-
turgia Jacobi & Clementis, & apud Ambrosium
lib. de Sacramentis. Christum autem, cum gra-
tias Patri acturus erat, oculos in cælum elevare
consuevisse, notum est ex Evangelio: nec du-
bitare licet, quin eundem ritum in hac maxima
actione servaverit, licet non scripserint Evan-
gelistæ. Forma consecrationis panis in Litu-
rgiis Græcorum hæc est: *Hoc est corpus meum,*
quod pro vobis frangitur; addunt Jacobus & Mar-
cus, & *datur*, sive *distribuitur*, *in remissionem*
peccatorum. In Missali Mozarabum, *Hoc est*
corpus meum, quod pro vobis tradetur. Integra
formula qua vinum consecratur, ex Evangelis-
tis accepta est, his vocibus additis *æterni &*
mysterium fidei: quæ in Liturgiis Græcorum
non extant. In Missali Mozarabum sic concepta
est; *Hic est calix novi Testamenti in meo sangui-*
ne, qui pro vobis & pro multis effundetur in re-
missio-

missionem peccatorum. In Liturgia Jacobi, *Hic est sanguis meus novi Testamenti, qui pro vobis & multis effunditur & datur in remissionem peccatorum.* Apud Basilium & Chrysostomum eadem est, excepto verbo & *datur*. Hæc verba *Mysterium fidei* non sunt in Ordine Romano; sunt tamen in omnibus antiquissimis Missalibus M. SS. quos vidi. Erasmus Roterodamus temeritatem suam ac impietatem ostendit cum in Annotationibus ad cap. 11. primæ ad Corinthios optare se ait, ut Scriptura nobis exprimeret, quibus verbis Christus consecravit, & quibus nos oporteat consecrare. Utrumque enim Scriptura expressit, & manifestè tradidit Ecclesia divino magisterio edocta, debere nos facere quemadmodum fecit Dominus, à quo Apostolus accepisse se ait quod & tradidit nobis: & quandoquidem Erasmus ad antiquos Patres provocare solet, docere eum poterat, si aures audiendi habuisset, Latinorum antiquissimus Tertullianus, qui lib. 4. adv. Marcionem cap. 40. ait: *Acceptum panem & distributum discipulis corpus illum suum fecit, dicendo, Hoc est corpus meum.* De qua Tertulliani sententia cum his quæ sequuntur, nos alibi fusiùs. Græci & alii Orientales verba consecrationis elatâ voce pronuntiant, & populus respondet *Amen*. Dionysius Alexandrinus de hoc ritu testimonium perhibet epist. ad Xystum Romanum Pontificem apud Eusebium lib. 7. hist. eccl. cap. 9. *Qui gratiarum actionem, inquit, frequenter audierit, & qui cum cæteris responderit Amen, qui ad sacram mensam assiterit, & quæ sequuntur.* Eundem morem servabat olim Ecclesia occidentalis, omnes enim audiebant sanctissima & efficacissima verba, quibus Christi corpus conficitur. Hinc Tertullianus lib. de spectaculis cap. 25. in eos invchitur, qui eo ore quo *Amen* in sanctum protulerant, gladiatori testimonium reddere non verebantur. Ambrosius lib. de iis qui initiantur ait: *Ante consecrationem aliud dicitur: post consecrationem sanguis nuncupatur. Et tu dicis Amen, hoc est, verum est.* Alcuinus idem affert, & ex eo Florus magister in expositione Missæ: *„Amen autem quod ab omni Ecclesia „respondetur, interpretatur verum, non ubicumque „que & quomodocumque, sed mystica religione. „Hoc ergo ad tanti mysterii consecrationem, „sicut & in omni legitima oratione respondent „Fideles, & respondendo subscribunt. Postea statutum est, ut Canon submissa voce recitaretur, & sic desit ea consuetudo sæculo decimo, ut conjicio, quia post Florum, qui nono labente*

vixit, ejus mentionem non reperi apud ævi posteriores scriptores.

II. Latini peracta consecratione, Græci paulò ante communionem, ut ex Liturgiis Jacobi, Basilii, & Chrysostomi manifestum est, corpus Dominicum & calicem elevant, ut à populo adoretur. Idque ab antiquo tempore fieri solitum indicant scriptores Græci; Dionysius cap. 3. Eccl. hierarchiæ, *Divinissima, inquit, consecrata mysteria, & in aspectum ducit quæ celebravit.* Et infra. *Obiecta munera in apertum producit.* Basiliius lib. de Spiritu sancto cap. 27. *Invocationis verba, cum ostenditur panis Eucharistiæ & poculum benedictionis, quis sanctorum scripto nobis reliquit? S. Germanus in contemplatione rerum Ecclesiasticarum circa finem: elatio autem in altum venerandi corporis repræsentat crucis elevationem.* Anastasius Synaita serm. de sacra synaxi: *sacerdos post sanctificationem sacrificium incrementum, attollit panem vitæ, & omnibus illum ostendit.* Maronitæ post orationem Dominicam & alias preces eadem hoc ritu peragunt elevationem. Sacerdos elevat corpus Christi, & vocem attollens dicit: *„ Sancta sanctis in perfectione, puritate, & sanctitate dentur. Respondet populus, „ unus Pater sanctus, unus Filius sanctus, unus „ Spiritus sanctus. Gloria Patri, & Filio, & „ Spiritui sancto. Tum elevat calicem dicens: Ita „ Domine in veritate & verè credimus in te, si „ cut credit in te Ecclesia sancta Catholica, „ quia es unus Pater sanctus, cui gloria, Amen; „ unus Filius sanctus, cui gloria, Amen; unus „ Spiritus sanctus, cui gloria & gratiarum actio „ in sæcula, Amen. Eundem ritum sequuntur Æthiopes, nam sancta dona elevant ante communionem dicente Diacono, *Inspiciamus.* Tum ait Sacerdos, *Sanctum date sanctis.* Subdit populus, *unus Pater sanctus, unus Filius sanctus, unus Spiritus sanctus.* Et sacerdos elevans Sacramentum dicit alta voce, *Domine Jesu Christe miserere nobis.* Habet exemplum in veteri Testamento hæc hostiæ elevatio: nam passim legimus partem victimæ à sacerdotibus elevatam coram Domino; Exodi 29. Levitici 7. & 23. Numerorum 5. 6. & 8. David quoque Eucharistiæ nostræ elevationem prædixisse dicitur Psal. 71. vers. 17. Siquidem verba illa, *Eritis firmamentum in terra in summis montium,* paraphrasis Chaldaea sic legit, *Erit placenta tritici in capitibus sacerdotum,* sicut in commentario ejusdem Psalmi refert Genebrardus, quod Hebræorum magistri, qui ante Christum vixerunt, de sacrificio venturi Messiae expli-*

explicarunt, si vera tradit Galatinus *lib. 10. arcannorum Catholicæ veritatis cap. 4.* & ante ipsum Raimundus Martinus in Pugione Fidei *Parte 3. dist. 3. cap. 15.* De campana pulsanda, dum fit elevatio, extat statutum Guillelmi Parisiensis Episcopi To. VII. conciliorum Bini p. 1. c. 14. „Sicut alias, *inquit*, statutum fuit, in celebratione „ne Missarum, quando Corpus Christi elevatur, „in ipsa elevatione vel paulò ante, campana pulsatur, ut sic mentes fidelium ad orationem excitentur. Et Ivo Carnotensis, qui eodem tempore vixit, ejus ritus meminit *epist. 142.* qua gratias agit Matildi Anglorum Reginae ob campanas quas dederat Ecclesiæ B. Virginis, quarum sonitu renovari ait in cordibus fidelium ipsius Reginae memoriam, tunc præsertim, „quando illa „solutaris hostia pro nobis redimendis in ara crucis oblata per novi sacerdotii ministros in Domino mini mensa quotidie consecratur. Ex quibus discimus, hanc piam consuetudinem viguisse in Gallia initio sæculi XII. At verò in Germania sequenti sæculo introducta fuit à Guidone Cardinali, qui prius fuit Abbas Cistercii, cum legatus Apostolicæ sedis Coloniam missus est ad confirmandam Othonis Imperatoris electionem. Hic enim, ut scribit Cæsius Heisterbacen. *lib. 9. Dialog. cap. 51.* „bonam illic consuetudinem „instituit, ut ad elevationem hostiæ omnis populus in Ecclesia ad sonitum nolæ veniam peteret, sicque usque ad calicis benedictionem „prostratus jaceret. Contigit hoc anno 1203, ut refert Odoric. Raynaldus *tom. 13.* Annalium Ecclesiasticorum. Quo verò tempore in Italia, aliisque regionibus hic mos inceperit, incertum est. Nec etiam liquet, quæ prima origo fuerit in Ecclesia Latina elevandi sacra mysteria statim ac consecrata sunt: in antiquis enim Sacramentorum libris & in codicibus Ordinis Romani tam excusis, quàm M. SS. nec in præcis rituum expostitoribus Alcuino, Amalario, Walfrido, Micrologo, & aliis aliquod ejus vestigium reperitur. Ea dumtaxat in Ordine Romano elevatio commemoratur, qua calix attollitur ante orationem Dominicam, *Cum dixerit*, Per quem hæc omnia Domine, *erigit se Archidiaconus solus, & cum dixerit per ipsum & cum ipso, levat cum offertorio calicem per ansas & tenet exaltans illum juxta Pontificem.* Stephanus Durandus, *lib. 2. cap. 40.* ab ipsis Ecclesiæ incunabilis consuetum putat Eucharistiam in altum tollere, Græcorum Patrum testimonio suffultus, qui de Latinis ritibus nihil probant. Scriptor Eterodoxus id primum

introducendum comminiscitur in Concilio Lateranensi sub Innocentio III. sed crassa juris & facti ignorantia, ut ex Guillelmo & Ivone supra citatis evincitur, qui integro sæculo Innocentium antecesserunt: quibus accedit Hildebertus Turo-nensis ipsam elevationem commemorans in versibus de sacrificio Missæ. Solent quædam Galliarum Ecclesiæ, dum tollitur in altum hostia, eos versiculos canere, *O salutaris hostia, &c.* idque rogante Ludovico XII. ab Episcopis illius regni ingruentibus undique bellis statutum fuit: cum tamen satius sit Christum in silentio adorare, sicut consuevit Romana Ecclesia: quod etiam sancitum est in Concilio Provinciali Colonienfi *P. 2. can. 14.* Synodus verò Augustana *c. 18.* quamvis permittat Antiphonas ad sacrificium pertinentes sub elevatione decantari, rectè tamen subdit, melius fore & veteri Ecclesiæ convenientius præsentiam Dominici corporis in altissimo silentio prostratos venerari. Missale Carmelitarum post elevationem calicis recitari præcipit diebus ferialibus Quadragesimæ in Missa conventuali psalmum, *Deus venerunt gentes*, cum hac oratione; „Pientissime Deus, qui iniquitatum ad te conversorum non recordaris, sed eorum gemitus clementer exaudis, respice templa tua infidelium manibus profanata, & tui electi gregis afflictionem: reminiscere hæreditatis tuæ effusione pretiosissimi sanguinis tui Unigeniti acquisitæ: vineamque tua plantatam dextera, quam ferus aper exterminare cõversus devastantium rabiem tua virtute corrobora, victores effice, in eaque bene operantes tui fac regni possessores. Per eundem. Diebus verò Dominicis & festis eodem loco dicunt Psalmum. *Letatus sum*, cum orationibus Ecclesiæ *v. e. Hostium nostrorum. Deus à quo sancta desideria.*

III. Peracta consecratione, in omnibus Liturgiis Christi mandatum commemoratur præcipientis, ut ipsum sacrificium in ejus memoriam peragamus, *Hæc quotiescumque feceritis, in mei memoriam facietis.* Quis enim auderet ad altare Dei accedere, & augustissimum mysterium celebrare, nisi Dominus tanti sacramenti institutor præcepisset? Ideo, ait Gaudentius *tract. 2. de Paschate*, „Discipulis mandavit, quos primos Ecclesiæ suæ constituit sacerdotes, ut „indefinenter ista vitæ æternæ mysteria exercerent, quæ necesse est à cunctis sacerdotibus per singulas totius orbis Ecclesias celebrari, usque quo-

quo iterum Christus de caelis adveniat, quod & ipsi sacerdotes & omnes pariter fidelium populi, exemplar Passionis Christi ante oculos habentes quotidie, & gerentes manibus, ore etiam sumentes ac pectore, redemptionis nostrae indelebili memoriâ teneamus. Propterea Ecclesia Domini mandato obsequens, sequentia verba recitari constituit: *Unde & memores Domine nos servi tui, sed & plebs tua sancta*, fidelis scilicet & in Ecclesiae gremio consistens; sancta, non quidem actu, cum non omnes sancti sint, sed vocatione, debito, & professione; quae vel praesens adest sacrificio, vel in unitate Ecclesiae ubique degens particeps est sacrificii, „ ejusdem Christi filii tui Domini nostri tam beatâ passionis, nec non & ab inferis resurrectionis, sed & in caelos gloriosae Ascensionis, offerimus „ praclarâ majestati tuae de tuis donis ac datis hostiam puram, & quae sequuntur. Eadem hoc loco expressit Chrysostomus in sua Liturgia his verbis. „ Memores igitur salutaris hujus mandati „ & omnium quae pro nobis facta sunt, crucis, sepulchri, triduanæ resurrectionis, in caelos ascensionis, à dextris sessionis, secandi & gloriosi cursus adventus, tua ex tuis tibi offerimus per orationia & in omnibus. Auctor libri Pontificalis in vita Alexandri I. ait, *Hic passionem Domini miscuit in precatone sacerdotum, quando Missae celebrantur.* Ad quae verba notat in scholiis ineditis Petrus Urbevitani, *ibi videlicet, tam beatâ passionis.* Alii etiam passim scribunt hanc orationem, unde & memores, ab Alexandro institutam. Sed si præcisè de memoria passionis sermo sit, sive istis sive aliis verbis fiat, ea certè non fuit ab hoc sancto Pontifice instituta, ut præclare observat Baronius anno 132. num. 3. habemus enim hac de re expressum in Evangelii præceptum Domini: & Paulus 1. ad Cor. c. 11. luculentum ejusdem rei testimonium præbet dicens, *Quotiescumque manducabitis panem hunc & calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis donec veniat:* quia nimirum durabit hoc sacrificium usque ad secundum Christi adventum in fine mundi. Extat apud Ambrosium hæc oratio lib. 4. de Sacramentis, simul cum sequenti, qua propitium Dei vultum super munera nostra precamur, quatenus nostra sunt, ne fortè propter iniquitates nostras minus grata sint Deo, quae alioquin ex parte rei oblatae, & ex parte primarii offerentis, qui est Christus, semper illi placita sunt: Similia habentur in Liturgia Jacobi & Basilii, & ad ea verba, quibus Melchisedech summus sacerdos nuncupatur,

respexit auctor quaestionum veteris & novi Testamenti supra à nobis citatus Cap. II. §. 2. Anastasius in vita Leonis Magni refert, eum constituisse, ut infra actionem sacrificii diceretur *sanctum sacrificium, immaculatam hostiam*, quae sunt postrema verba hujus orationis. An verò hæc sola verba huic orationi, an ipsam integram orationem Canon Leo addiderit, Pamelius noluit definire Tom. 1. Liturgicorum pag. 572. At ego censo, nihil addidisse nisi prænotata verba, ipsius enim orationis memoratus auctor quaestionum utriusque Testamenti mentionem facit, qui Leone antiquior fuit. Maronitæ quoque in sua Liturgia veterum Patrum sacrificia commemorant hac oratione. „ Deus qui accepisti sacrificium „ Abel in planitie, & Noë in arca, & Abraham in „ summitate montis, & Davidis in area Dofon „ Jebusæi, & Heliae in monte Carmelo, & quæ „ drantes viduæ in gazophylacio, tu Domine „ Deus accipe oblationes istas, quae offeruntur „ tibi per manus meas infirmas & peccatrices, „ & fac in eis Domine Deus memoriam bonam „ vivis & defunctis, pro quibus offeruntur, „ & benedic habitationem offerentium eas. Amen.

IV. Post hæc Sacerdos externo gestu summam indicans animi demissionem, supplex Deum rogat, ut præferri jubeat, non ipsa corporis & sanguinis Christi mysteria; sed vota, fidem, & preces fidelium, in sublime altare suum, de quo Irenæus ait lib. 4. cap. 34. *Est altare in caelis, illuc preces nostrae & oblationes diriguntur per manus S. Angeli sui, cujus ministerio fidelium orationes in caelum deferri testatur Scriptura, Tobiae 12. & Apoc. 8.* Unde Tertullianus lib. de orat. cap. 12. eorum irreverentiam acriter reprehendit, qui sedendo orant, *sub conspectu, inquit, Dei vivi, Angelo adhuc orationis astante.* Id autem à Deo poscit Sacerdos, ut quotquot Christi corpus & sanguinem ex ea altaris participatione sumpserint, omni benedictione caelesti & gratia repleantur. Nam cum olim, qui aderant, communicarent, pro illis est hæc deprecatio: & hinc deducitur eam antiquissimam esse, cujus etiam meminit Ambrosius lib. cit. de Sacramentis. Ex hac oratione scriptor schismaticus Nicolaus Cabasila in expositione Liturgiae Latinis appingit recentioris Graeciae pessimum ac detestandum errorem, consecrationem scilicet non fieri verbis in persona Christi à Sacerdote prolatis, sed precatone ejusdem Sacerdotis postea orantis & dicentis; *Fac hunc panem pretiosum corpus Christi tui,*

tui, quæ post verba consecrationis extat in Liturgia Chrysofomi; ac si verba Christi ad conficiendum Sacramentum inefficacia forent, aut forma Eucharistiæ deprecatoria sit. Sed præstat verba Cabasilæ audire, quibus Latinos hujus hæresis assertores efficere conatur ex verbis orationis, *supplices te rogamus*, de qua nunc agimus, perperam intellectis, & ad prævium sensum violentâ explicatione pertractis. Postquam enim cap. 29. dixit verba Christi narrative tantum proferri, & non sufficere ad donorum sanctificationem, subdit cap. 30. „Quod autem os eis, „qui contradicunt, omnino obstruit, est quod „etiam Latinorum Ecclesia, ad quam se referre „videntur, post verbum Domini pro donis oratione „re non recusat. Si autem ideò falluntur, quod „Latini non statim post Domini prolatum sermone „monem orant, & quod non aperte petunt sanctificationem, & mutationem in corpus Dominicum, sed aliis utuntur nominibus eò ferentibus, & quæ tantumdem valent. Quæ est autem oratio? Jube sursum ferri dona hæc in manu Angeli ad supercœlestem tuum altare. Dicant enim: quid est hoc, sursum dona deferri? Vel enim localem eis translationem precantur à terra & inferioribus locis in cœlum, vel dignam aliquam & ab humilioribus ad altiora mutationem. Et paucis interjectis. Unde manifestum est, eos omnino scire, ea adhuc esse panem & vinum, quæ sanctificationem nondum susceperunt, & propterea pro ipsis quidem orant, quæ oratione adhuc indigent. Orant autem ut ea sursum ferantur, ut quæ adhuc inferiis sita sint; & ad altare, ut quæ nondum sint sacrificata, ut illic posita sacrificentur. Hæc Cabasilæ, Latinæ Ecclesiæ Catholice deprecationem ad suam hæresim distortâ interpretatione detorquens. At Græci orthodoxi veterum Patrum suorum ac fidei sententiæ adherentes, hæc de re in Concilio Florentino à Latinis interrogati, aperte professi sunt, panem & vinum in corpus & sanguinem Christi per ipsius verba transubstantiari: illam verò orationem, *Fac hunc panem pretiosum corpus, &c.* quam postea adjungunt, hunc sensum habere, ut quod jam consecratum est verbis Christi, fiat suscipientibus in salutem. Hæc ipsorum verba sunt sess. 25. Concilii. *Faterinos diximus, per hæc verba Hoc est corpus meum, transubstantiari sacramentum panem & fieri corpus Christi: sed postea quemadmodum & vos dicitis, Jube hæc perferri per manus sancti Angeli tui in sublime altare*

tuum; ita nos quoque oramus dicentes, ut Spiritus sanctus descendat super nos, & efficiat in nobis panem hunc pretiosum corpus Christi sui, transmutetque ipsa dona Spiritu sancto suo, ut fiant communicantibus in purgationem animæ, in remissionem peccatorum, & non fiant in iudicium aut condemnationem nostram.

V. Hanc autem veram & orthodoxam esse illorum verborum *Fac hunc panem, &c.* explicationem, hunc legitimum sensum, quem Græci Antistites professi sunt, quarundam etiam in Occidente Ecclesiarum consensus evincit. Ritus enim Mozarabicus, quo omnes Hispaniæ & Galliarum Ecclesiæ olim utebantur, ut Lib. I. Cap. XI. & XII. ostensum est, post consecrationem brevem ponit orationem quæ *Post Pridie*, sive *post Secreta* inscribitur: & in ea sacerdos precatur, ut descendat Spiritus sanctus & dona benedicat atque sanctificet, ac si nondum benedicta & sanctificata forent. Ita legimus in Missa S. Germani, quam ex veteri codice M. S. transcripsimus supra Cap. XII. *Descendat super hæc, quæ tibi offerimus, Verbum tuum sanctum: descendat inestimabilis gloriæ tuæ Spiritus, ut fiat oblatio nostra hostia spiritalis.* Ita sæpius in Mozarabico. In die Natalis Domini: *In altare tuum panis ac vini holocausta proponimus, rogantes ut has hostias Trinitas indivisa sanctificet.* Dominica secunda post octavam Epiphaniæ: *Quæsumus ut oblationem hanc Spiritus tui permixtione sanctifices, & corpus ac sanguinem Domini nostri Jesu Christi plena transformatione conformes.* Dominica V. *Ut has hostias intendas propitiis, sanctifices, & benedicas.* Dominica I. Quadragesimæ: *Emitte Spiritum tuum de sanctis cœlis tuis, quo sanctificentur oblata.* Dominica III. *Dignetur hæc oblata sanctificare.* In die Paschatis: *Ut hic panis cum hoc calice in Filii tui corpus & sanguinem te benedicente durescat.* Dominica III. post Pascha: *His sacrificiis propitiatus illabere, hisque benedicturus descende.* Hæc & alia plura his similia in Missali Mozarabico legimus jam peracta consecratione. At ea prorsus eundem sensum orthodoxum habere, quo Patres Græci in synodo Florentina suam orationem *Fac hunc panem pretiosum corpus Christi tui* explicarunt, ut nimirum hostia jam consecrata nobis nostræque salutis sancti Spiritus illapsu sanctificetur, ipsimet Mozarabice Missæ institutores in hac ipsa oratione *Post pridie* evidenter declarant. Nam Dominica III. Adventus hoc modo concepta est:

Cccc

His

„ His quoque te quaesumus sacrificiis nostris ita
 „ sanctificationem tuam infunde, quo ex his
 „ sumpturi nullo decidamus in crimine; sed
 „ sanctificati tuum mereamur adventum impavi-
 „ di sustinere. Dominica VI. post Pascha:
 „ Oramus ut haec libamina Spiritus tui sancti be-
 „ nedictione respergens, sumentium visceribus
 „ sanctificationem accomodes. Dominica I.
 „ post Pentecosten: „ Imposita haec altaribus tuis
 „ munera benedicere nobis & sanctificare digne
 „ ris. Nobis, inquit, id est pro nostra salute &
 „ sanctificatione. Et haec quidem vera & catholica
 „ expositio est, sed recentioribus non est visa suf-
 „ ficiens ad vindicandam Graecorum precationem
 „ ab omni nota & suspitione erroris: Ritum au-
 „ tem Mozarabicum in hoc convenire cum Graeco
 „ nemo haecenus observavit. Ideo nonnulli
 „ existimant, Graecos ab initio ea precatione
 „ utos ante consecrationem, in quo nunc est. Sed huic
 „ conjecturae obstant antiqui Codices M. SS. in quibus
 „ legitur eo ipso loco, in quo hodie reperitur. Omnes
 „ autem corruptos fuisse nefas est suspicari. Deinde
 „ eadem extat eodem loco in Liturgiis Jacobi,
 „ Marci, Clementis, & Basilii, paucis verbis ad-
 „ ditis vel immutatis, sensu tamen integro praemanente.
 „ Extat etiam in Liturgia Armeniorum, quae dum haec scribo,
 „ data est mihi examinanda à S. Congregatione de propaganda Fide
 „ in Latinum translata à Sacerdote illius nationis Basilio
 „ Barfisch. Verba eorum haec sunt. „ Adoramus,
 „ rogamus & perimus à te benefactor Deus,
 „ mitte in nos & in proposita haec munera con-
 „ sempiternum tuum & coessentialem S. Spiritum:
 „ Per quem panem hunc benedicens corpus verè facies
 „ Domini nostri & Redemptoris Jesu Christi: & dicitur
 „ ter. Et calicem hunc benedicens sanguinem certè facies
 „ Domini nostri & Redemptoris Jesu Christi: & dicitur
 „ ter. Alii ipsam sic intelligendam putant, ut respiciat
 „ non tempus quo profertur, sed quod consecrationem
 „ antecedit: ac si Sacerdos tanti mysterii sublimitate
 „ extra se raptus, suaeque memor fragilitatis, id quod
 „ jam factum ex fide credit, quasi efficiendum consideret,
 „ ac propterea ore, Fac panem hunc pretiosum corpus
 „ Christi tui: neque enim absurdum videtur, quod jam
 „ concessum est, ac si nondum concessum foret, iteratis
 „ precibus postulare. Alii dicunt corpus Christi duplex
 „ esse, verum quod ipsius verbis conficitur, & mysticum
 „ quod est Ecclesia, supra quod Sacerdos Spiritum sanctum
 „ jam facta

consecratione descendere precatur, ut participatione
 Sacramenti unum corpus Ecclesia cum Christo efficiatur.
 Alias aliorum explicationes omitto, ne actum agam.
 Tractant de hac controversia Bessarion Cardinalis lib. de
 Eucharistia. Goar ad Liturgiam Chrysostomi num. 139.
 Allatius lib. 3. de perpetua utriusque Ecclesiae confessione
 cap. 15. Diffusilimè autem Petrus Arcudius lib. 3. suae
 concordiae cap. 27. & novim sequentibus.

CAPUT XIV.

Refertur & rejicitur quaedam interpolatio. Memoria defunctorum recitatis eorum nominibus. Cur Dionysius sola Diptycha mortuorum commemoret. Specialis ritus Mozarabum. Quare cum mortuis nomina simul Sanctorum recenseant. Quae ratione sacrificium oblatum pro Sanctis. De oratione Nobis quoque peccatoribus. Olim post eam benedictiones frugum & aliarum rerum fieri solebant. Omnes sacra & ecclesiastica functiones intra Missarum sollemnia. Finitis Canonis.

I. IN Missali Bibliothecae Vaticanae nu. 4770. Ante annos sexcentos scripto post orationem supplicem rogamus, ante commemorationem defunctorum interponitur haec oratio. „ Omnipotens sempiternus Deus, dignare suscipere hanc oblationem & hoc sacrificium; quod ego peccator praesumo offerre in honorem Domini nostri Jesu Christi: in memoriam Incarnationis, Nativitatis, Resurrectionis, Ascensionis ejus: in honorem Beatae & gloriose semper Virginis Dei genitricis Mariae, sanctorumque omnium Angelorum, Archangelorum, Patriarcharum, Prophetarum, Apostolorum, Martyrum, Confessorum, & Virginum, & omnium Sanctorum tuorum, & eorum ad quorum honorem in isto altario reliquiae habentur, & cujus hodie festa celebrantur, & pro me misero peccatore, & pro omnibus meis parentibus, & pro omnibus benefactoribus meis. Ut & ipsi pro nobis intercedere dignentur in caelis, quorum memoriam facimus in terris.

Pex

„ Per Christum Dominum nostrum. Amen. Constat autem vel ex ipsius orationis textura, privata alicujus scriptoris licentia eam hic alieno loco inferam esse. In alio item Missali paris antiquitatis num. 4772. eodem loco sequens deprecatio scripta est, cujus meminit Durandus lib. 4. Rationalis c. 45. „ Memento mei quæso peccatoris, Domine Deus misericors, & miserere mei, licet hæc sancta indignè tibi sancte Pater, omnipotens, æterne Deus, meis pollutis manibus offerantur sacrificia, qui nec invocare sanctum ac venerabile nomen tuum dignus sum: sed quoniam in honorem & memoriam gloriosissimi & dilecti filii Domini nostri Jesu Christi tibi offeruntur, quæso Domine tibi placeant & sicut incensum in conspectu divinæ majestatis tuæ in odorem suavitatis accendantur. Per eundem Christum Dominum nostrum. Amen. Sed & hæc inconsultò hic posita est, nam sacerdos pro se orare debet, cum fidelium viventium meminit ante consecrationem. In eodem codice post hæc orationem hæc leguntur. *Sequuntur nomina. Inigo Presbiter, Petrus Presbyter, & alia nomina in sequenti oratione, Memento etiam Domine, recitanda.* In aliis Codicibus hæc ipsa oratio sic inscribitur, *Super diptycha.* Nomina enim fidelium defunctorum tabulis inscribere, & intra Missarum solemniam recitare, ut supra indicavi, antiquissima consuetudo est, & Apostolicum institutum. Habent mortuorum commemorationem omnes Liturgiæ, & de hac salubri institutione testimonium perhibent omnes ferè antiqui Patres, quos recensui in *tract. de Divina Psalmodia cap. 13.* Chrysostomus hom. 69. ad pop. Antioch. *Non temere, inquit, ab Apostolis hæc sancta fuerunt, ut in tremendis mysteriis defunctorum agatur commemoratio.* S. Monica mortura filio Augustino, ut idem refert in *sine lib. 9. confessio-num*; mandavit memoriam sui fieri ad altare Dei. Et ipse Augustinus *lib. de cura pro mortuis gerenda cap. 1.* universæ Ecclesiæ consuetudinem esse testatur, ut in precibus Sacerdotis, quæ Domino Deo ad ejus altare funduntur, locum suum habeat commendatio mortuorum. Serm. item 32. de verbis Apostoli ait, „ Hoc à Patribus traditum, universa observat Ecclesia, ut pro eis, qui in corporis & sanguinis Christi communionem defuncti sunt, cum ad ipsum sacrificium suo loco commemorantur, oretur, ac pro illis quæque id offerri commemoretur. Epiphanius quoque *her. 77.* antiquum morem fuisse testatur, defunctorum nomina proferendi & pro eis oran-

di. Hinc aliquem post mortem excommunicari, nihil aliud erat quam nomen ejus è sacris diptychis eradi, & à suffragiis Ecclesiæ excludi, ut ostendit Pamelius *ad epist. 66. Cypriani.* Florus Magister in explicatione Missæ, cujus duo exemplaria M. SS. vidi in Bibliotheca Serenissimæ Reginæ Succiæ num. 927. & 1348. ex quibus suppleri possunt multa, quæ in editis defunt. *Ufus, inquit, antiquorum fuit, sicut etiam usque hodie Romana agit Ecclesia, ut statim recitarentur ex diptychis, id est tabulis, nomina defunctorum; atque ista post lectionem nominum subjungerentur verba sequentia, Iplis Domine &c. Iplis videlicet quorum nomina memorantur, & cæteris omnibus in Christo quiescentibus.*

II. Hunc autem ritum orandi pro aliquibus, prolatis eorum nominibus, & pro reliquis generali commemoratione, commendat Augustinus eodem libro de cura pro mortuis dicens: „ Non sunt prætermittendæ supplicationes pro spiritibus mortuorum, quas faciendas pro omnibus in Christiana catholica societate defunctis, etiam tacitis nominibus quorumcumque, sub generali commemoratione suscepit Ecclesia, ut, quibus ad ista defunt parentes, au filii, aut quicumque cognati, vel amici, ab una eis exhibeantur matre communi. In Monasteriis viguit olim hic mos, & in plerisque adhuc manet, ut mitterent sibi invicem Fratrum, amicorum, & benefactorum defunctorum nomina, ut diptychis inscriberentur. Postquam verò diptychorum usus desit, in libro, quem Necrologium vocabant, scribebantur; & quotidie post lectionem Martyrologii ex ipso Codice eorum nomina legebantur, qui ipsa die obierant, & pro ipsis psalmus *De profundis* cum oratione competentem cantari solebat, sicut hodie fit in Cœnobis benè institutis post generalem defunctorum commemorationem. Ven. Bedæ *lib. 4. hist. Angliæ. cap. 14.* loquens de obitu Osvaldi Regis, *Quæram, inquit, in suis codicibus, in quibus defunctorum est adnotata depositio, & invenient illum hæc ut diximus die raptum esse de seculo.* Plura ejusdem consuetudinis testimonia exhibent epistolæ S. Bonifacii Martyris: nam *epist. 24.* Fratrum defunctorum nomina se mittere scribit Aldherio Abbati: & *epist. 52.* scripta nomina trium monasteriorum ait, „ Nomina nostrarum defunctorum fororum ego Cneuburg memoris, aliter te habere, o Vuitberte Presbyter fidelis, deprecor, & omnibus circumquaq; „ amicis

amicis transmittere, quarum prima fuit Quon-
 gyth soror mea germana, & Ellu. Epist. item
 74. *Nomina Presbyterorum vestrorum, Diaconorum-
 que ac Monachorum vel Monacharum per monaste-
 ria & Ecclesias nostrae diocesis direximus.* Et sic
 alibi saepe, ut epist. 62. 84. 95. 106. Similia le-
 guntur in antiquis statutis & Ritualibus Mo-
 nachorum. Non est autem hoc loco praetermit-
 tendum, quod Dionysius cap. 3. *Eccles. hier-
 rarchiae divinae Liturgiae mysteria edisserens,*
 nusquam meminit nomina viventium recitata
 tunc fuisse, sed mortuorum dumtaxat, idque
 ante consecrationem. Hoc in scholiis tanquam
 dignum observatione à S. Maximo notatum
 est. *Notandum, ait, mortuorum tantum eo Pon-
 tifice recitari solita fuisse nomina.* Cujus rei cau-
 sam investiganti illud venit in mentem, in ea
 Ecclesia cui praefuit Dionysius, omnes fideles,
 qui pauci erant, nondum extincto ethnicismo sa-
 cris solemnibus interfuisse: atque idem defuncto-
 rum, qui soli aberant, factam dumtaxat com-
 memoracionem. At ubi postea vel aucto fide-
 lium numero, vel diminuto fervore, plures
 abesse coeperunt, illorum quoque nomina reci-
 tata sunt, vivorum quidem ante consecratio-
 nem, & post illam defunctorum. Sunt qui scri-
 bunt à Pelagio II. sancitum, ut mortuorum me-
 moria post consecrationem fieret, sed hi recentio-
 res sunt, nec ullam afferunt ex antiquis scripto-
 ribus sui dicti confirmationem.

III. Ritu Mozarabum nomina eodem con-
 textu leguntur paulò post offertorium; primò
 quidem vivorum, deinde defunctorum. Sacer-
 dos enim generaliter Ecclesiam catholicam,
 omnesque lapsos, captivos, infirmos & peregrinos
 Deo commendat: tum sacrificium offerri
 ait pro universa fraternitate dicens, ut suo loco
 notavimus: offerunt Papa Romensis & reliqui
 pro se & pro omni clero. Item, Offerunt uni-
 versi Presbyteri, Diaconi, clerici, ac populi
 circum adstantes in honorem Sanctorum pro se
 & suis. Et chorus respondet: *Offerunt pro se &
 universa fraternitate.* Hic verò recitabantur no-
 mina vivorum offerentium, seu pro quibus ipse
 celebrans offerebat. Deinde praemissa com-
 memoracione B. Virginis, Zachariae, Joannis, In-
 fantium, Petri, Pauli, & reliquorum Apostolorum,
 atque Evangelistarum, & omnium Mar-
 tyrum, ait Sacerdos: *Item pro spiritibus pausan-
 tium.* Et recitat nomina Hilarii, Athanasii, Mar-
 tini, & aliorum plurimorum, ex quibus nonnulli
 Sanctorum catalogo adscripti sunt, alii non item;

quibus recitatis ait chorus, *Et omnium pausan-
 tium.* Tum sequitur oratio in singulis Missis diversa,
 in qua saepe mentio fit offerentium, itemque de-
 functorum, & omnium ipsorum: ex quo palam
 fit, ante hanc orationem ipsa nomina ex tabulis le-
 cta fuisse. Inscrubitur autem. *Post nomina,* ejus-
 que formula haec est. *Dominica III. Adventus.*
 Tu offerentium nomina illuc adscribe, quo ip-
 se praecessisti in corpore, ut quos hic adventus
 primi gratia redemisti, in secundi adventus
 examinatione nulla exurantur poena supplicii:
 sicque nunc pro defunctorum quiete exaudia-
 mur, quo te opitulante aeterno cum illis pa-
 riter fruamur consortio Beatorum. In Missa S.
 Andreae Apostoli. Nominibus sanctorum
 Martyrum, offerentiumque fidelium, atque
 eorum qui ab hoc saeculo transferunt, à mi-
 stris jam sacri ordinis recensitis, te Dominum
 Deum nostrum per intercessum sancti tui An-
 dreae Apostoli & Martyris deprecamur, ut, &
 Martyrum patrocinia nobis semper opitulen-
 tur, & offerentium obsequia à te clementer
 accipiantur, ac defunctorum fidelium anima-
 bus caelestium receptacula mansionum, & sem-
 piterna quietis tutamina tribuantur. In Missa
 Circumcisionis in fine orationis. Offerentium
 sacrificia sanctificanda suscipias, atque spiri-
 tus quiescentium, quorum est facta commemo-
 ratio nominum, in requiem electorum perdu-
 cas. *Dominica ante Cineres.* Recensita Do-
 mine tuorum Fidelium nomina quaesumus ut
 liber vitae aeternae contineat: & defunctos
 eruas à tenebrosa infernali caligine. In festo
 Apostolorum Petri & Pauli. Quorum nomi-
 na ore prolata sunt recitantium. Et sic alibi
 saepe. Nullibi autem clarius distinctio nomi-
 num, quae legebantur, apparet, quam in Mis-
 sa Dominicae quartae Adventus, cujus oratio-
 nem *Post nomina* hic exhibeo. Sanctorum
 tuorum Domine communicantes memoriae,
 Patriarcharum, Prophetarumque tuorum non
 sumus immemores, ipsis enim renunciantibus,
 adventus tuus claruit mundo. Memoramus
 etiam Apostolos tuos, qui adventum tuum à
 Prophetis, Patriarchisque praedicatum, oculis
 suis cernere meruerunt. Facimus quoque tuo-
 rum Martyrum mentionem, qui te Dominum
 redemptorem jam venisse confessi, ad mortem
 usque sunt certati pro veritate. Fidelium prae-
 rea tuorum in hac adhuc peregrinatione degen-
 tium nomina recensemus, protestantes, ut eo-
 rum vitae cursum & perfectionem consummes,
 quos

quos sanctos tuos apud te in caelesti habitaculo
cautos perfectosque jam retines (quos scilicet ad
vitam aeternam praedestinasti.) Non oblivisci-
mur quoque defunctos naturae nostrae ac fidei
socios: sed precamur te Dominum amplissimae
pietatis, ut eis refrigeria tribuas sempiternae
quietis. In Missali item antiquissimo Reginae
Sueciae, de quo supra actum est Lib. I. Cap. XII.
extant hujusmodi orationes post nomina, ex qui-
bus idem ritus probatur, nomina enim offeren-
tium & defunctorum audita & recensita multo-
ties commemorantur; oratque Sacerdos, ut ea
Dominus in libro vitae inscriptione sempiternam
figere dignetur.

IV. Quia verò inter defunctos, pro quibus
hoc ritu sacrificia offerri dicuntur, illi etiam enu-
merantur, quos catholica Ecclesia sancti Spiritus
infallibili magisterio edocta cum beatis aeter-
nae patriae civibus venerat; legentium scrupu-
lo occurrendum est, ne mores antiquos ex prae-
sentis aevi usu aestimantes in suspensionem erroris
trahant, quod à sanctis & orthodoxis Patribus
institutum fuit. Tempora igitur distinguenda
sunt, ut omnis offensionis occasio praecidatur.
Quamvis enim tempus praecisum ignoremus, quo
à sanctis Hispaniae Episcopis haec Missa instituta
fuit; credimus tamen ejus originem illi aëvo ad-
scribendam, quo solis Martyribus publicus &
solemnis cultus concedi solebat: reliqui autem,
praesertim Episcopi, qui in pace Ecclesiae, etiam
cum opinione sanctitatis decedebant, sacris de-
functorum tabulis inscribi, eorumque nomina
promiscuè legi consueverant; ita ut nullum dif-
ferentiam esset inter illos qui postea sancti nuncu-
pati sunt, quales fuerunt Hilarius, Athanasius,
Martinus, Ambrosius, Augustinus, Fulgentius,
Leander, Isidorus; & ceteros quibus hic titu-
lus nunquam tributus fuit. Cum igitur eo tem-
pore utrorumque par causa esset, nec ulla Ec-
clesiae declaratione constaret, quemquam ex illis
Dei visione perfrui, & consequenter viventium
non indigere suffragiis, pro omnibus indiscrimi-
natim preces & sacrificia offerebantur: eadem
propterea ratione, qua nunc solemus pro singulis
defunctis orare, tametsi aliqui ex illis cum opi-
nionem sanctitatis decesserint: nec tamen erramus,
quia donec à summo Pontifice Sanctorum nume-
ro adscripi sint, certò scire non possumus in quo
statu reperiantur. Ecclesia autem per Sacerdo-
tem ministrum suum sacrificium offert pro mor-
tuis intentione conditionata, ut, si quidem eo in-
digent, illis prosit; alioquin aliis indigentibus

applicetur. Illud insuper advertendum, quod
veteris Ecclesiae phrasi etiam pro justis & sanctis,
atque adeo pro ipsis Martyribus sacrificium of-
ferri dicebatur, non quidem pro eis orando,
non enim ignorabant antiqui Patres superfluum
id fore, cum persuasissimum omnibus esset, Mar-
tyres Christi statim post obitum supernae patriae
felicitate frui, sed pro illorum honore & com-
memoratione. Testatur hoc Cyprianus epist. 34.
in qua differens de Martyribus, qui palmas à Do-
mino & coronas illustri passione meruerunt, ait:
Sacrificia pro eis semper ut meministi offerimus:
quod pro illorum commemoratione intelligen-
dum esse idemmet clarius edisserit epist. 37. di-
cens, *Dies eorum*, qui scilicet in carcere & vin-
culis propter Christum detenti decesserant, qui-
bus excedunt, annotat, ut commemorationes eo-
rum inter memorias Martyrum celebrare possimus.
Et infra. *Celebrentur hic à nobis oblationes & sa-
crificia ob commemorationes eorum.* Aliter expli-
cat hanc phrasim, qua etiam in Liturgia utuntur
Graeci, Nicolaus Cabasila in ejusdem Liturgiae
expositione cap. 33. ut offerri dicatur sacrificium
pro Sanctis in gratiarum actionem Deo pro donis
ab ipso eisdem collatis. „Hi enim, ait, id est
sancti, sunt Ecclesiae agendarum Deo gratia-
rum causa. Pro iis offert rationabilem hunc
cultum, tanquam Deo gratiarum actionem, &
praeter ceteris omnibus pro Beata Dei matre, ut
quae omnem sanctitatem excedat. Propterea ni-
hil pro eis orat Sacerdos, sed potius eos orat,
ut ab eis in orationibus adjuvetur. Quia non ad
supplicationem, sed ad gratiarum actionem, ut
dictum est, facit pro ipsis donorum oblationem.
Sic Caius Papa, ut refert Baronius an. 295. num.
9. à die quo Susanna virgo neptis ejus martyrio
coronata fuit, in loco ubi percussa est, jugiter
obtulit sacrificium pro ejus commemoratione.
Innocentius quoque Tertius c. cum Marthe, de
celebr. Missarum secretam orationem S. Leonis,
pro ut legitur in antiquis codicibus, videlicet:
Annue nobis Domine ut animae famuli tui Leonis
haec profit oblatio, ita explicat, ut profit illi ad
honorem, adeò ut magis à fidelibus glorificetur,
quod fit in ejusdem annua commemoratione. Si-
ve igitur in commemorationem, sive in gratiarum
actionem, sive in honorem modo explicato sa-
crificium pro Sanctis offerri dicatur, nihil in hoc
vel fidei catholicae, vel ecclesiasticis ritibus dif-
ferentia est. Sed ex hoc diverticula in semitam re-
dire oportet.

V. Orationi pro defunctis alia subnectitur
Cccc 3 inci-

incipiens, *Nobis quoque peccatoribus*, qua seipsum & adstantes Deo Sacerdos commendat, ut sibi & aliis sanctorum societatem, & partem aliquam beatitudinis donare dignetur. Rursum autem aliquot Sancti hinc recensentur, quorum in priore parte Canonis mentio facta non est. Et primo quidem loco nominatur Joannes, non evangelista, ut putat Alexander A lensis in expositione Missae, non Marcus item evangelista, qui & Joannes ex quorundam sententia dictus est, ut Honorius asserit *lib. r. Gemma cap. 107.* sed Joannes Baptista praecursor Domini, quem etiam commemorant post consecrationem Basilii & Chrysostomi Liturgiae. Caeteri ex diversis ordinibus selecti sunt, ut idem Honorius observat *ibidem cap. sequenti*, ex Diaconis Stephanus, ex Apostolis Matthias, ex discipulis Barnabas, ex Episcopis Ignatius, ex summis Pontificibus Alexander, ex Presbyteris Marcellinus, ex clericis minorum ordinum Petrus, ex conjugatis Felicitas & Perpetua, ex virginibus, quas à Gregorio Magno canoni adjunctas scribit Aldelmus Episcopus *lib. de Virginitate cap. 27.* Agatha, Lucia, Agnes, Caecilia, Anastasia. Florus Magister post Marcellinum & Petrum addit Hilarium & Martinum, & in quibusdam codicibus Vaticanis adjungitur Augustinus, in aliis Juliana, & Euphemia; sed solos Martyres in canone admitti, nec ulli licere aliquid adiacere, jam supra ostendimus, *alioquin*, ut ait Honorius, *praesumptioni non devotioni adscribetur.* Finita hac oratione post illa verba *Largitor admitte*, si novae fruges, aut quaelibet alia humanis usibus inservientia benedicenda erant, ante altare collocari olim solebant, & hinc à Sacerdote benedici, & terminata benedictione solita clausula: *Per Christum Dominum nostrum*, sequentem addebant orationem, *Per quem haec omnia Domine semper bona creas*: quae, ut notat Lucas Dacherius in praefatione ad Lectorem *tomo 4. sui spicilegii praefixa*, non solum referuntur ad oblata, sed etiam ad res tunc benedictas, quas Deus continuo creat sive producit, easque petimus ejus benedictione sanctificari nostris usibus profuturas. In libro antiquissimo sacramentorum Reginae Sueciae ponitur hoc loco benedictio ista novarum frugum in die Ascensionis Domini. „Benedic „Domine & has fruges novae fabae, quas tu „Domine rore caelesti & inundantia pluviarum „ad maturitatem perducere dignatus es, ad percipiendum nobiscum gratiarum actionem in „nomine Domini nostri Jesu Christi, Per quem

„haec omnia Domine, &c. In antiquo item Missali Vaticano *num. 470.* inserta est eodem loco benedictio Agni in die Paschatis, quae legi potest in Ordine Romano. In aliis plerisque tum Vaticanæ, quam Barberinae Bibliothecae, lac & mel benedicuntur pro Catechumenis in Missa sabbathi sancti hac oratione: „Benedic Domine „& has creaturas fontis, lactis & mellis, & pota „famulos tuos de hoc fonte perenni, qui est spiritus veritatis, & enutri eos de hoc lacte & melle. Tu enim Domine promissisti patribus nostris Abraham, & Isaac, & Jacob dicens: Introducam vos in terram fluentem lacte & melle. Conjunge Domine famulos tuos spiritu charitatis & pacis, sicut conjunctum est hoc lac & mel, in Christo Jesu Domino nostro. Per quem haec omnia, &c. Antiqua statuta monasterii Cluniacensis edita à Dacherio *tomo 4. spicilegii*, alterius benedictionis mentionem faciunt, *lib. 1. cap. 35.* quae olim communis erat in die Natalis S. Sixti Martyris, uvarum scilicet, si tamen ea die essent maturae. „Sed si nondum sunt maturae, inquit statuta, custos Ecclesiae observat, quando primo maturefiant, ut faciat eas ad Ecclesiam deferri: alias Armario repraesentat, & Armarius Sacerdoti inter canonem ad horam competentem & praenotatam, ut eas benedicat. Postea in Refectorio per Sacerdotem distribuuntur. Porro Armarius voce barbarâ dicebatur, cui Armarii, id est, cellarii cura commissâ erat, quem Latini promum-condum vocant. Eadem benedictio uvae in die S. Sixti in libro sacramentorum S. Gregorii legitur apud Menardum, à quo quaedam adduntur in notis. Hanc ipsam habent Graeci die item sextâ Augusti in Euchologio edito à Goar *pag. 695.* Ritus autem ejus sic describitur ipsa die S. Sixti in Missali Lugdunensi. *In canone Missae antequam Sacerdos dicat*, Per quem haec omnia Domine semper bona creas, ponantur à Diacono, super altare ad partem dextram prope manum Sacerdotis dexteram acini uvarum in vase mundo, & Sacerdos dicat: Benedic Domine hos fructus novos uvae, quos tu Domine rore caeli, & inundantia pluviarum, & temporum serenitate atque tranquillitate, ad maturitatem perducere dignatus es, & dedisti eos ad usus nostros cum gratiarum actione percipere in nomine Domini nostri Jesu Christi. Deinde Sacerdos aspergat acinos uvarum aquâ benedictâ, & postea subjungat, *Per quem haec omnia.* Diaconus verò elevet vas acinorum de altari, & tradat Vicemagistro chori, quo

quo accepto, ipse videlicet Vicemagister cho-
ri, distribuat acinos uvarum omnibus de con-
ventu in choro existentibus, & omnibus aliis
laicis in Ecclesia. Hæc nimirum majorum no-
strorum religio fuit, ut omnes sacrae & ecclesia-
sticæ functiones, sacramentorum administratio-
nes, & quæcunque benedictiones intra Missa-
rum solemnità peragerentur; omnium enim, ut
diximus supra Lib. I. Cap. III. ultima perfectio
& consummatio Eucharistia est, à qua vim e-
nergeticam & sanctitatem accipiunt. Sive fœ-
dus sancendum foret, sive incunda concordia,
sive aliquid Deo offerendum, sive hæretici ex-
communicandi; sive Sanctorum natalitia, alia-
que Festivitates denuncianda, sive indicenda
jejunia & Litanæ, sive reconciliandi prænitentes,
sive imponenda manus super iniandos, sive
Episcopi consecrandi, sive Reges inungendi,
sive chrisma conficiendum; hæc & alia ejusdem
generis ab Eucharistia auspiciari solebant, nec
quidquam sine sacrificio rectè institui existima-
bant. Sed tepescente successu temporis fervore,
multa ex his, ne Missa prolixior evaderet, ab
ea paulatim sejuncta sunt; adeò ut etiam ipsa
communio post Missam differatur, non sine ma-
gna rituum ecclesiasticorum perturbatione; quia
orationes, quæ post communionem à Sacerdote
dicuntur, pro ipsis communicantibus sunt. Porro
Ecclesia finem canonici imponit hac oratione, *Per
quem hæc omnia Domine semper bona creas*, qua ve-
luti epitogo, supremam Christi excellentiam stri-
ctim commendat, quia per ipsum, & cum ipso, &
in ipso est Deo Patri omnipotenti in unitate Spiritus
sancti omnis honor & gloria. Primam hujus par-
tem putant nonnulli apud Cyprianum reperiri,
serm. de cæna Domini; sed dudum observant
Eruditi, tractatum illum, qui de operibus Christi
cardinalibus inscribitur, perperam tribui Cypria-
no, cum sit Arnoldi Abbatis Bonævallis.

CAPUT XV.

De prisco usu Orationis Dominicæ in sacrifi-
cio. Gregorii Magni hæc de re sententia
expenditur. *Ipsius orationis præfationes.*
Olim interdicha Catechumenis. Brevis
ejus expostio. Addita oratio Libera nos,
qua Embolismus nuncupatur. Hostiam
frangi, & particulam in calicem mitti,
mos est omnium Ecclesiarum. Horum ri-
tuum antiquitas.

I. Dignum & conveniens fuit post actionem
sanctissimam sacrificii, orationem recita-
ri quam Christus docuit, ut ejus acerbissimæ
passionis præmissa commemoratione, fidelium
pétitiones facilius à Deo Patre exaudiri merean-
tur. Errant autem, qui putant hoc à Gregorio
Magno statutum fuisse; veterem quippè & A-
postolicam consuetudinem esse, ipsemet Grego-
rius testatur *lib. 7. ep. 64.* dicens, „Orationem
„Dominicam idcirco mox post precem dici-
„mus, quia mos Apostolorum fuit, ut ad ipsam
„solummodo orationem oblationis hostiam
„consecrarent. Quæ verba, quæ ratione intelli-
„genda sint, supra explicavimus Lib. I. Cap. V.
„§. 3. Deinde illa diètio exceptiva, *solummodo*,
aut irrepit in textum Gregorii, aut ad alias ora-
tiones restringenda est, quæ consecrationem an-
tecedunt & subsequuntur. Nam verba, quibus
Christus hoc sacrificium instituit, Apostoli pro-
culdubio recitabant non omiſsa memoriâ passio-
nis ejus, sicut ille præcepit, *Hoc facite in meam*
commemorationem. Hieronymus etiam ait *lib. 3.*
adv. Pelagianos, Apostolos quotidie orationem
Dominicam solitos dicere in sacrificio, sed non
addit solam. De prisco autem ipsius usu in Missæ
celebratione testimonium perhibent, tum omnes
Liturgiæ, tum sancti Patres Gregorio antiquio-
res. Optatus Milevitanus *lib. 2.* *Inter vicina mo-*
menta, dum manus imponitis & delicta donatis,
mox ad altare conversi, dominicam orationem præ-
termittere non potestis. Quia nimirum absolutio
Pœnitentium, de qua loquitur, fieri solebat ante
orationem Dominicam & communionem. Au-
gustinus *epist. 59. ad Paulinum*, explicans de sa-
cificio Missæ obsecrationes & orationes, quas
Apostolus commendat *1. ad Timoth. c. 2.* oratio-
nes tunc fieri dicit, dum id, quod est in Domini-
ca mensa, benedicitur & sanctificatur, & ad distri-
buendum comminuitur: *quam totam petitionem,*
inquit, ferè omnis Ecclesia dominicâ oratione con-
cludit. Idem *hom. 42. inter 50.* *In Ecclesia ad al-*
tare Dei quotidie dicitur oratio dominica, & au-
diunt illam fideles. Cyrillus Hierosolymitanus *ca-*
tech. myrtag. 5. *Post hæc, inquit, nempe post com-*
memorationem fidelium defunctorum, dicimus
orationem illam, quam Salvator suis discipulis tra-
didit. Cæsarius Arelatenſis *hom. 12.* quæ est de
sacrificio Missæ, ait, *Quando oratio dominica dici-*
tur, quis est, qui humiliter aut veraciter clamet, Di-
mitte nobis debita nostra? Eiusdem meminit
Ambrosius *lib. 6. de Sacram. cap. ult.* illique ad-
dita ait hæc verba, quibus caret hodiernus ritus:
„Audi

„ Audi quid dicat sacerdos. Per Dominum no-
 „ strum Jesum Christum, in quo tibi est, cum
 „ quo tibi est honor, laus, gloria, magnificen-
 „ tia, potestas, cum Spiritu sancto à sæculis, &
 „ nunc & semper & in omnia sæcula sæculorum.
 Quod si usus universæ Ecclesiæ à temporibus A-
 postolorum fuit, hanc orationem in singulis Mis-
 sis recitare, nescio cur Gregorius in præcitata e-
 pistola dicat, inconueniens sibi visum eam omit-
 tere, ac si suo tempore in usu non esset: nec vi-
 deo, cur hac de causa à quibusdam reprehensus
 fuerit, ac si novos & græcicos ritus introdu-
 xisset. An fortè in quotidianis Missis omiteba-
 tur, ipse autem pristinum morem restituit? Sanè
 hunc ab usum in Ecclesiis Hispaniarum invaluisse,
 eodem sæculo, quo Gregorius decessit, con-
 ciliium IV. Toletanum nos docet c. 9. *Nulli*,
 inquit, *sacerdotum in Hispaniis reperitur, qui do-*
minicam orationem, quam Saluator noster docuit &
præcepit, non quotidie, sed tantum die Dominica di-
cunt. Id autem vetat deinceps fieri, & singulis
 diebus dici constituit, eum verd, qui præterierit,
 ordinis sui honore multari iubet. Verùm si at-
 tentius verba Gregorii considerentur, & cum
 iis conferantur, quæ de illo Joannes Diaconus
 scribit *vita ejus lib. 2. cap. 20.* nihil aliud à Gre-
 gorio statutum fuisse constat, nisi ut loco congruo
 recitaretur. *Orationem dominicam*, ait Joannes,
mox post Canonem super hostiam censuit recitari.
 Notat autem Gregorius in eadem epistola, apud
 Græcos ab omni populo, apud nos à solo sacer-
 dote dici, qui mos etiam hodie in utraque Ec-
 clesia græca & latina perseverat. Præmittitur
 item ab omnibus brevis Præfatio, quâ sacerdos
 se indignum & degenerem Dei filium agnoscens,
 protestatur se non audere Deum patrem compellere,
 nisi Christus monitis & præceptis fiduciam
 præbere dignatus esset. *Dignos nos redde Domine*,
 ajunt Græci, *qui cum fiducia absque condem-*
natione ausimus invocare te Deum patrem celestem,
& dicere: Pater noster. Maronitæ hæc formulâ
 utuntur. „ *Aperi Domine Deus ora nostra*
 „ *& labia nostra, sanctifica corpora nostra*
 „ *atque animas omnium nostrum, & purifica*
 „ *intellectus ac mentes nostras, adeo ut supplici-*
 „ *ter clamemus ad te Deus Pater misericordia-*
 „ *rum, atque oremus & dicamus: Pater noster,*
 „ *&c.* Mozarabes diversas habent formulas in
 singulis Missis, ut in die Natalis Domini.
 „ *Quod via, ut sequeremur, ostendit, quod vi-*
 „ *ta, ut loqueremur, docuit: quod veritas, ut*
 „ *teneremus, instituit; tibi summe Pater cum*

„ *tremore cordis proclamamus è terris, Pater*
 „ *noſter. In die Reſurrectionis. „ Chriſte Jeſu*
 „ *bone, qui ad Patrem de cruce clamasti, tu nos*
 „ *in hac die, qua ipſe de tumulo surrexiſti, ad te*
 „ *clamantes exaudi: quo Reſurrectionis tuæ hi-*
 „ *laritate, gaudentium ora repleantur jubilo lau-*
 „ *dis, & corda effectum percipiant exorationis,*
 „ *cum nunc exoraverint ea quæ præcepisti, cla-*
 „ *mantes atque ita dicentes è terris, Pater noſter,*
 „ *qui es in cœlis. In assumptione B. Mariæ. „ Do-*
 „ *mine Jeſu Chriſte, qui ſic Virginem matrem*
 „ *honorificasti, quouſque Assumptionis gratia*
 „ *cam coram te exexiſti ſuffragatricem incom-*
 „ *parabilem, indigni quæſumus divinitatis tuæ*
 „ *clementiam, quatenus per obtentum illius Bea-*
 „ *tiſſimæ Genitricis, emundati ab univerſis con-*
 „ *tagiis, audeamus exclamare & dicere è terris;*
 „ *Pater noſter qui es in cœlis. Romana Eccleſia*
 „ *uno ſemper tenore dicit, Præceptis ſalutaribus*
 „ *moniti, & divina inſtitutione formati, audeamus di-*
 „ *cere, Pater noſter. Conveniunt ſemper cum Ro-*
 „ *manis Ambroſiani, excepto die Cœnæ Domini,*
 „ *quo hæc formulâ utuntur. „ Ipſius præceptum*
 „ *eſt Domine quod agimus, in cujus nunc te præ-*
 „ *ſentia poſtulamus. Da ſacrificio authorem*
 „ *ſuum, ut impleatur fides rei in ſublimitate my-*
 „ *ſterii, ut, ſicut veritatem cœleſtis ſacrificii exe-*
 „ *quimur, ſic veritatem dominici corporis &*
 „ *ſanguinis hauriamus, per eundem Chriſtum*
 „ *Dominum noſtrum dicentes, Pater noſter.*
 „ *Diſcrepant etiam aliquantulum in die S. Paſchæ,*
 „ *nam dicunt: Divino magiſterio edocti, & ſalu-*
 „ *taribus monitiſ inſtituti, audeamus dicere, Pater*
 „ *noſter. Hujus autem formulæ antiquitatem in-*
 „ *dicat Hieronymus lib. 3. adv. Pelagianos: ſic*
 „ *docuit Apoſtoloſ ſuos, ut quotidie in corporis*
 „ *illius ſacrificio credentes, audeant loqui, Pater*
 „ *noſter. Ad eandem alludit Chromatius Aquile-*
 „ *ienſis tract. de octo beatitudinibus, Deum nobis*
 „ *indulſiſſe dicens, ut ipſum patrem dicere audea-*
 „ *mus.*

II. Hanc olim orationem recitare ſolis initia-
 tis licitum erat, *Qui enim nondum initiatus eſt,*
 inquit Chryſoſtomus hom. 21. in Matth. *non po-*
teſt patrem appellare Deum. Ideo Competenti-
 bus tradi conſueverat feria 4. poſt Dominicam
 quartam Quadrageſimæ, ut ex Ordine Romano
 conſtat: & in Africa feria 2. majoris hebdo-
 madæ, ut oſtendit Auguſtinus hom. 42. ſuperius
 citata, quam dixit illa die. Tradebatur autem
 brevi & nervoſâ expoſitione adjuncta, quæ
 in Ordine Romano & in antiquis codicibus
 M. SS.

M. SS. extat: neque extra propositum meum erit, aut legenti inutile, eam hic transcribere.

Pater noster qui es in caelis. Hæc libertatis vox est, & plena fiducia. Ergo nobis his moribus est vivendum, ut & filii Dei & fratres Christi esse possimus. Nam patrem suum Dominum, quâ temeritate dicere præsumit, qui ab eius voluntate degenerat? Unde vos dilectissimi dignos exhibete adoptione divinâ: quoniam scriptum est, Quotquot autem crediderunt in eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri.

Sanctificetur nomen tuum. Non quod Deus nostris sanctificetur orationibus, qui semper est sanctus; sed petimus ut nomen eius sanctificetur in nobis, ut, qui in baptismate eius sanctificamur, in eo quod esse cœpimus, perseveremus.

Adveniat regnum tuum. Deus namque noster quando non regnat maximè, cuius regnum est immortale? Sed cum dicimus: Adveniat regnum tuum, regnum petimus advenire à Deo nobis promissum, Christi sanguine & passione quæsitum.

Fiat voluntas tua sicut in caelo & in terra. Id est, in eo fiat voluntas tua, ut, quod tu vis in caelo, hoc nos in terra positi irreprehensibiliter faciamus.

Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Hic spiritalem cibum intelligere debemus. Christus enim panis est noster, qui dixit, Ego sum panis vivus, qui de caelo descendi. Quem quotidianum dicens, ita nos semper immunes præcipit esse peccati, ut digni simus cœlestibus alimentis.

Et dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Hoc pactum est significans nos non aliter peccatorum posse veniam promereri, nisi prius nos in nos delinquentibus aliis veniam relaxemus, sicut in Evangelio Dominus noster dicit: Nisi dimiseritis peccata hominibus, nec vobis Pater vester dimittet peccata vestra.

Et ne nos inducas in tentationem. Id est, ne nos patiaris induci ab eo, qui nos tentat pravitatis auctore: nam dicit Scriptura, Deus enim tentator malorum est, diabolus verò est tentator, ad quem evincendum Dominus dicit, Vigilate & orate, ne intretis in tentationem.

Sed libera nos à malo. Hoc idèd ait, quia dixit Apostolus, Nescitis quid vobis oporteat orare. Unde Deus omnipotens ita à nobis orandus est, ut, quicquid humana fragilitas cavere non prævalet, hoc ille propitiis nobis conferre dignetur Jesus Christus Dominus noster. Qui vivit & regnat cum Deo Patre & Spiritu sancto, per omnia sæcula sæculorum. Amen.

Hactenus antiquus Paraphrastes, qui in petitione 4. subobscurè loquitur de sacramento Eucharistiæ, quod ante baptismum non licebat Catechumenis clarè explicare. Sequutus est autem in hujus petitionis expositione illorum sententiam, qui putant, hic peti panem spiritualem sive Eucharisticum. Et hunc quidem principaliter petimus, secundario autem quicquid pertinet ad vitæ sustentationem Sacerdotes Græci recitata à populo hac oratione dicunt elata voce: *Quia tibi convenit regnum & virtus & gloria Patri & Filio & sancto Spiritui, nunc & semper, & in sæcula sæculorum. Amen.* Qua exclamatione à Græcis omnes orationes terminantur. Postrema petitio latius extenditur sequenti deprecatione, *libera nos*, quam præsci rituum expositores græca voce Embolismum vocant, latine interpositionem, sive excrementum, aut superaugmentum. Ea siquidem magis exprimitur, à quibus malis liberari petamus, à præteritis scilicet, præsentibus, & futuris, intercedente B. Virgine, cum beatis Apostolis Petro & Paulo, atque Andrea, qui primus ad Apostolatam vocatus fuit. Usus erat antiquus hic addere plures sanctos ad arbitrium sacerdotis. Ita Micrologus asserit cap. 13. *Aliorum Sanctorum nomina annumerare non debemus, nisi quos in canone invenimus antiquitus descriptos, excepto post Pater noster in illa oratione Libera nos, ubi juxta ordinem quorumlibet Sanctorum nomina internumerare possumus.* Honorius in Gemma lib. 1. cap. 109. idem testatur. Vetus Missale M. S. Bibliothecæ Vaticanæ Palatinæ num. 483. post hæc verba, atque Andrea, ait: Hic nominat quoque sanctos voluerit. In aliis plerisque M. SS. additos legimus Patronos illius Ecclesiæ, ad quam codex ille pertinebat. Ambrosiani addant Ambrosium. Nonnulli teste Scultingio to. 4. Biblioth. Eccl. P. 1. pag. 74. post hanc orationem, perperam usurpata licentia, sequentem recitant: *Respice Domine Jesu Christe Deus noster de sancto habitaculo tuo, & de sede gloriæ regni tui, & veni ad sanctificandum nos, qui sursum cum Patre sedes, & hic nobiscum invisibiliter ades, & dignare potenti manu tua participes nos facere immaculati corporis tui & pretiosi sanguinis, & per nos omnem populum. Qui vivis.*

III. Orationi *Libera nos* consueta clausula apponitur *Per Dominum nostrum Jesum Christum*, quam dum profert Sacerdos, hostiam frangit ritu antiquissimo, & cum ipsa hujus sacramenti institutione exorto. Christus enim in mystica cœna

D d d d

acceptit

accepit panem, benedixit & fregit, deditque discipulis suis dicens: *Hoc est corpus meum*. Et quia præcepit Apostolis, ut idem in ejus commemorationem facerent, eundem morem & ipsi sequuti sunt, & Ecclesiæ tradiderunt. Ideo in actis ipsorum legimus *cap. 20.* quod die Dominico conveniebant cum Fidelibus ad frangendum panem: ipsique fideles *supra cap. 2.* perseverasse narrantur in communicatione fractionis panis. Non utique panis comminis, sed Eucharistici, de quo ait Apostolus *1. ad Cor. cap. 10.* panis quem frangimus, nonne participatio corporis Domini est? Hunc igitur ritum ex Domini traditione accepimus, qui passionem suam mox futuram ea fractione designavit. Ideo Ecclesia, quæ hoc sacrificio incruento eandem passionem quotidie repræsentat, corpus ejus sub specie panis immolatum quotidie frangit, quia quæ sunt in speciebus panis, in Christi corpore dicuntur fieri, quod sub illis re ipsa existere non dubitamus. Frangitur autem & dividitur ad divisionem specierum, ipso in se integro permanente & in qualibet particula existente; sicut anima rationalis, ut præclare dixit Augustinus *lib. 6. de Trinit. cap. 6.* *Et in toto corpore tota est, & in qualibet ejus parte tota est.* Aptè id explicat Cæsarius *lib. 3. dialog. Interrog. 169.* *Credimus secundum sermonem divinum id esse corpus dominicum, quod in divina mensa sanctè consecratur, & uniuerso cœtui sacro absque sectione dividitur, & absque defectu participatur.* Hoc sensu Chrysostomus *hom. 24. in 1. ad Corinthios* exponens Pauli verba, *Panis quem frangimus*, ait: „Hoc licet videre fieri in Eucharistia, in cruce autem non item, sed utique ei contrarium, os enim, inquit, ejus non conteretur: Sed quod non est passus in cruce, hoc in oblatione patitur propter te, & patitur frangi, ut omnes impleat. Dividitur enim, ut scitè dixit Cæsarius, sine sectione; frangitur incruenta fractione, eodem modo quo Christus in cœna corpus suum fregit absque scissura & dolore: quod multò magis nunc fit, cum ejus corpus immortale est, nullique passioni obnoxium. Sed hæc obiter dicta sint: nam fusior hujus mysterii explicatio ad Theologos spectat. Hujus fractionis tamquam in Ecclesia semper & ubique à temporibus Apostolorum usitata mentionem faciunt sancti Patres, & alii Ecclesiastici scriptores. Clemens Alexandrinus *lib. 1. Strom.* „Cum Eucharistiam, ut mos est, dividerint, permittunt unicuique ex populo ejus partem sumere. Dionysius *cap. 3. Eccl. Hierarch. §. 13.*

„Pontifex obtesta munera in apertum producit, ipso-
rumque unitatem in plura dividit. Gregorius Nazianz. *epist. 240. ad Amphilo-
chium.* „O Dei cultor sanctissime, ne cuncteris orare &
intercedere pro nobis, quando dicto alieis
„Verbum Dei: quando incruenta sectione cor-
pus & sanguinem Dominicum secas, vocem
„adhibens pro gladio. Augustinus *epist. 59. ad
Paulinum loquens de pane Eucharistico: Cum
benedicitur, inquit, & sanctificatur, & ad quoque
distribuendum comminuitur.* Omitto alios innumeros, præsertim recentiores. Liturgiæ quæcumque extant, hanc fractionem præscribunt, ejusque mytheria edisserunt sacrorum rituum expositores Amalarius *lib. 3. cap. 31.* Walfridus *cap. 22. Micrologus cap. 18. & 23.* Ivo Carnotensis *tract. de convenientia vet. & novi sacrificii propè finem.* Hugo à S. Victore *lib. 2. de Eccl. off. c. 39.* Honorius in *Gemma lib. 1. c. 63.* Germanus in expositione Liturgiæ; quibus addi possunt S. Thomas *3. parte, qu. 83. art. 5.* Ernulphus Roffensis *Episcopus epist. 2. tom. 2. Spicilegii, quest. 2. & alii passim.*

IV. Latini dividunt in tres partes, Græci & reliqui orientales in quatuor, Mozarabes in novem. Olim fracta hostià, una pars servabatur usque ad finem Missæ, ut ex Sergio Papa refert Gratianus *de consecr. dist. 2. c. 22.* quam pro infirmis reservatam fuisse asserit Micrologus. Ordo quoque Romanus ait, particulam oblatæ quam frangit Pontifex, ab eo relinqui super altare. Maronitæ, dum hostiam frangunt; „Credidimus, „inquit, & obtulimus, signamus & frangimus „Eucharistiam hanc, panem cœlestem, corpus „Verbi Dei vivi in calice salutis & gratiarum „actionis; signamus in face ardenti, propitianti, „& plena mysteriis ab excelso: in nomine Patris vivi in vitam: & Filii Unigeniti & sancti, „geniti ab eo, & illi consubstantialis in vitam: & „Spiritus sancti principii & finis & sigilli totius „quod factum est & fit in cœlo & in terra. Una „virtus, una potestas, una voluntas: unus Deus „verus, benedictus & excelsus, in quo non est „divisio, à quo est vita in sæcula sæculorum. Amen. Græci frangunt statim post elevationem hoc modo. Diaconus stans à dextris sacerdotis ait: *Divide Domine panem sanctum.* Sacerdos vero frangit in quatuor partes dicens: „Frangitur, „& dividitur Agnus Dei, Filius Patris, qui frangitur, & non comminuitur: qui semper comeditur & non consumitur: sed eos qui sunt participes sanctificat. Tum accipit partem unam, & in manu

manu tenet; & Diaconus ostendens sacrum calicem dicit, *Imple Domine sanctum calicem.* Ait Sacerdos, *Plenitudo fidei Spiritus sancti.* Et exprimens signum crucis immittit in sanctum calicem. Quid verò per plenitudinem Spiritus sancti Patres Græci hoc loco intelligant, luculenter edisserit Isaacius Habertus *ad partem X. Liturgiæ ordin. observ. 4.* Ritu Ambrosiano post orationem *Per quem hæc omnia,* sacerdos dividit hostiam super calicem dicens, *Corpus tuum frangitur Christe, calix benedicitur.* Tum aliam detrahit particulam dicens, *Sanguis tuus fit semper ad vitam: & ad salvandas animas, Deus noster.* Mox particulam ponens in calicem ait: *Commixtio consecrati corporis & sanguinis Domini nostri Jesu Christi nobis edentibus & sumentibus proficiat ad vitam & gaudium sempiternum.* Interim chorus concinit Antiphonam, quam vocant Confractorium, statimque sequitur oratio Dominica, & post eam libera nos: deinde, *Pax & communicatio Domini nostri Jesu Christi fit semper vobiscum.* Et Diaconus subdit, *Offerte vobis pacem;* choro respondente *Deo gratias.* Romano more Sacerdos fracta hostia in duas partes æquales; unâque deposita super patena, ex altera parte, quam tenet sinistra manu, aliam particulam decerpit, qua ter signans calicem, dicit, *Pax Domini fit semper vobiscum:* quæ salutatio in Ordine Romano, & in omnibus antiquis Missalibus reperitur. Illam verò particulam mittit in calicem dicens: *Hæc commixtio & consecratio corporis & sanguinis Domini Jesu Christi fiat accipientibus nobis in vitam æternam.* Abest à quibusdam codicibus vox *consecratio,* quæ de exteriori quadam consecratione ex corporis & sanguinis mixtionem intelligenda est: quamvis enim nec corpus sine sanguine, nec sanguis sine corpore sit, quia tamen seorsum corpus sub specie panis, & sanguis sub specie vini consecrantur, justis de causis, quas tradunt Missæ expositores, statutum est, ut corpus sanguini misceretur. Extat hæc mixtio in Liturgia Jacobi, & in vetustissimo Ordine Romano, aliisque Missalibus, sed oratio quæ miscendo dicitur, in diversis codicibus aliis verbis concepta est, quæ tamen idem significant, ut ex infra scriptis formulis apparet. In codice Rotaldi apud Menardum: *Hæc sacrosancta commixtio corporis & sanguinis Domini nostri Jesu Christi fiat omnibus sumentibus salutis mentis & corporis, & ad vitam capiendam æternam præparatio salutaris.* In codice Tiliano apud eundem: *Sancti sanguinis commixtio cum sancto corpore Domini nostri Jesu Christi profit omnibus*

sumentibus ad vitam æternam. Apud Micrologum cap. 23. *Fiat commixtio & consecratio corporis & sanguinis Domini nostri Jesu Christi accipientibus nobis in vitam æternam.* Ritu Maronitarum dum sacerdos ponit particulam in calice, dicit: „*Conjuxisti Domine divinitatem tuam, cum humanitate nostra, & humanitatem nostram cum divinitate tua, & vitam tuam cum mortalitate nostra, & mortalitatem nostram cum vita tua. Tu nostrum tulisti nobis tuum in vitam & salutem animarum nostrarum. Tu gloria in sæcula. Amen.*“

CAPUT XVI.

Benedictiones Episcopales ante communionem, & priscus earum usus. De duplici benedictione in Missa. Olim preces indite post Orationem Dominicam. Mos antiquus denuntiandi festa, jejunia, aliasque functiones post fractionem hostiæ. Ritus dicendi Agnus Dei, quando vel à quo institutus. Orationes ante communionem. Osculum pacis. Quædam obiter de osculo.

I. **O**lim post orationem *Libera nos,* antequam Sacerdos diceret, *Pax Domini fit semper vobiscum,* interponi solebat benedictio, quam Scriptores sacrorum rituum Episcopalem vocant, quia ad solum Episcopum pertinebat. Extant hujusmodi benedictiones in vetustis libris Sacramentorum, & in Romano Pontificali edito sub Leone X. Sunt etiam seorsum M. SS. in codicibus Vaticanis. Constant tribus capitulis seu precationibus, & nonnunquam quatuor, addita conclusionem, ut mox videbimus: singulis autem responderetur *Amen.* Ex recentioribus Pontificalibus expunctæ sunt, earum tamen usum in quibusdam Ecclesiis adhuc vigere testatur Menardus in notis ad librum Sacramentorum Gregorii pag. 30. Earum meminit Ordo Romanus in prima Missæ descriptione his verbis. *Post solutas, ut in his partibus mos est, Pontificales benedictiones, cum dixerit, Pax Domini fit semper vobiscum, mittit in calicem de sancta oblata.* Et in secunda ait idem Ordo: *Episcopo dicent. Per omnia sæcula sæculorum, nempe post libera nos, accipiat Diaconus benedictionalem librum, & conversus ad populum dicat, Humiliate vos ad benedictionem; & clero respondente Deo gratias,*

Dddd 2

por-

porrigat Episcopo librum. Expleta autem benedictione, veniens Presbyter accipiat pacem ab Episcopo, eandem caeteris oblaturus. Eiusdem benedictionis ritus sic fusiis describitur in Missali Vaticano M. S. cod. 4743. Responso Amen post orationem Libera, Pontifex ponit particulam super patenam. Tum Diaconus ad populum conversus cambucam, ita baculum pastorem vocant medii reu scriptores, in manibus tenens dicit alta voce: Humiliate vos ad benedictionem, & chorus respondet Amen. Et statim cantat alta voce, Princeps Ecclesiae, pastor ovilis, tu nos benedicere digneris. Mox diaconus rursus ait: Cum mansuetudine & charitate humiliate vos ad benedictionem. Chorus dicit: Humili voce clamantes atque dicentes Deo gratias semper agamus. *Qui- bus dictis Pontifex convertit se ad populum ante medium altaris, & legit benedictionem solemnitati congruentem, qua data ait: Et pax eius sit semper vobiscum: tum particulam mittit in calicem dicens, Fiat commixtio. Idem ferè ritus habetur in Pontificali M. S. Bibliothecae Barberinae num. 1866. & in aliis codicibus apud Menardum p. 27. Ritu Mozarabum non solum episcopi, sed omnes presbyteri hanc benedictionem in singulis Missis impertiri solent; de qua re loquitur canon 17. Concilii IV. Toletani: Nonnulli Sacerdotes post dictam orationem Dominicam statim communicant, & postea benedictionem in populo dant, quod deinceps interdicimus, sed post orationem Dominicam, & conjunctionem panis & calicis benedictio in populum sequatur.*

II. Harum benedictionum formulam pro singulis Missis, apud Pamelium habemus tom. 2. Liturgicorum post librum sacramentorum Grimaldi Abbatis, quarum prima hæc est in Adventu Domini.

Omnipotens Deus, cujus Unigeniti adventum & præteritum creditis & futurum expectatis, ejusdem adventus vos illustratione sanctificet, & sua benedictione locupletet. Respondet chorus. Amen.

In præsentis vitæ stadio vos ab omni adversitate defendat, & se vobis in iudicio placabilem ostendat. Amen. Quo à cunctis peccatorum contagiis liberati, illius tremendi examinis diem expectetis inter- rui. Amen.

Quod ipse præstare dignetur, qui cum Patre & Spiritu Sancto vivit & gloriatur Deus per omnia secula seculorum. Amen.

Benedictio Dei Patris & Filii & Spiritus sancti, & Pax Domini sit semper vobiscum.

Item in Nativitate S. Joannis Baptistæ.

Benedicat vobis omnipotens Deus B. Joannis Baptistæ intercessione, cujus hodie natalitia celebratis, concedatque, ut cujus solemnitas colitis, patrocinia sentiat. Amen.

Illius obtentu ab omnibus adversis tucamini, & bonis omnibus persruamini, qui adventum Redemptoris mundi necdum natus agnovit, matris sterilitatem nascendo abstulit, patris linguam natus absolvit. Amen.

Quatenus ipsius Agni, quem ille digito ostendit, cujus immolatione estis redempti, ita virtutum lanis vestiri, & innocentiam valeatis imitari, ut ei in æternæ patriæ felicitate possitis adjungi. Amen.

Quod Ipse præstare. Benedictio Dei Patris, ut supra. Istæ enim clausulæ semper postremo loco adiunguntur: & per ultimam, ut patet, connectitur antecedenti benedictioni subsequens saluatio, Pax Domini. Ultima verò clausula in præcitato codice Vaticano num. 4743. his verbis concipitur: Benedictio Dei patris omnipotentis & Filii & Spiritus sancti descendat super vos & maneat semper. Amen. Tum additur hæc notula: Isto loco Indulgentia pronuntiat: & postea dicit, Et Pax eius sit semper vobiscum; faciendo cum hostia, sicut est fieri consuetum, tres cruce.

Mozarabes hanc benedictionem conferunt hoc ritu. Dicit Diaconus, Humiliate vos benedictioni. Tum ait Sacerdos, Dominus sit semper vobiscum. Respondet chorus, Et cum Spiritu tuo. Deinde Presbyter legit benedictiones: quarum formula hæc est. Dominica prima Adventus.

Illustrat vos Unigenitus Dei Filius lumine adventus sui, qui vos redimere non dedignatus est pretio sanguinis proprii. Amen.

Accingat vos virtutibus pacis, & ditet muneribus copiosis. Amen.

Ipsamque Dominum semper habeatis protectorem, quem omnipotens Pater suscipiavit de viribus Juda victorem. Amen.

Per misericordiam ipsius Dei nostri, qui est benedictus & vivit, & omnia regit in secula seculorum. Amen.

In veteri quoque Missali, quod Gallicanum supra nuncupavimus, similes benedictiones reperiuntur, quæ quatuor vel quinque continent petitiones, ut in Missa S. Cæciliæ.

Summe, optime, misericordissime Deus, benedic famulos, & famulas tuas. Amen.

Tribue eis per interventum S. Cæciliæ virgi- nis

nis cor in tuo amore sollicitum, in tuo timore devotum, in tuo fervore perfectum. Amen.

Da eis tranquillitatem temporum, salubritatem corporum, salutem animarum. Amen.

Mereantur te fide querere, operibus invenire, gratia promereri. Amen.

Et illa studeant agere te teste, quæ digna fiant in remuneratione te iudice. Amen.

Quod ipse præstare digneris, qui in Trinitate perfecta visus, dominaris, & regnas in sæcula sæculorum. Amen.

De hac benedictione loquitur Cæsarius Arelatenfis hom. 8. inter eas quas nuper edidit Stephanus Balufius, his verbis: quia præmissa oratione Dominica benedictio vobis non ab homine, sed per hominem datur, grato & pio animo, humiliato corpore, & corde compuncto, rorem divine benedictionis accipite, ut fiat in vobis fons aquæ salientis in vitam æternam. Similes benedictiones plura capita continent leguntur apud Hincmarum in coronationibus Regum Caroli Calvi, & Ludovici, in fine tomi primi. Hujus item benedictionis tanquam communiter tunc usitatæ mentionem faciunt Acta Concilii Lemovicensis apud Baronium anno 1034. in causa Apostolatus S. Martialis. Cum ad horam fractionis Dominici corporis ventum esset, atque ex more Archiepiscopus benedictionem funderet super populum, intersevit B. Martialis nominis mentionem, ita dicens: Benedicat & custodiat vos omnipotens Deus, domique hanc sui numinis præsentia illustrare, atque suæ pietatis oculos super eam die ac nocte dignetur aperire. Amen. Concedatque propitius, ut omnes, qui ad solemnitatem anniversariam hujus Basilicæ hodierna die convenistis, intercedente B. Martiale Apostolo, & cæteris Sanctis ejus, quorum Reliquiæ hinc pio venerantur amore, vobiscum hinc veniam peccatorum vestrorum reportare valeatis. Amen. Quatenus eorum interventione ipsi templum sancti Spiritus, in quo Deus Trinitas jugiter habitare dignetur, effecti, post hujus vitæ labentis excursus ad gaudia æterna feliciter venire mereamini; & cætera quæ Episcopali benedictione, proferri solitum est. Hactenus acta illius Concilii.

III. Hunc ritum ignorantes quidam scriptores nostri temporis, & prisca mores ex hodierno usu perperam aestimantes, confundunt hanc benedictionem Episcopalem cum ea, quæ in fine Missæ ab omnibus Presbyteris dari consuevit: & cum legunt in Concilio Agathensi sub Symmacho c. 44. Benedictionem super plebem in Ecclesia

funderet, aut penitentem in Ecclesia benedicere, Presbytero penitus non licebit: vel hunc canonem intelligendum esse, ajunt de benedictione extra Missarum solemnia, qualem Episcopi per Ecclesiam incedentes largiri solent: vel mendum in eum irrepsisse. Id verò confidentius asserunt, quia alia sanctio in eodem concilio extat c. 47. priori contraria, ut ipsi putant. Missas, inquit, diè Dominico secularibus totas tenere speciali ordine præcipimus, ita ut ante benedictionem Sacerdotis egredi populus non præsumat. Hoc igitur canone prior destrui vel corrigi videtur: nam hic præcipit, ut populus non discedat ante benedictionem Sacerdotis; ille autem edicit non licere Presbytero benedicere. At nullo modo concilium duo sibi adversantia constituit. In priori etenim canone sermo est de benedictione Episcopali intra Missarum solemnia, & de solemnibus ac publicis penitentium reconciliationibus, quæ duo ad solos episcopos tunc pertinebant: & hanc esse veram & communem illius canonis interpretationem asserit Microl. c. 21. Posterior autem sanctio vel nomine sacerdotis episcopum intelligit, pro ut usus illorum temporum ferebat, & benedictio de qua loquitur illa est, quam dabat Episcopus post Dominici corporis confractionem: vel ut indicat Microl. benedictionis nomine intelligitur oratio, quæ post communionem dicitur. Porro hoc firmiter stabilitur, quia aliunde non constat, quod eo tempore benedictio, pro ut hodie accipitur, in fine Missæ dari solet: & nos supra ostendimus, nomen benedictionis olim Collectis sive orationibus tributum. Hanc meam expositionem confirmat Walfridus Strabo c. 22. licet Concilium Aurelianense nominet pro Agathensi. Illi ad stipulantur Amalarius & Rabanus, quorum verba expendens Bernardus in notis ad librum Sacramentorum, licet fateatur in antiquis Missis & codicibus M. SS. nullam reperiri in fine Missæ benedictionem, canonem tamen Agathensem loqui existimat de benedictione, quæ datur peracta Missa: nam si hæc benedictio, ait ille pag. 28. non daretur in fine Missæ, sed ante communionem, illa data populus egrediens non interesset integræ Missæ, quæ ante communionem discederet. Sed hoc erat illi probandum, quod hujusmodi finalis benedictio tunc esset in usu, aliquid enim afferenti absque legitima probatione non creditur: neque satis percipio, quomodo sequentia Cæsarii Arelatenfis verba, quibus ad confirmandam suam sententiam utitur, benedictioni in fine Missæ aptari possint. Qui vult Missas, ait Cæsarius hom. 12. ad integrum cum

lucro animæ suæ celebrare, usquequo oratio Dominica dicatur & benedictio populo detur, humiliato corpore & compuncto corde debet se in Ecclesia continere. Sanè hîc benedictio connectitur cum oratione Dominica, & de illa proculdubio sermo est, quæ post ipsam orationem ab Episcopo dari consueverat. Idem sancitum fuit in Concilio III. Aurelianensi can. 28. *De Missis nullus laicorum ante discedat, quam Dominica dicatur oratio: & si Episcopus præsens fuerit, ejus benedictio expectetur.* Ubi vides, præceptum Concilii ad illos primitus dirigi, qui nondum recitata Dominica oratione ab Ecclesia egrediebantur: tum subdit, quod si Episcopus præsens fuerit, ipsius benedictio, quæ post prædictam orationem dari consueverat, expectetur. Sed dices, Ergo licitum erit ante communionem discedere, Missa nondum peracta. Ita planè, si mores attendantur illius ævi, quo omnes qui aderant Missæ communicabant: quicumque enim aut non poterant, aut nolebant mysteriorum esse participes, absoluto canone priusquam oratio Dominica recitaretur, ab Ecclesia discedebant, quia, quod reliquum erat, ad communionem pertinebat; ipsa scilicet oratio & benedictio Antistitis atque osculum pacis tanquam dispositio; ut his expiati puriores ad divinam mensam accederent: mox ipsa communicatio sequebatur, & post eam gratiarum actio. Juber ergo Concilium, ut saltem permaneant, donec recitata Dominica oratione, Episcopali benedictione muniti discedant. Idem præcipit, ni fallor, verbis citatis Cæsarius, quia fortassis ea tunc erat in illis regionibus consuetudo sive abusus. Observo tamen canonem, de quo sermo est, totidem verbis insertum esse Capitularibus Caroli Magni lib. 7. cap. 210. cum hac additione, *Neque ante Missam expletam quis egredi præsumat:* quæ verba aliud mandatum à superiori distinctum continent, permanendi in Ecclesia usque ad finem Missæ: ac hoc fortassis addiderunt Episcopi, qui jussu Caroli Magni Capitulare compilarunt, trecentis serè annis post dictum Concilium, habita suorum temporum consideratione. Nec obstat his, quæ hæcenus dicta sunt, Concilii primi Aurelianensis canon 28. apud Biniium. „Cum ad celebrandas Missas „in Dei nomine convenitur, populus non ante „discedat, quam Missæ solemnitas compleatur, „& ubi Episcopus non fuerit, benedictionem „accipiat Sacerdotis. Nam ut testatur Carolus le Coite to. 1. *Annal. Eccl. Francorum an. 511.* aliter legitur hic canon in Codicibus M. SS.

expuncta scilicet negatione, & ubi Episcopus fuerit, benedictionem accipiat Sacerdotis. Quam sanè negationem idem auctor à Collectoribus canonum adjunctam fuisse arbitratur, quia Sacerdotem hoc loco diversum ab Episcopo putarunt, cum idem sit. Loquitur ergo Concilium de benedictione Episcopali post Dominicam orationem; quia Presbyteri non benedicebant, nec ulla tunc erat in fine Missæ benedictio. Hinc autem liquet, eradicandæ prævæ consuetudini, quæ irreperat, exeundi ante communionem, illarum partium Episcopos semper in Synodis incubuisse. Hæc occasione Episcopatum benedictionum dicta sunt, quas solemnes vocat Guibertus Tornacensis, qui vivebat an. 1260. lib. de offic. Episcopi cap. 2. „Solemnes, inquit, benedictiones ad solemnes pertinent Sacerdotes, „scilicet ad Pontifices, quas solemniter per solemnes exhibent dies, quæ causam & originem „nanciscuntur ex eis quæ in Numeris sic leguntur. Loquutus est Dominus ad Moysen dicens: Loquere Aaron & filiis ejus, sic benedicetis filiis Israël, & dicetis eis: Benedicat tibi Dominus & custodiat te: ostendat Dominus faciem suam tibi & misereatur tui: convertat Dominus vultum suum ad te, & det tibi pacem. *Tris igitur clausule in hac benedictione tanguntur, & ut clausule similiter in benedictionibus Episcopi solemnes apponuntur.* Et post allatas earum mysticas rationes, easdem ait pro festorum & temporum differentia variari. *Sunt & aliæ, inquit idem cap. 3. benedictiones non solemnes, quæ in fine Missæ conferuntur populo tam per Episcopos, quam per minores alios sacerdotes: jam enim ipso vivente instituta fuerat benedictio expleta Missæ.* Alias quoque recenset benedictiones minus solemnes cap. 4. *quæ usitato & communi nomine benedictiones dicuntur, & quadragesimali tempore conferuntur, cum humiliare Deo capita jubemur.* Hinc verò confirmatur, quod supra dictum est, sumi quandoque nomen benedictionis pro Collecta sive oratione, quæ in fine Missæ recitatur.

IV. Nicolaus III. ad impetrandam pacem inter Principes christianos statuit in Missa solemniter postquam Sacerdos dixit *Pax Domini sit semper vobiscum*, ante *Agnus Dei* cantari psalmum *Laturus sum* cum aliquod versiculis & Collecta pro pace. Idemque constituit Joannes XXII. pro tollendo schismate, ut testatur Angelus Roccha in Paralipomenis commentarii de campanis. Idem psalmus cum precibus extat in Missali Cister.

Cisterciensi dicendus post *Pater noster* pro pace Ecclesiastica & temporalis. Missale Sarisburiense editum Parisiis anno 1557. in Quadragesima & certis feriis tres psalmos dici decernit, antiquam dicitur *Pax Domini*, nempe, *Deus venerunt gentes. Deus misereatur. Domine in virtute tua, cum Antiphona Tua est potentia*, & post eam precibus ac tribus orationibus, quarum prima est pro recuperatione Terræ sanctæ, altera pro Pontifice, tertia pro Rege. In libro Sacramentorum Romanæ Ecclesiæ ante annos nongentos scripto, quem sæpe citavimus, post salutationem *Pax Domini sit semper vobiscum*, hæc ex usu illorum temporum adnotantur. „ Post hæc com-
menda plebs pro jejuniis quarti, septimi,
„ & decimi mensis temporibus suis: sive pro
„ scrutiis, vel aurium aperitione: sive orandum
„ pro infirmis, vel annuntianda Natalitia San-
„ctorum. Hæc sunt autem in hoc codice formula Denunciationum:

Denunciatio jejunii. Anniversaria fratres carissimi, jejunii puritate, qua & corporis acquiritur & animæ sanctitas; nos commonet illius mensis instaurata devotio: Quarta igitur & sexta feria solito convenientes occursum offeramus Deo spirituale jejunium. Die verò Sabbati apud B. Petrum, cuius nos intercessionibus credimus adjuvandos, sanctas vigiliis christiana pietate celebremus, ut per hanc institutionem saluiferam peccatorum sordes, quas corporis fragilitate contraximus, jejuniis & elemosynis abluiamus. Auxiliante Domino Jesu Christo, qui cum Patre & Spiritu sancto vivit & regnat per omnia secula seculorum. Jejuniorum autem denunciatio necessaria olim fuit, quia statam & definitam sedem non habebant. Vetus quidem consuetudo fuit, ut jejunium æstivum mense Junio, autumnale Septembri, hiemale Decembri fieret, in designanda autem hebdomada diversis diversarum Ecclesiarum mos erat, ut notat Sirmondus ad epist. 23. lib. 3. Goffridi Vindocinensis. Gregorium VII. certam eis hebdomadam assignasse docet Micrologus, sed ejus decretum non statim ubique promulgatum fuit: nam Goffridus ibidem, ac si res adhuc incerta foret, ab Hildeberto Episcopo quaerit, qua hebdomada Junii jejunium celebrari deberet.

Denunciatio pro scrutiny. Scrutinii diem, dilectissimi fratres, quo electi nostri divinitus instruuntur, imminere cognoscite. Ideoque sollicita devotione illa feria cir-

ca horam diei sextam convenire dignemini, ut caeleste mysterium, quo diabolus cum sua pompa destruitur, & janua regni caelestis aperitur, inculpabili Deo juvante ministerio peragere valeamus.

Denunciatio pro Natalitiis Sanctorum. Noveris vestra devotio, sanctissimi fratres, quod B. Martyr illius anniversarius dies intrat, quo diaboli tentationes exuperans universitatis creatori gloriosa passione conjunctus est. Ideoque Dominum collaudemus, qui est mirabilis in sanctis suis, ut, qui illis victoria coronam contulit, nobis eorum meritis delictorum indulgentiam largiatur. In illo igitur loco, vel in illa via, illa feria hanc eandem festivitatem solita devotione celebremus.

Denunciatio cum reliquiæ Martyris ponendæ sunt. Dilectissimi fratres, inter cætera virtutum solemnia, quæ ad gloriam pertinent Christi Domini nostri, hoc quoque præstitit Martyribus, qui pro nominis ejus confessione morte suscepta caelestia præmia meruerunt, ut fidelium votis, eorum præclaris Reliquiis collocari, integritas sancti corporis esse credatur. Et ideo commonemus dilectionem vestram, quoniam illa feria, illo loco, Reliquiæ sancti illius Martyris collocandæ sunt. Quæsumus ut vestram præsentiam nobis admonentibus non negetis. Hæc Denunciationes in notis ad librum Sacramentorum commemorat Menardus ex Codice Remensi pag. 164. & 208. ubi etiam testatur, postquam dixerat Sacerdos, *Pax Domini sit semper vobiscum*, eas legi consuevisse.

V. Confracta hostiæ & immissa in calicem particulâ, sequitur deprecatio ad Christum Agnum Dei tollentem peccata mundi, incurrentem a Sacerdote immolatum, de quo ad se veniente testimonium perhibuit Joannes Baptistâ dicens, *Eccce Agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi.* Ex quo Præcursoris elogio mos emanavit pingendi Christum in forma Agni, quem synodus Trullana c. 82. ausu temerario convellere tentavit, prohibens ne deinceps Christus Dominus sub Agni figura pingetur. Sed pseudosynodi conatibus resistit Romana Ecclesia, quæ veterem usum semper retinuit. Et Sergius I. summus Pontifex, teste Anastasio, statuit ut tempore confractionis dominici corporis, Agnus Dei, qui tollit peccata mundi, miserere nobis, à clero & populo decantaretur. Apud Græcos antiquior est Agni Dei mentio in sacris solemnibus, sed non per modum precatiois. Jacobus in Liturgia:
Ecce

Eccē Agnus Dei, filius Patris, qui tollis peccata mundi. Et in Liturgia Chrylostomi Sacerdos divisurus sanctum panem dicit, *Frangitur & dividitur Agnus Dei, filius Patris.* Hac autem Agni in græca synaxi commemoratione quidam decepti, & eam ad Latinorum precationem trahentes, scripserunt ante Sergium cœpisse, & concilio Nicæno antiquiorem, vel certe cœvam existimant. Et Sergius quidem instituit ter dici *Miserere nobis*; sed multis postea ingruentibus Ecclesiæ adversitatibus, ut ait Innocentius lib. 6. de mysteriis Missæ cap. 6. sive ad tollendum schisma, ut alii scribunt, statutum fuit, ut in tertio diceretur, *dona nobis pacem*; qui ritus ubique receptus est, exceptâ Basilicâ Lateranensi, in qua adhuc servatur antiqua forma dicendi ter, *miserere nobis.* In antiquis Missalibus ante annum millesimum scriptis, hæc oratio tertio reperitur cum clausula, *Miserere nobis*: ex quo apparet, prædictam mutationem post eum annum contigisse. A quo Pontifice statuta fuerit, nusquam memini me legisse. At si verax est Robertus Abbas Montensis in supplemento Chronici Sigiberti, hæc pacis postulationem attulit è cœlo B. Virgo. Apparuit enim, ut ipse refert anno 1183. cuidam fabro lignario opus facienti in sylva, deditque illi sigillum cum imagine sua & Filii sui, & cum hac inscriptione: *Agnus Dei qui tollis peccata mundi, dona nobis pacem*: iussitque ut ferret ad Episcopum, atque ei diceret, ut qui vellent pacem Ecclesiæ, facerent huiusmodi sigilla, & portarent in signum pacis. In quodam Missali antiquo sic interpolatam repertam privatâ quorundam licentiâ hanc precationem. *Agnus Dei qui tollis peccata mundi, crimina tollis, aspera mollis, Agnus honoris, miserere nobis. Agnus Dei qui tollis peccata mundi, vulnera sanas, ardua planas, Agnus amoris, miserere nobis. Agnus Dei qui tollis peccata mundi, sordida mundas, cuncta secundas, Agnus odoris, dona nobis pacem.*

VI. Ante communionem tres orationes Romano ritu præmitti solent, non ex antiqua summi Pontificum institutione, sed ex religionum traditione, ut ait Micrologus cap. 18. Prima est, qua Sacerdos pacem precatur Ecclesiæ, postquam sequitur osculum pacis, quo ipse Ministros, tum illi, omnesque fideles se invicem salutant in signum unionis & mutue charitatis. Apostolicum institutum hoc est, ut per solemniam pacis sacrificii consummatio fiat. Et Romani quidem atque Ambrosiani hoc loco, Græci vero & alii Orientales, itemque Mozarabes, ante

Præfationem dant osculum pacis, diverso ritu, sed eadem fide & religione, ut ostendant se omnes in Christo unum esse; eosque dumtaxat divinorum munerum participatione dignos cœleri, qui pacem fratribus verbo & opere impendant. In Liturgia Jacobi, post symboli recitationem porrigitur osculum præmonente Diacono, *Osculemur nos in osculo sancto.* In Liturgia Chrylostomi ante symbolum ait Diaconus, *Diligamus nos invicem, ut in concordia consistamus Patrem, Filium, & Spiritum sanctum.* Apud Maronitas Sacerdos ante Præfationem dat pacem altari & mysteriis dicens: *Pax tecum altare Dei, & pax mysteriis sanctis positis super te.* Et dat pacem ministro dicens: *Pax tibi minister Spiritus sancti.* Minister dicit: *Veni in pace Pater noster, Sacerdos candide.* Et dant pacem in Ecclesia. Mozarabes in singulis Missis proprias habent orationes pro osculo pacis, quibus breviter à Deo petunt, ut oscula fidelia sint, & pax sincera: ut per exterioris hominis osculum, indisrupta maneat interioris hominis pax: ut pacem, quam ore annuntiant, opere impleant: ut una dilectionis copula jungat, quos unius fidei sacramenta locupletant. Similes habentur precationes in Missali Gallicano, orat enim Sacerdos in Missa Epiphaniæ, ut osculum, quod in labiis datur, non negetur in cordibus: in Missa sancti Clementis, ut, qui in præfati labiorum impressione illigati fuerint osculo, Dei custodia pacifici permaneant in futuro: in Cathedra sancti Petri, ut, qui ex præcepto junguntur osculo, livore peccatoris excludo, illic per gratiam ducantur, ubi est Petrus janitor cœli. Ritu Ambrosiano dicit Diaconus, *offerre vobis pacem.* Chorus autem respondet, *Deo gratias.* Et præmissa oratione, *Domine Jesu Christe, qui dixisti Apostolis tuis, prout in Romano, datur Pax.* In quibusdam Missalibus M. SS. Diaconus ait, *Habere vinculum pacis & charitatis, ut apri sitis sacrosanctis mysteriis.* Et circumstantes se invicem osculantes dicunt, *Pax Christi & Ecclesiæ abundet in cordibus nostris.* In aliis sunt orationes peculiare, quibus Sacerdos, dum se populus invicem osculatur, Deum rogat, ut omnes pacificare dignetur. Errant qui Innocentio I. huius osculi institutionem adscribunt: non enim instituit, sed ab usum emendavit, qui irreperat, ut contra usum Romanæ Ecclesiæ pax alicubi ante consecrata mysteria traderetur, cum necessario indicenda sit post consecrationem, ut pacis osculo demonstraretur populum ad omnia, quæ in mysteriis aguntur, atque in Ecclesia cele-

celebrantur, præbuisse consensum. Ita ille scribit *epist. 29.* ad Decentium Episcopum Eugubinum. Deinde ejusdem osculi, tanquam ab Apostolis instituti mentionem faciunt veteres & orthodoxi Patres, Tertullianus de Orat. cap. 14. „Alia jam consuetudo invaluit, jejunantes habita oratione cum fratribus subtrahunt osculum pacis, quod est signaculum orationis. Quæ oratio cum divortio sancti osculi integra? Quale sacrificium, à quo sine pace receditur? Et lib. 2. ad uxorem cap. 4. non passurum ait maritum infidelem, uxorem fidelem alicui fratrum ad osculum convenire. Narrat Optatus Milevitanus lib. 1. Lucillam feminam potentem & factiosam, quæ schismati Donatistarum occasionem præbuit, solitam fuisse ante communionem osculum cujusdam Martyris, si tamen Martyris, aut si Martyris, necdum vindicati, osculari: qua de re à Cœcilianò tunc archidiacono, postea Episcopo Carthaginensi correpta, ipsi Cœcilianò irata, schisma adversus illum suscitavit. Hanc autem mulierem idè reprehensam puto, quod fraternum osculum, quod sibi mutuo ante susceptionem corporis Christi præbebant fideles, vel dedignata, vel eo non contenta, incertas insuper reliquias osculari præsumeret. Meminit ejusdem osculi Dionysius *cap. 3. eccl. Hierarchie*, itemque Justinus Martyr *Apolog. 2.* quibus suffragantur alii Patres græci & latini. Cyrillus Hierosolymitanus initio Catechesis quintæ: „Clamat Diaconus, complectimini & osculamini vos invicem; atque tunc mutuo nos osculo salutamus. Hieronymus *epist. 62.* ad Theophilum Alexandrinum. „Quisquamne extensa manu vertit faciem, & inter sacras epulas Judæ osculum porrigit? Augustinus *serm. 83.* de diversis: „Ecce ubi peracta est sanctificatio, dicimus orationem Dominicam, quam accepistis & reddidistis. Post ipsam dicitur, Pax vobis, & osculantur se Christiani in osculo sancto, quod est signum pacis, si quod ostendunt labia fiat in conscientia. Id est, quo modo labia tua ad labia fratris tui accedunt, sic cor tuum à corde ejus non recedat. Chrysostomus *l. 1. de compunctione*: „Osculum pacis porrigere tempore, quo munera offeruntur, in usu est; sed vereor, ne fortè plures ex vobis labiis hoc tantummodò faciant, cum Christus pacem non ex ore, sed ex corde desideret. Anastasius Synaita orat. de Sancta Synaxi: „Propter hoc ipsum nos mutuo in osculo pacis amplectamur, ut omni colligatione impietatis & cordis duri-

tie abjecta, puro corde ad Dominum accedamus. In actis S. Mariæ Ægyptiacæ, *Pacis osculum obtulit seniori, & sic vivifica dona suscepit.* Gregorius *3. dialog. c. 36.* navim describens tempestate agitatam, omnes qui in ea erant, pacem sibi dedisse ait, corpusque & sanguinem Redemptoris accepisse. Huc pertinet, quod non semel Apostolus hortatur fideles, ut salutent se invicem in osculo sancto: ex quo, inquit Haymo Halberstaden. in *epist. ad Romanos c. 16.* „mos traditus est Ecclesiæ, ut convenientes fideles ad audiendum verbum divinum, Missarumque celebrationem, post orationes osculo dilectionis suscipiant se invicem.

VII. Erat autem osculum non solius communionis, sed & omnium Ecclesiasticarum functionum signaculum & sigillum, quod in omnibus sacramentis adhiberi solebat. Nam Episcopus baptizatum & confirmatum, collato sacramento osculabatur additâ salutatione, *Pax tecum*: quam cum Ordo Romanus, ac veteres Sacramentorum libri præscribunt, osculum quoque subintelligitur. Cyprianus *epist. 59. ad Fidum* de baptizandis infantibus; „Etsi infans, ait, à patre tu novus est, non ita est tamen, ut quisquam illum in gratia danda atque in pace faciendâ horrere debeat osculari. In ordinum collatione consuevisse Episcopum initiatos osculari, testes sunt post Dionysium in *eccl. hierar.* Ordo Romanus, & antiqua Pontificalia. Mos item fuit osculari mortuos, ut idem Dionysius scribit *cap. postremo ejusdem libri*, qui in pace & communionem Ecclesiæ decedebant, cujus ea salutio indicium & protestatio erat. Sed postea concilium Antifiodorense sub Gregorio Magno *c. 12.* osculum dari mortuis prohibuit. Missæ quoque defunctorum olim osculo carebant, quia privatæ & sine communionem erant; qui ritus etiam nunc permanet. Scribit etiam Albaspinæus *observ. 17. lib. 1.* Missis Monachorum osculum defuisse, quia privatæ: & Durandus *lib. 4. Ration. cap. 53. Inter Monachos*, inquit, *Pax non datur, quia mundo mortui reputantur.* Contrarium tamen evincitur ex vetustis Monachorum Ritualibus, quæ osculum ante communionem præscribunt: & ipse Monachorum Pater Benedictus *cap. 63. Regulæ* præcipit Monachos secundum ordines, quos constituerit Abbas, vel quos ipsi habuerint, debere ad pacem & ad communionem accedere. Idem *cap. 55.* suscipi hospites jubet osculo pacis. Subtrahitur similiter osculum feria VI. ante Pascha in signum mœstitiæ: quare Procopius in

Eccc historia

historia arcana Justinianum & Theodoram infaussto omine imperium suscepisse refert eâ die, quâ nulli pacem & salutem dicere fas erat. Signum igitur mutuae dilectionis & pacis erat osculum inter Christianos, à quo procul aberat omnis suspicio impuri affectus. Commendant ejus sanctitatem Clemens Alexandrinus *lib. 3. Pedagog. cap. 11.* & Athenagoras circa finem Apologiae. Aptissimè autem & eleganter Chrysostomus *hom. 30. in epist. 2. ad Cor.* agens de osculo, quod communioni praemittitur, „ De hoc, inquit, sancto osculo aliud quoque afferri potest. „ Templum Christi sumus: Itaque templi vestibula & aditum osculamur, cum alii alios osculamur. Neque enim vulgari quodam honore, os nostrum afficitur, cum corpus Dominicum excipit: eâque praesertim de causa tum mutua, oscula jungimus. Veteri tandem simplicitate in malitiam degenerante subtractum paulatim est osculum, & ejus vice mos introductus porrigendi tabellam cum crucis vel Christi imagine, quam sequioris saeculi Scriptores *osculatorium* vocant, de quo vocabulo agit Spelmanus in Glossario. Hanc dum primùm Sacerdos, tum reliqui osculantur, eandem mutuam charitatem & fidem se habere testantur, quae olim per osculum indicabatur. Alii mutuo amplexu idem munus persolvunt. Osculum oris adhuc vigeat tempore Innocentii III. qui de eo loquitur *lib. 6. mysteriorum Missae cap. 5.* atque hinc inferre probabiliter possumus, osculi consuetudinem permanisse, donec à Fratribus Franciscanis plerique ritus Romanae Ecclesiae, ut *Lib. I. Cap. VII.* ostendimus, aut sublata aut immutata sunt.

CAPUT XVII.

Ritus & usus Antiphonae, quae Communicatio nuncupatur. Orationes Sacerdotis ante communionem. Ejus danda, & accipiendae diversa consuetudo. Quotidiana veterum communicatio. Ea ad Clerum, tum ad ministros altaris redacta. Olim Eucharistia manu excepta, domi servata, ad absentes missa, delata in itinere, custodita in Ecclesiis, defunctis consecrata. Hi mores an & quando desierint. Qui fuerint alicubi in communionem abusus. Modus, ordo, situs communicantium.

I. **P**ost osculum pacis suscipit Sacerdos sacra dona, quibus ipse refectus ea populo dispensat, & interim chorus cantat Antiphonam, quae idem communicatio dicitur, quia populo Communicante cantatur. Olim psalmus simul concini solebat cum *Gloria Patri*, atque ipsius antiphonae repetitio, ut tota actio communionis laude Dei personante perficeretur. *Sciendum est autem*, inquit Micrologus *cap. 18. eandem antiphonam semper eundem psalmum cum introitu habere, si non habet proprium, ex quo sumpta videatur.* Cujus rei exemplum habemus in Antiphonario Sancti Gregorii, & in antiquis Missalibus manu exaratis. Testatur Augustinus *libro 2. Retract. cap. 11.* hanc consuetudinem in Ecclesia Africana ipso vivente coepisse, ut hymni ad altare de Psalmorum libro dicerentur, cum populo oblatio sacra distribueretur. Ordo Romanus in prima descriptione Missae ejusdem ritus antiquitatem confirmat dicens: „ Mox ut Pontifex coepit communicare populum in Senatorio, statim Schola incipit antiphonam ad communionem, & psallunt usque dum communicatio omni populo, etiam in parte mulierum, redit in sedem, & reperito versu quiescunt. Pontifex vero contemplans populum communicatum esse, innuit per Subdiaconum primo Scholae, & ille resalutato eo dicit *Gloria Patri*, & *Sicut erat*, & Versum. Et finita antiphona surgit Pontifex cum Archidiacono, & veniens ad altare dat orationem ad complendum. Eundem morem vigere apud Aethiopes docet eorum Missa his verbis: „ Dum ministratur Sacramento populo, psallunt docti aliqua carmina, in honorem Sacramenti, & Sanctorum, quorum festa celebrantur, composita, quae populus reiterat canendo. Armenii quoque hymnos cantant & psalmos non solum tempore communionis, sed etiam cum eulogiae peracta synaxi distribuuntur. In Liturgia S. Jacobi, dum sacerdos oblata in partes dividit, cantantur Psalmi, *Dominus regit me. Benedicam Dominum in omni tempore. Exaltabo te Deus meus rex. Et Laudate Dominum omnes gentes.* Ante communionem ter dicit Sacerdos, *Domine non sum dignus*, qui versus in quibusdam antiquis Missalibus M. SS. reperitur, at in plerisque deest. Ejus usum commendat Origenes *hom. 5.* in diversa loca Evangelii: „ Quando, inquit, sanctum cibum, illudque incorruptum accipis epulum, quando vitae pane & poculo frueris, manducas & bibis corpus & sanguinem Domini, tunc Dominus sub tectum ingreditur. Et

„Et tu ergo humilians te ipsum imitare hunc
 „Centurionem & dicit: Domine non sum dig-
 „nus ut intres sub tectum meum. Chryso-
 „stomus item hom. de S. Thoma Apostolo exhor-
 „tans fideles ut puri accedant ad Dominum, ait,
 „Dicamus Redemptori nostro, Domine non
 „sum dignus, ut intres sub tectum animorum no-
 „strorum; quia tamen tu à nobis teneri vis, de
 „tua freti indulgentia ad te accedimus. Sunt & al-
 „iæ peculiare orationes à diversis Ecclesiis in suis
 „Missilibus præscriptæ à Sacerdote recitandæ an-
 „te communionem, quarum nonnullæ cum Ro-
 „manis ferè coincidunt, aliæ diversæ sunt. In Mis-
 „sali Romano M. S. quod mihi ostendit vir mul-
 „tæ eruditionis Camillus de Maximis Patriarcha
 „Hierosolymitanus, hæc indicitur, quam etiam
 „legi in Missali Sarisburicensi. „Deus pater, fons
 „& origo totius bonitatis, qui ductus miseri-
 „cordia Unigenitum tuum pro nobis ad infima
 „mundi descendere & carnem sumere voluisti,
 „quem ego indignus hic in manibus meis teneo,
 „te adoro, te glorifico, te tota mentis ac cordis
 „intentione laudo & precor, ut nos famulos
 „tuos non deferas, sed peccata nostra dimittas,
 „quatenus tibi soli vivo ac vero Deo puro corde
 „& casto corpore servire valeamus. *Tum imme-*
 „*diatè ante communionem:* „Ave in æternum san-
 „ctissima caro Christi, mihi tante omnia & super
 „omnia summa dulcedo. *Et ante sumptionem*
 „*sanguinis:* „Ave in æternum celestis potus mi-
 „hi ante omnia & super omnia summa dulcedo.

II. Dandæ verò & accipiendæ communionis
 diversæ olim fuerunt consuetudines, prout diver-
 sa locorum, temporum, gentiumque conditio
 exigebat. In primordiis Ecclesiæ certum est &
 exploratum, omnes fideles, quorum erat cor
 unum & anima una, quotidie perseverasse in
 communicatione fractionis panis, ut Acta Apo-
 stolorum restantur: nec ullus sacris Mysteriis
 interesse permittebatur, sicut alibi ostensum est,
 nisi qui offerre poterat, & de oblatis participa-
 re; quam consuetudinem diu perstitisse evidens
 est. Nam ex Justino *Apolog. 2.* ex constitutio-
 nibus Apostolicis *lib. 8. cap. 20.* ex Dionysio
cap. 3. eccl. hierarchiæ, & ex aliis constat, Ponti-
 ficem confectis mysteriis sumpsisse Eucharistiam
 & singulis præsentibus tradidisse sive per Dia-
 conos, sive per seipsum. Cyprianus *lib. de Ora-*
 „*tione,* „Hunc panem, *inquit,* dari nobis quoti-
 „die postulamus, ne, qui in Christo sumus &
 „Eucharistiam quotidie ad cibum salutis ac-
 „cipimus, intercedente aliquo graviore delicto,

„dum abstenti & non communicantes à celesti
 „pane prohibemur, à Christi corpore separe-
 „mur. *Hieronymus epist. 50. ad Pammachium:*
 „Scio, *ait,* Romæ hanc esse consuetudinem, ut
 „fideles semper Christi corpus accipiant, quod
 „nec reprehendo, nec probo. Nec solum Ro-
 „mæ, sed etiam in Hispania eundem morem su-
 „mendi quotidie Eucharistiam eo tempore viguil-
 „se, *epist. 28. ad Lucinium Bæticum* affirmat. Augu-
 „stinus hac de re varias in Africa extitisse senten-
 „tias indicat *epist. 118. ad Januarium,* nec declarat
 „cui ipse adhæreat. Ambrosius *lib. 5. de Sacram.*
 „*cap. 4.* hortatur ad quodidianam communionem,
 „sic tamen vivendum monet, ut quotidie merea-
 „mur accipere. Ex quibus liquet initio quicun-
 „que in quibusdam Ecclesiis occidentalibus non-
 „dum abrogatum fuisse usum quotidie communi-
 „candi. Imò alicubi adeò invaluerat mos com-
 „municandi, quoties quis aderat Missæ, ut aliqui
 „existimarint, eum qui pluribus eadem die Missis
 „intererat, debere in singulis communicare. Quæ-
 „stionem ex occasione proponit & solvit Walfridus
 „Strabo propè finem *cap. 22.* his verbis „Quia
 „de communicandi varietate quædam præmissi-
 „mus, hoc addendum videretur, esse quosdam qui
 „semel in die communicare, etiam si pluribus in-
 „terfuerint Missis, pro dignitate Sacramento-
 „rum sufficere credant: esse verò alios, qui, sicut
 „in una, sic in omnibus quibus affuerint Missis
 „in die communicare velint. Quorum neutros
 „culpandos existimo, quia, sicut Augustinus
 „ait de his qui quotidie communicant, & illis
 „qui rariùs, istos reverentia sanctorum retra-
 „hit rerum, illos verò amor salubrium invidat
 „Sacramentorum. Nam & ipse sacerdos quo-
 „ties in die Missas facit, communicare non
 „omittit. Quod si non faciat, canonico est fe-
 „riendus iudicio. Hæc Walfridus, qui sæculo
 „nono vivebat. Citius autem in Oriente eorum,
 „qui sacris mysteriis intererant, communicatio desit:
 „nam Chrysostronus sapè, & aliquando Atha-
 „sius, atque alii Patres Græci de infrequentia
 „communicantium, ut superius dictum est, in
 „suis ad populum homiliis conqueruntur. Solidæ
 „tandem pietatis in aliqua provincia defectu eò
 „redacta res est, ut in concilio Turonensi II. sub
 „Leone III. *cap. 50.* sancitum fuerit, ut homi-
 „nes laici, si non frequentius, ter saltem in an-
 „no communicarent. Tam labente per univer-
 „sum orbem religionis studio, cum rarior indices
 „fieret usus communionis, in concilio Latera-
 „nensi sub Innocentio III. singulis fidelibus

mandatum est, ut, cum ad annos discretionis pervenerint, semel saltem in anno peccata sua confiteantur, & in Paschate sacra communione reficiantur. In Missa autem solemniter retenta est ab aliquibus Ecclesiis communio Ministrorum, quæ Romæ nunc permanet in insignioribus Basilicis, & ubi defierat, Apostolicæ vilitationis decreto restituta est. Sapientissimo sanè consilio, ne in desuetudinem abeat antiquissimus Ecclesiæ ritus, sine quo vix possunt intelligi, quæ in Liturgiis orationibus quotidie recitantur.

III. Olim ante communionem clamabat Diaconus *Sancta sanctis*; ac si diceret, Qui non est sanctus, non accedat. Eadem verba nunc etiam apud Græcos dicit sacerdos. Quæ verò sanctitas ad hoc requiritur, quæstio perplexa est ante aliquot annos excitata, de qua plures circumferuntur libelli, partium potius quam veritatis indagandæ studio conscripti. De lotionem manuum ante Missam, deque nitidis & mundis vestibus, quas sumere solebant ad hanc divinam mensam accessuri, egimus supra Cap. I. Ipsam autem Eucharistiam sumpturis, tabellæ quædam spongiâ perpolitæ à ministris apponebantur, veluti mensulæ, ut ex Chrysostomo & Athanasio observat Baron. *an. 57. n. 146.* quibus hodie lintamina successerunt, ut, si quid fortè deciderat, his excipiatur. At verò Sacerdos Sacramentum distribuens quid daret contestabatur dicens: *Corpus Christi*: & accipiens respondebat *Amen*, qua voce verum illud esse profitebatur. Auctor Constitut. Apostolicarum lib. 8. c. 13. „Epi-
scopus tribuat oblationem dicens, Corpus Christi, & accipiens dicat, Amen, Diaconus verò tribuat calicem dicens, Sanguis Christi, poculum salutis, & bibens dicat, Amen. Cornelius Papa epist. ad Fabium Antiochenum apud Eusebium lib. 4. hist. eccl. c. 43. Novitiani mores & schisma describens, ait inter cætera eum quosdam communicasse, & ab illis juramentum exegisse, quod nunquam ad Cornelium revertentur. Tum subdit: „Et cum panem illum accipiens dicere debuisset *Amen*, dicit: Non revertar deinceps ad Cornelium. Tertullianus de *spectac.* c. 25. eos reprehendit, qui ex ore, quo *Amen* in Sancta protulerant, testimonium gladiatorum reddebant. Ambrosius lib. 4. de Sacram. c. 5. „Dicit tibi sacerdos, Corpus Christi, & tu dicis Amen, id est verum. Hieronymus epist. 62. ad Theophilum Alexandrinum: „Qua conscientia ad Eucharistiam accedam, & respondebo *Amen*; cum de charitate dubitem porrigen-

„tis? Augustinus lib. 12. contra Faustum c. 10.
„Habet enim magnam vocem Christi sanguis
„in terra, cum eo accepto ab omnibus gentibus
„respondetur *Amen*. Leo Magnus serm. 6. de
„junio septimi mensis: „Sic sacra mensa com-
„municare debetis, ut nihil prorsus de veritate
„Corporis Christi & sanguinis ambigatis. Hoc
„enim ore sumitur quod fide creditur, & frustra
„ab illis *Amen* respondetur, à quibus contra id
„quod accipitur, disputatur. Sunt alia quam-
„plurima Patrum testimonia, quæ in re clarissima
„coacervare inutile foret. Tempore Gregorii Mag-
„ni sacerdos tradens Eucharistiam hac formula
„utebatur, ut in ejus vita scribit Joannes Diaconus
„l. 2. „Corpus Domini nostri Jesu Christi con-
„serves animam tuam. Auctor anonymus de
„Persica captivitate editus à Combefis: „Ut
„quid, inquit, his qui accedunt, ais, Corpus &
„sanguis Agni Dei quod tibi datur in remissio-
„nem peccatorum? Alcuinus hanc formulam
„habet: „Corpus Domini nostri Jesu Christi
„custodiat te in vitam æternam. Helgaldus in vi-
„ta Roberti Regis Galliarum: A dante, inquit, sa-
„cerdote dicitur, Corpus Domini nostri Jesu
„Christi sit tibi salus animæ & corporis. Ipsa
„quoque sacra communio antiquo ritu non ore ex-
„cipi solebat, ut hodie fit, sed manu: quam qui sus-
„ceperat ori reverenter admovebat. Suppetunt
„hac de re sanctorum Patrum Græcorum & Latino-
„rum innumerabiles auctoritates; sed ne prolixior sim, modum in iis recensendis servabo.
Tertulliano primus locus tribuendus est. Is lib. de Idololatria exclamans adversus Christianos ab idolis ad Ecclesias euntes, ingemit, illos *eat manus admove*re corpori Domini, quæ *dæmoniis corpora conferunt*, quæ scilicet idola gentibus fabricant. *O manus præcidendæ!* Et in fine libri de baptismo agit de prima manuum cum fratribus apertione post lavacrum; utique ad accipiendam Eucharistiam. Clarius Magistro hunc ritum exprimit Cyprianus epist. 56. ad Thibaritanos: „Arme-
mus & dexteram gladio spiritali, ut sacrificia
„funesta fortiter respuat, & Eucharistiæ memor,
„quæ Domini corpus accepit, ipsum complectatur. Idem l. de lapsis: „Quod non statim Domini corpus inquinatis manibus accipiat, aut
„ore polluto Domini sanguinem bibat, sacerdotibus sacrilegus irascitur. Et paulò post: „Quidam & ipse maculatus, sacrificio à Sacerdote celebrato, panem cum cæteris ausus est latenter
„accipere, Sanctum Domini edere & contrectare non potuit, cinerem ferre se apertis manibus
„inve-

invenit. Alia Cypriani testimonia affert Pame-
 lius *lib. 1. Liturgicorum*. Ambrosius apud Theo-
 doretum *lib. 5. hist. eccl. c. 17.* increpans Theodo-
 sium post eadem Theffalonicensem, „ Quomo-
 do, „ inquit, manus extendes injustæ cædis san-
 guine adhuc stillantes? Quomodo hujusmodi
 manibus Domini corpus accipies? Augustinus
lib. 2. contra literas Petilianæ cap. 23. „ Illum
 commemoro, „ *Optatum scilicet Gildonianum*
 „ *Donaristarum Episcopum*, qui vobiscum vixit,
 „ cui pacis osculum inter Sacramenta copulaba-
 tis, in cuius manibus Eucharistiam ponebatis,
 „ cui vicissim danti manus porrigebatis. Diony-
 sius Alexandrinus epist. ad Xystum Romanum
 Pontificem apud Eulebium *lib. 7. cap. 9.* agens de
 quodam ab hæreticis baptizato, qui reconciliatus
 Catholica Ecclesia ejus baptismum postulabat,
 ait: „ Ego eum, qui ad sacram mentam astiterit,
 „ & manus ad suscipiendum sacrum cibum por-
 rexit, renovare non ausim. Basilius Magnus
 epist. 289. ad Cæsariam Patriciam, „ Nam & in
 ipsa Ecclesia sacerdos partem aliquam Eucha-
 ristiae in manus tradit, & illam apprehendit qui
 percipit cum omni libera potestate, atque ita
 suis propriis manibus eandem suo ori adnotam
 ingerit. Chrysofomus hom. 21. ad pop. Antioch.
 „ Cogita quid manu capias, & ipsam ab
 „ omni avaritia & rapina liberam conserva. Re-
 „ puta quod non tantum manu capias, verum &
 „ ori admoveas, & linguam custodi à contumelio-
 „ sis & turpibus verbis mundam. Idem hom. in
 recens baptizatos edita à Francisco Combesis:
 „ Tene manu donum, animo id quod est occul-
 „ tum. Manus teneat, & mens ista dicat, Deus
 „ meus & Dominus meus. Gregorius Antioche-
 nus orat. in diem sabbati sancti apud eundem:
 „ O coelorum rex, ne nos repellas, cum de tua fre-
 „ ti clementia scelestis manibus sacrum tuum
 „ corpus tenere ausi fuerimus. Sozomenus *lib. 8.*
 „ *cap. 5.* & Nicephorus *l. 13. c. 7.* narrant factum
 mulieris Macedonianæ, quæ Chrysofomo sacris
 operante, ut marito orthodoxo se fidei consortem
 probaret, Eucharistiam accepit, quam manu reti-
 nens tradidit ancillæ ab ea accipiens panem com-
 munem domo allatum. Sed dum ori adnotum
 dentibus conterere conatur, in lapidem conver-
 sum sensit. Concilium Trullanum *can. 101.* illos
 reprehendit qui corpus Christi non manu exci-
 piebant, sed quibusdam instrumentis seu recepta-
 culis ex auro vel alia materia pretiosa comparatis:
 quod licet à religione profectum, ut ait Zo-
 naras in hujus canonis expositione, synodus tamen

improbavit: quia nulla res sensibilis ipso homine,
 ejusque manu præstantior est. Idem canon mo-
 dum præscribit, quo sacra dona excipienda erant,
 dicens: „ Si quis immaculati corporis particeps
 „ esse voluerit, & offerre se ad communionem,
 „ manus in crucis formam figurans sic accedat.
 Eandem manuum compositionem antea docue-
 rat Cyrillus Hierosol. Catech. 5. Myrtagog.
 „ Accedens ad communionem non expansis ma-
 „ nuum volis accede, neque cum disjunctis digi-
 „ tis, sed sinistram veluti sedem quamdam subji-
 „ ciens dexteræ, quæ tantum Regem susceptura
 „ est, & concava manu suscipe corpus Christi di-
 „ cens Amen. Hunc ipsam ritum commendat
 Damascenus *lib. 4. orthod. fidei cap. 14.* „ Ar-
 „ denti cupiditate ad eum adeamus, manibusque
 „ in crucis formam compositis Crucifixi corpus
 „ suscipiamus. Eadem ætate qua Damascenus in
 Oriente, vixit Beda in Occidente, qui vitam
 Cednonis Monachi enarrans *lib. 4. hist. Anglica-
 nae cap. 24.* ait ipsum de hoc sæculo exiturum
 petuisse sibi offerri Eucharistiam, „ qua accepta
 „ in manu, interrogavit si omnes placidum erga
 „ se animum haberent; sicque se celesti mu-
 „ niens viatico vitæ alterius ingressui paravit.
 Hujus ritus ignorantia quidam apud Galanum in
 conciliatione Ecclesiæ Armenæ cum Romana
 parte 1. pag. 132. inter errores Iberorum, quos
 nunc Georgianos vocamus, hunc enumerat.
 „ Aliquibus diebus festivis multi sacerdotes Mis-
 „ se sacrificio adstantes communicant, sed Eu-
 „ charistiam ab Episcopo celebrante recipiunt
 „ in propriis manibus, quam ipsimet proprio
 „ apponunt ori. Tangit autem hic articulus &
 alium veteris Ecclesiæ morem, de quo suo loco
 dictum est, omnes scilicet presbyteros Episco-
 po concelebrasse, & ab eo communionem susce-
 pisse: qui & perperam errori adscribitur. Porro
 hic notandum est, in susceptione eucharistiæ in-
 ter viros & mulieres discrimen aliquod fuisse:
 nam viri nuda manu, mulieres subjecto linteolo,
 quod Dominicale dicebatur, illam accipiebant.
 Sic statutum legimus in concilio Antisiodorensi
 c. 36. „ Non licet mulieri nuda manu Eucha-
 ristiam accipere. *Et c. 24.* Ut unaquæque mu-
 „ lier, quando communicat, Dominicale suum
 „ habeat: quod si quæ non habuerit, usque ad
 „ alium diem Dominicum non communicet.
 Augustinus item *serm. 252. de tempore*, diu ante
 hoc concilium invaluisse per Africam hanc
 consuetudinem testis est dicens: *Mulieres quo-
 modo nitidum exhibent linteolum, ubi corpus
 Christi*

Christi accipiant, sic corpus castum & cor mundum exhibeant. Hanc tamen differentiam apud Orientales non inuenio, nam silent de ea Patres Græci, & synodus Trullana censuit nudam manum alia quavis materia digniorem esse.

IV. Hoc etiam circa usum Eucharistiæ faciente persecutione introductum fuit, ut, cum in locis abditis sacra synaxis peragebatur, qui ad eam conveniebant, non solum de oblatis participarent, sed particulas quoque acceptas à sacerdote secum deferrent, & domi reverenter custodirent, ut, quia quotidie vitæ periculum eis imminabat, quotidie seipfos possent sacra communione ad certamen præparare. Id inprimis Tertullianus ostendit lib. 2. ad Uxorem cap. 5. „ Non sejet maritus „ quid secretò ante omnem cibum gustes: Et si „ sciverit panem, non illum credit esse qui dicitur. *Et de orat. cap. 14.* Accepto corpore Domini & reservato, utrumque salvum est, & participatio sacrificii, & executio officii. *Cyprianus lib. de spectaculis,* Qui festinans ad spectaculum, & adhuc gerens secum, ut assolet, Eucharistiam. *Et lib. de lapsis:* Cum quædam mulier arcam suam, in qua Domini Sanctum fuit, manibus indignis tentasset aperire, igne inde surgente deterrita est, ne auderet attingere. Narrat Gregorius Nazianzenus orat. in funere sororis suæ Gorgoniæ, eam apud se in cubiculo reconditum habuisse corpus Christi, & fusâ ante ipsum oratione à gravi morbo liberam evasisse. *Basiliius epist. cit. ad Casariam:* „ Quoniam verò per tempora illa persecutionum cogebantur homines necessariò, sacerdote vel ministro non præsentem, propriis manibus percipere communionem, non est nisi supervacuum ut demonstrarem, illam ipsam rem non esse graviter & inique ferendam, eo quod inveterata consuetudo hoc ipsum revera confirmatum dederat. Nam & illi omnes, qui per eremos vitam monasticam instituunt, ubi copia non suppetit sacerdotis, cum habeant domi communionem, de suis manibus illam percipiunt. Alexandria autem & per Ægyptum unusquisque etiam de plebe ut plurimum habet domi suæ communionem. *Et paucis interjectis.* Idem igitur quoad potestatem est, sive quis de manu sacerdotis partem unam aliquam percipiat, sive partes simul quàm plurimas. Hieronymus *epist. 50. ad Pammachium* illos objurgat, qui post nocturnam concubium Ecclesiam ingredi non audebant divinam timentes ultionem, domi autem accipere Eucharistiam non formidabant. „ Ipsorum, ait,

conscientiam convenio, qui eodem die post coitum communicant, & juxta Persium Notæm flumine purgant: quare ad Martyres ire non audent? quare non ingrediuntur Ecclesias? an alius in publico, alius in domo Christus est? Quod in Ecclesia non licet, nec domi licet. Philippicus gener Mauriti Imperatoris, ut Anastasius Bibliothecarius in historia scribit, noctu ab eo accersitus, timens vitæ suæ, corpus Christi percipere quæsit, utique domi asseratum, antequam pergeret ad Imperatorem. Seleuciæ sub Dionysio Episcopo miraculum accidisse narrat Joannes Moschus in Prato spirituali; quidam enim servus fidelis sumptam communionem in die cœnæ Domini secundum consuetudinem illius provinciæ linteo mundissimo involvit, & reposuit in armario; Dominus autem ejus aperiens armarium, vidit omnes sanctas particulas culmos & spicas germinasse.

V. Ad absentes quoque mitti consuevit, quod multiplici veterum Scriptorum testimonio probatur. Justinus Apolog. 2. *Diaconi distribuunt unicuique præsentem, & ad absentes perferunt.* Dionysius Alexandrinus apud Eusebium lib. 6. cap. 44. seni cuidam Serapioni missam refert à Presbytero partem Eucharistiæ per puerum laicum, qui eam aqua intinctam in os senis infudit, & protinus animam exhalavit. Romanum Martyrologium die XV. Augusti Tharsicium acolythum commemorat, quem cum pagani invenissent, corporis Christi sacramenta portantem, cœperunt disquirere quid gereret, at ille indignum judicans porcis prode margaritas, tamdiu ab illis fustibus & lapidibus mactatus est, donec spiritum emisit: cujus corpore revoluto sacrilegi discussores nihil sacramentorum Christi invenerunt. Irenæus Martyr in epist. ad Victorem Papam, quam historiæ suæ inserit Eusebius lib. 5. cap. 24. testis est, à summis Pontificibus Victoris prædecessoribus diversarum Ecclesiarum presbyteris seu Episcopis transmissam Eucharistiam, in signum videlicet mutuae communionis, ut alibi notatum est. Refert Palladius in historia Lausiaca cap. 9. & 52. olim Monachos in solitudine habitantes non antea sumpsisse cibum, quàm spirituale alimentum animæ accepissent, sanctam nimirum communionem cellis servatam, quam sacerdotes vel illis in Ecclesia dabant, vel domum mittebant. Justinianus *Novella 123. de Episcopis & Monachis c. 41.* Sanctimonialibus feminis presbyterum sive diaconum ab Episcopo deputari statuit *ad faciendum eis responsum, aut sanctam eis communionem portantem*

portandam. Scriptor vitæ S. Laurentii Dublinensis apud Surium die 14. Novembris alium morem indicat ab antiquis usurpatum, & ipsius viri sancti, qui obiit anno 1181. temporibus adhuc vigentem, deferendi secum Eucharistiam, cum quis longè proficisceretur. Narrat enim quatuor sacerdotes augustissimum Sacramentum secum portantes incidisse in latrones, qui sacra dona irreverenter tractantes eos spoliaverunt, & mox, injuriam Deo ulciscente, suspensio interierunt. Confirmant eundem ritum, quæ de Satyro fratre navigante refert Ambrosius orat. in funere ipsius: de Maximiano Episcopo Syraculano Gregorius lib. 3. Dialog. cap. 36. de Monachis Constantinopolim navigantibus Joannes Diaconus in vita Gregorii lib. 1. cap. 33. de S. Birino Episcopo Dorcestriensi Anonymus apud Surium die 3. Decembris cap. 1. Atque huc forsitan respexit Hieronymus cum in fine epist. 4. ad Rusticum ita de S. Exuperio Episcopo Tolosæ scribit, Nihil illo ditius qui corpus Domini canistro vimineo, sanguinem portat in vitro. Idem mos etiam hodie servatur à Monachis Græcis in longiori itinere, ut Petrus Arcudius testatur lib. 3. de sacram. cap. 59. Romanus quoque Pontifex cum extra Urbem longum iter agit, Eucharistiam deferre solet, quæ cum magifico & religioso comitatu ipsum præcedit: de qua re eruditum commentarium edidit Angelus Rocca Apostolici sacrarii Præfectus, ubi ejus originem refert ad hunc priscum morem de quo agimus.

VI. Quod si olim licitum fuit & domi privatum habere Eucharistiam, & eam secum in itinere deferre, multò credibilius est in Ecclesiis conservatam fuisse, ut semper in promptu esset ad infirmos communicandos. Nee desunt probationes. Nam Optatus Milevitanus de conservata in templo Eucharistia intelligendus est, cum à Donatistis inaudito scelere traditam canibus narrat lib. 2. non sine signo divini iudicii, canes enim accensi rabie homines ipsos dente vindice laniaverunt. Victor Episcopus lib. 1. Africanæ persecutionis, de divinis quoque sacramentis in Ecclesia asservatis agit, cum Valerianum Episcopum viriliter dimicasse ait, ne ipsa traderet, qua de causa ab impio Rege Geiserico foras civitatem singularis iussus est pelli, addito præcepto, ne quis eum in domo aut agro permitteret habitare. Cyrillus Alexandrinus ejusdem moris testis est in epist. ad Calosyrium, præfixa libro adversus Antropomorphitas, quæ eos redarguit qui dicebant, Eucharistiam in sequentem diem servandam

non esse. Idem colligitur ex Pœnitentiæ Columbanæ Abbatis, in quo præscribit, quæ pœna sit illis imponenda, quorum negligentia Eucharistia corrupta & putrefacta sit. Eudocia martyr apud Henschenium die 1. Martii, antequam ad martyrium duceretur, brevi morula à satellitibus impetrata ad sacram ædem cucurrit, & arcula reſerata sacri doni corporis Christi particulam acceptam sinu recondidit, & cum militibus abiit. Est item de hac re canon Concilii II. Turonensis, ut corpus Domini altari non in imaginario ordine, sed sub crucis titulo componatur: videlicet non inter imagines, sed sub cruce in loco digniori ponatur. Ad quem ritum sunt qui existiment, multò ante hoc concilium respexisse Paulinum Nolanum epist. 12. ad Severum his versibus:

*Divinum veneranda tegunt altaria fœdus,
Compositis sacra cum cruce Martyribus.
Cuncta salutiferi cœeunt martyria Christi,
Cruce, corpus, sanguis, Martyris ipse Deus.*

At hæc subobscura sunt: imò ex antecedentibus de solis Sanctorum lipsanis Paulinus loqui videtur. Clariora sunt quæ Venantius Fortunatus scribit lib. 3. carm. 25. ad Felicem Bituricensem Episcopum, qui turrin auream fecerat, qua corpus Domini asservaretur.

*Quam bene juncta decent, sacrati ut corporis Agni
Margaritum ingens, aurea dona serant!
Cedant Chrysolithis Salomonis vasa metallis,
Ista placere magis ars facit atque fides.*

Similem turrin commemorat Gregorius Turonensis lib. 1. de gl. martyrum cap. 86. quam à manibus impuri diaconi elapsam refert, seque in altari collocasse, ita ut eam diaconus nunquam assequi potuerit. Ad eundem usum suspensas in altari aureas & argenteas columbas legimus in vita S. Basilii Amphilocho adscripta. Eas autem sublatas à Severo hæretico conquesti sunt clerici & monachi Antiocheni, oblato quintæ synodo supplici libello. Rectè verò observat Morinus lib. 8. de pœnitentiâ c. 14. servatum antiquitus in Ecclesia corpus Christi propter infirmorum communionem, addens hodiernam consuetudinem, plures particulas reservandi ad fideles in ipsa Ecclesia etiam extra sacrificium communicandos, à Mendicantibus primùm introductam, & ab aliis deinde usurpatam, ipso Romano Rituali refragante, in quo nunc etiam decernitur propter infirmos asservari. Sanis veteri

veteri ritu nullus erat communionis usus extra sacrificii actionem, nisi cum permisit Ecclesia, ut accepta mysteria domum deferrent. Notabile est autem quod in præcitata Basilii vita refertur; cum enim precibus à Deo gratiam obtinuisset, ut suis verbis sacrificium offerre posset, accepto divinitus pane & vino, ipsisque consecratis; tempore contractionis panem divisit in tres partes, & unam quidem cum multo timore & veneratione sumsit, alteram verò unà secum sepeliendam servavit, tertiam denique in columba aurea depositam desuper sacrum altare suspendit. Quod idè hoc loco adnotandum censui, quia olim viguit hic mos conspeliendi mortuis Eucharistiam, non solum apud Græcos, sed etiam apud Latinos. Extat siquidem exemplum S. Benedicti, qui, ut Gregorius scribit *lib. 2. Dialog. c. 24.* puerum monachum extra claustra defunctum sepulturæ tradi iussit posito super pectus ejus Dominico corpore, quod ad hunc effectum ipsemet dedit, ne terra defossum cadaver projiceret, sicut antea bis acciderat. Sive autem id fecerint sancti Patres peculiari instinctu, ne unquam à Domino separarentur, sive ex consuetudine tunc recepta, hæc tamen postmodum abrogata fuit. Alius quoque usus olim irrepsit mortuos communicandi, præsertim pœnitentes, qui sine communionem decesserant, credentibus nonnullis pia quadam simplicitate, ipsos Ecclesiæ ea communionem reconciliari. Sed hic vetitus est c. 6. Concilii III. Carthaginensis, c. 12. Antisiodorensis, & c. 83. Trullani.

VII. Simili modo desit mos accipiendi manibus Eucharistiam, & eam domum deferendi, pœnisque gravissimis transgressoribus impositis sancitum fuit, ne quis eam, exceptis ministris, attrectaret; nam paulatim abusus irrepsit, & fraudes multæ, & sacrilegia. Idè Concilium CœsarAugustanum sub Damaso c. 3. decrevit, ut, si quis probaretur Eucharistiæ gratiam in Ecclesia non sumpsisse, anathema esset in perpetuum. Et Toletanum I. anno Christi 400. c. 14. *Si quis, inquit, acceptam à sacerdote Eucharistiam non sumpserit, velut sacrilegus propellatur.* Idque primum in Hispania constitutum fuit propter Priscillianistas & alios infideles, ut indicat hoc canone recitato Concilium Toletanum XI. anno 675. c. 11. Et hi quidem canones hoc tantum præcipiunt, ut statim accipiatur, nec reseruetur & domum deferatur: quando verò cœperit in os immitti, sicut hodie fit, incertum est. Ordo Romanus in secunda Missæ descriptione ita de

communionem decernit: „Presbyteri ergo & „diaconi osculando Episcopum corpus Christi „ab eo manibus accipiant, in sinistra parte altaris communicaturi. Subdiaconi autem osculando manum Episcopi ore accipiant corpus Christi ab eo. Quam sententiam testatur Morinus de sacris Ordinibus. p. 3. exercit. 12. cap. 3. se totidem verbis legisse in Ordine Romano ante annos septingentos conscripto. Hinc autem deducitur, nec subdiaconi quidem tunc permisum corpus Dominicum manu attingere, multò minus secularibus. Sed variæ fuerunt diversarum Ecclesiarum consuetudines; nec omnia ubique uno eodemque tempore recepta & immutata sunt. Quod si conjecturis in re obscura aliquid tribuere fas est, satis mihi probabile videtur, tunc cœpisse in Occidente corpus Christi ore accipi, cum in pane azymo confici cœperit: idque ubique receptum fuisse, cum panis consecrandus ad eam formam tenuissimam, qua nunc utimur, redactus est; ob periculum videlicet, ne levissima particula manu elabi, & in terram decuti posset. Est & alia causa, ut impiorum fraudibus, cunctisque irreverentiis & abusibus, quantum fieri poterat, occasio præcluderetur. Perpetuæ scilicet mutationi obnoxie sunt res humanæ, nec quidpiam tam sanctè institutum est, quin aliquando in superstitionem & pravos usus degeneret. Sic ex domestica communionem, quæ olim omnibus licita erat, abusus in quibusdam locis exortus est, ut etiam intra Ecclesiam publicam sibi Eucharistiæ administrationem laici homines usurparent. Patres enim concilii Trullani c. 58. statuerunt, ne quis eorum qui sunt in ordine laicorum, divina sibi mysteria impertiret præsentem Episcopo, vel presbytero, vel diacono. Sic ex more mittendi ipsa sacramenta ad ægrotos vel absentes, detestabilis abusus emanavit, quem proseripit synodus Remensis apud Ivonem p. 2. *Decreti can. 39.* & apud Gratianum de consecr. dist. 2. c. 29. his verbis: „Pervenit ad notitiam „nostram quod quidam presbyteri in tantum „parvipendant divina mysteria, ut laico vel femine sacrum corpus Domini tradant ad defendendum infirmis: & quibus prohibetur ne sacramentum ingrediantur, nec ad altare propinquent, „illis sancta sanctorum committuntur. Quod „quàm sit horribile, quàmque detestabile, omnium religiosorum animadvertit prudentia. „Igitur interdicit per omnia synodus, ne talis „temeraria præsumptio ulterius fiat; sed omnimodis presbyter per semetipsum infirmum „com-

communicet. Quod si aliter fecerit, gradus sui periculo subiacebit. Alia item synodus habita Londoniæ in Anglia anno 1138. sancivit, ut corpus Domini non deferatur ad infirmos, nisi per sacerdotem vel diaconum: at verò in necessitate per quemlibet deferri permisit, ut referunt Ricardus Hagustaldensis & Gervasius monachus inter X. scriptores antiquæ historiæ Anglicanæ editi. Sed alia multò turpior & vix credibilis corruptela in quibusdam Galliæ provinciis occurrit, ut mulieres intolerabili impudentia ad altaria irrumpere auderent, atque ipsa divina mysteria populis ministrare. Rem narrat, & quare est severitate execratur Episcopi in synodo Parisiensi an. 829. congregati lib. 1. cap. 45. Quidam, inquit, nostrorum, verorum virorum relatu, quidam etiam visu didicimus, in quibusdam provinciis contra legem divinam, canonicamque institutionem feminas sanctis altaribus se ultrò ingerere, sacrataque vasa impudenter contingere & indumenta sacerdotalia administrare: & quod his majus, indecentius, ineptiusque est, corpus & sanguinem Domini populis porrigere, & alia quæque quæ ipso dictu turpia sunt exercere. Miranda sanè res est, unde is illicitus in Christiana religione irrepserit usus, ut, quod viris secularibus illicitum est, foeminae, quarum sexui nullatenus competit, aliquando contra fas sibi licitum facere potuerint. Inhibent deinde, ne hoc ulterius fiat, ejusque rei curam seriò Episcopis injungunt. Hæc de abusibus dicta sint, nunc ad alios priscae communionis ritus transeundum est.

VIII. Ordo communionis hic erat, ut primò quidem celebrans seipsum communicaret, deinde Episcopos si qui aderant, vel Presbyteros simul cum eo synaxim agentes; tum diaconos, subdiaconos & clericos; monachos, diaconissas, & sacras virgines; novissimè populum adjuvantibus presbyteris, primùm viros, postea mulieres. Idem in calicis distributione servabatur, nisi quod presbyteri per se illum sumebant, diaconi à presbyteris, reliqui à diaconis, ut ex Ordine Romano & ex Græcorum Euchologio constat. Præmittebatur communicantium exploratio & notitia, unde illa vox in quibusdam Liturgiis, *Agnoscite vos invicem*: & Græci nunc etiam hoc servant, ut nomen communicantis inquirant, si ignotus sit; & cum sacerdos alicui porrigit Eucharistiam, nomen ejus exprimit dicens: „Supis serye Dei N. pretiosum & san-

ctum corpus & sanguinem Domini & Salvatoris nostri Jesu Christi in remissionem peccatorum tuorum & vitam æternam. Quod spectat ad locum, celebrans in medio altaris, alii presbyteri in circuitu, diaconi retro altare communicabant, subdiaconi & clerici in limine Sanctuarii, sive in choro; reliqui extra cancellos. Græci sanctuarium ingredi soli permiserunt Imperatori *can. Trullano 69*. At Theodosium, qui ex græca consuetudine eum sibi locum assumpserat, inde amovit Ambrosius, & docuit purpuram Imperatorem facere, non sacerdotem. Hic ordo diu permansit in Romana Ecclesia, ut Latinorum rituum Scriptores ostendunt; deinde paulatim tum Romæ, tum alibi mutatus est. Concilium Toleranum IV. sub Honorio c. 17. Sacerdotem & Levitam ante altare communicare constituit, in choro clerum, populum extra chorum. Bracarense I. tempore Joannis III. c. 31. sic decrevit: „Placuit ut intra sanctuarium altaris ingredi ad communicandum non liceat laicis viris vel mulieribus, nisi tantùm clericis, sicut & antiquis canonibus statutum est. Sub eodem Pontifice celebrata in Gallia II. synodus Turonensis, in qua c. 4. sancitum est, ne laici intra cancellos ad Missam stare præsumant: ad communicandum verò statuit ut tam viris quàm foeminis pateant Sancta Sanctorum. Ex quo apparet, eodem tempore varias de eadem re leges & consuetudines in diversis regionibus extitisse. De situ communicantium, si de Græcis sermo sit, nulla est dubitatio; quin stantes divina dona percipiant; ita enim præscribunt ipsorum Ritualia, quibus consonant sancti Patres: sed prono capite, & demissis oculis, ut Cyrillus *Cath. 5.* & Chrysostomus *orat. in Encænâ* monent. De Latinis non ausim affirmare, nihil enim habeo ex antiquis scriptoribus, quo id confirmem, nisi quod etiam hodie in Missa solemnè Romani Pontificis diaconus communicat stans, omnino ex veteri ritu. Deinde puto, ut in reliquis, ita etiam in hac re, similes ab initio utriusque Ecclesiæ ritus fuisse. Nunc solus sacerdos celebrans communicat stans, reliqui omnes genibus flexis de manu sacerdotis communionem accipiunt. Summus Pontifex cum solemniter celebrat, sedens communicat hoc modo. Data pace Episcopo & duobus diaconis assistentibus, qui os ejus & pectus osculantur, ascendit ad sedem suam comitantibus ipsum diaconis & Episcopis. Tum diaconus evangelii apud altare patenam cum Sacramento reverenter accipiens, ambabus manibus in altum elevat usq; ad oculos habentem desuper

F f f f

auream

auream stellam cum nominibus XII. Apostolorum, ne hostia labi possit. Et primo vertit se ad latus epistolæ cum summa gravitate, & per eandem viam revertitur ad medium altaris: postea eodem modo vertit se ad latus evangelii, ubi subdiacono genuflexo patenam tradit cum sacramento. Tum surgit subdiaconus, & ipse diaconus flexit genua, donec ille discesserit portans sacramentum Pontifici, qui ei adveniendi profundè inclinatur, ac ipsum reverenter adoratur. Subdiaconus verò cum pervenerit ad Pontificem stat rectus ad ejus sinistram. Post hæc diaconus accipiens calicem parvo velo aureo coopertum eodem modo se vertit ad utrumque latus altaris, sicut cum patenam tenebat: & inde cum ipso calice ad dextrum latus Pontificis accedit. Pontifex verò sumit unam partem hostiæ, & aliam in duas partes dividit pro communione diaconi & subdiaconi. Sumpto autem à Pontifice Christi corpore, Episcopus Cardinalis assistens porrigit ei calicem aureum, quo sanguinis partem fugit, residuum dimittens pro diacono & subdiacono. Tum Pontifex communicat diaconum stantem & tenentem dextera manu calicem, calicem sinistra; qui accepto corpore Christi faciem Pontificis osculatur, & reversus ad altare, partem sanguinis fugit. Eodem modo corpus Christi porrigit Pontifex subdiacono coram se genuflexo & patenam tenente, qui & ipse ad cornu altaris accedens, residuum sanguinis cum calamo fugit. Unus autem ex ipsis particulam hostiæ, quæ calici de more immissa fuerat, ad labia ipsius calicis retrahit & sumit. Hæc ex ceremoniali Romani Pontificis excerpta sunt, quæ ab antiquissimo Ordine Romano in paucis discrepant, ut utrumque conferenti manifestum erit.

CAPUT XVIII.

Communitio olim sub utraque specie. Sed una tantum nunquam vetita, imò multoties usitata à primis Ecclesia seculis & deinceps. Quando & qua occasione fieri desierit sub utraque. Græcorum ritus in paranda Eucharistia, quam pro infirmis conservant. Mos eorum discutitur corpus Domini sanguine intinctum communicantibus porrigendi. Viguit aliquando idem usus in Occidente. Horribile exem-

plum damnationis hæreticorum calamo intincto in sanguine Christi.

I. **P**Ræter ea quæ dicta sunt, ad veteres ritus Eucharistiæ pertinet communio sub utraque specie novissimis hæc temporibus inter catholicos & hæreticos acerrimè controversa. Omnis autem disputationibus in his dumtaxat immorabor, quæ ad veterem administrandæ communionis sub una vel sub duplici specie consuetudinem spectant, ad duo puncta brevissimè redigens quicquid spissis voluminibus de hoc argumento à viris præstantissimis scriptum est. An videlicet communio sub utraque specie semper in usu fuerit: & an permissum olim sit sub una tantum communicare. Facile autem utraque hæc componi potest, si communionem publicam intra Missarum solemnias à privata extra Ecclesiam & synaxim distinguamus. Certum quippe est, omnes passim clericos & laicos, viros & mulieres sub utraque specie sacra mysteria antiquitus sumpsisse, cum solemnibus eorum celebrationibus aderant, & offerrebant, ac de oblatibus participabant. Extra sacrificium verò, & extra Ecclesiam semper & ubique communio sub una specie in usu fuit. Primæ parti assertionis consentiunt omnes tam catholici, quam hæretici; nec eam negare potest qui vel levissima rerum Ecclesiasticarum notitia imbutus sit. Semper enim & ubique ab Ecclesiæ primordiis usque ad sæculum XII. sub specie panis & vini communicarunt Fideles, cœpitque paulatim ejus sæculi initio usus calicis obsolescere, plerisque Episcopis cum populo interdicens ob periculum irreverentiæ & effusionis, quod inevitabile erat aucta fidelium multitudine, in qua deesse non poterant minus cauti & attentissimi ac parum religiosi. In Ordine Cisterciensi statutum olim fuit, ne ulla persona Ordinis, exceptis ministris altaris sacris vestibus indutis ad sacrum calicem pro percipiendo sanguine accedere præsumeret propter periculum & scandalum evitandum. Ob eandem causam Rodulfus Abbas S. Trudonis, qui vivebat anno 1110. removeri à laicis calicem suadet his verbis:

*Hic & ibi cautela fiat, ne Presbyter agrum
Aut sani tribuat laicis de sanguine Christi,
Nam fundi possit leviter; simplexque putaret,
Quod non sub specie sit totus Jesus utraque.*

Sic paulatim, ut dixi, introducta est communio sub sola specie panis, posteaquam intolera-

randi

randi abusus religiosos Antistites ad abrogandum communem calicis usum induxerunt. Moribus enim immutatis leges quoque mutandæ sunt, quæ aliquando utiles atque optimæ fuerunt. Hæc autem mutatio facta est primum à diversis Episcopis in suis Ecclesiis, deinde à Synodo Constantiensi canonica sanctione pro omnibus stabilita, nullo profectò spiritualis refectiois detrimento, ut fideles experiuntur; nulla divinæ legis transgressione: quia communio sub utrâque specie nec divinitus instituta fuit, nec unquam antiqui Patres eam ad salutem necessariam esse docuerunt. Obijciunt aliqui canonem Gelasii apud Gratianum *de consecr. dist. 2. Comperimus*. Adversus eos qui sumpta tantummodo corporis sacri portione à calice abstinebant: sed ex ipsa lege manifestè cognoscitur, sanctum Pontificem assertioni nostræ non adversari. „Comperimus, ait, quod quidam sumpta tantummodo corporis sacri portione à calice sacri cruoris abstineant, qui proculdubio, quoniam nescio qua superstitione docentur obstringi, aut intergra sacramenta percipiunt, aut integris arceantur: quia divisio unius ejusdemque mysterii sine grandi sacrilegio non potest provenire. Illos igitur ferit hic canon, qui calicem respuebant, non quia crederent communionem sanguinis non esse necessariam, cum integer Christus sub specie panis sumatur; sed quia moti quadam superstitione à calice abstinebant. Erat autem hæc superstitio Manichæorum, qui cum dicerent vinum esse fel principis tenebrarum & à diabolo creatum, communionem sub specie vini sumere recusabant, ut testatur Leo Magnus serm. 4. de Quadrag. in quo de illis differens inter cætera ait: „Cumque ad tegendam infidelitatem suam nostris audeant interesse mysteriis, ita in sacramentorum communionem se temperant, ut interdum tutius lateant: ore indigno corpus Christi accipiunt, sanguinem autem redemptionis nostræ haurire omnino declinant. Quod ideò vestram volumus scire sanctitatem, ut vobis hujuscemodi homines, & his manifestentur indicia, & quorum deprehensa fuerit sacrilega simulatio, notati & prohibiti à sanctorum societate sacerdotali auctoritate pellantur. Ex his apparet, adversus Manichæos promulgatam hanc legem; qui, ut ait Anastasius, temporibus Gelasii inventi sunt in Urbe Roma, & in exilium deportati, eorumque codices ante fores Basilicæ S. Mariæ incendio concremati. Ut igitur latitantes sub catholico

nomine proderentur, idem remedium adhibuit Gelasius, quo pridem Leo usus fuerat, præcipiens ut sub utrâque specie omnes communicarent: ne si catholici à calice abstinerent, se de hæresi Manichæorum suspectos redderent: aut ipsi Manichæi eo signo detegi non possent, si idem facerent quod catholici, sub specie sola panis communicantes. Cum verò rationem reddens sancti decreti ait divisionem mysterii sine grandi sacrilegio provenire non posse, eosdem Manichæos perstringit, qui haustum vini respuentes tanquam fel diaboli, divina mysteria proculdubio mutilabant, seque grandi sacrilegio obstringebant. Notabile est quod Princeps Theologorum docet 3. par. quæst. 80. art. 12. ad 2. *Perfectionem videlicet hujus sacramenti non in usu fidelium, sed in consecratione materie sitam esse, & ideò nihil derogat perfectioni hujus sacramenti, si populus sumat corpus sine sanguine, dummodo Sacerdos consecrans sumat utrumque*. Nec Manichæos à sanctis Patribus reprehensos & ab Ecclesia damnatos legimus, quod sub unica specie communicarent, sed quia, ut diximus, à consecratione & communione calicis tanquam à re mali & diabolica abstinendum esse sacrilego errore dicebant.

II. Sic prima assertionis parte luculenter comprobata, ad alteram transeundum est, quæ veterum Patrum doctrina & praxi, totiusque Christiani orbis consensu, atque inconcusso catholice fidei firmamento stabilita, à nemine, cui scintilla rationis adsit, negari poterit. Quid enim clarius & frequentius in veteri historia quam communio sub una specie? Hanc evincunt exempla superius allata de Eucharistia domi asservata, ad absentes transmissa, atque in longis itineribus ac navigationibus à fidelibus delata, utique in sola specie panis, cum ferret occasio sumenda. Nec aliter communicabant Anachoretæ in vastis solitudinibus, quàm particulis quas secum ferebant, cum in solemnioribus festis ad Ecclesiam conveniebant; vel ad eos mittebant aut portabant Sacerdotes. Vinum siquidem diu conservatum acefcit, & corrumpitur, nec potest sine periculo effusionis longè portari. S. Virgo Theoctiste Lesbia, cum XXXV. annis in insula Paro solitaria vixisset, inventa à viro sæculari & venatore rogavit eum, ut anno sequenti unum ex intemeratis donis corporis Christi ad illam afferret, quod ille attulit, eoque accepto migravit ad cælum, ut narrat Metaphrastes apud Surium die X. Novembris. Lucas junior Monachus, cujus vitæ excerpta edidit Franc.

Combesis tom. 2. Auctor. Biblioth. Patrum, cum à Corinthi Archiepiscopo quaesivisset, quomodo solitarii horrenda mysteria percipere possent, apud quos nec synaxis erat, nec sacerdos; Respondit ille, decere Sacerdotem adesse, quod si non adsit, conservandas sacras particulas, sumtoque Christi corpore, loco sacri laticis vini poculum bibendum, vini scilicet non consecrati, qui sanguinis locum suppleret: idque ex more qui tunc apud solitarios vigeat. Semper etiam fuerunt homines vel ex nativitate, vel ob infirmitatem abstemii, qui nec quidem odorem vini ferre possunt. Accessit & conversio gentium Aquilonarium, apud quas nec vinum nascebatur, nec facile ferri poterat. Hos autem vel privare debemus divinae mensae participatione, vel dicendum sola panis specie communicasse. Legimus enim in quibusdam regionibus vix repertum à fidelibus per eas iter agentibus vinum pro sacerdote celebrante. Graeci sub una specie communicant toto tempore Quadragesimae, quo Praesantificatis utuntur, exceptis Sabbatis & Dominicis. Aliis diebus quamvis doceant faciendam communionem sub utraque specie, factam tamen sub una non damnant. Nec unquam legimus aut Graecos à Latinis ob duplicem speciem, aut Latinos à Graecis ob unicam reprehensos fuisse: nec ipsi Graeci, qui post Schisma nullam occasionem praetermiserunt vexandi Latinos, hoc dissimulassent, si utramque speciem ex praecepto Christi necessario sumendam credidissent. Imò ipsi aegrotis & moribundis sub una tantum praebent: nam singulis annis feria V. majoris hebdomadae panem recentem solito majorem praeparant & consecrant, cujus quartam partem sacerdos absomit, tres reliquas in minutulas particulas comminuit, quas *Meridas*, & communiori vocabulo *Margaritas* vocant. Sed antea consecratum panem Christi sanguine leviter humectant, tum sacro disco ignem subjicientes cunctum humorem exprimunt, & sic adeò indurefcit, ut per totum annum à corruptione immunis servari possit. A pane verò ea ratione exsiccato modicum illud vinum quo imbutus fuerat omnino evanescit, & consequenter remanet sub sola specie panis corpus Christi, quod ad aegrotum, cum opus est, deferentes, prius extrahunt è pyxide margaritam unam, & in cochleari vino communi perfundunt, ut emollefcatur; eaque sic perfusa illum communicant. Agit de hoc ritu Graecorum doctè & diffusè Leo Allatius *epist.* 2.

ad Nihusium in suis *Symmictis* lib. 1. Infantibus verò dant Graeci more antiquo Eucharistiam sub sola specie vini, cochlear sanguine intinctum ori ipsorum inferentes ut lambant, quibus postea matres vel nutrices à sanctuario recedentes ubera praebent, ut sanguinem simul cum lacte deglutiant, ut idem Allatius asserit in annotationibus de communione Orientalium additis ad Tract. de consensione utriusque Ecclesiae. Extat ibidem testimonium Abrahami Ecchellenfis Maronitae, asserentis non solum Maronitas, sed & reliquas nationes Orientales sub unica specie communionem praebere aegrotis, pastoribus, rusticis, & aliis qui Ecclesiam adire non possunt, ad quos calicem deferre nec solent, nec tutum esset propter infideles, quorum dominio subsunt, & propter locorum distantiam, cum quatuor vel sex vici Christianorum longo itinere inter se distiti, saepe unicam habeant Ecclesiam, ad quam omnes confluere nequeunt, & unicum sacerdotem, qui ad absentes solum panem eucharisticum defert. Addit Gabriel Sionita *epist. ad Nihusium in symmictis Allatii*, eosdem Maronitas & reliquos Orientales infantibus sacro fonte nuper ablutis cochlear solo sanguine delibutum fugendum exhibere: iter quoque longum ingressuris, & profecturis ad bellum sacrum donum sub una specie panis secum ferendum concedi, ut ipsum sumant vitæ discrimine imminente. Quod verò subjungit duobus hisce casibus exceptis, ceteros omnes cujusvis aetatis & conditionis sub utraque specie communicare, id sacerdotes Maronitae in Urbe degentes à me consulti de his intelligendum testantur, qui intra Ecclesiam communicant. Liber enim constitutionum Ecclesiae orientalis, quem citat Abraham Ecchellen. *epist. ad Nihusium*, postquam decrevit, *cap. 3. sect. 3.* non licere Sacerdoti praebere corpus sine sanguine, statim subdit: „exceptis aegrotis, & qui longè distant ab Ecclesia, & qui impediuntibus sunt distracti negotiis, ut sunt pastores & agricolae, qui incolunt villas, nec habent Ecclesias, nec Ecclesiam remotam adire possunt: similiter quoque mulieres, praesertim cum timetur, ne hinc accidat eis ignominia aliqua propter itineris distantiam: deferre autem ad hos calicem, periculosum est valde, ideoque corpus sine sanguine detur illis. Simili modo apud Abassinos viaticum moribundis praebere sub unica specie panis Lucas Holstenius ad Nihusium scribit ex certa & fida sacerdotis Abassini relatione: idque mihi sciscitant

tanti duo ejus nationis Monachi viri graves & senio venerabiles, quos per interpretem allocutus sum, confirmarunt. Ipse Christus duobus discipulis euntibus in Emmaus sub sola specie panis corpus suum præbuit, ut asserit Augustinus lib. 3. de consensu Evangelistarum cap. 25. ubi explicans verba illa: „Oculi eorum tenebantur ne cum agnoscerent, ait: Non incongruenter accipimus hoc impedimentum in oculis eorum à satana factum fuisse, ne agnosceretur Jesus: sed tamen à Christo facta est permissio usque ad Sacramentum panis, ut unitate corporis ejus participata, removeri intelligatur impedimentum inimici, ut Christus possit agnosci. Patet autem calicem à Domino consecratum non fuisse, quia cum illis porrexisset panem, illicò evanuit. Non nego, aliquando simul cum corpore Christi sanguinem quoque extra Ecclesiam delatum, in vita enim S. Mariæ Ægyptiacæ à Sophronio conscripta legimus, quod, cum in vasta eremo annis XLVII. vitam rigidissimam egisset, ab Abbate Zozimo Dei nutu reperta, sibi que mortem imminere cognoscens, rogavit illum, ut reversus in Monasterium, divini corporis & vivifici sanguinis portionem in vase sacro sibi afferret, quia nunquam communicaverat, ex quo desertum ingressa fuerat. Ille verò statuto tempore mittens in modico calice intemerati corporis & preciosi sanguinis portionem ad eam attulit, quæ susceptis sacris mysteriis in pace quievit. Sed hoc exemplum, & alia similia, si quæ adsunt, utramque speciem necessariò sumendam esse non evincunt, & contraria totius Ecclesiæ praxi obruuntur. Ideo Synodus Tridentina à Spiritu sancto edocta, ac ipsius Ecclesiæ judicium ac consuetudinem sequuta, declaravit & docuit, Laicos & Clericos non conficientes, nullo divino præcepto obligari ad sumendam Eucharistiam sub utraque specie: deinde perpetuò fuisse in Ecclesia potestatem in administratione Sacramentorum ea mutandi & statuendi, quæ suscipientium utilitati, & illorum venerationi, salva manente substantia, pro rerum, temporum, & locorum varietate magis expedire judicaret. Quare gravibus, ac justis causis adducta veterem consuetudinem sumendi Eucharistiam sub utraque specie, quæ jam ferè desierat, alterà commutavit sub una dumtaxat communicandi, atque hanc pro lege habendam decrevit. Quamvis autem ipsum concilium summi Pontificis prudentiæ discutiendum reliquerit, an communicatio sub utraque specie alicui regno vel nationi permit-

tenda quandoque foret, docuit tamen experientia rerum magistra, id nec utile Reip. Christianæ, nec salutare petentibus esse. Constat ex Actis consistorialibus Pium IV. anno 1564. sacro cœtui Cardinalium sæpius repetitas Ferdinandi Imperatoris preces retulisse, quibus Germanicæ nationi usum calicis concedi postulabat. Id ni fieret, brevi futurum, ut grassantem in illis provinciis hæresim omnes amplecterentur: hunc verò usum unicum tanto malo remedium esse. Quæ spe motus optimus Pontifex, Episcopis Germanicæ facultatem dedit deputandi sacerdotes, qui servatis quibusdam conditionibus Fidelibus laicis communionem sub utraque specie præberent. Verùm nec fructus inde provenit qui sperabatur, nec petentium saluti aut deviorum reductioni id profuit: imò statim irrepsit abusus, adeò ut Pius V. anno vix elapso coactus fuerit quicquid de hac re Pius IV. permiserat revocare, præcipiens sub pœna excommunicationis, ut decretum de communionem sub una specie ab omnibus inviolabiliter servaretur.

III. Græci hodie traditâ sibi ante aliquot sæcula à majoribus suis consuetudine, sub utraque specie, non seorsum sed simul mixta, populum communicant. Sacras enim particulas sanguine perfusas sacerdos distribuit, singulis singulas præbens parvo cochleari, cujus tenue & oblongum manubrium est in parvam crucem desinens, quas singuli ore excipiunt. Suspiciatur Arcudius lib. 3. cap. 53. hanc communionem originem traxisse ex facto mulieris Macedonianæ supra commemoratæ, quæ celebrante Chrysofomo se catholicam simulans de manu ejus Eucharistiam suscepit, quam ancillæ occultè dedit, & alium panem ab eadem acceptum ori imposuit, qui in lapidem versus est. Sed nusquam lego hoc factum occasionem dedisse veterem ritum immutandi, & ex scriptis Chrysofomi constat, Diaconum sanguinem distribuisse: quo munere fungi desinit, cum panis sacer sanguine tinctus cochleari præberi cœpit. Potius crediderim, non tam fraudis evitandæ gratia, quàm ob periculum effusionis hunc usum introductum, ut sacra mysteria simul mixta populo dispensarentur. Humbertus Sylvæ candidæ Episcopus in libro adversus calumnias Græcorum hunc ritum infectatur, sed acrius fortassis quàm oportuit, totius enim orientalis Ecclesiæ, & sanctorum Patrum, qui eodem ritus usu approbarunt, auctoritatem revereri par est. Idem mos intinctum panem porrigendi viguit etiam in Ecclesia Latina: nam Ivo

Carnoten. p. 2. cap. 11. & 85. & Gratianus de consecr. dist. 2. c. Cum omne crimen, afferunt decretum Julii I. vetantis communionem intinctam, quod iisdem verbis extat in concilio Bracarenfi III. habito anno 675. c. 1. ubi, cum inter abusus qui irreperant, & hunc enumerasset, quod quidam intinctam Eucharistiam populis pro complemento communionis porrigerent, id vetat deinceps fieri, quia hoc non recipit prolatum ex Evangelio testimonium, ubi seorsum panis, seorsum calicis commendatio memoratur. Micrologus item c. 19. „ Non est, inquit, autenticum, quod quidam corpus Domini intingunt, & intinctum pro complemento communionis populo distribuunt, nam Ordo Romanus contradicit. Exceptus est casus necessitatis & cautelae in canone concilii Claromontani sub Urbano II. quem refert Baronius To. XI. ex schedis Antonii Augustini. At verò Paschalis II. etiam casum necessitatis exclusit ep. 32. ad Pontium Abbatem Cluniacensem præcipiens, ut parvuli & infirmi, qui panem absorbere non possunt, in solo sanguine communicent, hoc decentius existimans, quam intinctam communionem permittere. Alicubi tamen invaluit usus infirmos eo modo communicandi, aded ut apud Ivohem p. 2. cap. 19. decretum hac de re sancitum legamus à quodam concilio Turonensi. „ Omnis „ Presbyter, inquit, habeat pyxidem aut vas tanto Sacramento dignum, ubi corpus Domini cum diligentia recondatur ad viaticum recipientibus de saeculo. Quæ tantum sacra oblatio intincta debet esse in sanguine Christi, ut veraciter Presbyter possit dicere infirmo: Corpus, & sanguis Domini nostri Jesu Christi proficiat tibi in remissionem peccatorum & vitam æternam. Sic Patres Turonenses decreverunt, sed ratio quam afferunt quanti ponderis sit norunt Theologi: neque enim corpus Christi est sine sanguine. Alibi invaluit idem mos pro omni populo, non alia sanè de causa, quam propter cautelam, ne sanguis effunderetur. Ritus antiquus Missæ à Joanne Episcopo Abrincatenfi descriptus apud Menardum in Appendice libri Sacramentorum, vetat sacerdotem & ministros intincto pane communicare, excipit autem populum, quem, inquit, intincto pane, non auctoritate, sed summa necessitate timore effusionis sanguinis Christi permittimus communicare. In antiquis consuetudinibus Monasterii Cluniacensis lib. 2. cap. 30. tomo 4. Spicilegii statutum extat de communionem intincta. In margine autem ex alio co-

dice ratio addita est, id contra usum aliarum Ecclesiarum esse, permitti tamen propter novitios & alios rudes, qui si sanguinem separatim acciperent, vix fieri posset quin aliquam negligentiam incurrerent. In Anglia aded propagatus erat hic usus, ut eum prolixè defendat Ernulfus Roffensis Episcopus epist. ad Lambertum To. 2. Spicilegii. Concilium verò Anglicanum sub Richardo Archiepiscopo Cantuariensi an. 1175. c. 15. prohibuit, ne quis quasi pro complemento communionis intinctam alicui Eucharistiam tradat. Erat autem duplex intinctio: una cum sanguine, altera cum vino communi, & hæc etiam aliquando viguit pro pueris & infirmis, qui panem siccum deglutire non poterant. In præcatis statutis Cluniacensibus lib. 3. c. 28. communio moribundi sic describitur: „ Sacerdos corpus Domini intingat, frangit, & partem quam allaturus est super calicem tenet, & tam ipse calix quam manus sacerdotis linteolo candidissimo cooperitur. Interea curatur, ut infirmi bucca lavetur recepturi ipsum corpus Domini, quod recipit vino intinctum, quo epotato ebibit quoque ablutionem calicis, ne videlicet aliquid fragmentum in eo remanserit: nondum enim in usu erat panis ille tenuissimus, quo nunc utimur in sacris mysteriis, ut alibi ostensum est. De hac ipsa intinctione loquitur, ni fallor, S. Prosper cap. 6. dimidii temporis, ubi narrat historiam mulieris energumene, quæ diebus septuaginta nullum cibum, nullumque potum sumpserat. Huic sacerdos particulam corporis Domini intinctam præbuit, vino scilicet non consecrato, sive aqua, ut eam facilius deglutiret. Nunc omnes intinctiones abierunt in desuetudinem, cum enim ad tollendos abusus decreta & præcepta non sufficerent, coepit tandem communio fieri sub una specie, nullusque locus intinctioni in Ecclesia occidentali relictus est. Porro cum agimus de corpore Domini sanguine intincto, alia quædam singularis intinctio distu horrenda mihi venit in mentem, quam ex Græcorum Annalibus sic narrat Baron. an. 648. Cum perditissimus Pyrrhus Monothelita post recantatam palinodiam in pristinum errorem lapsus esset, Theodorus Papa plenitudine convocata Ecclesiæ ad sepulchrum verticis Apostolorum accessit, & divino calice expostulato ex vivifico sanguine in atramentum stillavit, & ita propria manu depositionem Pyrrhi excommunicati fecit. Simili modo scribit Nicetas in vita S. Ignatii Constantinopolitani subscripsisse Episcopos damnationi Photii Pseudopatriarchæ

chæ calamo intincto sanguine Domini vice atramenti: quod sane horrendum est: sed illi peculiâres sui consilii rationes habuerunt.

CAPUT XIX.

Communio puerorum. De ea quid senserint antiqui Patres, & quæ veteris Ecclesiæ praxis fuerit. Communionis nomen æquivocum. Perceptionem Eucharistiæ & mutuam fidelium societatem significat. Quæ fuerit communio laica, quæ Ecclesiastica. Quibusdam olim negatum in fine viaticum Eucharistiæ. Examinantur Doctorum sententiæ de communione peregrina. De eulogiis, earumque usu ac distributione.

I. **Q**uia supra de communione puerorum mentio frequenter facta est, operæ pretium erit, quid de illa senserint antiqui Patres, & quid tandem definitum sit plenius explicare. Innocentius Papa describens ad Patres Concilii Milevitani Epistolam adversus Pelagianos, quæ est 93. apud Augustinum: & ipse Augustinus lib. 1. contra duas Epistolas Pelagianorum cap. 22. & lib. 1. de peccatorum meritis cap. 20. atque alibi sæpè, baptismi necessitatem ex necessitate Eucharistiæ inferentes in ea sententiâ fuisse videntur, quod etiam infantibus rationis usu carentibus tribuenda esset necessariò post baptismum Eucharistiâ, aded ut sine ea salvari omnino non possent. Sed aliam fuisse illorum mentem, si scripta ipsorum diligentius excutiantur, perspicuum est. Neque enim de reali sive sacramentali communione loquuti sunt, sed de ejus effectu, qui est unio & incorporatio cum Christo, quæ etiam per solum baptismum fit, sine actuali Eucharistiæ susceptione. Quamvis ergo revera prisci Patres soliti sint infantes communicare, non tamen ad communionem eis exhibendam ea ratione moti sunt, quod eam crediderint ad eorum salutem necessariam. Plura congerunt Scholastici, ut hanc fuisse Augustini aliorumque Patrum sententiâ ostendant, sed his omisiss instar omnium & super omnes mihi est auctoritas Concilii Tridentini. Sessione siquidem 21. cap. 4. postquam declaravit parvulos usu rationis carentes nulla obligari necessitate ad sacramentalem Eucharistiæ communionem, ait: *Neque idè tamen damnanda*

est antiquitas, si eum morem in quibusdam locis servavit. Ut enim sanctissimi illi Patres sui facti probabilem causam pro illius temporis ratione habuerunt; ita certe eos nulla salutis necessitate id fecisse sine controversia credendum est. Neque aliter crediderunt ipsimet discipuli S. Augustini, is præsertim qui primum inter eos locum tenet, Fulgentius Ruspensis Episcopus. Is etenim Epist. ad Ferrandum Diaconum de baptismo Æthiopis moribundi cap. 11. manifestè docet ex ea sententiâ Salvatoris Joan. 6. Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, & biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis; non posse inferri actualem communionem post baptismum necessariam esse ad salutem; quandoquidem effectum Eucharistiæ in ipsa regeneratione baptizatus suscipit, factus corporis Christi verum membrum. Quod etiam, inquit, sanctos Patres indubitanter credidisse ac docuisse cognoscimus. Tum sermonem hac de re habitum S. Augustino subjungit, ac tandem sic concludit Epistolam. „ Arbitror sancte frater disputationem nostram „ præclari doctoris Augustini sermone firmam, „ tam, nec quicquam esse aliquatenus ambigendum, „ tunc unumquemque fidelium corporis „ sanguinisque dominici participem fieri, quando in „ baptisate membrum corporis Christi „ efficitur, nec alienari ab illo panis calicisque „ consortio; etiamsi antequam panem illum comedit & calicem bibit de hoc sæculo in unitate „ corpore Christi constitutus abscedat. Sacramenti quippe illius participatione ac beneficio non privat, quando ipse hoc, quod „ illud sacramentum significat, invenitur. Hinc colligitur, sensum Augustini non bene ab illis perceptum fuisse, qui perperam eum accusant, quod Eucharistiâ parvulis necessariam ad salutem esse docuerit contra Ecclesiæ definitionem, quæ hanc sententiâ inflicto anathemate condemnavit. Cautius loquutus est Hugo à S. Victore doctrinæ Augustini sectator egregius, qui veteris Ecclesiæ consuetudinem attendens, tradendam quidem pueris Eucharistiâ sub specie vini docuit lib. 1. de Sacram. cap. 20. sed cum cautela & limitatione: nam si in reservando sanguine Christi vel ministrando pueris, imminet periculum, potius supersedendum videtur. Tum ait pueris nullum imminere salutis periculum, si eos contingat absque communione decedere, quia membrum corporis Christi jam sunt effecti per baptismum. Idem scribit Lanfrancus Cantuariensis Epist. 33. ad Domnaldum Episcopum

scopum Hiberniæ, qua doctè & subtiliter de Infantium communione pertractat. Horum autem aliorumque Patrum doctrinam, & verborum Christi expositionem ab illis traditam non considerans Radulfus Hugoni contemporaneus, loquens de Eucharistiæ necessitate ferm. in die Paschæ, *Statutum est*, inquit, *ut pueris mox baptizatis saltem in specie vini tradatur, ne sine necessario sacramento discedant.* Et Radulfo antiquior Gualterius Aurelianensis, qui vixit sæculo nono, cap. 7. sui Capitularis mandat, ut Presbyter semper Eucharistiã paratam habeat, ut, quando quis infirmatus fuerit, aut parvulus ægrotaverit, statim eum communicet, ne sine viatico moriatur.

II. Quod verò Antiqui ministrare parvulis sacra mytheria consueverint, ex eorum scriptis evidenter ostenditur. Cyprianus epist. 63. ad Cæcilium, „Per baptismum, ait, Spiritus sanctus accipitur, & sic à baptizatis & Spiritum sanctum consecutis ad bibendum calicem Domini pervenitur. Idem libro de lapsis, ab indigna communione horrendis exemplis deterrens, celeberrimam historiam narrat, quam etiam ex ipso refert & ponderat August. epist. 23. cujusdam infantulæ, quæ cum parentum incuria & nutricis delatione panem vino mixtum de idolothytis comedisset, ipso Cypriano sacrificante aderat cum matre in Ecclesia. „Ubi verò solemnibus adimpletis calicem Diaconus offerre præsentibus cœpit, & accipientibus cæteris locus ejus advenit, faciem suam parvula instinctu divinæ majestatis avertere, & labiis obturantibus premere, calicem recusare. Perstitit tamen Diaconus, & reluctanti licet de sacramento calicis infudit. Tunc sequitur singultus & vomitus. In corpore atque ore violata Eucharistiã permanere non potuit. Dionysius in fine cap. 2. Eccl. hierarch. „Omnibus, inquit, peractis eum qui initiatus est ad Eucharistiã vocat, & mysteriorum perficiendi vim habentium communionem illi tradit. *Et infra cap. 7.* Quod autem infantes, qui per ætatem nequeunt intelligere, divinæ regenerationis, sanctorumque divinæ communionis mysteriorum participes fiant, videtur hominibus profanis non immeritò risu dignum. Mox hujus facti rationem reddit. Vetus hæc consuetudo fuit, ut, quicumque baptizabantur sive adulti sive infantes, sacra statim communione reficerentur. Liber Sacramentorum S. Gregorii editus à Menardo in officio Sabbati sancti agens de baptismo

infantium ait, *Qui etiam non prohibentur lactari ante sacram communionem, si necesse fuerit.* Jobius Monachus apud Photium, *Primo*, inquit, *baptizatur, deinde ungitur, inde presioso sanguine dignatur.* Theophanes Nicanus, cujus frontem versibus conferibi iussit impius Theophilus Iconoclasta, asserit epist. 3. *ad sacerdotes statim post baptismum datam omnibus communionem.* Hieronymus adversus Luciferianos Hilarium ait non potuisse baptismum sine Eucharistiã administrare, quia presbyter non erat. Huc item respicit Tertullianus *lib. de pudicitia cap. 9.* ubi explicans filii prodigi parabolam, *Annulum*, inquit, *accepit tunc primum, quo fidei pactionem interrogatus obsignat, atque ita exinde opimitate Domini corporis vescitur, Eucharistiã scilicet.* Narrat Evagrius *lib. 4. hist. Eccl. cap. 35.* dejecto Anathimo è throno Constantinopolitano, eique Menna viro orthodoxo substituto, hoc miraculum in puero Hebræo contigisse. Vetus fuit consuetudo Constantinopoli, ut, si quando multæ particulæ corporis Christi superessent, sacerdotes pueros in corruptos acciperent, qui eas comederent. Cum his adfuit aliquando puer Hebræus, & cum cæteris sacrorum mysteriorum particeps effectus est. Quod cum Pater didicisset, furore ac rabie succensus in elibanum ardentem, in quo vitrum formare solebat, puerum coniecit; qui triduo in igne, Deo protegente, illæsus permansit, donec à matre educus è fornace, ipse cum matre baptismum suscepit, pater cruci affixus est. Hoc miraculum referunt Greg. Turonen. *lib. 1. de gloria martyrum cap. 10.* & Nicephorus Callistus *lib. 14. cap. 25.* atque hic postremus addit, se, cum puer admodum esset, sæpenumero cum aliis interfuisse, & reliquias sacramentorum suscepisse. Vixit autem Nicephorus sæculo XIV. ex quo inferitur, hunc morem in Urbe regia octo sæculorum spatio persistisse, nam Menna claruit sæculo VI. Joannes Moschus in *prato spirituali cap. 19.* aliud miraculum narrans, quod pueris Apamiensibus accidit, qui per jocum sacram synaxim celebrantes verba consecrationis super panem & vinum protulerant, eos potuisse ait illa verba ediscere, quia consuetudo tunc erat in Ecclesia, ut pueri ante sacramentum assisterent, & primi post clericos communicarent. Eundem morem reliquias sacramenti pueris ministrandi, in Occidente quoque, saltem in Gallia, viginisse docet nos Concilium II. Matisconense habitum anno 588. nam cap. 6.

can. 6. ait: „Quaecumque reliquiae sacrificio-
rum post peractam Missam in sacrario superse-
derint, quarta vel sexta feria innocentes pueri
ab illo cuius interest ad Ecclesiam adducantur,
& indicto eis jejunio, easdem reliquias con-
spersas vino percipiant. Postea Concilium Tu-
ronense III. tempore Caroli Magni cap. 19.
presbyteros admonendos esse sancivit, ut, cum
sacra Missarum solemnia peregerint atque com-
municaverint, pueris aut aliis quibuslibet perso-
nis adstantibus corpus Domini indiscretè non
tribuant. Et Odo Episcopus Parisiensis, qui vi-
vebat anno 1175. in statutis synodalibus cap. 39.
Communium praeparatorum, discretè praecipit pres-
byteris, ne hostias licet non sacratas dent pueris
ullo modo. Sic desit in Gallicana Ecclesia saeculo
XII. mos pueros communicandi, quem licet
optaverit instaurare ejusdem saeculi scriptor Hu-
go à S. Victore, asserit tamen loco supra citato
jam suo tempore desuisse, aliquo ejus vestigio re-
manente; nam presbyteri retinentes veterem
formam, sed non rein, vinum commune pueris
recens baptizatis dabant pro sanguine, quod Hu-
go superfluum & dimittendum arbitrabatur. Ne
verò reliquiae sacramenti superessent, saepe decre-
tum est, ut tot dumtaxat particulae consecraren-
tur, quot erant parati ad communionem: & si
quid residuum foret, à sacerdote seu ministris co-
mederetur, aliquot tantum particulis pro infir-
morum communionem reservatis, quae statis die-
bus renovarentur. Quod si contingeret ut mini-
strorum incuria putrescerent, statuit Concilium
Arelatense apud Ivonem p. 2. cap. 56. ut igne
comburantur & cinis juxta altare sepeliatur; id-
que in usu fuisse docet Algerus lib. 2. cap. 1.

III. Est autem nomen communionis aequi-
volum. Quamvis enim hodie nihil sit, quod no-
mine communionis intelligatur, nisi sola Eucha-
ristiae participatio, haec tamen vox latius olim
patebat, & praeter Eucharistiam alia multa com-
plectebatur. Congerunt in hanc rem plurima
testimonia à veteris Ecclesiae praxi viri eruditissimi
Gabriel Albaspineus lib. 1. observat. & Joan-
nes Morinus lib. 2. *Ecclesiast. exercitationum*.
Et primo quidem duo veluti genera erant Chri-
stianae communionis, communicatio scilicet com-
mercii sive mutuae cum caeteris Fidelibus socie-
tatis: & communicatio Eucharistiae, quae prioris
perfectio, finis, & centrum est. Illa habitu-
dinem habet & relationem ad corpus Christi my-
sticum, quod est Ecclesia: haec verum corpus
ejusdem respicit, quod sumitur in Eucharistia.

Illa dicebatur communicatio sine oblatione, ut-
potè consistens in sola participatione oratio-
num & consortii fidelium: haec, communicatio
cum oblatione, iis concessa, qui corporis & san-
guinis Domini participes erant. Quia verò Ec-
clesia ex populo constat, cujus est institui, di-
rigi, & perfici; & ex clero, ad quem spectat
docere, sacramenta administrare, dirigere, &
perficere, ideo communicatio, quatenus respicit
mysticum Christi corpus, dividitur in laicam &
Ecclesiasticam. Ecclesiasticae tot sunt species,
quot ordinum gradus: aliter enim inter se &
cum aliis clerici minorum ordinum, aliter sub-
diaconi, & diaconi, aliter presbyteri & Epi-
scopi communicabant. Cum ergo aliquis ordi-
nis sui munia in poenam alicujus delicti obire non
poterat, is communione privari dicebatur,
quia cum caeteris in his, quae sui ordinis erant,
communicare vetitum illi & illicitum erat. De
hac communione antiqui canones loquuntur,
quoties clericos, diaconos, presbyteros, sive
Episcopos communione privari praecipiant.
Quod si quis perpetua depositione à sui gradus
honore & functione removebatur, is omne jus
Ecclesiasticae communionis amittebat, & inter
laicos relegatus, ipsorum tantum communione
fruebatur. Unde fit, ut communicatio laica, quae
laicis honor est, Ecclesiasticis dedecus esset,
quia illis in poenam irrogari solebat, cum admis-
so aliquo crimine è loco & gradu suo detrusi cum
laicis esse jubebantur. Recentiores, qui audito
nomine communionis, ejus veteri notione ne-
glecta, id solum concipiunt quod hodie ea voce
significatur, laicam communionem nihil aliud
esse putant, quam perceptionem Eucharistiae
sub unica specie aut extra cancellos more laico-
rum; quod quam falsum sit, vel ex eo liquet,
quod saepe clericos ad laicam communionem
detrutos legimus eo tempore, quo etiam laici
sub utraque specie communicabant. Est igitur
communicatio laica jus societatis & communicatio-
nis cum caeteris fidelibus in rebus tam sacris
quam civilibus more laicorum: ex quo conse-
quens erat, ut clerici ad eam damnati, quan-
doquidem à gradu clericali dejecti in ordinem
plebis redigebantur, in perceptione Eucha-
ristiae instar laicorum se gererent, eam sumentes
extra septa altaris, aut sub una vel utraque spe-
cie, sicut ex usu Ecclesiae tunc laici sumere con-
sueverant.

IV. Illud autem difficilius videtur, quod ali-
quando antiqui canones in fine tantum vitae, ali-

Gggg

ali-

aliquando nec quidem in fine laicam communionem reis concedebant, ut c. 2. concilii Sardinensis, & c. 18. Illiberitani. Sed quibus perfecta est veteris Ecclesiae disciplina, ignotum esse non potest, hanc diversitatem animadversionis ex criminum diversitate provenisse. Quaedam enim crimina adeo gravia censebantur, ut eorum reus non solum depositione puniretur, sed etiam ad agendam poenitentiam, tanquam indignus ipsa laica communione, extra limen Ecclesiae usque ad finem vitae inter *Flemes* ablegaretur, cui animam agenti concedebatur, ut tanquam laicus fidelis praevia peccatorum absolutione Eucharistiam more laicorum acciperet. At qui scelera atrociora perpetraverant, iis severiori sententia absolutio quidem a peccatis, quae nemini verè poenitenti in fine negari solebat, concedebatur, sed viatico Eucharistiae privabantur, ut, qui flagitiis suis clericalem gradum vivendo deturpaverant, nec viaticum quidem corporis Christi in morte susciperent, quod nulli laico fideli ab hoc saeculo decedenti negabatur. Haec durior animadversio, an fuerit mitigata can. 13. magnae Synodi Nicanae, quo praecipitur, *ut si quis vita excedat, ultimo & necessario viatico minime privetur*, controversum est. Nam cum duplex apud antiquos viaticum esset, nempe absolutionis & Eucharistiae; hic per ultimum & necessarium viaticum putat Albaspinæus sacramentalem absolutionem & solam admissionem ad consistentiam à Patribus Nicænis indicatam, cui explicationi favere videtur idem Canon statuens, quod, si is supervixerit, sit inter eos, qui communionem tantum orationis consequuntur. Habertus verò ad partem X. *Liturgiae observ.* X. contrariam sententiam sustinet, de viatico Eucharistiae canonem Nicænum loqui; idque deducit ex secunda parte ejusdem, qua sancitur, ut culibet generaliter in exituposito, & Eucharistiae participationem poscenti, Episcopus cum probatione oblationem impertiat. Utraque sententia probabili fundamento innititur, & per se liberum cuique erit cui maluerit adherere. Quaecumque enim fuerit Nicænae synodi mens, certissimum illud est, cujus gratia huc digressi sumus, quibusdam poenitentibus propter horrenda crimina negatum in fine viaticum Eucharistiae, & solam precum communionem cum viatico absolutionis concessam. Imò primis Ecclesiae temporibus, ut Lib. I. Cap. XVII. ostensum est, idolatriae, moechiae, & homicidio ipsam etiam absolutionem negatam, quorundam sententia

est, qui ad hanc, non ad Eucharistiam omnino referendos putant concilii Illiberitani canones, quibus decernitur, ut rei praedictorum criminum, nec in fine ad communionem suscipiantur. Arguitur haec synodus à nonnullis nimiae severitatis, sed sic ea tempora & fidelium mores ferebant. Fuit ergo, ut Innocentius I. ad Exuperium Episcopum Toletanum scribit, *observatio prior durior, posterior interveniente misericordia inclinatio. Nam consuetudo prior tenuit, ut concederetur in poenitentia*, id est, ut admitterentur, qui lapsi fuerant in ordine poenitentium, sed *communio*, id est participatio cum fidelibus & absolutio, sine qua illorum consortio frui non poterant, negaretur. Nam cum illis temporibus crebrae persecutiones essent, ne communionis concessa facilitas homines de reconciliacione securos non revocaret ad lapsu, negata merito communio est, concessa poenitentia, ne totum penitus negaretur, & duriores remissionem fecit temporis ratio. Sed postquam Dominus noster pacem Ecclesiae suis reddidit, jam depulso terrore, communionem dari abeuntibus placuit, nempe *communione reconciliacionis, de qua ab Exuperio interrogatus fuerat, quasi viaticum profecturis*. Idem fere decernitur can. 3. concilii I. Arausiaci: *Qui recedunt de corpore poenitentia accepta, placuit sine reconciliatoria manus impositione, publica scilicet & solenni, quae in Ecclesia fieri solebat, eis communicari. Quod morientis sufficit consolacioni, secundum definitiones Patrum, qui hujusmodi communionem sufficienter viaticum nominarunt. Quod si supervixerint, stent in ordine Poenitentium, & ostensis necessariis poenitentiae fructibus, legitimum communionem cum reconciliatoria manus impositione percipiant. Legitimae autem communionis tunc participes erant, cum plenè reconciliati, ad divina mysteria percipienda admittebantur.*

V. Erat & aliud genus communionis, quae peregrina dicebatur, de qua variae sunt Eruditorum sententiae. Quidam, inter quos est Binius in notis ad concilium Ilerdense, eam cum laica confundunt: sed non est credibile, veterem Ecclesiam eandem rem diversis adeo vocabulis expressisse. Ingens quoque inter utramque discrimen fuit, clerici enim ad laicam damnati, gradu suo in perpetuum carebant, peregrinam verò mulctati, ut constat ex concilio Agathensi c. 11. non semper ei poenae subiacebant. Alii existimant, communionem peregrinam nihil aliud esse, quam

quam perceptionem Eucharistiæ sub una tantum specie. Verum quid magis alienum à disciplina veterum Patrum, quam ut Eucharistiæ etiam sub una specie sumptionem, tanquam poenam irrogarent Clericis furti & aliorum criminum reis, qui etiam in fine vitæ constitutis, & longâ ac ærumnosâ poenitentia functis, eam aliquando denegabant? Franciscus Bosquetus vir multæ eruditionis, in notâ ad epist. 174. l. 1. Innocentii III. peregrinæ communionis nomine poenam suspensionis intelligit, cum Episcopus omni Pontificali potestate exutus, honorem dumtaxat habeat, & primam sedem inter presbyteros: quæ poena ad alios deinde ordines, ut ipse putat, translata est. At hæc communio non poena, sed solatium fuit: idque tributum Episcopis Novatianis post abjuratos errores legitur can. 8. concilii Nicæni, ut honore servato primi inter presbyteros sederent. Nec aliter explicandus est canon 3. synodi Rejenfis, quo nritur Bosquetus. Sermo enim in eo est de Armentario, qui Ebreundenfis Episcopus à duobus tantum ordinatus fuerat cum multiplici canonum transgressione: quam ordinationem irritam & nullam synodus pronuntiavit, vetuitque illi consistere intra fines Alpium maritimarum. Quia tamen facti poenitens se ignoranter deliquisse dicebat, permisit ei extrâ illam provinciam manere, & in aliqua Ecclesia ei misericorditer attributa, peregrinâ communionem foveri, juxta decretum præcitatum concilii Nicæni. Patet autem hanc communionem in solatium amissæ dignitatis concessam, eique potius ornamento quam poenæ fuisse. Alia est singularis sententia Gabriëlis Henao, qui lib. de sacrif. Missæ p. 3. disput. 28. sect. 49. & sequentibus diffusissime agens de communionem peregrinâ, eam tandem fuisse concludit, ad quam clerici admittebantur, quibus in poenam alicujus peccati, peregrinationes sive perpetuæ, sive ad tempus, impostæ erant, sed quamvis multa dicat, non tamen probat, quæ & qualis fuerit peregrinantium communio; & hoc deinde ab illo demonstrari oportebat, quod quando canones de communionem peregrinâ editi sunt, solerent clericis ad expianda peccata peregrinationes injungi. Cellotius lib. 6. de Hierarchia cap. 16. nihil sacrum respicere hanc communionem existimat, sed tantum humanam societatem, & subsidia victus ac vestitus clericis erogata, quibus hæc poena peregrinitatis imponebatur: dictam autem peregrinam autumat, quia sic mulctati, non merebantur tractari ut cives Sanctorum &

domestici Dei, sed tanquam advenæ & peregrini. At hæc ingeniosa nominis, explicatio est, rem non attingens, de qua quaeritur. Simili modo aberrant à scopo Scholastici & Canonistæ, qui, cum solam Eucharistiæ perceptionem audito communionis vocabulo mente concipiant, eam peregrinam dici scribunt, quæ olim peregrinis speciali aliquo ritu, separatim ab incolis loci præberi solebat. Alii dicunt eam esse, quæ ad finem usque vitæ reservatur, quia ex hoc seculo migraturi, quasi in exterâs regiones peregrinantur. Sed turpe est hujusmodi ineptiis recensendis tempus prodigere.

VI. Sirmondus in historia publicæ poenitentiae cap. ult. & Albaspinæus lib. 1. Observat. tunc peregrinâ communionem mulctatos fuisse clericos crediderunt, quando in eo loco & statu collocabantur, quo poni solebant clerici peregrini, qui sine litteris commendatiis, quas *Formatas* vocabant, extrâ propriam diocesium peregrinabantur. Excipi enim benignè consueverant, & sumptibus Ecclesiæ ali, nullo prætermisso humanitatis officio: nemo tamen clericorum cum illis tanquam cum clericis communicabat, nec ullis sui ordinis muneribusungebantur. Sic statuisse legitur concilium Liptinense, c. 4. ut Episcopi, vel presbyteri ignoti undecunque venientes in ecclesiasticum ministerium non admitterentur ante probationem synodalem. Hoc autem advenis nulla erat poena, sed sic ferebat usus Ecclesiæ, ut clerici vagantes sine *Formatis* ad suorum ordinum exercitia in aliena diocesi non admitterentur: quæ cautio etiam hodie adhibetur, ut ignoti & extranei sacerdotes non permittantur celebrare, nisi litteras suæ ordinationis ostendant, tametsi in reliquis omnia illis officia Christianæ charitatis impendantur. Cum verò Clerici alicui Ecclesiæ adscripti, functiones sui ordinis exercere prohibebantur, id sane poena erat in hoc sita, quod licet peregrini non essent, certumque domicilium & gradum in propria civitate & Ecclesia obtinerent; sic tamen cum eis agebatur, ac si peregrini forent, de quorum statu & conditione non constaret. Cumque sui ordinis exercitio carerent, non tamen abstenti erant à perceptione Eucharistiæ, quæ nec peregrinis quidem & ignotis negabatur, cum se verè orthodoxos esse docuissent. Putat Albaspinæus desumptam hanc poenam ex legibus Romanorum, quibus sancitum erat, ut deportati & extorres, jus civitatis & ea quæ erant juris civilis amitterent, illa tantum retinentes, quæ

sunt juris gentium, ut docent Ulpianus l. 1. §. 2. & 4. ff. de legatis III. & Marcianus *ibid* de pœnis lib. 17. Agit de his eruditè, ut solet, doctissimus vir Nicolaus Antonius lib. 2. de exilio c. 5. num. 10. & cap. 7. num. 12. Testatur quoque Suetonius in Claudio cap. 16. redactos quandoque Romæ viros illustres ad peregrinitatem: *Splendidum virum*, inquit, *Græciæque provinciæ Principem, verùm latini sermonis ignarum, non modo albo Judicum crasis, sed etiam in peregrinitatem redegit.* Hujus communionis, ut pœnæ, duo tantum concilia mentionem faciunt: Agathense sub Symmacho, & Ilerdense sub Joanne I. Agathense can. 2. ait: „Contumaces clerici ab Episcopis, copis corrigantur, & si qui prioris gradus elati, superbia communionem, consortium scilicet cæterorum, fortasse contempserint, aut Ecclesiam frequentare vel officium suum implere neglexerint, peregrina eis communio tribuatur, ita ut cum eos pœnitentia correxerit, rescripti in matricula gradum suum dignitatemque suscipiant. *Idem* can. 5. Si quis clericorum futurum Ecclesiæ fecerit, peregrina ei communio tribuatur. *Ilerdense* can. 16. Si quis clericus quacumque occasione de omni facultate Ecclesiæ, quippiam probatus fuerit abstulisset, vel forsitan dolo aliquo suppressisset, reus sacrilegii prolixiori anathemate condemnetur, & vix quoque peregrina communio concedatur. Anathema autem hic sumitur in latiori significatione pro quacunque ecclesiastica pœna. Patet autem ex c. 2. Agathensis hæc pœnâ multatos à cæterorum societate subductos, ex matricula expunctos, gradu submotos, & in ordinem redactos fuisse, donec per pœnitentiam diluto peccato, matriculæ & corpori, à quo segregati fuerant, restituerentur. Sed quid propriè peregrinæ communionis nomine præcicata Concilia intellexerint, ex horum canonum contextu colligere non possumus. Probabilis quidem est Sirmondi & Albaspinaxi conjectura, nec aliquid mihi occurrit, quo eam falsi arguere possim, optarem nihilominus, eandem solidioribus magisque perspicuis ex antiquitate argumentis fulciri. Moveor autem ad dubitandum ed confidentius, quod legerim superscriptam sententiam ipsi Albaspinæo postea displicuisse, seque plenius & uberius de ea scripturum in altera editione promississe, quod tamen non fecit morte præventus. Quid igitur verè sit peregrina communio, libenter discam à peritioribus, mihi enim non liquet; licetque fateri cum viro, nec indocto, nec ignaro

antiquitatis Guilielmo Lindano lib. 4. *Panopliæ* cap. 58. eam mihi non satis perspectam esse.

VII. Postremum genus communionis illud erat, quod per eulogias fieri instituit vetus Ecclesia. Quid autem sint eulogiæ, & qua de causa institutæ, diximus supra Lib. I. Cap. XXIII. §. 12. Erat enim panis, qui supererat consecrationi in particulas dissectus, & in fine Missæ à sacerdote iis distributus, qui ob aliquod impedimentum non poterant, aut non erant parati communicare. Id Græci & Latini scriptores testantur. Theodorus Balsamon in can. 2. *conc. Antioch.* Simeon Thessalonicensis lib. de divino templo. Nicol. Cabasilas in *expositione Liturgiæ*, Gemma animæ lib. 1. cap. 67. Durandus in *rationali* lib. 4. cap. 53. Illis verò dumtaxat eulogia præberi poterat, qui jus habebant ad communionem, cæteris negabatur, quibus vel nondum patebat aditus ad Eucharistiam, vel ob aliquod crimen interclusus erat: quales erant Catechumeni, Pœnitentes, & abstenti à communionem. Hoc edicit Theophilus Alexandrinus can. 7. „Quæ in sacrificii rationem offerunt, post ea quæ in sanctorum usum consumuntur, clerici dividant, & nec Catechumenus ex iis bibat vel comedat, sed solum clerici, & qui cum eis sunt fideles fratres. Quia enim, ut explicat Balsamon, altari oblata sunt, & ex illis sumptæ sunt partes ad divina dona, qui sunt imperfectiores, ex iis edere non debent. Errant igitur, qui de Catechumenis aliter sentiunt, decepti loco quodam Augustini, quem malè interpretati sunt. Is lib. 2. de peccat. meritis & remiss. cap. 26. ait: „Catechumenos secundum quendam modum suum per signum Christi & orationem manus impositionis purto sanctificari: & quod accipiunt, quamvis non sit corpus Christi, sanctum est tamen, & sanctius quam cibi quibus alimur, quoniam sacramentum est. At Augustinus non hic de pane, ut illi perperam existimant, sed de sale loquutus est, quod Catechumenis dari solebat, ut Eru- ditis notum est. Negatas quoque Eulogias excommunicatis & graviorum criminum reis, exemplo suo docuit Gregorius Turonensis lib. 5. *hist.* cap. 15. agens de Meroveo Apostata, & l. 8. c. 20. de Ursicino Episcopo Cadurcensi. Eandem ob causam cautum est in synodo Laodicena can. 32. & in secunda Bracarensi can. 70. ne Fideles orthodoxi ab hæreticis eulogias acciperent, quia cum illis communicare non debent. Solebant autem comedi in Ecclesia, de qua re extat decretum Synodi Constantinopolitanæ tempore Alexii

Alexii Comneni habitæ ad quintam Monachorum quæstionem: quem ritum etiam à Latinis servatum legimus. Græci tamen recentiores, cum peregrè profiscuntur, Antidoron sive eulogiam secum deferre consueverunt, tanquam alexiterium in tempestatibus & periculis, ut scribit Goar in notis ad Euchologium pag. 155. Monachos item Cluniacenses eulogias in refectorio comedisse, antiquæ eorum consuetudines testantur apud Lucam Dacherium to. 4. spicilegii lib. 2. cap. 30. his verbis: *Privatis diebus hostiæ non consecratæ portantur in Refectorio, ut his qui eo die non communicaverunt, per manus sacerdotis distribuuntur.* Et infra lib. 3. cap. 12. Officium sacristæ describentes, inter cætera ab eo agenda hoc recensent: *Portat pyxidem cum hostiis non consecratis in Refectorium, de quibus singuli prælibant, qui noluerunt, aut non potuerunt communicare.* Apud Christophorum Brouverum Antiquit. Fuldensium lib. 3. cap. 12. extat libellus supplex Monachorum, quo inter cætera petunt, ut communionem fracti panis ante cibum quotidie sumere non respuatur, secundum exempla præcedentium Patrum. Et in Aquisgranensi concilio c. 68. decernitur, ut eulogiæ fratribus à presbyteris in Refectorio dentur, his nimirum, qui non communicaverant. Hæc enim, ut diximus, potissima causa fuit institutionis eulogiarum, ut vices agerent Eucharistiæ, & communioni succederent, quæ olim frequentior erat. Nihilominus successu temporis his etiam datæ sunt, qui Eucharistiâ refecti fuerant. Codinus lib. de officiis aulæ Constantinopol. cap. 17. Imperatoris coronationem describens, „ Postquam, inquit, divinorum „ mysteriorum particeps effectus est, impositâ „ rursus capiti coronâ, egreditur ex tabernaculo, „ finitæque Liturgiâ & pane sanctificato, „ quod antidoron nominamus, populo distributo, de quo postquam & ipse participavit, & „ benedictionem à Patriarcha, cæterisque præsentibus Episcopis accepit, eorumque manus „ deosculatus est, ascendit ad locum Catechumenorum. Idem asserit Cantacuzenus lib. 1. hist. cap. 41. Permansit hujus ritus vestigium aliquod in quibusdam provinciis, in quibus panis die festo benedicitur, & in frustra divisus astantibus post Missam, etiamsi communionem perceperint, distribuitur in signum fraternæ communionis & charitatis. Ab hac verò publica & solemnî eulogiarum distributione aliæ privatæ exortæ sunt inter ecclesiasticos & religiosos, qui, ut supra ostensum est Lib. I. Cap. XXIII. panes sibi

invicem mittebant velut symbolum religiosæ fraternitatis. Atque hinc factum puto, ut nomen eulogiarum, ad cujuscunque generis munuscula translatum sit, loquendi formula ab Hebræis deducta, qui munus benedictionem appellant, ut 1. Reg. cap. 25. *Accipe benedictionem, quam attulit ancilla tua:* ubi in textu hebraico est *Beracab*, in græco *eulogia*, quæ voces idem significant. Sic Eulogias accipit S. Benedictus, cum cap. 54. suæ regulæ Monachis prohibet, ne absque licentia sui Abbatis sibi invicem eulogias mittant. Sic Marculus lib. 2. Formularum, exhibens formulam, qua Episcopus alteri Episcopo in Resurrectione Domini eulogias mittit. Sic Magister in regula cap. 76. modum præscribens, quo debent suscipi eulogiæ missæ ad monasterium à summo Pontifice, sive à Sacerdotibus. Sic alii scriptores passim, quos prætermitto; nam de eulogiis hoc sensu acceptis, non est hic locus differendi. Multa congerit de his Gretserus lib. 2. de benedictionibus.

CAPUT XX.

Ablutio & gratiarum actio post communionem. Orationes pro his qui communicaverunt. Oratio super populum. Dimissio astantium dicente Diacono, Ite Missa est. Cur hæc dimissio certis diebus omittatur. Consummatio Missæ & populi benedictio. Ejus origo & ritus diversi. Evangelium post Missam. Usus ipsius recentior. Recessus Sacerdotis ab altari. Hymnus trium puerorum. Sacrarum vestium depositio. Finis Libri.

I. **D**utius in disquisitione communionis immorati sumus, ita exigentibus præcis Ecclesiæ institutis, jam ad finem divini sacrificii accedendum est. Postquam omnes communicaverunt, ait Micrologus cap. 23. dicit sacerdos: *Quod ore sursum Domine, purâ mente capiamus, & de munere temporali fiat nobis remedium sempiternum.* Hanc orationem secretò recitandam plerique codices M. SS. insinuant. Alterâ quæ nunc dicitur, cum digiti & calix abluuntur, videlicet: *Corpus tuum Domine quod sumpsi, &c.* carent veteres libri, nec eam reperi nisi in Missa edita ab Illyrico. Lotionis manuum post communionem mentio fit in ordine Romano, sed

non ablutionis, quæ nunc sumitur à sacerdote: tantummodo monet, ut Diaconus cautè procuraret, ne quid in calice aut patena sanguinis vel Corporis Christi remaneat. Ritus Missæ à Joanne Episcopo Abrincacensi descriptus apud Menardum post communionem sacerdotis & aliorum, ait: „Particulam quæ in calice remanet, sit sacerdos sumat, & post Diacono calicem ad mundandum & sumendum quod remansit porrigat, qui in sinistrum cornu altaris calicem cum patena deferat, ubi partem sibi accipiat, & partem subdiacono tribuat. Post mandato utroque utrique participent. Acolythus verò alterum calicem sacerdoti ad mundandos digitos deferat. Sed quid fieret de ablutione non dicit: puto autem projectam in sacrarium, nam in antiquis Ecclesiis præsertim monachorum, singula altaria à parte Epistolæ, parvam habent piscinam in hunc usum paratam. In libro Usuum ordinis Cisterciensis cap. 53. hic modus ablutionis præscribitur. „Si quid residuum fuerit de sanguine, bibat illud Diaconus cum calice, postquam fistulam reddiderit subdiacono. Quam fistulam antequam reddat, in quantum potuerit, ab utraque parte sugendo à sanguine Domini evacuet, subdiaconus verò tenens fistulam contra faciem suam in transverso, eat ad sacerdotem per retrò altare ministrare vinum in calice. Qui recepto calice respergat digitos suos in ipso, quem ponens super altare eat ad piscinam, nam abluere in ipsa digitos aqua. Quibus terhis redeat ad altare sumere vinum quod dimisit in calice. Quo sumpto iterum aspergat calicem vino. Quo hausto, ponat illum non reclinatum super altare juxta patenam. Eadem ferè leguntur in aliis Ritualibus monachorum post annum millesimum scriptis. Nihil autem antiquius occurrit, nisi quod semper summa diligentia ministri altaris curarunt, ne quæ reliquæ sacramenti, ut superius diximus, peractâ synaxi remanerent, iis particulis exceptis, quæ pro communicandis infirmis conservabantur.

Diaconus verò ex præscripto Ordinis Romani, videns omnes communicasse, faciebat signum crucis in fronte, ut Prior scholæ cantorum ex eo intelligeret, quando deberet post antiphonam, quæ communicatio vocatur, gloriam S. Trinitati psallere & versum repetere. Olim enim post ipsam communionem psalmus, & Diacono innuente versiculus *Gloria Patri* cantari solebant, cum antiphonæ repetitione. Tum surgens Pontifex è sede sua, & veniens ad altare, dabat ora-

tionem ad complendum. Sic enim in libro Sacramentorum S. Gregorii nuncupatur oratio, quæ nunc dicitur Postcommunio, quia nimirum ea recitata pro gratiarum actione sacrificium completur. Optimè Augustinus differens de sacramentorum celebratione epist. 59. ad Paulinum, *Participato*, inquit, *tanto sacramento, gratiarum actio cuncta concludit*. Porro istæ orationes pro communicantibus institutæ sunt, quando omnes vel plerique, qui aderant sacrificio, communicabant: nam & ipsum communionis vocabulum improprie hic usurparetur, nisi plures de eodem sacrificio participarent. Quamvis autem mos ille defuerit, nihil tamen in orationibus immutatum est, sed idèò retentæ sunt, ut sciamus, quid olim factum sit, & ex ipso precationum tenore ad pristinum fervorem excitemur. Accedit & alia ratio, quam tangit Walfridus Strabo cap. 22. quia licet totius Missæ decursu pro his maxime & quasi nominatim oretur, qui ibi offerunt atque communicant; ceteri tamen offerentium atque communicantium persistentes, ejusdem oblationis & communionis participes sunt, tanquam ejusdem actionis cooperatores. Hinc infert Radulfus Tungrensis *propof.* 23. ante has orationes communicare eos debere, qui earumdem orationum benedictione fovendi desiderant: neque, ut fieri solet cum notabili sacrorum rituum transgressione, usque ad finem Missæ differenda communicatio. Est & alia oratio, quæ dicitur super populum, quam Amalarius *lib. 3. cap. 37.* ultimam benedictionem vocat, & potissimum in Quadragesima frequentatur, Diacono præcipientente *Humiliate capita vestra Deo*. Cur verò hæc addi soleat, diebus præsertim solemnibus jejunii, sic edisserit Micrologus cap. 51. „Orationem super populum in Quadragesima idèò frequentamus, quia oratio post communionem pro solis communicantibus solet orare. Populus autem etsi quotidie in Quadragesima conveniat, non tamen quotidie, ut deberet, communicat. Ne ergò populus ita oratione ut communionem careret, adjecta est oratio super populum, in qua non de communicatione, sed pro populi protectione specialiter oratur. In Dominicis tamen diebus non dicitur, quia genussio vitatur, quæ huic orationi à populo antiquitus pertolvebatur. Vel potius idèò, quia omnes juxta attestationem S. Ambrosii in Dominicis diebus communicare deberent; quibus & oratio post communionem pro benedictione sufficere posset. Aliam rationem affert Honorius

rius in Gemma animæ cap. 67. dicens: „Statutum est, ut panis post Missam benediceretur, & populo pro benedictione communionis partiretur: sed quia hoc in Quadragesima fieri non licuit propter jejunium, orationem super populum dici Ecclesia instituit, ut per hanc particeps communionis sit. De hoc enim fideles semper solliciti fuerunt, ut secum invicem unionem & communicationem servarent, vel Eucharistiæ participatione; vel Eulogiæ seu antiqui, quod loco sacri doni dabatur, perceptione; vel saltem mutuo orationum consortio. In libro sacramentorum S. Gregorii, & in nonnullis Missalibus M. SS. sunt in plerisque Missis etiam extra Quadragesimam hujusmodi orationes super populum, quas ex veteri Anglicano Missali suæ Bibliothecæ Ecclesiasticæ To. 3. p. 2. inferuit Cornelius Schultingus. Exceptâ autem hac oratione super populum, tot sunt numero Collectæ ad complendum, quot initio dicta sunt: quibus recitatis salutat populum Sacerdos consueta formula *Domini vobiscum*.

III. Tum Diaconus dimittit populum dicens, *Ite Missa est*: idem enim est Missa ac missio sive dimissio, ut initio Libri I. explicavimus. Græci quoque in fine Liturgiæ *Apolytin* canunt, id est dimissionem. Nam peractâ communionis sacerdos dicit secretò orationem pro gratiarum actione; postea Diaconus hortatur populum ad gratias agendas, eumque dimittit his verbis: *In pace procedamus*. Respondet chorus, *In nomine Domini*. Deinde Sacerdos benedicit populum, & distributis Eulogiis facit *apolytin*, cuius varias formulas pro varietate festivitatum exhibet Euchologium pag. 922. Communis hæc est, *Gloria tibi Christe Deus noster, spes nostra, gloria tibi*. Apud Clementem lib. 8. Constituitur dimissio populi his verbis fit, *Ite in pace*. Ordo Romanus antiquissimus debere ait unum ex Diaconis, cui præceperit Archidiaconus, finitâ oratione ad complendum dicere ad populum, *Ite Missa est*. Etiam Ethnici sacrificiis peractis licentiam abeundi à sacerdotibus accipiebant, qui certâ formulâ licere cunctis discedere altâ voce indicabant. Apuleius lib. 11. *fabulæ Milesiæ* sacræ peractis, unum inquit de sublimi suggestu solemnî ritu clamasse, *Populis missio*: quæ vox abire omnibus fas esse significabat. Putabant siquidem viri sapientes indecens esse, ut, qui simul convenerant, nullâ habitâ licentiâ discederent. In funere Romanorum combusto cadavere, collectisque in urna cineribus, Præfica novissimum

verbum altâ voce pronuntiabat, *Ilicet*, quod est, *Ire licet*: quo audito, qui funus comitati fuerant, domum redibant. Virgilius, *Lustravitque viros, dixitque novissima verba*, id est, *Ilicet*, ut Servius exponit. Brissonijs lib. 2. de *formulis*, dimissum senatum scribit his verbis, *Nil vos moramur Patres Conscripti*. Concionis verò dimittendæ hæc erat formula, *Si vobis videtur, discedite Quirites*. Christianis autem sæpè præcipiunt canones, ne conventum deserant, nondum expletis Missarum solemnibus, ut alibi notavimus; & ideò tempus quo abire liceret, Diaconi voce indicendum fuit. Chrysostomus homilia de Ecclesia non contemnenda, *Ingressus es in Ecclesiam ô homo: ne exeat nisi dimittarî*. Cur verò certis diebus omisâ dimissione per verba, *Ite Missa est*, dicat Diaconus, *Benedicamus Domino*, hanc rationem affert Micrologus capite 46. „Congruè in festivis diebus, *Ite Missa est* dicitur, quia tunc generalis conventus celebrari solet, qui per hujusmodi denunciationem licentiam discedendi accipere solet. Ad quotidiana autem Missarum solemnibus non generaliter ab omnibus, sed à Religiosis convenitur, qui plus spiritualibus negotiis, quàm sæcularibus invigilant, qui & reliqua dum licet officia frequentant: Ergo convenienter illis post Missam, non ut statim discedant, sed ut Dominum benedicant, denuntiatur. Huic assertioni & ecclesiastica consuetudo videtur adstripleri: quia cum *Ite missa est* dicimus, ad populum vertimur, quem discedere jubemus: cum autem *Benedicamus Domino* dicimus, non ad populum, sed ad altare, id est ad Dominum vertimur, nosque ipsos non discedendum, sed ad benedicendum Domino adhortamur. Sciendum tamen, quod *Ite Missa est*, infra Adventum Domini & Septuagesimam non recitetur; non quasi eo tempore nullus fiat conventus, qui sit dimittendus, sed potius pro tristitia temporis insinuanda. Hæc Micrologus non satis appositè, illi enim probandum erat, quod olim quotidianis Missarum solemnibus populus non interesset. Crederem potius tunc omisâ dimissionem, cum fideles Missâ peractâ non statim abibant, sed permanebant in Ecclesia, donec recitatis canonicis precibus, & statione solutâ abire fas erat: deinde extensum hunc morem ad Missas minus solemnes & quotidianas. Dimisso populo inclinatus sacerdos in medio altaris recitat orationem incipientem, *Placeat tibi S. Trinitas*, quam in omnibus

bus ferè Missalibus antiquis reperi, etiam in scriptis ante annum millesimum. Extat item in Missa Illyrici, & in aliis apud Menardum. In Liturgia Chrysofomi orat similiter sacerdos pro omnibus pro quibus obtulit sacrificium. In Missa Maronitarum sic orat Sacerdos priusquam discedat ab altari: „ Mane in pace altare sanctum, ad te revertar in pace. Oblatio quam accepi à te, sit mihi in propitiationem debitorum & in remissionem peccatorum, ut adstem ante thronum Christi sine damnatione & confusione. Nescio utrum revertar offerre super te aliam oblationem, vel non.

IV. Sequitur recentiori ritu benedictio, quam olim ante communionem Episcopus largiri solebat, ut suo loco ostendimus; illi enim potissimum convenit populum benedicere, qui peculiari quadam ratione Christum summum sacerdotem & Episcopum animarum nostrarum representat. Cum autem in usu erant Pontificales benedictiones, nulla in fine Missæ præscripta erat: & in Missali Vaticano M. S. num. 4743. in quo ritus Episcopalis benedictionis fusiùs explicatur, hoc peculiariter notatur, quod, quando hæc solemnitas benedictio datur ante communionem, non est necesse in fine Missæ iterum benedicere. Atqui hinc ut puto factum est, quod tam in Ordine Romano, quam in antiquis sacramentorum libris nulla fit mentio benedictionis in fine Missæ. Quod verò asserunt recentiores ex Amalario lib. 3. cap. 36. & ex Rabano Mauro lib. 1. cap. 33. datam olim hanc benedictionem antequam diaconus diceret, *Itæ Missa est*; error est à nobis alibi indicatus & explosus, ex eo proveniens, quod lecto locis citatis nomine benedictionis, illud protinus mente conceperunt, quod nunc ea voce intelligitur, nescientes vel non advertentes olim Collectis sive orationibus tributum hoc nomen. Cum igitur Amalarius & alii ejusdem ævi dicunt consummato sacrificio populum à sacerdote benedici, de postrema oratione loquuntur, quæ Post-communio vocatur; idque ex verbis Rabani manifestum est. *Post communionem*, inquit, *& post ejusdem nominis canticum*, post antiphonam scilicet quæ communio nuncupatur, *data benedictione à sacerdote ad plebem Diaconus prædicat Missæ officium esse peractum dans licentiam abeundi*. Clarius Walfridus in fine cap. 22. *Statutum est Aurelianensi Concilio, ut populus ante benedictionem sacerdotis non egredjatur de Missa. Quæ benedictio insl-*

ligitur illa ultima sacerdotis oratio. Illa scilicet quæ ad complendum dicitur, de qua paulò ante loquutus est. Et ad hanc proculdubio respexit decretum Aureliano Capitulari Caroli Magni insertum lib. 1. cap. 71. *Ut fideles, quando veniunt ad Missarum solemnitas, non exeant ante completionem benedictionis sacerdotalis.* Ritu veteri Cisterciensi, qui paucis ab hinc annis mutatus est, nulla extat in fine Missæ benedictio, sed sacerdos dicta oratione *Placeat tibi S. Trinitas*, osculatur altare dicens, *Meritis & precibus istorum & omnium Sanctorum suorum misceratur nostri omnipotens Dominus. Amen.* Sicque signans se & inclinans recedit. Eodem ritu utuntur Carthusiani, cujus rationem ex Joanne de Indagine hanc assignat Joannes Bechoffen in expositione Missæ edita Basileæ anno 1519. quia, qui populum non habent, non obligantur ad hujusmodi benedictionem dandam: Carthusiani autem non habent populum. Auctor libri de Ecclesiasticis observationibus sub nomine Micrologi, qui vivebat propè annum 1090. multa congerit cap. 21. de benedictione post Missam tum ex canonibus à nobis alibi perpenfis, tum ex Epistola ad Rusticum Narbonensem perperam S. Hieronymo attributa; sed his omisfis hoc solum observo; usum benedictionis in fine Missæ jam eo tempore in aliquibus Ecclesiis introductum fuisse; sic enim capitulum concludit: „ Soli communicantes consecrationi sacramentorum anti- „ quitus intererant, quibus oratio post commu- „ nionem, quæ pro solis communicantibus in- „ stituta est, pro benedictione potuit satisfacere. „ Apud Modernos autem, cum jam populus „ communicaret, nec tamen à divinis mysteriis „ se subtraheret; necessariò permissum est, ut „ à Presbytero benediceretur, ne tam benedi- „ ctione quam communionem privatus discedere „ videretur. Sive autem ea occasione, sive alia, „ hoc Presbyteris permitteretur ab Episcopis, „ adedò tamen in usum jam usquequaque venit, „ ut nequaquam absque gravi scandalo à Pres- „ byteris in populo prætermitti possit, nisi for- „ tè Apostolica sedes generaliter & synodaliter „ prohibere voluerit. Mozarabes præter benedi- „ ctionem, quæ datur ante communionem, „ aliam dant in fine Missæ his verbis, *In unitate Sancti Spiritus benedicat vos Pater & Filius.* Græci sæpè benedicunt, aliquando cum dice- „ reo vel tricereo, cereo scilicet duplici vel tri- „ plici, aliquando sola manu signum crucis ef- „ formantes. In fine autem Liturgiæ sacerdos depo-

depositis sacris vestibus rursus benedicit populum dicens: „Custodiat Dominus Deus omnes vos sua gratia & humanitate perpetuo, nunc & semper & in saecula saeculorum. Amen. Et populus respondet: „Benedicentem & sanctificantem nos Domine conserva in multos annos. Et in pace cum Deo discedunt. In Ordine Romano alia quaedam benedictio commemoratur, quam dat Pontifex postquam peractis omnibus ad Missam pertinentibus recessit ab altari. Eo enim descendente in Presbyterium Episcopi primum dicunt, *Sube Domine benedicere*, & ille respondet, *Benedicat nos Dominus*. Haec autem benedictio nihil aliud est quam saluatio Pontificis & licentia abeundi. Maronitarum benedictio in fine Missae haec est. „Benedictio Domini nostri Jesu Christi veniat de caelo & requiescat super me & super vos, ac ignoscat debitis vestris, & dimittat defectus vestros, & requiescere faciat animas defunctorum vestrorum, & scribat nomina vestra in libro regni caelestis, ac nos & vos eripiat Deus à damnatione & confusione in die iudicii iusti & recti. Pater & Fili & Spiritus sancte, tibi gloria in saecula saeculorum. Amen. In veteri Testamento *Numer. 6.* Deus ipse formulam docuit, qua sacerdotes filiis Israël benedicerent. *Benedicat tibi Dominus & custodiat te. Ostendat Dominus faciem suam tibi & misereatur tui. Convertat Dominus vultum suum ad te, & des tibi pacem.* Ex hac autem desumptam formulam Episcopalis benedictionis jam supra dictum est. *Benedictio*, ait Tertullianus lib. de testim. animae cap. 2. inter nos summum est disciplinae & conversationis sacramentum. *Benedicat te Deus, tam facile pronuntias, quam Christiano necesse est.* De ritu vero suscipiendae benedictionis, an & à quibus flexis genibus sive stando suscipi debeat, extat dissertatio Isaacii Haberi adversus Franciscum Menardum I. C. ad partem XI. *Liturgiae Patriarchalis observ. 6.* in qua & in tribus antecedentibus diffusè agit de benedictione. In Missis pro defunctis omittitur benedictio, quia pertinet ad solemnitatem, qua carent officia defunctorum. In quodam tamen Missali M. S. hanc assignatam legi, *Deus qui est vita vivorum & resurrectio mortuorum, benedicat vos in saecula saeculorum.* Carmelitae post benedictionem ante medium altaris genuflexi dicunt antiphonam *Salve Regina*, cum versu & oratione: tempore autem Paschali dicunt stantes *Regina Caeli*.

V. Denique sacerdos postquam à Deo benedictionem populo precatus est, legit initium

Evangelii secundum Joannem, in quo fidei orthodoxae quaedam veluti anacephalæosis continetur. Praeclarum de eo testimonium cujusdam Platonici refert Augustinus lib. 10. de Civit. Dei cap. 29. dicens: „Initium sancti Evangelii, cui nomen est secundum Joannem, quidam Platonius sicut à sancto sene Simpliciano, qui postea Mediolanensi Ecclesiae praesedit Episcopus, solebamus audire, aureis literis conscribendum, & per omnes Ecclesias in locis eminentissimis proponendum esse dicebat. Hoc in novissima Missalis recognitione Pius V. legi praecipit, cum antea sine certa lege ex sola consuetudine à quibusdam dici, ab aliis omitti prae cuiusque arbitrio soleret, ut Paris Crassus testatur in Ceremoniali summi Pontificis inedito cap. 65. Qua de causa in quibusdam Missalibus tam editis quam M. SS. tam Romanis quam aliarum Ecclesiarum, nihil de eo decernitur, sed dicta oratione *Placeat tibi sancta Trinitas, Osculetur, inquit, altare, & recedat dicens Canticum trium Puerorum.* Ita Missale Romanum à Paulo III. recognitum & Lugduni editum an. 1550. Silent etiam de illo vetus M. S. Bibliothecae Barberinae num. 1858. & aliud recentiori manu descriptum, quod ostendit mihi vir natalibus & eruditione conspicuus Camillus de Maximis inter R. E. Cardinales à Clemente X. nuper adscriptus. Zacharias Andrianus Brixienensis in expositione Missae quam edidit an. 1573. cum omnes ejus partes minutissimè explicet, nihil prorsus dicit de Evangelio in fine, sed data benedictione recitandum esse ait canticum *Benedicite.* Missale M. S. nu. 501. Bibliothecae Palatinae Vaticanae, & aliud Vaticanum n. 3807. hoc ipsum Evangelium dici statuunt dum exiit sacerdos, vel post vestium depositionem. Sarsburienste editum; Post orationem *Placeat*, signat se, inquit, & recedit, & in redeundo dicit Evangelium *In principio.* Ordo Missae editus Romae, anno 1502. à Joanne Burchardo Praefecto ceremoniarum summi Pontificis, & Missale pro regno Norvergiae impressum Hafniae an. 1519. Augustanum item an. 1510. & alia quaedam typis excusa ante Pium V. ipsum legi constituunt priusquam sacerdos ab altari recedat. Testes sunt ejusdem consuetudinis Stephanus Brulefer Armoricus ordinis Minorum, qui vivebat anno 1480. in declaratione mysteriorum Missae, & Joannes Bechhoffen supra citatus. Suspicio autem hanc consuetudinem à Pio V. lege firmatam ex eo traxisse originem, quod olim Fideles hoc initium

H h h h

Evan-

Evangelii collo appensum tamquam amuletum gestare solebant, ut refert Maldonatus *initio comment. in Joannem num. 15.* cumque difficile foret, ut ipsum singuli sibi in membranis exarari facerent, aut exaratum sollicitè custodirent; cumque hoc in superstitionem aliquando degenerasset, saltem curarunt ut ipsum post Missarum solemniam audirent: Concilium Salegustadiense anno 1022. can. 10. ne ulterius fieret hoc edicto sancivit: „ Quidam etiam laicorum, & maxime „ matronarum, habent in consuetudine, ut per singulos „ dies audiant Evangelium; In principio erat Verbum, „ & Missas peculiâres, hoc est de sancta Trinitate, aut de S. Michaële, & ideo sanctum est, ut hoc ulterius non fiat, nisi suo tempore, & nisi aliquis fidelium audire velit pro reverentia S. Trinitatis, non pro aliqua divinatione.

VI. Lecto demum Evangelio sacerdos ab altari recedens & sacris vestibus se exuens, hymnum recitat trium puerorum ex veteri consuetudine; cuius meminit Micrologus *cap. 22.* Missâ Codicis Tiliâni apud Menardum: *Expletis omnibus*, inquit, *Episcopus rediens ad sacrarium cum Diaconibus & ceteris canet hymnum trium Puerorum.* Idem ferè ait Missâ Illyrici. Quod verò Micrologus & post eum recentiores à Concilio IV. Toletano decretum fuisse asserunt, ut hoc canticum à sacerdote post Missam diceretur, id omnino falsum est, errorique causam præbuit, ritus Ecclesiastici, qui tunc in Hispania vigeat, ignorantia. In eo siquidem Concilio multa sancita sunt, quæ ad ritum Mozarabicum pertinebant: atque inter cetera decretum est, ne hymnus trium puerorum omittetur. Hunc autem non quotidie dicunt Mozarabes, sed diebus tantum Dominicis & in solemnitatibus Martyrum: nec in fine Missæ, sed in principio ante Epistolam, iisdem ferè verbis quibus canitur ritu Romano sabbatis quatuor tempo-

rum, ut ex eorum Missali evidens est: atque ideo Concilii decretum nullo modo spectat ad canticum, quod post Missam à nobis recitatur. Clarissimè hoc patet ex ipsius decreti tenore can. 13. qui in nova editione est 14. *Hymnum trium puerorum, in quo universa cæli terræque creatura Dominum collaudat, & quem Ecclesia Catholica per totum orbem diffusa celebrat, quidam sacerdotes in Missâ Dominicorum dierum, & in solemnitatibus Martyrum canere negligunt: proinde hoc sacrum Concilium instituit, ut per omnes Ecclesias Hispaniæ vel Galliæ in omnium Missarum solemnitate idem in pulpito decantetur, communionem amissuri qui & antiquam hujus hymni consuetudinem, nostramque definitionem exceperint.* Quædam Ecclesiæ pro canticis *Benedicite* recitant hymnum *Te Deum laudamus.*

Et hic finis est divini ac tremendi sacrificii, hæc meta suscepti operis, cui multo tempore infudavi, dubio sanè, ac minus felici eventu. Sæpe enim volenti & conanti vel ingenii vires, vel rerum antiquarum notitia, vel alia subsidia defuerunt: nec fieri potuit, quin per loca salebrosa in tenebris ambulans interdum offenderim. Sed & aliquando, quod ultrò confiteor, labore & aegritudine fesso ac defatigato somnus obrepit. Viam nihilominus stravi, & faciem prætuliperitoribus; atque minus occupatis ut penetrabilibus augustissimi mysterii intimiùs se inferant, abdita veteris Ecclesiæ monumenta diligentius perquirant & subtilius excutiant: cumque aliquid incautiùs & negligentius à me scriptum offenderint, ignoscant primùm, meosque conatus ac vigilias non despiciant; deinde amica manu corrigant & emendent, & quæ omisi suppleant. Si quid verò boni repererint, Deo adscribant, non mihi; ipsique mecum gratias agant bonorum omnium largitori, cui est laus, honor, & gloria per infinita sæcula Amen.

FINIS LIBRI SECUNDI.

APPEN-